SPISY

HÁLKOVY.

SPISY
HÁLKOVY.

POŘÁDÁ

FERDINAND SCHULZ.

DÍL X.

V PRAZE.
TISKEM A NÁKLADEM DRA. ED. GRÉGRA
1886.

OBSAH.

Str.

PŘÍHODY NA BOSPORU.

1866.

Krásu Bosporu těžko čemu přirovnati. Kdybys viděl nejkrásnější krajinu, dojímající polohou, rozmanitostí, bujným a milým seřaděním a čímkoliv toho druhu, mohl bys říci: v tom a v tom se podobá krajina ta Bosporu. Naopak nikdy. Neboť všecko bohatství krásy a půvabu sotva kde v takovém přepychu nalezneš, jako na Bosporu. Máš tu vše po obojím břehu; nevíš kam dříve se podívati, při čem déle se zastaviti. Oko skáče s předmětu na předmět jako ve snu a pro nový předmět zapomínáš na minulý, aneb pro minulý nevidíš nový. Když Bosporus mineš, jest ti jako po nejkrásnějším snu. Mneš si oči, zdali je to všecko pravda a kdyby se tě někdo ptal, cos viděl, nedovedeš mu to vypočísti, dovedeš jen říci, že to bylo krásné.

Tuť má ale oko také všecko, čeho si žádati může. Vkus všeho druhu se tu střídá a komu který více lahodí, při tom může setrvati. Tu najdeš sultánovy paláce, hned vedlé krajinu nejidyličtější, při ní se vypínají zříceniny ohromných hradů středověkých, hned

vedlé máš krajiny švýcarské, na to zas moderní s krásnými parky, hned na to zahrady s paláci letními a pak opět hrady, paláce, idylu až do nedohledna. A to vše se těsně pojí jedno k druhému, oka nenajde nikde odpočinku, každý krok tu zaznamenán něčím krásným. K tomu modré jižní nebe, hladký průliv mořský, a na něm sta lodí a loděk všeho druhu, z moře pak vynořující se celá stáda delfínů, a po hladině hejna mořských vlaštovek, mořská voda i vtékající do ní sladké říčky, domy pak vesměs tak sestavené, že z oken samých možná ti loviti ryby v moři — v tom všem leží malebnost nevyslovitelná, neskonalá.

Jednoho poledne sedl jsem s dr. Schwarzem a ještě některými známými na loď. Plouli jsme Bosporem a měli jsme v zámyslu, v noci konati tu cestu nazpět. Měsíc stál v úplňku a půvab Bosporu za měsíce, zdálo se mi, že převýšiti musí všecky dosavádní moje názory. Loďka najatá čekala na nás v Böjükdere, na konci to Bosporu; o půl noci měli jsme do ní vstoupit a plavba do Cařihradu byla by trvala až do rána.

Já vystoupil s dr. Schwarzem v Therapii, stanici to před Böjükderem, kdežto ostatní známí plouli až do tohoto místa, aby nám tam zaopatřili vše, co k plavbě nevyhnutelno. My vystoupili proto dříve z lodi, že jsme chtěli podniknout ještě partii k tak zvaným „bendám“, což jest cesta tří hodin tam a tolikéž nazpět. V devět hodin večer chtěli jsme býti nazpět v Böjükdere.

Vystoupili jsme tudíž na malebný břeh a pustili se pěšky k bendám. Co bendy jsou, povím hned.

Celý Cařihrad nemá ani kapky pramenité vody. Všecka voda cařihradská jest jen dešťová, nachytaná v cisternách velmi nečistých a nezdravých. Asi sedm hodin od Cařihradu jsou rybníky a z těchto se dostává Cařihradu umělým spůsobem vody pitné; tyto umělé rybníky nazývají se bendy, a těm platila tedy naše návštěva. Avšak cesta k těmto bendám náleží k velezajímavým partiím. Hned u Therapie překvapily nás obrovské platany, v jejichž stínu mohou se rozložiti tisíce lidí. U platan těchto jsou kavárny a prahnoucí hrdlo se tu občerství limonádou, již Turci umějí připravovati výborně.

Cesty odtud k bendám jsou úzké, toliko pro pěší. Ale jdeš přírodou tak bujnou, rostlinstvem tak pyšným, že ani nepozoruješ unavenost v chůzi. Cestička naše šla po celé hodiny přirozeným, hustým loubím, skrze něž těžko bylo proniknouti palčivým paprskům slunečním. Kamkoli oko pohledlo stranou, všude nejkrásnější zeleň a když jsme časem vystoupili na kopec a na místo, kde bylo loubí přetrženo, vlnila se zeleň polí před námi jako veliké moře, z něhož zelené lesnaté vrchy vystupovaly jako vlny a oku tak uhlazené se zdály, jakoby to byly louky. Člověk se tak sytí touto nepřetrženou zelení, že se mu až skoro zasteskne po místečku, kde přestává a s jinou barvou se vystřídá.

Tato cesta zelení trvá celé tři hodiny a sice od vlastního Bosporu do vnitř země, při čemž jen málokdy

zavadíš o obydlí lidské, jež ti štěkot zlých a neskrocených psů již z daleka oznamuje. Šli jsme také asi skrze dvě osady bulharské, dosti přívětivé. Avšak daleká ještě cesta nedovolila nám, abychom se seznámili pro tenkrát s obyvatelstvem a jeho spůsoby.

Asi o šesté hodině dorazili jsme k bendám. Co hlavně překvapí navštěvovatele, jsou ohromné hráze, jakýmiž rybníky tyto jsou ohraženy. Všecky rybníky leží ve výši dosti patrné a vesměs tak, že mezi dvěma kopcovitými stráněmi vyplňují celé údolí: v té straně pak, kde jest svah, tvoří umělé hráze třetí stranu, tak vysokou, jako jsou kopce samy. Jaký ohromný tlak působí celý rybník na tuto hráz, lze si snadno mysliti, jakož i to, že jenom obrovitostí svou celá hráz tlaku odolati musí.

Hráze jsou ze samých kvádrů a tak široké, že by dva vozy vedle sebe pohodlně po nich jeti mohly. Délka obnáší asi dvě stě kroků. Zátiší v těchto končinách jest roztomilé. Slyšíš jemný šepot lesů a vody skrze hráz prosrkávající, někdy ovšem v ohromných obloucích vypryskující, což následek jest přirozeného jen tlaku. Zaslechl jsem tu na blízku také housle; šmytec z nich loudil melodie jemné, tklivé a hra byla pěkná. Pocházel zvuk ten z blízkého úhledného domku, a když jsme tam nahlédli, poznali jsme ve vzdělaném houslaři Bulhara. Mé ucho bylo mnohonedělním vírem divokého východu již velmi vyprahlé: hra houslí v tomto zátiší byla mi opravdovým balsamem a hnula ve mně opět člověkem. Byl bych tu rád potrávil ještě celé

hodiny, kdyby zapadající slunce již nebylo napomínalo k návratu.

A těchto čtyr rybníků voda zásobuje po rourách celý Cařihrad! Napili jsme se tu několikkrát a okřáli skutečnou čerstvostí vody, po které bys se v cařihradských hostincích darmo poptával, kdež ti pravidelně přinesou špínu ze svých cisteren, abys si ji přimíchal k vínu.

Nastoupili jsme cestu zpáteční.

Jak jsem již pravil, jsou zdejší cesty více stezičky a bez průvodce velmi odvážno, pustiti se po nich. Dr. Schwarz znal tu ovšem každou místnost, mimo to měli jsme s sebou dobrou mapu, a tudíž se domnívali býti bezpečnými. Dr. Schwarz navrhoval, abychom šli jinou cestou nazpět a udělali takto malý oblouk. Já mu na zpáteční cestě vypravoval o našich poměrech v Praze a v Čechách a dílem upomínka na domov, dílem předmět sám tak nás unášel, že jsme ani nepozorovali, kterou jdeme cestou.

Slunce již bylo úplně zapadlo a na prostorách prvé zelených kreslil večer pošmurné stíny. Na nebi vyskočila Venuše, a když jsem ji spatřil, zaleknul jsem se jí. Zdálať se mně svítiti na zcela jiné straně, než jak jsem ji byl zvyklý vídati. Jakési tušení ve mně se ozvalo, ale nevyslovil jsem ho. V tom společník můj praví, že jsme několik kroků od pravé cesty; vrátili jsme se tudíž a za několik kroků šli jsme skutečně po jiné cestě.

Hovořili jsme dále. Že již o deváté hodině do Böjükdere se nevrátíme, bylo jisto; ale což na tom?

Zatím proskočilo více hvězd a před námi se ukázala hvězda severní. Tu jsme se teprva zalekli oba, neboť bylo patrno, že místo k Bosporu jdeme přímo k Černému moři, které leží k Bosporu v pravém úhlu. Nyní jsme si teprva oba řekli, co jsme před tím již oba tušili — že jsme s cesty zbloudili. Jaká tu pomoc? Noc byla již úplna, o nějaké osadě aneb jakém obydlí nebylo ani zdání, hlasu lidského se ucho naše nedopátralo. Společník můj praví, že nyní jinou cestu hledati nám nelze; štěstí naše že záleží v tom, že vůbec nějakou cestu máme a té že se držeti musíme.

Ale bylo nám velmi zatěžko, přidržeti se i této. Záleželať z dvou kolejí tak nepatrných, jakoby za týden po nich jezdil jen jednou vůz, mezi nimi a po obou stranách bylo travnato. Přidržeti se takové cesty bylo vskutku obtížno.

Zastavovali jsme se chvílemi, zda-li uslyšíme nějaký hlas — ale pátrání naše bylo marné. Avšak zaslechli jsme na blízku crkání potůčku a uzavřeli, bude-li možná, jíti jeho směrem, an tento zajisté vtéká do Bosporu. Já zůstal na cestě, abychom ji neztratili a Schwarz šel svahem k potoku a hledal tam, čeho v noci dopátrati se bylo možná. Pohyboval se zdánlivým směrem potoku a já dále cestou a hlasem jsme si dávali znamení, kde kdo se nacházíme. Leč neznalost krajiny a noc tak mátla naše pozorování, že pojednou společník můj ani rozeznati nemohl, v kterou stranu potok teče. S orientováním na zemi bylo konec. Krom toho byl potok obrostlý houštím a jinde pak zase cestu si razil skalnatými krajinami, že bylo ne-

bezpečno, vzíti si jej za průvodce. Dovolali jsme se hlasem a drželi novou poradu: máme-li na místě přenocovat, aneb jíti na zdař bůh dále.

První návrh brzy padl. Jsouť noci na Východě neobyčejně chladny a rosa tak husta, že bychom byli leželi v mokru. My ale byli denním vedrem dosud říční nemajíce ničeho s sebou, čím bychom se ubránili chladu, a společník můj co zkušený medik měl nemoc při tom za nevyhnutelnou. Zbývalo ještě, abychom jen tak volně celou noc prochodili neulehnuvše. Avšak my byli od poledne nepožili ještě žádného pokrmu a mdloba byla tudíž nevyhnutelna. Uzavřeli jsme tudíž, máme-li již choditi vůbec, že půjdeme cestou na zdař bůh dále, která přece vésti musí k nějakému aspoň obydlí.

Šli jsme dále. Že jdeme směrem k Černému moři a od Böjükdere se ustavičně vzdalujeme, bylo nám nade všecku pochybnost jasno dle hvězd, které se byly již dostavily v úplném počtu. Zastavovali jsme se chvílemi a volali do dálky, uslyšíme-li nějaký hlas, aneb-li se nám cos ozve. Vše marno. Při tom společník můj vypravoval, že krajina ta jest velmi nebezpečna mnohými vlky, ještě nebezpečnější zvlčilými psy, chránícími stáda proti zlodějům a vlkům a nejnebezpečnější zloději samými. Pěkné to vyhlídky!

Cesta vedla nyní přímo do návrší. Bylo již asi o deváté hodině — my zaslechli v dálce slabý štěkot psí. Zadrželi jsme kroky, ale pro dálku těžko bylo rozeznat, z které strany onen štěkot zaznívá. Šli jsme tudíž cestou dále krokem zrychleným, neboť štěkotem

se nám vyskytla alespoň jiskra naděje. Štěkot neustával, stával se silnějším: my poznali, že se blížíme jemu.

Již jsme i hlasy lidské rozeznávali, a zdálo se nám, že i světla vidíme, ač nebylo dosud jisto, zdali lidé a světla jsou na témž místě. Štěkot a světla byla v levo — v tom však naše cesta počala se bočiti v pravo, a my pozorovali, že ta nás k lidem nedovede. Uradili jsme se tudíž, že cestu opustíme, a že půjdeme přímo za štěkotem a lidskými hlasy. A jako v pohádkách zabloudilí hrdinové vylezou na strom a po světle pátrají, aby k němu zamířili kroky aneb za hlasem zvířat směr svůj si určí: tak i my. Cesta vedla do roklí a kopců, my skákali jako kamzíci a když jsme na poslední kopec dostoupili, rozeznávali jsme již lidských hlasů několik, jakož i to, že psů byla celá smečka. Světla se kmitala na blízku: my byli jisti, že jsme u vsi. Nyní ale pravil můj přítel, dále jíti že nerádno: psi že jsou neobyčejně zlí v noci a koho napadnou, živého že nepustí, abychom tudíž volali, zda-li nám lidé nepřijdou vstříc a před psy nás zachrání.

Kterak ale volat? Přítel můj znal asi deset tureckých slov a já žádné. Počal volati tureckým slovem: „gel“, což znamená: „Pojďte sem!“ Já mu pomáhal bratrsky a volali sme „gel!“ jeden s druhým se střídajíce. Přestaneme volati, psí štěkot byl silnější a lidské hlasy umlkly naprosto. Voláme znova a sice hlasem takovým, jako by nás již někdo vraždil a my volali na pomoc. V této zoufalé mluvě vycvičili jsme se

hnedle tak dobře, že jsme měli co dělat, abychom se zdrželi hlasitého smíchu. Umlkli jsme opět, lidské hlasy se ozývaly a dle tónu více než dle smyslu jsme vyrozuměli, že nám praví, k nám že nepůjdou, my abychom přišli k nim. Začali jsme opět volati, ale odpověď byla tatáž. Nezbývalo nám tudíž, než jíti k nim.

Šli jsme tudíž opatrně a pozorovali, že stojíme na počátku vsi. Nedaleko cesty páslo se stádo koní a volů a asi třicet kroků před námi byla jakási bouda, jež měla podobu malého stohu. Při ní jsme rozeznali hlasy. Žádáme tedy opět slovem „gel", aby se nám přiblížili, neboť jiného nic jsme neznali. Od stohu vskutku se přiblížili dva mužští kouříce cigaretty tak silně, že jim až jiskry odletovaly. U nás si sedli na zem a spůsobem málo jemným nutili nás, abychme učinili totéž. My sedli a oni se nás tázali, co chceme. My jim jenom řekli „Böjükdere" a posuňky jsme jim naznačili tady že Böjükdere není, my že jsme s cesty zbloudili: brali jsme je za rameno prosíce, aby nás dovedli do Böjükdere. Oni ze všeho toho vyrozuměli, že jsme z Böjükdere a že jsme zbloudili, prosbě naší nerozuměli. Na to vstali, šli do svého stohu, vrátili se opět k nám: jeden z nich přinesl chleb, druhý tabák a nutili nás, abychom obojího požili.

To nás jaksi radostně dojalo; třeba nebyli Slovany, viděli jsme v nich přece slovanské pohostinství a předpokládali, že jsou to lidé upřímní. Počali jsme tudíž znova dorážeti na ně, aby nás doprovodili, neboť zůstati mezi nimi přes noc, do toho jsme ne-

měli ani jeden, ani druhý odvahy. Ti se začali vymlouvat, že jest již pozdě a nabízeli nám, abychom přenocovali u nich. My tomu odpírali a dobře jsme činili, neboť jak níže vylíčím, sotva bychom byli ušli nejhroznější katastrofě.

Když jsme doléhali ustavičně, odešli oba na několik kroků od nás a spolu mluvili: bylo patrno, že se radí. Přišli opět k nám, usedli a prsty nám dávali na jevo, abychom zaplatili a mluvili ustavičně „para“, což znamená „peníze“. My ale nechtěli se prozradit, že máme peníze s sebou; pravili jsme jim, jen aby šli s námi do Böjükdere, a v Böjükdere že dostanou „para“. Ptali se, mnoho-li jim dáme. Tu přítel můj sebral všecku svou turečtinu a řekl jim něco, načež oni okamžitě vstali, od nás odešli a více k nám nešli. Tu si teprva můj přítel rozpomenul, že z neznalosti řeči řekl tak malou cifru, že byla až komická.

Volali jsme opět. Přišli a my se jich ptali, mnoho-li chtějí? Určili si každý asi dva zlaté, jež jim máme vyplatiti hned. My jim s radostí žádost jich přislíbili, ale s vyplacením že musí čekat až v Böjükdere, an nemáme žádných peněz s sebou. Po dlouhých poradách nabídli se, že jsou k cestě ochotni a že ji hned s námi nastoupí. Podávali nám ruce a já jako z radosti tiskl jsem oba k sobě, ale více proto, abych poznal, jak jsou silni, a zda-li v nejhorším možná podstoupiti s nimi zápas. Jeden z nich byl dost slabý, druhý silný, ale jak se mi zdálo, neohrabaný a přihlouplý. Zkrátka nebáli jsme se.

Najatci naši svolali hned stádo, vyhnali je z ohrady a dali nám na srozuměnou, abychom šli před nimi v stádu, které oni doženou domů a tam se na cestu připraví.

Cesta vedla skrze vesnici, v které už všecko spalo. Před jedním stavením jsme se zastavili, tam vehnali stádo opět do ohrady a sami vešli dovnitř, aby se upravili. My nabyli tím času, abychom se umluvili o nejpotřebnější pozornosti, jakých nám při tomto průvodu třeba. Na hodinách jsme poznali desátou. Při tom byl přítel můj tak neopatrný, že vyndal hodiny bicí a než tyto dotloukly, stáli již naši průvodčí na prahu; zvuk hodinek se jim líbil patrně. Já ještě přítele svého napomenul, aby se odvrátil a hodiny zastrčil, by nepoznali, kam je schovává.

Šli jsme. Průvodčí nás vzali každého pod paždím. My pozorovali hnedle, že jsou ozbrojeni okovanými holemi, a jen o to se nám jednalo, nemají-li jinou zbraň skrytou. Já si vybral silnějšího z nich.

Přišli jsme asi čtvrt hodiny za vesnicí do rokle. O měsíci nebylo ještě ani památky, noc temná. V tom si oba sedli.

Z dlouhých řečí, jež s námi započali, vyrozuměli jsme, že dále s námi nepůjdou, nedáme-li každému po třech zlatých. Nám ovšem ani v nejmenším nenapadlo smlouvati se s nimi, a byli bychom jim přiřkli třeba ještě jednou tolik za málo jistoty, že ze situace té šťastně vyváznem.

Když jsme jim přislíbili, čeho si žádali, vedli nás dále. Nyní ale počalo naše postavení býti po-

vážlivějším. Oba se postavili proti nám, a začali nás prohledávati za ňádry. My ale zachovali úplnou duchapřítomnost a více jsme si s nimi zahrávali. Já se stavěl, jako bych ono prohledávání za ňádry považoval za národní u nich zvyk a prohledával jsem je právě tak, jako oni nás. Jednalo se mi o to, nemají-li schovanou nějakou zbraň. Záňadří měli prázné. My kromě nožů neměli s sebou ani stýbla, neřkuli hole a starost moje byla, abych nůž dostal do ruky, za kterou mne průvodčí nevedl. To se mi také podařilo. Nechal jsem ho hleděti k cestě a sám jsem upíral oko na jeho ruku, v níž měl okovaný klacek. Byl jsem pevně odhodlán, jak mile jím hne, že nůž vrazím do něho.

Prozřetelnost naše nebyla zbytečna.

Přišli jsme opět do rokle a oba jako by na znamení nás pustili, usedli si opět a žádali na nás, abychom vyplatili každému po osmi zlatých. My jim to přislíbili, ale bylo nám zároveň jasno, že se chystají na náš odpor.

Šli jsme opět dále. Cesta byla kamenitá a úzká; přítel můj, těla slabšího, stěžoval si, že už sotva nohy vleče a nejednou přes kamení již klopýtnul. Počali nám opět sáhati za ňadra, tázajíce se, máme-li s sebou hodinky? My jim to ovšem upřeli a při tom jsme se dověděli, že jeden z nich jest Arnaut, křesťan, druhý Turek. Turek vedl mne; jak mi sáhl za ňadra, praštil jsem ho přes ruku, což ho poněkud zarazilo.

Cesta vedla opět roklemi, nám počalo býti velmi nedomácně a radili jsme se již, máme-li se vrátit

nazpět do vsi, aneb na dále se svěřiti průvodu nejistému. V tom sedli opět oba. Pravili, že dále nepůjdou, nevyplatíme-li každému z nich po desíti zlatých. Nyní nám bylo patrno, že tu povolnost zcela nemístna, žádost jich že by rostla do nekonečna, a situaci nejisté že se musí udělati rozhodný konec. Pravili jsme jim, že jim tolik nedáme a že se jich vůbec o průvod neprosíme a že se vrátíme do vsi nazpět; ač by nám tento návrat byl nesmírně obtížným.

Obrátili jsme se a šli nazpět. Tu oba skočili za námi a pravili, vrátíme-li se nazpět do vesnice, že nás tam uškrtí, a chystali se k nám tak, jako by to chtěli vykonati hned. My jsme se dali do nuceného smíchu a pravili, aby jen přišli, že se jich nebojíme. Neohrabaný Turek se přiblížil až ke mně. V tom chytnu jeho hůl a než se nadál, byla v mé ruce. Totéž se podařilo také mému příteli. Nyní jsme se vítězně postavili proti nim na vše odhodláni a žádostivi, majíli střelnou zbraň tajně uschovanou, že s ní zajisté otáleti nebudou. Těm ale úplně klesla odvaha: my viděli, že jsou odzbrojeni. Vzdávali se hned na milost a s tureckou úlisností ruce nám líbajíce nabízeli se, že nás dovedou do Böjükdere za dva zlaté.

Převahy své jsme použili úplně a komandovali jim tak, že okamžitě uposlechli.

Nyní jsme ale přišli k místu nejnebezpečnějšímu a sice k potoku, u něhož jsme před tím hledali cestu. Přes potok vedla lávka s šířky jednoho prkna. Naši průvodčí hleděli všelijakou úlisností dobyti opět své

zbraně, ale nepoštěstilo se jim. Nabídli se, že nás po jednom přes lávku převedou. My poznali ovšem snadno jejich úmysl a veleli jim určitě, aby sami dříve přešli a my že pomůžeme jeden druhému. Ač nerádi, poslechli přec, neboť to byl poslední útok, jejž na nás zamýšleli. Když byli na druhé straně, přešli jsme i my šťastně.

Od toho okamžiku tvářili se k nám jako beránci, což my ale za nový úskok právem považovali. Jakmile jsme totiž vyšli z údolí, viděli jsme před sebou novou vesnici, a do té nechtěli nás živou mocí provázet. Příčinu dověděli jsme se později. Bydlíť ve vesnici té turecký soudce, a poněvadž se podobné nesnáze cestujícím často stávají, tresce prý nemilosrdně vinníky. A Turci myslili, že o tomto soudci víme a proto jenom na nejpřísnější naše velení stavěli se ochotnými, jíti tam. Když viděli, kterak pevně stojíme na svém úmyslu, zlomili již všecken svůj odpor a byli nejpřívětivějšími lidmi na světě. Ano ve vesnici nás vedli i ke studni a napájeli nás vodou až do sytosti. Když jsme přišli z vesnice na návrší, byla půl noc; v tom právě vyšel měsíc nad omženým Bosporem a přátelským světlem svítil nám na další cestu. Nikdy ještě jsem nevítal světlo měsíční s takou vděčnou vroucností, jako tentokrát.

Blížili jsme se již k Böjükdere a Turci obávajíce se trestu, byli by velmi rádi, abychom jim zaplatili, by se mohli vrátit. Avšak my předstírajíce nemožnost, donutili jsme je, že nás dovedli až k samému městu. Tu nás již potkali naši známí, kteří tušíce neštěstí,

na vše strany se rozešli, aby nás hledali. Radost naše byla nesmírna. Zaplatili jsme Turkům nad jich očekávání bohatě a poslali je k šípku.

Byli jsme ale duchem a tělem po této partii tak unaveni, že na návrat po loďce Bosporem ani jsme nemohli pomysliti. Bylať již hodina s půlnoci. Kterak nám chutnala na to večeře a spaní, snadno si pomysliti.

Druhý den na to ráno vrátili jsme se parníkem po Bosporu do Cařihradu. Přítel můj namaháním cesty tak se nato rozstonal, že by to byl málem zaplatil životem.

Doma na mapě jsme poznali, že vesnice, do níž jsme zabloudili, jest Skombrekjöj, sotva hodinu cesty od Černého moře.

NA ČERNÉ HOŘE.

1866.

Na trhu v Rjece. — Líbání na Černé Hoře.

V Cetyni jsem bydlel u knížecího sekretáře J. Vaclíka, našeho krajana.

Vstali jsme za svítání, před slunce východem. Ten den byl v Rjece trh a tam jsem se chtěl podívat.

Stál jsem u okna již přistrojen a díval se po návsi, neboť náměstím to jmenovati nelze. Z protějšího domu vycházela jedna Černohorka a vedla za uzdu mezka. Na mezku bylo nákladu asi tolik, co by se vešlo do naší nůše. Myslil jsem, že si Černohorka sedne na mezka, což bývá často; nesedla však.

Co se tak bavím tím pohledem, přistoupí ke mně můj krajan a praví: „To jest vévodkyně . . . (ta a ta). Jde na trh.“

„A což nemá průvodu?“ ptám se.

„To, to. Ty věci na mezku prodá sama a jiné koupí,“ odpověděl soudruh. „Najdeme tam vévodkyň dosti.“

Přiznávám se, že jsem se těšil spatřiti trh, na němž prodávají a kupují vévodkyně zboží jako u nás selky.

Cesta do Rjeky má ráz všechněch Černohorských cest, to jest: není to už ani cestou. Lezeš po příkrých skalách jako kamzík. Kam šlápl první, šlápneš za ním a jsou-li někde vysekány schody takové, že tam můžeš pohodlně stát, myslíš, že jsi již na dobré silnici. Člověk právě všemu přivykne.

Ale rozeznává se ta cesta od ostatních tím, že jsou pohledy z ní velmi milé. Tu vinice, tu lesíky, tu v údolích pole — vidíš aspoň zeleň, což jest na Černé Hoře zvláštností. Nám cesta ubíhala ještě tím, že nás ustavičně předháněly celé tlupy Černohorské; bylyť chůzi takové zvyklejší, a tuť nás snadno předhonily. Tlupy ty byly odděleny; mužští zvlášť, ženy zvlášť. Pohromadě nikdy nechodí.

Cesta ubíhala ještě jinak. Tu nám hrála v pochod píšťala, tu zavzněly dudy, tam zpívaly ženy, jinde zas jedna „kukala“ — bylo živo zpěvem.

Vše, co se na trh nese, nesou obyčejně ženy. Muž jde co pán. Pušku na rameně, zbroje za pasem a v ústech čibuk. Jinak nejde.

Bylo mi hned s počátku nápadné, proč Černohorci dohánějíce nás, tak potutelně a podivně dívali se po mé holi, kterouž jsem se opíral po trudné cestě.

U Rjeky se mi dal konečně jeden do smíchu.

„Co to neseš v ruce?“ ptá se mne.

„Vidíš, hůl,“ odpovídám.

„A k čemu to? Chceš nás pobit?“

„Hm,“ usmál jsem se, „proč pak ty neseš na ramenou pušku? Chceš mne zabít?“

„Chraň bůh,“ pravil. „Ale něco musím nésti v rukou.“

Dorozuměli jsme se tím. Černohorec pochopil, že já nesu hůl, abych vůbec něco měl v ruce a já pochopil proč on nese pušku, s níž se nerozloučí nikdy.

U Rjeky mne poutaly černohorské pevnosti, to jest skalnaté vrchy, na nichž jest v několika řadách nastaveno kamení, za nimiž se Černohorci ukrývají a jež házejí Turkům v nevěřící tvář. Nejjednodušší to pevnosti na světě a přece se za nimi a před nimi vykonalo již hrdinství, že ani písně jejich nestačí, aby je všecky opěly.

Rjeka je malé městečko dle našich ponětí, leží na samých hranicích Tureckých. Rozhled odtud jest veliký. Přehledneš velikou část Albanie, téměř celé Skadarské jezero, ano v mlhových konturách rozeznáš i Skadar. Do Skadarského jezera ústí se také říčka Rjeka a uvidíš na trh přijížděti dosti četno loděk se zbožím ze Skadarského jezera.

Na trhu počínalo býti již živo. Na pobřeží říčky rozkládaly se skromné krámky a v nich nahromaděny výrobky černohorské a turecké, jež se tu stýkají. Nebyloť toho arci mnoho, poněvadž potřeby Černohorců jsou praskromny.

My zatím odbývali některé návštěvy u předních Černohorců rjeckých; u koho jsme návštěvu odbyli, ten nás vždy doprovázel k sousedu, tak že posléze náš průvod byl značný. Dostavíš-li se někam do domu, jest první tvé uvítání, že musíš vypiti šálek černé kávy. Kávu tu vaří na turecký spůsob: nenechá se ustát, nýbrž vypije se se vším všudy. Káva ta jest velmi silna, a navykneš-li se, piješ ji s chutí. Nyní ale prosím, křesťanská duše, abys uvážila, že konáš za půldne patnáct, dvacet návštěv, že všude ti podají černou kávu, že nepít ji sloulo by urážkou domu, omluva že neplatí; uvaž dále, že v červnu tam vedro tropické: a pochopíš moje utajené vzdechy, pochopíš všecky ty krůpěje, které se mi řinuly s čela, tváře, po celém těle, jež tolik kávy v sobě chovalo.

Když jsme si odbyli návštěvy, zasedli jsme si na pavlači jednoho domu, odkud byl volný přehled celého náměstí a tudíž i trhu.

Takováto pavlač při domě jest velikou vzácností na Černé hoře. Jeť příbytek Černohorců nad míru jednoduchý, téměř nad holé čtyry stěny se nepovznášející. Na hliněné podlaze ve světnici se vaří, na rozličných místech jsou dřevěné špalky a to jsou sedadla. Nábytku téměř nenajdeš. I u znamenitých poglavarů celých plemen nad tuto jednoduchost nenajdeš mnoho.

Byli jsme u takového poglavara a vedle mne na pavlači odbýval se černohorský soud. Byl jsem již viděl na Cetyni několik soudů, nedával jsem zde tudíž

pozor a hleděl více na množící se ustavičně tlupy Černohorců na tržišti.

Tu mi bylo nad míru nápadné líbání, jímž se Černohorci vítali. Při patriarchálním životě Černé Hory jest ovšem přirozeno, že téměř celá nahie jest spojena páskou příbuzenství. Tudíž celé tlupy, které se na tržišti setkají, hlásí se k sobě co příbuzní a líbají se.

Toto líbání děje se zvláštním způsobem. Nelíbají se ve rty ani v tvář. Dva, když se setkají, obejmou se tak, že skráně jich jsou na několik palců od sebe. Obličeje jich jsou od sebe odvráceny a v této posici počne každý líbati do prázdna a sice v rovné čáře od skrání až ke krku. Ale jak pravím, ne tělo, nýbrž do prázdna. Padne tak asi šest hubiček po každé straně a mlaskání to dovedou provádět se zvláštní virtuositou. Tak děje se mezi mužskými a ženskými, tak líbají se mužové i s ženami a dívkami s tím rozdílem, že ženské mužům krom toho ještě políbí ruku.

Pomysleme si, že se právě setkala dvě plemena jedné nahie, každé asi 40—50 hlav a ti že se všickni počnou mezi sebou líbat. Tuť nastane mlaskání, že se člověk smíchu s těží udrží, tu padne hubiček na prázno, že jest jich člověku až líto, že tak rychle zhynou. Naše ženy a dívky mohly by sem směle pustiti své muže a milence, aby se líbali s celou Černou Horou, a myslím, že by ani jedna nežárlila.

Sotva že jedna plemena se zmlaskala či zhubičkovala, dostaví se již nové, a celé to líbání do prázna počne znovu a opakuje se do nekonečna. Při rozcházení počne to znova.

Já se při tom bavil výborně. Když my jsme se rozcházeli z Rjeky, považovali mne již Černohorci a Černohorky, u nichž jsme byli návštěvou, za „našského“ (našince) a loučili se se mnou týmž spůsobem. Hubičky naše kapaly do vzduchu a rozpraskávaly se v něm jako bublinky.

LOVENÍ RYB V MOŘI ADRIATICKÉM.

1866.

Když jsem přišel do Terstu a poprvé uviděl moře, nemohl jsem se nasytit velkolepostí pohledu, jenž pro naše oko nemá mezí. Všecko mi bylo nové: modré vlny, bílí ptáci ve vlnách i nad nimi, lodi, po jichž provazech šplhali námořníci jako veverky, malé lodice, jež se pronajímaly — vše mne bavilo tak, že jsem každý den po celé hodiny vydržel sedět na břehu a dívat se za tím, co se mi právě naskytlo. Oko jest po několik dní skoro opilé a nedovede se zastaviti při podrobnostech; když jsem se ale již poněkud okoukal na těch nových pro mne zjevech, vycházel jsem si častěji k jedné lodici a dovedl jsem se bavit opět celé hodiny tím, co se na ní dálo. Však jsem nebyl navštěvovatelem tam jediným. Se mnou tam stávaly celé kupy lidí, jenž dali se chvílemi do smíchu, radostného křiku, jevíce překvapení rozličným spůsobem. Na lodici seděl, lépe klečel rybář; kolem něho na dně loďky válelo se asi dvacet větších rybic mořských ve své krvi — některé již mrtvé, některé ještě sebou na

všecky strany házejíce. Byly podob nejrozmanitějších: bachoraté, vousaté, s velikými hlavami atd. O jejich zápas k smrti málo se staral rybář, který právě novou práci započal. Uvázal na konec vlasu rybičku as 3 palce dlouhou, vzal vlas do levé, uvázanou rybičku do pravé ruky a hodil svého vězně s velikou mrštností tak daleko, jak stačil vlas. Ten mohl být 15—20 sáhů dlouhý. Modravá voda mořská byla tak průhledná, že bylo viděti podél vlasu až na sám jeho konec, na němž se blýskala uvázaná rybička v zlámaných paprscích slunečních. Rybář nečekal dlouho; k rybičce se brzy blížila nová obluda rybí a začala si s ní pohrávat. Rybář trhl vlasem, ryba za rybičkou se hnala a rybář ji opět trochu dráždil. Když se přiblížila ryba ještě víc, počal rybář soukati vlas k sobě tak rychle, že ryba měla co dělat, aby vyhlídnutou svou kořisť dohonila. Rybář dosoukal k sobě vlas a přilákal rybu asi na osm střevíců k sobě. Tak dlouhou měl asi v pravé ruce tyči, na konci okovanou trojím ozubím, z něhož každé se podobalo udici. V levé ruce drže vlas a škádle rybu, ponořoval pozorně tyč, až přišel pod rybu. Když se mu zdál být okamžik příhodný, trhl tyčí, jedním škubnutím ji vynořil nad vodu a již také nad vodou nabodnuta krvácela ryba, lokajíc hlasitě vzduch a vodu. Když již dosti krve z rány se vylilo, hodil rybář kořisť svou k ostatním do lodice, a počal svou práci znova. Každé takovéto šťastné trhnutí provázeli kolem stojící smíchem, klením a všelijakými výkřiky. Nepodařilo-li se nabodnutí, bylo klení všeobecné. Tento druh lovení může vskutku bavit

a rybáři na tom si zakládají, mají-li kolem sebe mnoho obdivovatelů.

Zcela jinak se loví jižněji v Rjece a kolem Rjeky. V Rjece jsem často chodil do mořských lázní. Koupání jest vůbec příjemné za parných dní, ale s koupáním v moři nedá se žádné v sladkých vodách porovnati. Těžká solnatá voda mořská takřka sama nese tělo, jež se v ní může houpati jako v kolébce. Náš lázeňský byl ale také znamenitým rybolovcem. Jak jen trochu měl po kdy, již stál na pokraji s ohromnou tyčí v ruce, která na spodním kraji měla jen jeden bodák s ozubím; bodák ten byl rovný jako hřebík. Takto ozbrojen stál náš rybák jako na číhání. Menší ryby nechal volně projížděti se kolem; když ale se přiblížila čtyr-, pětiliberka, tu po ní pásl, a jakmile se mu zdála býti na ráně, mrštil svým dlouhým kopím do vody s takou silou, že se téměř celé ponořilo. Když se pak vynořilo nad vodu, přineslo s sebou často nabodnutou čtyrliberku, častěji ovšem vrátilo se s práznem. Tento druh lovení jest daleko obtížnější a vyžaduje mistra. Však náš lázeňský také pravidelně počítal na to, že darmo nehodí.

Obtížné jest lovení tunin, jakž jsem viděl kolem Bakru. Ne obtížné umělostí, ale vytrvalostí vskutku obrovitou. Tuniny platí za lahůdku dosti vzácnou. Aby se vylovily, děje se takto. Na samém břehu aneb něco již ve vodě trčí do výše několika sáhů dva trámy, asi loket od sebe stojíce; z pevniny se na ně vyleze po žebříku a nahoře jest z prken místo, na němž může jedna osoba pohodlně sedět anebo klečet. Tam

také vskutku sedí anebo klečí ustavičně jedna osoba, a to tak, že po celý čas sebou ani nehne. Slunce časem praží, že div všecko nespálí, co není ve stínu. Ale náš lovec jest po celé hodiny na samém slunci a nesmí sebou ani hnouti. Ten ustavičně se dívá do prohlubně mořské, blíží-li se tuniny. Chodívajíť tuniny v celých ohromných hejnech a zavítá-li takové hejno do oboru jeho rozestřených sití, jest hojný lov jistý. V tomto případě dá náš rybí astronom svým soudruhům na břehu znamení, ti házejí kamením za stádo rybí, aby je dostali blíže ku břehu, stahují sítě a když se lov zdaří, radují se v naději hojného odbytu. Socha věru není nepohnutější, než takovýto pozorovatel tunin.

Jak vzácny jsou tuniny co lahůdka, povím hned. S přítelem G. jsem obědvával za svého pobytu ve Fužině u faráře, poněvadž tam hostinců není. Jednoho pátku byl farář celý nešťastný, že nemohl dostati tunin a jakási mrzutost se jevila na jeho tváři po celý oběd. Když bylo po obědě, položil náhle ruku na čelo, jako by mu něco napadlo; vstal náhle a s radostnou tváří nám oznamoval: „Vím o tuninách; půjdeme k faráři do Líće.“ Do Líće byla pěkná procházka — šli jsme tedy. Líćský farář díval se z okna, když jsme přicházeli a podlé úsměvu jeho soudil náš průvodčí, že prý již uhodl, proč k němu jdeme. Líćský farář byl marciální postava a mluvil znamenitým basem. Zavolal hned jako generál na služebné: „Přineste víno!“ Ale víno nebylo, proč náš farář nás sem dovedl. Avšak brzy na to zvolal opět náš hostitel: „Přineste tuniny!“

a při tom se díval tak potměšile po nás, jako by nás byl překvapil zvěstí nejmilejší. Já byl ovšem tunin dosud nepožil a jenom dle chtivosti ostatních těšil jsem se na to, co asi pro jazyk obsahují. Chutnaly mi.

Ještě jeden případ lovu v přímoří.

Jel jsem městečkem jedním ve Vinodolu. Než se koně nakrmili, zaběhl jsem si k malé zátoce, kdež skoro celé městečko bylo na nohou; lovili tam ryby. Na několik lodic naložili sítě ohromné délky; loďky s nimi vyplouly od břehu a jeden rybář vykládal je z loďky do vody tak, že kusy korkové nad vodou označovaly cestu, kudy se loďky braly a kde jsou ve vodě sítě rozvěšeny. Loďky změřily ohromné kolo, než se vracely opět ku břehu; kudy táhly, byly sítě vyvrženy. Na to vyjelo opět několik lodic, na každé asi dva mladíci, a sice tak, že vedli lodice své daleko za okruh sití vyvržených, nadhánějíce tak ryby do podvodní leče. Jedna lodička objížděla síť jako na číhání. Na jisté znamení blížily se všecky lodice opět ku břehu — bylo̕ť to znamení, že ryby jsou již uvnitř leče. Na břehu vytahovalo sítě množství rybářů a rybařek, starců i dětí, neboť není snadno hnouti takovou sítí. Vytahování trvalo dobré půl hodiny. Již se blíží malý okruh sítě ku břehu — všeobecné napnutí, jaký jest lov. Již ji vytáhli — oh běda! Kromě několika malinkých rybiček, jež opět uskakovaly do vody, ani jediná velká! Jaktěživ jsem neslyšel takové a tak rázné klení, jako se ozvalo tuto. Otcové proklínali děti, ženy; ženy lály mužům — všecko se proklínalo.

Onen, jenž byl s loďkou na stráži, nesměl ani vystoupiti na břeh: jistě by ho byli hodili do vody. Přičítalić mu vesměs vinu, že jim dal znamení v nepravý čas; tvrdili, že jest opilý a mžitky svých vlastních očí že měl za ryby.

DIVADELNÍ VYCHÁZKA NA JIH.

1871.

Py se svými požadavky při našem divadle nejsme skromni, a to právem. Jeť nám divadlo více, než jiným. Jeť ono kusem našeho probuzení, kusem našeho programu a má být velkým kusem naší dobré pověsti: proto k němu hledíme přísněji i úzkostlivěji; jeho pokrok jest naším pokrokem, jeho klesání jest naším zármutkem. Nám nesmí býti divadlo ústavem zařízeným k tomu, abychom vůbec dvě hodiny večer v něm zabili; nám tyto dvě hodiny mají býti vrcholem celého dne, oddechem povznášejícím, požitkem ušlechtilým, zábavou radostnou.

Nebude snad na škodu, poohledneme-li se také jinde; podívámeli se, kterak v cizině pěstují divadlo, jež my ceníme tak vysoko. Budeť nám i co do požadavků i co do výsledků snadněji změřiti divadlo naše, seznáme, zdali jsme na cestě utěšenější, zdali hlasy naše nebývají hlasy lichými, zdali vůbec neskládáme v divadlo naděje marné.

Cesta nás povede přes Vídeň do Štýrského Hradce, do Záhřebu, Terstu, do Rjeky v Přímoří, do Vlaských

Benátek a do Verony. Nevelká to cesta, ale nebude snad vykonána nadarmo.

Ve *Vídni* prosím čtenáře, aby se mnou zastavil se jen k vůli věci jediné. Nepovedu ho ani do velké opery ani do divadla dvorního; ústavy tyto pěstující repertoir světový, nejsou specificky vídenskými a neliší se mnoho od divadel rovněž dvorních a rovněž operních. Ale zajdem sobě na skok do divadel předměstských, do těch divadel, z nichž i naše české divadlo až po tyto časy má dosti odvahy, aby si pro nás vypůjčovalo stravu tak zvaných vídenských kusů.

Lhostejno, jaký kus se právě odehrává. Jeť chamradím každý, ale jest upraven pro Vídeňany. V každém tom kuse *musí* vystoupiti vídenský domovník, jejž výtečně hraje herec X, vídenský mluvka, jejž výtečně hraje herec Y, *musejí* konečně vystoupiti nadávky Čechům, jež výtečně pronáší subretka Z, *musí* konečně vystoupiti hlupák, pro jehož úlohy schválně engažován jest herec Ž, aby měly domovníkovy surovosti a ty nadávky Čechům kam padnout. Z té čtveřice záleží každý vídenský kus „z lidu“, nechť se jmenuje veselohra či fraška a nechť jest jeho autorem kdokoliv. Jakmile vystoupí hrubý domovník, pro něhož mají herce X, obecenstvo vypukne v rámus; jim se každá hrubost líbí nesmírně, obecenstvu jest při surovostech kanibálsky blaze. Když vystoupí vídenský mluvka, pro jehož úlohy mají Y, obecenstvo vídenské vidí sebe jako ve fotografii — jest mu, jakoby tam ten mluvil za ně za všecky, jim z duše a srdce; smích a tleskot otřásá divadlem.

A největší smích a největší tleskot provází subretku, když spustí své písně a počne nadávati Čechům. Chvály, které nám s jeviště vídenského zaznívají, týkají se té maličkosti, že přicházíme do Vídně polonazí a zcela zlotřilí, polo hladem mrtví a zcela suroví, a za to že nás Vídeňané ošatí a hladu zbaví, že chceme míti ve své „rendlíkové koruně“ něco pro sebe. Jinak že kojné z Čech jsou nejlepší a subretka, aby to dokázala, zazpívá českou píseň, jakoby chovala vídenské — dítě.

Při těch nadávkách Čechům cítí se Vídeňáci již do konce ve svém živlu. Tu div nekasají rukávy jako řezníci, tu nás mají pod nožem. Tu se jejich povaha vyjádří v nekonečném potlesku, tu jakoby se již dívali na špalek, na němž stínají naši poslední hlavu. Tu jsou spravedlivější než inkvisitoři, tu si oddechnou zúplna, tu jest celá jejich vídenská vznešenost ve svých nedbalkách a ve svém županu; my jsme příčinou, že jim dnešní den jest milý.

A vystoupí pak ještě nějaký hlupák, na nějž všecky ty nadávky se hodí, jimiž on stává se Čechem. I ten se Vídeňákům líbí, a když to vše se stalo: dnešní večer „jim stál za to“. A bude stát i zejtřejší za to, neboť kus, při němž jsme byli právě, bude čtrnáct dní na repertoiru, vždy při nesmírném potlesku, vždy při domě vyprodaném. Jakž by nebyl? Autor psal úlohy zrovna pro tyto herce a zrovna pro toto obecenstvo, herci figury své zrovna tak typicky podávají, jak si je Vídeňáci přejí, a tak vše dopadne ku všeobecné spokojenosti.

A nyní se ptám: čeho chce naše divadlo docílit, předváděli nám vídenskou frašku? Vídenskou frašku, jež jest psána dle typů vídenských, kterých my v Praze neznáme aniž nás zajímají? Vídenskou frašku, jež jest psána pro herce jen vídenské, kterých my v Praze opět nemáme? Vídenskou frašku, jež jest psána jen pro obecenstvo vídenské, od něhož my se lišíme tím, že jsme Pražané? Vídenská fraška konečně (každá!) psána jest na potupu českého jména: a to vše smí se ještě předkládati obecenstvu českému, aby se bavilo a povznášelo? Pravím zcela chladně: *vídenská fraška na půdu českou přenešená nemá u nás smyslu*, *jest národní ostudou* a překladatel i ředitelstvo divadelní snad ani nemá tušení, *jakého snížení jména českého se tím dopouštějí*. Co si mají Vídeňáci o nás pomysliti, čtouli, že ty frašky, *jež oni spisují na naši hanu*, v českém zpracování předvádíme si sami na svém divadle, jež jmenujeme národním, a obecenstvo že je nevysyčí. Zdali nemá Vídeňák vším právem míti za to, *že v skutku za víc nestojíme*, že ty hany jeho jsou hanami zaslouženými, ano že nás ještě ani nedohaněl? Co chceme s těmi vybledlými květinami, jež jakmile z vídenských vyjdou ulic, ničím nejsou, leda kalem, jehož špína platí nám? Jsouť to sami Crhové a Lindnerové, tito spisovatelé vídenských frašek: a naši spisovatelé, naše divadlo jim podává ruku!? Kdo vlastně hřeší víc, to vídenské divadlo anebo to naše? Neomlouvejme se, že dáváme frašku jednou za čas; skvrna je skvrna a platíli naší cti, jest na naši nečest.

Vyznávám se, že mne ty nadávky Čechům, jež jsem všude slyšel, mnoho nerozehřály; ale když jsem považil, že si tyto věci sami na divadlo uvádíme: tu jsem se co Čech zastyděl.

To byla ta jediná věc, pro kterou jsem prosil čtenáře, aby se zastavil se mnou v divadlech vídenských.

Přibyli jsme do *Štýrského Hradce*, do města, jež jest proslavené svou krásnou polohou a svým „vysloužilým“ obyvatelstvem.

Divadelní návěští oznamuje „Der Arcier“, historickou veselohru od jakéhos Müllera. Na ceduli čteme jména císařovny Marie Terezie, korunního prince Josefa a několika jezovitův. Kus dává se po druhé a hradecká žurnalistika jej chválí. Müller zdá se býti rodákem Hradeckým.

Vejdeme večer do divadla. Budova jest prostorná, uvnitř mnohem větší než naše divadlo, sedadla i lože jsou plny.

Když se opona vyhrne, dovíme se, že pod žezlem Marie Terezie žijí všelijací divocí národové, zejmena Horvaté a *Češi*, vladaření tudíž že jest obtížné. Dále se dovíme, že tito suroví národové snadno by mohli v radě císařovny dobýti vrchu, čímž by byla kultura s civilisací v nebezpečí. K tomu hrozí i jezovité na dvoře císařovny; — jak vidíme, uvedla nás Čechy „historická veselohra“ v pěknou společnost a v pěkné spojení.

Avšak další průběh hry brzy nás uvede v dobrý rozmar. Slyšíme tu potáceti se slova planá, že by

z nich ani jediný akt nemohl se dohráti na našem divadle. Vidíme tu herce potáceti se v sebevědomí nevinném, že by ani jediný z nich neobstál na divadle našem. Vystoupí herečka, jež představuje Marii Terezii, podepře si boky a spustí v onom roztomilém tónu, jejž slýcháme na trzích: „To bych ráda věděla, kde ten můj Josef se toulá! Mně se zdá, že běhá za holkami. Ale jestli já se o té ženské (dirne) dovím, která mi ho odvádí, já jí povím, zač toho loket!"

Prosím čtenáře, aby mně věřil na slovo, že těmi a podobnými slovy „v historické veselohře" Müllerově mluvila herečka, jež představovala Marii Terezii. Na to přijde Josef a přiměřeně odpovídá. Nedá se své paní matce a končí tím, že rozžehne světlo národům, načež následuje veliký potlesk.

Jsme pak v audienční síni. Přicházejí dva jezovité a jakmile je obecenstvo uzří, vypukne v smích, tak že zbožní páteři dlouho nemohou k slovu. Když se dostali k slovu, herci tito u vědomí, že hrají jezovity, též vypuknou v smích a nemohou z místa. Na to se dá obecenstvo zase do smíchu tomu jejich smíchu a smějí se i diváci i herci. Konečně se smějeme i my, i tomu obecenstvu i těm hercům, a malý divadelní skandál trvá tak dlouho, až ti herci jezovité přestanou se smáti. Pravil jsem, že jsme v audienční síni u císařovny Marie Terezie; myslím, že již se čtenář domyslil, že audience ve štýrském divadle odbude se po domácku.

Vskutku: jezovité žalují na Josefa, že se toulá, a Marie Terezie přikáže, že dnešní noci nesmí Josef

z domu, stráž že za to ručí, a že ten, kdo vkročí k němu (anebo ta, poněvadž snad to bude „ta ženská“) má býti zatknut. Dobrá. Ale jest tu jedna mladá hraběnka, ta přestrojí se za vojáka a *stojí v noci na stráži*. Josef odejde, protože stráž ho pustí; jezovita ho přijde hledat, a jezovita nesmí více odtud, jest zatknut. Obecenstvo i herectvo má z toho všeho nesmírnou radost. Jim se to tam líbí, jest to historická veselohra a napsal ji Müller.

Další cesta vede nás do *Záhřebu*. Na divadelní ceduli čteme novou operu od Zajce, „Župani sud“ (Župní soud). Na divadelní ceduli stojí „plemenitý“ Zajc, t. j. šlechtic, což na naší ceduli, dávali se Zajcova opereta, nestává. Zajc jest nyní ředitelem divadla záhřebského, za mého lonského pobytu v Záhřebě byl pouze kapelníkem. Na divadelní ceduli stojí, že operu řídí p. Zajc osobně, opera že se dává dnes po druhé. Toť výborné, myslím si, poznám p. Zajce, poznám jeho novou operu.

Začátek divadla ustanoven jest na půl osmou hodinu.

Jest neděle. S uhozením půl osmé dostavíme se do divadla prostorného, úhledného — jsme tam o půl osmé *jediným obecenstvem*. Ani dole, ani v ložích, ani na galeriích živé duše. V této prázdnotě duní k nám kroky biletáře, že se jich až ulekneme. Zdá se nám, že jsme se zmýlili, že jsme šli do nepravých místností, že jsme přišli příliš brzy. Podíváme se ještě na hodinky — půl osmé pryč. V orkestru také ani živé duše.

„Což se dnes nehraje?“ ptáme se biletáře.

„I hraje, pane.“

Dobrá. Usedli jsme si; jsme pořád ještě samotni, můžeme si tedy prohlédnouti oponu. Snad že zavěsili oponu k tomu, aby si ji člověk prohlížel, jeli v divadle sám, jako nám dávají album, chtějíli z pokoje od nás odskočiti. Opona představuje vějíř jako v pražském Novoměstském divadle, pak jest nahoře slepec s guslemi a víla.

Když jsme si to byli důkladně prohledli, přišlo několik lidí. Chvála bohu! Jest nás tu několik.

Pak se počali trousit hustěji a když bylo skorem čtvrt na devět, divadlo bylo vskutku skoro plno; pak již také počali hrát.

„Divné to obecenstvo,“ myslil jsem si a počal jsem naše pražské v duchu odprošovati za všecky výčitky, které jsem mu kdy učinil za to, že neví, kdy jest sedm hodin.

Nyní přišel do orkestru také pan Zajc. Vysoká to postava, s černými dlouhými vlasy, tvář jižní, energická. Opona se vyhrnula a v dětském oděvu hrála jakási slečna, také „plemenitá“, jak na ceduli stálo, solový výjev. Co dítě přála si, kdyby se mohla provdati za nějakého „plemenitého“ muže. Pak uviděla z okna důstojníka, o kterém věděla, že jest „plemenitý“, a ten ji pozdravil. Zdá se, že z toho byla svatba, její přání že se vyplnilo. Solový ten výjev trval pět minut. Na to měl se hráti „Župní sud“, a pan Zajc odešel z orkestru. Pausa mezi solovým výstupem

a tím, než se pan Zajc vrátil do orkestru, trvala zrovna do tří čtvrtí na devět.

„Divné to poměry," myslil jsem si, divné to obecenstvo," myslil jsem si ještě jednou, neboť obecenstvu to bylo lhostejno.

Při panu Zajcovi zajímalo mne, kterak dirigoval. Vždy vyzvednul obě ruce do výše a pak v tempu oběma trhnul, jakoby v každé držel šmytec.

Opera šla dobře, byla to ale operetka. Mezi zpěváky viděl jsem také p. Gerbiće, který zpíval první lyrickou partii ač podřízenou v kuse tom. Záhřebanům byl „Župni sud" novým; mně byly motivy známy hlavně z „Lodi v přístavu" téhož skladatele. Neodolal svým vlastním reminiscencím a svěží jinak hudba Zajcova pro mne alespoň pozbyla tím poněkud svěžesti.

Na konec bylo trochu tleskání a p. Zajc vyšel dvakrát, aby se poděkoval, ačkoliv neslyšel jsem jeho jmeno volat.

Když se operetka skončila, bylo čtvrt na deset a to byl také konec divadla. Divadelní večer trval tedy vlastně tři čtvrti hodiny.

„Divné to divadelní poměry," myslil jsem si ještě jednou, když jsem s ostatními vycházel z divadla. A musím se vyznat, že mne tyto divadelní poměry záhřebské skoro dojaly. Ohražuji se při tom ostatně, že bych se tím chtěl dotýkati bratří Horvatů; pravím jen, co a jak jsem viděl; a dodávám ještě, že já byl tím dotknut vskutku velmi podivně.

Cesta vede nás přes Lublaň do Terstu. V *Lublani* jsem sice pobyl, avšak (bylo to v měsíci květnu) di-

vadlo jsem nenavštívil, bylot zavřeno. O slovinském divadle, kteréž jest v podruží tamějšího německého, nemohu tuto také promluviti, mělot rovněž prázdniny.

V *Terstu* vládl Offenbach. Navštívili jsme divadlo „Filharmonico“, divnou to budovu v divné ulici. Po schodech šli jsme do prvního patra, malá síň byla kasou i foyerem, pak vešli jsme do sálu, jenž měl asi patnáct řad židlí, galerie upravené po každé straně asi ve čtyry lóže, a to bylo vše.

Dávali „Krásnou Galatheu“. Byla to divná společnost, jež se nám představovala, a ještě divnější byly hlasy, s nimiž nám tu bylo seznámiti se. Hlavní komik uměl dosti dobře hrát, ale nebožák musil také zpívat, nebot to byla opereta, a on byl starý a neměl hlasu. Subreta měla hlas a byla mladá, ale nevěděla ještě aneb již, co jest zpěv a co jest hra. A přece hráli a přece zpívali, a přece se líbili. Subreta byla při kupletu vyvolána osmkrát a po každé musila dodat novou sloku. Když pak již došla jí zásoba, začala zpívat znova, a ještě se to těm divákům líbilo.

Mezi těmi, jež jsem jmenoval, bylo ještě několik stupňů špatných zpěváků a špatných herců, kteří se také líbili, což mne naplnilo velikým podivením. Ale čemu jsem se divil ještě více, že když opona spadla, vypískali všecko, i herce i kus. Tu již vidíme kus italského obecenstva. To ale nevadí, aby druhý den šli do téhož kusu, aby subretu zase osmkrát vyvolali, a na konec aby vypískali i subretu i kus. Italiané tak dělají rádi.

V Terstu již také vidíme obecenstvo, které v divadle nesmekne klobouk a které — líbíli se mu arie — samo též popěvuje a přihvizduje hlasitě. Někdy tento souzpěv obecenstva mívá i své dobré stránky: zakryje nedostatek hlasu i umění. Obecenstvo jako by si jen přálo, aby tam na divadle jim udali jen motiv a trochu jej svými hlasy naznačili — to ostatní dozpívá si samo.

V Terstu také již poznáváme ráz divadelních společností italských; jsouť to ponejvíce společnosti kočovnické v lepším poněkud smyslu. Hrají nyní měsíc v Terstu, pak jdou do Rjeky, před tím byli v Benátkách a j. Když odejde společnost jedna, přijde zase na měsíc jiná, která tu sehraje co umí, a pak jde dále.

Tak právě, když jsem byl v *Rjece*, byla tam společnost operní nad míru špatná, že ani nevím, k čemu bych ji porovnal; ale měla s sebou kankán, a to stačilo, že bylo divadlo po celý měsíc přeplněno. Kankán tančívali mezi akty operního představení. Když se odehrával operní akt, nikdo neposlouchal, lidé mluvili na hlas, chodili sem tam, až mně bylo líto těch ubohých obětí na jevišti. Ale jakmile se skončil akt, přišlo do Rječanů umělecké naladění. První zvuky kankánu trhly jimi zrovna úchvatně, a když se objevily nohy tanečnic, tváře Rječanů proměnily se v jednu tvář, v té tváři byl jeden výraz, jediná dychtivost oka, jediná otevřená ústa; všemi tvářemi, jež byly jedna jako druhá, vládla zvířecí zblbělost. Tu by byl měl malíř na vybranou; mohl sáhnouti kam chtěl, všude

vděčná kořist, všude zející nedosytnost, všude pravá ztupělost, zgalvanisovaná na chvilku výdatným podrážděním.

Byl jsem tři neděle v Rjece, a každý den totéž. A život Rječanů jest kankán; mohou říci, že se viděli.

Benátky! Vlašské Benátky! Hledejte v Benátkách cokoli vám libo; hledejte umění v nejkrásnějších jeho hymnách, hledejte tam krok dějin v nejpyšnějším jeho pochodu — jenom nynějšek, jenom život tam probůh nehledejte! Jeli v čem viděti závratné klesání ano beznadějný úpad Benátek, jeví se to především a nejzřejměji v benátských divadlech. Klesnutí to jest tak úplné, úpad ten jest tak dokonalý, že nedá se zastříti ničím, že nelze také ničím zmírniti hlasité tóny skutečnosti této.

Byl jsem v Benátkách před šesti roky a byl jsem v Benátkách v loni.

Před šesti roky z pěti neb šesti divadel benátských byla otevřena dvě. Nejkrásnější divadlo „Fenice“ bylo tenkrát zavřeno za příčinou národního smutku, neboť bylo Benátsko ještě pod Rakouskem. Divadlo to jest vystaveno a udržováno na akcie, a akcionáři tenkrát se radili, nebyloli by záhodno „Fenice“ přece otevříti. Sešli se k předběžné poradě a měli předběžné hlasování, nemáli divadlo býti otevřeno. Většina hlasovala, že má býti otevřeno. Když však výsledek tohoto hlasování stal se známým v obecenstvu, spůsobil velice zlou krev. A Benátčané měli také vplyv na akcionáře, že když se sešli k hlasování definitivnímu, ani jediný nehlasoval pro otevření divadla.

Tenkráte hrálo se pouze v Teatró Apollo a v Teatro Malibran, v onom opera, v tomto konversační kus. A bylo tenkrát podívání hrozné i na operu i na konversační kus. Společnosti, jež tam hrály, byly rovněž kočovné, pro Benátky dočasné. Aby měl čtenář pojem, kterak pěstována opera, povím toliko, že sestával tehdáž sbor ze čtrnácti osob: ze sedmi dám a ze sedmi pánův. A sice z dám, z nichž každá blížila se čtyřicítce, pakli že neodcházela již mocně od ní. V tomto poměru byli také solisté. Bylo sice trudné podívání na tehdejšího Jasona, na tehdejší Medeu, ale bylo ještě trudnější je vyslechnouti, i ty zpěváky i ten orkestr, jehož kapelník neustále musil taktovkou tlouci na plech svého pultu, aby vše udržel pohromadě.

Mohl jsem tedy snad vším právem míti za to, že jsem tenkrát benátská divadla nepoznal; bylať divadla zavřena za příčinou národního smutku a ta, která byla otevřena, hrála z nouze.

Tím více tudíž jsem se těšil vloni na požitek benátských divadel; národní smutek minul a nyní, myslil jsem si, všecky ty ústavy budou jediné závodění o palmu přednosti. Zvláště divadlo „Fenice“ myslil jsem si naplněné vznešenými Benátčany a Benátčankami; toť bude pohled velkolepý, až v těchto překrásných ložích prostorné budovy zasednou výkvěty města a s jeviště zapějí znamenití umělci.

Ale, jak jsem pravil, kdo chce poznati úplný úpad Benátek, ať se podívá do jejich divadel. V ny-

nějších volných Benátkách jsou *zavřena divadla všecka!*

Navštívili jsme i vloni „Fenice“, avšak za dne, pouze abychom si je prohledli. Neboť nehrají v něm vůbec. Počali prý hráti minulé zimy, ale jen počali. Vznešení Benátčané a vznešené jich dámy se nedostavili do těch pěti řad nejelegantnějších loží; divadlo jest na 2000 diváků — avšak diváci nešli a „Fenice“ opět se zavřelo. Tak nehráli v něm po celou zimu, a nehráli v něm ani v letě.

Když jsme my za poledne přišli do divadla, na scéně jakási baletka v polobaletním kostymu cvičila se u zvedání pravé nohy. Zvedala ji s velkou vytrvalostí po celou dobu, po kterou my prohlíželi si prostoru, ozdobenou uměním i bohatstvím. Člověk se až při tom zachvěl. V nejkrásnějším divadle, nyní zavřeném, cvičí se baletka, aby umění svoje nezapomněla. Pro koho se cvičí? Benátčané nedbají ani o celé svoje „Fenice“ — nebohá ty baletko!

Avšak přece v jednom divadle hráli! Nedaleko od Canal grande mají malé divadélko o jednom patře, a to jmenuje se „Rossini“. Kdož by pochyboval o tom, že jest to divadlo pro opery, když má v čele název slavného skladatele italského? Myslíte opravdu! *Hry s marionettami* v něm provozovali, a tyto hry s marionettami byly na onen čas jedinými representanty veškerého divadelního umění v Benátkách! Můželiž býti řeči výmluvnější nad toto faktum? Benátky byly, ale nejsou více. Troju vyvrátili ze základů a Troja se více nezvedla; Benátky nejsou vyvráceny, ale pohled

na ně jest snad ještě smutnější než kdyby vyvráceny byly. Benátky jsou sešlý aristokrat, jenžto s pýchou žebrá, despota, z jehož obrazu již si tropí posměch, jsou duchem Hamletova otce. Od Benátek odvrátil se duch času; o vyvrácení nemusí se již starati nikdo, klesají samy. Za rakouské vlády ještě Benátky živořily; rakouská vláda, jakoby věděla, že je ztratí, dávala ročně *osm milionův* na restaurování uměleckých památek v Benátkách, a kdyby byly tenkrát Benátky žádaly o deset nových divadel, byly by je od ní dostaly. Jaká to převrácenost! U nás v tutéž dobu vláda nedovolila nám za náš náklad o dva lokte větší portikus u divadla, na něž nepřispěla sama ničím. A my přece budeme míti divadlo své, za dvacet let snad budeme míti divadel několik, i bez těch osmi milionův ročních.

Proto ale benátský lid přece časem, u večer, zahraje si divadlo sám: na gondolách, v kanálech, při zvuku kytary, při měsíčku a při pochodních. Stalo se tak jednou pod našimi okny. Za krásného měsíčního večera slyšíme pod okny dvojzpěv, mužský a ženský. Otevřeme okno a tu při záři pochodní na gondole stojí mladík s kytarou a *on sám* provozuje ten dvojzpěv. Diváků nahromadilo se, co se na můstky kolem kanálu vešlo a na všecky vrhaly pochodně překrásnou záři. Zpěvák měl výborný hlas a hlas ten po kanále zazníval jako ve výborně akustickém sále. Zpíval co mužský i co ženská, ale tak, že kdo ho neviděl, byl by přisáhal, že to vedle mužského zpívá ženská. Zpíval, kterak se mladík loučí s milenkou, chtěje jíti za dobro-

volníka ku Garibaldimu. To byl stálý refrén jeho slov, a milenka mu to zrazuje. Ale posléze dá si říci i ona, rozhodne se, že půjde také ku Garibaldimu, za markytánku. On pak jásá, ona jásá, a náš improvisator dovedl to spůsobem takovým, že všecko posluchačstvo bylo nad míru rozjařeno. Byla to scéna v skutku benátská a byla to scéna krásná, při které jako kouzelným prutem vmyslíme se do Benátek starých, při které jediným mžikem pochopíme veškeren půvab, veškero kouzlo veselosti i bujnosti benátské. Scéna taková jako by nám náhle roztrhla závoj, a my věříme mžikem všemu, co jsme kdy slýchali a čítali o Benátkách dávných. Arciť je to vše jen illuse na mžik. Tu již náš zpěvák, dobrovolník a markytánka v jedné osobě, vybírá za svoje umění, odpluje, pochodeň se nám ztratí s očí, i zpěv zanikne a před námi v měsíčném světle leskne se krásná — mrtvola Benátek. A ten zpěvák? Kdo ví, nebylli od divadla „Fenice!“

Mohl bych sice ještě čtenáře prováděti v Benátkách po „divadelní půdě“, abych tak řekl, mohl bych s ním zajíti do domu Desdemony, jak nám jej gondoliér ukazuje, na Rialto, k němuž se právě blížíme, k paláci Lukrecie Borgie atd. Avšak řádky ty vzrostly by nad úmysl můj; poprosím raději čtenáře, aby se mnou zašel ještě do *Verony*, kdež se podíváme na šlépěje, po nichž vodil Shakespeare Romea a Julii. Avšak bohdejž by čtenář raději ničeho o těchto šlépějích nevěděl! Bohdejž by raději nosil netknuto

v prsou ono kouzlo poetického lesku, jejž v něm čarovně vzbudil Shakespeare!

Nemůžeť býti křiklavější protivy jako mezi touto poesií a touto skutečností; člověk poznáním těch míst Juliiných a Romeových ničeho nezíská, a velmi mnoho ztratí. Avšak skutečnost má také své právo, nebojme se jí, nestraňme se jí.

Průvodčí vede nás k Juliině hrobce. Jdeme úzkými ulicemi, přijdeme do malé slepé uličky a před námi jsou vrata, v levo zeď, v pravo dům jednopatrový. Dům ten jest klášter, v němž bydlel Lorenzo; vrata vedou do klášterní zahrady, v níž dle našeho průvodce sbíral Lorenzo byliny na léky. V zahradě té jest hrobka Kapuletova, hrob obou milencův.

Zatlučeme na vrata zahradní a čekáme. Z bývalého kláštera vyjde na prah ženská postava a dívá se na nás, kteří tlučeme. Dívá se na nás oním zrakem, jaký malují malíři Vestálce, která střežíc oheň raději by jej zhasla, by nesvítil na její vnady, když s nich odestře závoj před okem mužským. Jen že ta klášterní Vestálka neměla co shasnout a neměla vnad.

Zatloukli jsme několikrát, až nám přišel otevřít zahradník s lopatou v jedné, s klíči v druhé ruce, a hned nám povídá, mnoholi zaplatíme za osobu vstupného. Jakmile vejdeme do zahrady, v levo na straně vidíme obraz Krista ukřižovaného, pod nímžto klečí několik kněží; z těchto kněží jeden v mužném věku, s přirudlým vousem a vlasem, jako by hleděl na nás; ten jest dle slov našeho průvodce Lorenzo. Jsme v zahradě a kráčíme ku hrobce. A v té zahradě pě-

stují rostliny, jimž my v Čechách říkáme okurky, salát a p. Na zalévání této zeleně mají uprostřed zahrady koryto naplněné vodou — a toto koryto jest vlastně hrob Julie!

To nám také ve vší upřímnosti povědí, ale abychom přece měli nějakou náhradu, zavedou nás k místu, kde vlastně hrobka stála, kteréžto místo do nedávna bylo zbořeništěm, nyní je upravili v jakýsi druh kaple; její průčelí tvoří trojí oblouk sloupový, za nímž prostoru zavírá veliká železná mříž. Ve kryptě té také vidíme vydlabaný kámen, jenž byl snad kusem hrobu. Tam nám zároveň prodají fotografie. Zazdění to stalo se proto, aby cizinci neodnášeli odtamtud kousky kamene z hrobky Juliiny; stalo se ale již pozdě, neboť nelze odtamtud ničeho více odnésti.

Odtud vede nás průvodce k domu Kapuletův, jenž jest dále v městě; cestou vypravuje nám všelijaké podrobnosti ze života Romea a Julie, které zná z kusu Shakespearova a ze své fantasie. Nového jsme se dověděli, že ve Veroně každého roku dvakrát, třikrát hrají Shakespearovu tragedii a že jest vždy divadlo plno. Těšilo mne při tom povídači, že má jakýsi domácí cit pro tyto veronské památnosti a v tomto smyslu povídáme si to my cestující po česku. Tu však z čista jasna náš cicerone se k nám hlásí, že on také byl v Praze, že jest pekařský, že cestoval v Čáslavsku a v Táborsku, že byl dříve pekařem ve Veroně, že však se mu špatně vedlo a že jest nyní průvodcem po Veroně. Česky již mnoho neuměl, ale rozuměl. „Slovan všude bratry má!“

Dům Kapuletův jest úzký, vysoký, o několika patrech; nade vchodem vidíme kamenný klobouk (capello, odkud Kapuleti) a zároveň vystrčen jest klobouk skutečný, cilindr, poněvadž tam má kloboučník sklad. Vejdeme průjezdem do domu — leč kde to jsme? V domě u Kapuletův, u Julie? Na dvoře jsou vozy s nákladem, vozkové klejí, zdá sa nám, že jsme na Poříčí v některé hospodě. A jest to vskutku hospoda, hospoda nejsprostšího druhu, pro niž si laskavý čtenář může vybrati jméno jakékoliv, i to nejhorší. Nad námi, nad prvním patrem zvedá se dřevěná pavlač as tak veliká, jako venkovská kazatelna, a na pavlačích ostatních domů, do nichž odtud vidíme, vyvěšují na provětrávání špinavé prádlo. O, scéno na balkoně!

K dovršení všeho praví nám průvodce, že zahrada Kapuletův bývala tam, kde jsou ty ostatní domy. Nezdržíme se tu, utíkáme odtud!

Na konec obraťme se k věcem veselejším.

Jak známo, jest ve Veroně ohromný amfitheatr z dob římských, celý ještě zachovalý. Do něho vešlo se 30.000 diváků a ti si mohli sednout; a vešlo se jich 60.000, když stáli. A uprostřed tohoto divadla, tedy v cirku, jest vystaveno nyní letní divadlo, jediné to divadlo, v němž se hrálo, neboť ostatní dvě v městě jsou zavřena.

Toto letní divadlo jest tak originální a ráz má tak italský, že stojí za to, abychom se do něho podívali.

Na rozích ohromné cedule nám oznamují drama: „Muž, který se směje“ dle známého románu Viktora

Huga. Osoby, jež hrají, na ceduli uvedeny nejsou žádné. K šesté hodině tam vejdeme. Kasa jest v průchodu do amfitheatru, v starošedé chodbě, kudyž i druhdy vcházeli dívat se na zápasy divých zvířat a lidí. Tam za několik krejcarů vezmeme si lístek do parteru a v parteru za několik krejcarů dají nám sedadlo. Sedadla totiž jsou tam na jedné hromadě jako v našich zahradních restauracích, a jen když si je někdo objedná, biletář zvedne židli z hromady a podá ji. Za drobný peníz přinese ještě jednu židli, abychom si na ni mohli rozložiti aneb podepříti nohy. Bylo asi 60 sedadel obsazených a můžeš si sedadlo přenésti kam chceš. Za parterem jest jakési zábradlí a za tím sedí ti, kteří dají o nějaký krejcar méně vstupného: ti rozsednou se malebně na stupních starého amfitheatru, kam chtějí. A toto obecenstvo jest to nejzajímavější. Tu sedí dva dělníci jak přišli právě od práce, s vykasanými rukávy, bosi. Tu sedí kojná a kojí dítě. Tu řemeslník, dělník — každý v úplném pohodlí a každý má velkou hůl. V parteru probíhají a křičí, že mají čerstvou vodu a limonádu.

Divadlo má také asi šest loží, které stojí téměř na jevišti tak, že ti, kdož jsou v loži, mohou velmi pohodlně mluviti s herečkami na jevišti, což také činí.

Než jde opona vzhůru, hraje v orkestru hudba, a ti, kdo sedí za parterem u zábradlí, tlukou holí do zábradlí dávajíce takt. Když hudba skončí a opona ještě nejde vzhůru, počnou v celém divadle křičet: „Musica! Musica!“ a hudba musí začíti nový kousek.

Čím více se jim líbí kousek hudební, tím více mlátí holemi do zábradlí.

Hra na jevišti nebyla sice výborná, ale nebyla také nejhorší, a co bylo hlavním, obecenstvo sledovalo hru s nesmírným účastenstvím. V druhém jednání čtla se listina, která byla vytažena z láhve a která dokazuje, že Gwynplaine je lordem. Když počali tuto listinu čísti, spustily pojednou zvony veronské a vyzváněly. A když v Italii jednou začnou vyzváněti, stojí to za to, neboť to trvá obyčejně celou hodinu. Jakmile zvony spustily, nebylo s jeviště slyšet slova, a v obecenstvu povstal veliký rámus. Herci byli na rozpacích, co činit, a chtěli odejít s jeviště. Ale obecenstvo křičelo, aby zůstali. Herci dávali obecenstvu na jevo, že nemohou mluvit, ale obecenstvo křičelo, že to je jim jedno. Herci tedy počali, a jmenovitě který měl čísti listinu, jal se čísti. Ale obecenstvo křičelo, aby toho nechal a počkal, až zvony přestanou. Obecenstvo chtělo herce vidět, když je nemohlo slyšet, a zároveň nechtělo, aby nyní mluvili, aby jim neušlo ani slova. A tak si hezky Gwynplaine usednul, ten co měl čísti, usednul a Jossiana sedla také; herci bavili se mezi sebou, obecenstvo také a zvony měly solo. A ty zvony vyzváněly dobrou čtvrt hodiny. A když už všecko vyzvonily, herci vstali, obecenstvo si oddychlo, listina se přečtla a hra šla dále; Gwynplaine počal se diviti, že jest lordem, Jossiana také a tak každý, jak měl předepsáno.

V čtvrtém jednání jest Gwynplaine v parlamentě a má k lordům řeč, v níž vykládá, co jsou lordové

a co jest lid. Řeč tato vyplňuje skoro celé čtvrté jednání, leda že některý lord učiní k ní svou poznámku. Ale běda tomu, který se opovážil takové poznámky činit. Veronskému obecenstvu totiž řeč Gwynplainova velice se líbila, a myslím, že kdo zná Hugův román, že to pochopí. Obecenstvo té řeči přizvukovalo hlasitě, pokřikem i tleskáním. Ale podle kusu a podle svých úloh lordové musili Gwynplainovi odpovídat, jemu se posmívat, a ti si dali! Obecenstvo, zvláště ono za parketem, za přihradou, počalo křičet na lorda: „Budeš mlčet! Bestie! Co ho nenecháš domluvit! Vždyť to pouhá pravda, co mluví!“ Tak a podobně hrozili lordům ve vší opravdovosti, hrozili i pěstmi i holemi, a jsem jist, kdyby byli měli ty lordy po ruce, že by je byli ztloukli pořádně. U nás ovšem by se do takéto opravdivosti posluchačstva vmíchala již všetečná policie; ve Veroně si toho nevšimnul nižádný policajt, a za chvíli bylo dobře. Když Gwynplaine domluvil, bylo tleskání všeobecné.

Ještě jedna scéna nastala velmi drastická. Když před posledním jednáním hudba svůj kousek dohrála, hudebníci počali se z orkestru ubírati domů, jak to i u nás před posledním aktem činívají. Avšak to si dali! Opona totiž ještě se nezvedala, a Italián meziaktní pausu bez hudby nevydrží. Obecenstvo tudíž počalo volati: „Musica! Musica!“ Počalo vstávati a tlouci holemi a za těmi, kdož z orkestru odcházeli, se hvízdalo a pískalo. Hudebníci vskutku museli se vrátit, zahrát a obecenstvo uspokojeně dalo se do aplausu.

Malíř by měl vůbec v tomto veronském obecenstvu vděčných předmětů na vybranou.

Zajímavý jest také napověda. Budka jeho totiž není právě taková, aby se v ní celý ukryl; obecenstvo vidí ho z velké části a vidí zároveň knihu, z níž napovídá. A napověda vždy obrátí se i s knihou i se svou pravicí k herci tomu, na němž jest řada, tak že obecenstvo vidí napřed dle napovědy, kdo má mluviti. Avšak taková nepatrnost jim nevadí, zvykneť člověk všemu.

Druhý den byla opereta: „Krásná Helena“ od Offenbacha, čili jak cedule oznamovala „Elena“ od „Hoffenbacha“.

Když jsme si brali u kasy vstupenky, kasír nám do ruky strčil text operetty; já pravil, že nepotřebuji text a že ho nechci. Kasír na to, že potřebuji, že uvidím; že jej musím vzít. A hned si nechal také peníze za něj. Myslel jsem si: Tohle byl by kolportér! Ten by ani nemusil pistoli vytáhnout a lidé by kupovali.

Pravil jsem, že lože v tomto divadle jdou až na jeviště a výhodu tohoto zařízení seznal jsem v „Krásné Heleně“. Mladí páni v ložích velmi dobře se bavili s dámami z opery, když tyto se k nim přiblížily a právě nezpívaly. A když dámy nebyly na blízku, také neškodilo; ve sboru chodilo sem tam po jevišti neustále několik malých děvčátek; po těch galantní pánové vzkazovali dámám, co jim vzkázati chtěli, a děvčátko hned přineslo odpověď. Také mlsky jim posílali po těch děvčatech, a šlo to. A co pravda, to pravda,

tyto děti naučí se pohybovati na jevišti, že jsou na něm jako doma; tyto již byly jako doma.

Mezi hrou často se stává, že cizinci navštíví amfitheatr a že se procházejí nahoře, po stupních jeho. Chováli se cizinec tiše, jest dobře. Bývají ale mezi cizinci Němci a mezi těmi zase Vídeňáci, kteří myslí, že s drzostí nejdále dojdou; mluví hlasitě a jakoby jim do toho, že se dole hraje, nic nebylo. Ale zle pochodí! Hned se zdola ozve sykot, bušení holí, pokřik a cizinec Vídeňák hnedle utichne, jakoby ho vodou schladil.

A ptáli se ještě na konec některá čtenářka, jsouli krajanky Julie krásny nebo hezky: na to musím odpověděti, že ani ty krásné, ani ty hezké jsem neviděl. Za to ale viděl jsem mnoho vznešeného světa veronského v takové pečlivosti toilety, zvláště hlavy, že by naše česká matka se podivila, jaké to tam mají „coury“.

Když jsem z této vycházky se vrátil do Prahy a uviděl zas naše divadélko, pocítil jsem, že u porovnání s tam těmi přece něco máme.

CESTOPIS NA OUPOR.

1872.

Mělnická krajina! Když se na ni zasměje slunce, odpovídá úsměvem rozsáhlá rovina, v jejímž středu v lesklé modro odívá se Říp; chce-li nebe se kaboniti, Říp to cítí nejprvé, zahalí sí čelo a po něm přestane se usmívati krajina. Není romantická, ale když praotec Čech ji uviděl tak otevřeně přímou s Řípu, zalíbila se mu a usadil se v ní. Jest střízlivá jako ten „chleb náš vezdejší“, v otčenáši, ale jest úrodná, jest vtělený „chleb náš vezdejší“. Mělnická skála k tomu chlebu nalévá víno: a víno a chleb jest nejslavnějším výrazem našich dějin.

Nevím, zda-li proto, že tam nejprvé jsem si zamiloval modrou oblohu a pod ní vše co roste a květe; že tam dětskými hrami počal mne vábiti život, ves, pole, Vltava, na níž lodě s bílými plachtami poprvé zarazily mne svou vážností, že jsem se počal ptáti: odkud a kam — nevím proč, ale miluju mělnickou krajinu a dosud o vše, co mně milé, s ní se dělím a na ni přenáším.

Střízlivá to krajina; pole se střídá s polem, lesu sotva uvidíš, pahorek tam vzácností. Ale je v ní kus poesie, jemuž není rovno. Jest v ní kus země, kde Vltava s Labem se počínají umlouvati o společnou pouť, kde Vltava Labi vypravuje o Šumavě a toto Vltavě o Krkonoších. Jest v ní místo, kde jedna řeka s druhou se hádá o přednost své kolébky: Vltava vynáší Šumavu, Labe vynáší Krkonoše. Jest tam místo, kde Vltava jako na ukázku a na pochlubení přinesla s sebou kus Šumavy a Labe na ukázku a na pochlubení kus Krkonoš — hádejte sami, zdali jsou lepší Krkonoše, zda-li jest lepší Šumava. Tam to máte obojí v jednom, kus toho i onoho; máte to v onom jazyku, v onom úzkémpruhu půdy, která dělí ještě Vltavu a Labe, než se sejdou docela. Ale nechť mají Krkonoše přednost, nechť má přednost Šumava: kdo tento jazyk navštíví, pozná, že mají obě řeky krásochuť — přeneslyť sem překrásné věci svého domova. Tento kus poesie v střízlivé krajině mělnické, tento překrásný pruh mezi Vltavou a Labem jest Oupor.

Projděme se v něm, za procházku stojí.

Vyjděme sobě v čas, kdy pole již valně dozrávají a nastává doba sena. Na polích nevidíme ještě žence, za to na lukách jest pilno a živo. Červnové slunce se drží, po poledni má vřelou krev a zahřeje, čeho se dotkne. Jdeme podél břehu Vltavy, směrem k Mělníku. Od Vrbenského přívozu odbočíme na vozovou cestu, a ta nás vede na Oupor. Pokrajem vidíme listnaté lesíky, nepatrné lesíky. Po obou stranách vozové cesty zvedá se dozrávající bujné obilí, před námi

uzavírá rozhled zas jiné stromoví; jsme jako ve kruhu polí, vroubených stromovím. Potkáváme vozy prázné i naložené a poněvadž nejsme tu orientováni, zastavíme se s vozkou.

„Jdeme dobře na Oupor?“

„Dobře; tady je Oupor.“

„Kde pak jsou tady nejhezčí místa?“

Vozka nám jaksi nerozuměl a odpovídá: „Tady nejsou žádná nejhezčí místa.“

„Slyšte, příteli, kde se vám tu na Oupoře nejlépe líbí?“

„Líbí se mi tu,“ praví nám, ale tak, jakoby nám chtěl dáti na srozuměnou, bychom ho déle neměli za blázna.

„Kde pak bychom se poptali?“ tážeme se.

„To budou vědět ve dvoře, ta cesta vede do dvora.“

Jdeme dále vozovou cestou a vidíme již panský dvůr. Před dvorem potkáme bělovlasého hošíka.

„Chlapče, kde pak jest to tu nejhezčí?“

Chlapec na nás se dívá nedůvěřivě a jakoby se nám divil; pak se pousměje a praví: „Tady není nic nejhezčího.“

„Počkej; snad si přece rád někam tady vyběhneš, kde se ti obzvláště líbí?“

„Mně se nic nelíbí obzvláště.“

„Nu, krajina, kde jsou veliké stromy.“

„To já nevím.“

„Je-li pak ve dvoře jaký moudrý člověk, který by nás tu provedl aneb nám pověděl?“

Chlapec ještě více se usmál. „Tady není žádný moudrý člověk.“

„Snad přec, poklasný, šafář —“

„To jsou poklasný a šafář, ale žádný moudrý člověk.“

„Pan správce —“

„To taky není žádný moudrý člověk.“

S hochem tedy také nelze se smluviti, musíme do dvora. Tam ptáme se po šafáři, poklasném, po autoritách dvora — nikdo doma, vše v polích a na lukách, a koho se ptáme po té pěkné krajině na Oupoře, každý nám odpoví jako ten vozka a jako ten chlapec. Vůbec nic není těžšího, než ptáti se prostého venkovana po pěkné krajině a učiniti se mu srozumitelným.

Prohledáváme dvůr, abychom přece někde se zeptali a v nedostatku moudrých lidí alespoň našli člověka. Stodola jest otevřena, do té zaměříme. Ve stodole skládají seno.

„Příteli, chceme vidět to nejhezčí místo na Oupoře, povězte nám cestu.“

„O tom já nevím.“

„A kdo o něm ví?“

„Tady nikdo.“

Jsme opět v koncích. Vzpomněl jsem si, že Oupor náleží knížeti Lobkovicovi, a ptám se:

„Přijíždí sem někdy pan kníže s hostmi?“

„Přijíždí.“

„A kam je vozí?“

„Tady po Oupoře.“

„Líbí se mu tu nějaké místo obzvláště, kam s nimi jezdí?“

„To nevím.“

„Ku starým, vysokým dubům —“

„A, k dubům! To jezdí. To už vím. To jsou ty staré duby, k těm jezdí. V loni tu měl malíře a dal si je schválně omalovat.“

Chvála bohu, už nám jeden člověk rozumí! „Příteli, nemohl byste nám ukázati cestu k těm ‚omalovaným‘?“

Přítel nám vypravoval asi, abychom šli v pravo, pak tam někde se dali v levo, potom zas v pravo a tam někde že už to je. Ale povšechný směr nám přece ukázal, tak že jsme se mohli vydati na cestu k dubům, které si dal pan kníže „omalovat“.

Za dvorem počínaly se rozstírati nejkrásnější louky vždy do kruhu nebo do polokruhu, na všech stranách vroubené listnatými vazy, duby, olšinami a p. Na lukách ženské rozhrabávaly seno, aneb je dávaly do kup, jinde z kup nakládali je do vozů, na jiné louce seno teprv sekali.

Bylo to veselé podívání na tu veselou práci. Kosy zvučely, hrábě v suchém seně šustily, a všude vůně až omamující. Kdyby člověk nic jiného neuviděl než tyto louky Ouporu, každou jako zelený kruh, vroubený tím zamyšleným stromovím: cesta sem stála by již za to.

Když jsme přecházeli přes louky, děvčata a ženy ustaly vždy na chvíli od práce, aby se na nás podívali. Ten, kdo byl u nich dozorcem, přibližoval se

nám, jakoby na nás bylo vidět, že hledáme a potřebujeme poučení, neboť jsme šli pouze směrem, udaným nám ve dvoře, nic nedbajíce cesty a také o cestě nevědouce.

Tu jsme opět na louce, vroubené dokola několika řadami stromů s temnou zelení listův. Louka s jasnou zelení jako jezero, a stromy kolem jako břehy; ty travičky na louce jako hravá mládež, a ty stromy kolem jako zamyšlení duchové, obři. Obzor se nám tu ztrácí, vidíme nad sebou pouze tolik modrého nebe, mnoho-li nám ten kruh vysokých stromů propouští, mnoho-li se toho nebe vejde, aby bylo stropem nad těmi dokola rostoucími sloupy. Sekáči kladou trávu v několika řadách a když nás uviděli, zastaví se v práci, vyzvednou kosy, vyndají za pasem brousek a zvoní jím o kosy. Jeden z nich pozoroval, že chceme se ptáti.

„Jdeme tady dobře k dubům?“

„K dubům? K jakým?“

„No, víte, k těm —“

„Tady jsou všude duby.“

„K těm, které si dal pan kníže malovati.“

„A, k dubům! Vím, vím. Ale, pane, tou cestou byste tam dnes nepřišli. To bloudíte.“

„Neděláme si nic z bloudění. V kterou tedy stranu?“

„To je těžko. Je to v tuhle stranu, ale to byste šli přes samé močály. Chcete-li obejít, to raději tamtudy.“

A ukázal nám cestu tamtudy. V směru tom stál člověk a cosi okopával. Když nás uviděl, také ustal v práci, podepřel obě ruce o motyku a hleděl k nám. Jakoby věděl, oč se nám jedná, pravil, když jsme se přiblížili k němu, jako pro sebe: „To je těžko, když člověk tady nezná cestu; to snadno zabloudí.“

Když to pověděl a my přešli, jal se opět okopávati, a já rozjímal, zda-li může býti pravdivější průpovědi? Nezná-li člověk cestu, snadno zabloudí.

Ale zdaž možná blouditi tam, kde vše jest již krásné, kamkoliv se podíváme? Což na tom, pak-li cesta tudy nevede? Stromoví počíná houstnouti a vidíme již jednotlivé velikány. Vejdeme-li do toho stromoví, slunce se nám skrývá, jsme v pološeru, a ta louka, která se nám za ním opět objevuje: jako by nepatřila více k ostatnímu světu. Barva její jest do temna, zeleň její má cosi nevlastního; vše jest jako by těžké, vzduch těžký, tráva těžká, světlo pochází od jiného slunce. Cosi jakoby po člověku sáhalo, vábí to a hrozí to a tělo jakoby obešel mráz. Jest odpoledne, a tu jest nám, jakoby bylo pod večer; a kdyby bylo pod večer — na této louce uvěříte, že jsou víly, tento zvláštní kolorit musí míti zvláštní své obyvatele.

A však tu ještě setkáváme se s člověkem, snad s poklasným, snad s šafářem. U toho se budeme moci poučiti na další cestu. Potkati na prahu pralesa lidskou duši, jest tolik, jako zastaviti se u pramene v parný den a posilniti se douškem na cestu.

„Příteli, jdeme tady dobře k dubům?“

„Dobře, ale není to nic platno.“

„Co není platno?“

„Jít k dubům.“

„Proč by nebylo nic platno?“

„Jsou všecky na stojato.“

„A jakž by měly být?“

„Nu, chce-li si člověk dub prohlednout, musí být na ležato.“

„My ale chceme si dub prohlednouti na stojato.“

„Pro mne, s pánem bohem, ale není to nic platno.“

Můj ty bože, co má ten člověk s tím „není to nic platno“?

„Poslechněte, příteli, jdeme tudy dobře k dubům?“ ptám se znova, abych ho přivedl k rozumné odpovědi.

„Dobře, ale je to marné.“

Už zase tak začíná. „Proč marné?“

„Není žádný na ležato; a na stojato neprodáváme.“

„Co nám po tom, jak prodáváte —“

„Vždyť se ptáte na duby?“

„Arciť.“

„Což pak nechcete koupit?“

„My?“

„Což pak nejste truhlář?“

„Já?“

„A, to je jiná; já myslil, že jste truhlář.“

„Nikoliv, příteli. Víte, já jsem takový člověk, který má z krásných dubů náramnou radost, ale koupit je nechci. Jsem člověk, který k vůli krásným dubům v krásné krajině jde třeba několik mil cesty, ale

truhlář nejsem. Jsem člověk, který vůbec miluje vše, co jest krásné, ať jest to na prodej nebo není, ale nekupuju to nikdy. Jsem člověk, který dovede se na jediný strom dívati celé odpůldne a srdcem hopkovati po něm jako ten střízlík, když probírá větvičku za větvičkou, ale truhlář nejsem. Jsem člověk, který kdykoliv ptá se po dubech, nikdy marně k nim nejde, ale nekupuju je; vždy si z nich něco odnesu, ale truhlář nejsem."

Nyní se ten milý muž díval na mne, jakoby si myslil: „Co s ním; má o kolečko víc!" A na hlas řekl: „Aha, k dubům, jen tak se podívat, už vím."

„Nu, a jdeme tu dobrou cestou?"

„Dobrou, to je hnedle tady."

„Děkuju vám; vida, tedy jsme se přece dohodli o těch dubech."

„Nu, já myslil, že tenton, truhlář. Ale když tenton, jen tak podívat, také dobře. Ale to musím kousek vyprovodit, znám dobře cesty."

A dobrý ten muž, který s námi měl taký kříž a my s ním, vyprovodil nás a ukázal nám bližší cestu.

„To se stává často, že tenton, truhlář," pravil jako na rozloučenou. „Inu, pravda, hezké jsou, dříví výborné, ale na stojato. Člověk to také pozná, rozumí-li tomu, ale na ležato je to jinší."

Pak odešel.

A my se nacházeli opět na pokraji jakoby louky, vroubené do kruhu stromovím, ale jaké to louky! To již nebyl docela úsměv lučin, na které jsme při-

cházeli poblíž dvora, tu bylo vše jako vážností prosáklé. Tráva, možná-li to tak jmenovati, této louky sáhala nám až po ramena a když po cestě, kterou nám náš sprovoditel ukázal, právě u prostřed louky, ubírali jsme se ku předu, místy až jsme do ní zapadli, jakobychom šli u prostřed polí mezí nejvzrostlejším obilím. A kolem duboví velikáni větve své tak rozestírali nad loukou, že málem tvořili nad ní střechu, paprskům s těží proniknutelnou, střechu to, od níž i louka se barvila pološerem.

Jdeme-li v polích za vysokého obilí, jest nám veselo. Celé modré nebe jest nad námi, a z polí k němu pryská ptačí zpěv. Ale vysoká travina, kterou jsme šli tady, nic neměla veselého. Nebe sotva jsme viděli a jeho barva byla cizí. Ptačí zpěv tady se neozval žádný, ani cvrček nepromluvil, ani motýl se nezahoupal. Za to člověk leká se vlastního šustu a první jest myšlénka, že to šustí had. Jediným mžikem jest nám, jakobychom kráčeli tropickou prérií a nezbavíme se pomyšlení, že by tu nečíhal v té houštině jedovatý plaz.

Avšak nečíhal tam. Přešli jsme touto lučinou, přenešenou sem ze Šumavy a po cestičce, kterou jsme neztratili, přišli do houštiny stromů takové, že nám bylo pojednou, jakoby slunce bylo již dávno zapadlo a na nebi měly se objeviti měsíček a hvězdy.

Stromy, vesměs listnaté, jsou tu všeho druhu. Ale pány všeho jsou duby tak mohutné a v takém množství, že se tisknou dojmem svým docela v popředí a právem celou naši pozornost k sobě strhnou.

Měříme ten a onen svým náručím, ale musíme hezky několikrát náručí rozevřít; o obejmutí není ani řeči. Ale nelze také přistoupiti ke každému dubu, abychom jej měřili; jeť mnohý tak obrostlý kolem do kola bujnými, vysokými travinami, pichlavými i nepichlavými, jakoby si schválně byl utvořil kolem sebe plot.

Jdoucím dále jest nám, jakoby ani nebylo možná, že jsme ještě před půl hodinou viděli modré, jasné nebe a ty usmívavé lučiny. Jest nám, jakoby to ani nebylo pravda, že jsme v krajině mělnické, tak otevřené, tak střízlivé, a tážeme-li se samých sebe, jak dlouho nám bude jíti tímto lesem, jenž má všecky vlastnosti pralesa, musíme si skoro odpovídati, že dnes již z něho nevyváznem, že nelze sobě mysliti, aby na blízku spojovalo se Labe s Vltavou, kdeby tomuto divadlu byl již konec. Vzduch kolem nás má barvu těch stověkých kmenů, jdeme jako podzemními chodbami v temnu, a oko naše znenáhla tomu uvyká. Kdyby nás sem někdo přenesl ve spaní aneb se zavázanýma očima, tuto pak nás probudil aneb oči nám rozvázal a řekl: „Jsi asi hodinu cesty od Mělníka —“ věru bychom sobě myslili, že větší šalby a lži není pod sluncem.

A přec je tomu tak.

Kolem nás nikde ani hlasu. Ani list se nepohne. Kdež pak by to listům na těchto velikánech stálo za pohnutí, třeba mírný větřík na ně dorážel! Větřík si to odbude všude tam na pokraji s travinami, s mlázím, s ohebnějšími tvory v rostlinstvu. Ale sem! Jen tak

že chvíli jakýsi táhlý dech se ozve; ale to snad stromy samy o své újmě tak oddychují, bez větříku. Větřík! Toť cosi příliš laškovného sem, těm vážným mudrcům. Ten tak někam jen na louky, kam se odváží včelka a motýl — ale sem! Sem by musil se ohlásiti hodný vítr, aby ti stromové s ním se dali do řeči, neřku-li do hry. I příroda má svou aristokracii ducha.

Nikde ani hlásku, jen naše kroky šustí, a naše srdce tluče tajemnou rozkoší. Na cestě, po které krá-číme, čas od času uvidíme veliké, složité pastě v zemi, snad pro tchoře, snad pro lišku, dojista pro nějakou škodnou. Žeť pastem nerozumíme, obejdeme si je a pak holí skoumáme, kde to sklapne. „Taková pasť asi dlouho se načeká,“ myslíme si; „vždyť tu nikde ani živého tvora, neřku-li aby se sem přišel naschvál chytit.“

Ale sotva to domyslíme, větve nad námi zachrastí, vzduch zašumí — „krá, krá!“ volá jakýs opeřený dravec, máchá mocně křídloma a uletuje odtud. Bez-pochyby tady nad pastí číhal, kdyby se něco chytilo, aby hned mohl tomu vyklovati oči a uspořil si honbu. A my mu to snad svými kroky zkazili. „Krá, krá!“ ozývá se to ještě, a celým lesem kolem nás to hnulo, a nám jest, jakobychom celý les slyšeli si povídat od větve k větvi: „Dravec tu seděl a uletěl.“ Dojista že tyto větve málokdy bývají vyplašeny podobným křikem; nač by se zákeřník tak nejapně prozrazoval?

Díváme se tím směrem, kam uletěl; ale kdež pak v té houštce větví, v tom nedostatku světla možná čehos rozeznat podobného? Oko tu vnímá vše jenom

u rozměrech velikánských; jen ucho by stačilo na podrobnosti, a ty nám zanikají v dálce. „Krá, krá!“ ozve se to ještě jednou jako na rozloučenou, a pak jest opět ticho jako před tím. Stromy domluvily, jiná věc jim nestojí za řeč.

Díváme se v pravo, díváme se v levo, zda-li kde jest jaký svit, který by nám ohlašoval, že někudy již odtud vyváznem, ač se nám tu docela nestýská a chtěli bychom, aby tato cesta trvala třeba více než celý den. Nikde ani stopy po svitu. Přáli bychom si, abychom měli tu obratnost v pohádkách: vylézti na některý ten strom velikán, rozhlédnouti se z něho, a změřiti okem tu prostoru, která nás tu drží v líbezném klamu, že cestujeme pralesem. Vždyť oku, přehlížejícímu Oupor se skály mělnické, se zdá, že ani nestojí za řeč ten pás, jímžto my se právě procházíme a jenž nezdá se nyní míti konce.

Však hle, tu! V pravo se protrhla ta těsná síť stromoví: stojíme pojednou na dosti vysokém, příkrém břehu a u našich nohou valí se voda. Můj ty bože, co to za vodu? Houština stromů nedovoluje nám rozhlednouti se, vidíme právě tolik, co vidíme, a to, co vidíme, nestačí nikterak, abychom si udělali jasný obraz. A jaká voda! Barvena tou tajemnou barvou, jako ten vzduch kolem nás, barvou, v které jsem dosud nikdy neviděl vodu. Až to na člověka sahá, tato nezvyklost barvy, tento docela nový kolorit.

A teče bystře, více během než krokem, řekli bychom koňským klusem. Teče jako jediná hladina, bez šustu, bez huku; ani o jediné vlně nezvíme, nic,

co by jen trochu zažblunklo, trochu si zahrálo. Jest to Labe? Což by to mohlo být než-li Labe? Nevidím sice víc, než asi na deset kroků té vody, o protějším břehu není ani zdání — ale což by to mohlo býti za vodu, ne-li Labe? A ani hlasu v něm. Jakoby si bylo vzalo vzor z toho pralesu, do něhož právě přispělo: beze světla, beze zvuku, jako ten les. Snad že ani ten větřík by se neodvážil, aby si zalaškoval s vlnkou. A kdež by se tu vzala vlnka, která se hodí do potůčků, do jezer; ale zde! Jest to dojem nad míru úchvatný, podlé toho němého lesa viděti na pochodu řeku, která rovněž jest docela němá. Dva velikáni, a jdou podlé sebe mlčky.

Jdeme dále v před a tu se nám již vyskytují širší rozhledy na Labe, že vidíme už i protější břeh. Ale výraz řeky jest týž, jako když jsme ji uviděli před chvilkou: zahalena v šero, tajemná ve své chůzi a prosta všeho hlasu. Snad že již ví, kterak družka Vltava jest na blízku, snad že již ovládá ji pouze touha, pojmouti v náruč tu, o jejížto krásné kolébce slýchala již v Krkonoších — a blízka cíle svého umlká.

Ale přece se nám zachce, porušiti toto ticho. Čekáme — vždyť po Labi plovou vory a lodě, snad se něčeho dočkáme, snad popluje loď a na ní sobě plavci vesele zazpívají; toť by muselo býti zvláštní: veselý zpěv v této tajemné zámlklosti. Avšak nedočkali jsme se. Jakoby nám se to stalo naschvál, ani vor ani loď nepřicházela, ani hlas to tajemné ticho nerušil, ba ani vlaštovičku jsme neuviděli, která by po

té hladině se proletovala a veselým mihem blížila se k svému obrazu.

Hodíme kamenem do té prchající hladiny. Voda vykřikne, vystříkne, ale nic to nemění její slavnostní tichost; voda i les mají tu svůj sloh, a naše mysl rychle vpraví se do něho.

Jdouce cestičkou dále, která jest jakoby naschvál ušlapána pro podobné bludné rytíře jako my, dlouho ještě se napájíme tímto mohutným, celkovitým dojmem, dlouho ještě jdeme šerem i tichem. Tu pojednou i v levo počne se svitati. A ku podivu, ihned vidíme palouk, kolem do kola obstouplý řadami stromů, jako by to bylo jen pokračováním tamtěch palouků, po nichž jsme bloudili před tím. A ty palouky skvějí se již zase svou jemnou barvou, temné šero nad našimi hlavami počíná se rozprchávati, na nebi jakoby zase zasadil to zlaté slunce a všecko se usmívá.

Jdeme dále a na jiném palouku zvučí již kosy v trávě, sekáči kladou v řadách seno a někdy zazvoní si brousek o kosu. Vlašťovek tam roje, komáry a mušky poletují v četných společnostech a sekáči žertují a popěvují. Vše jest zase tak, jako bylo, nad námi i s námi jediný úsměv — jsme zase v mělnické krajině. Sotva tomu věříme, že bylo vše tak, jak jsme to viděli. Ale bylo tomu tak. Můžeme se ještě ohlednouti, můžeme ještě několik kroků nazpět, a tajemné to pološero již již se zase na nás dívá svýma očima.

Jdeme dále směrem k přívozu. Tu již louky a pole se střídají neustále a na louky jeden pohled pěknější než druhý. Co jsme viděli v pralese v množství,

vidíme tu již jen jako vzácnost: mohutný dub tu a tam postavil se o samotě, vedle vozové cesty, jakoby chtěl poutníkovi říci: „Naše rodina bydlí vlastně tamhle!“

Vozová cesta k přívozu (Hadík nebo Hladík mu říkají) vede rozkošným stromovím, ale pravým překvapením jest přívoz sám. Vyznávám se, že jsem neviděl přívoz podobného půvabu. Na naší straně tu krásnou zeleň stromů a břeh na straně protější jako by ho vyňal z obrázku! Labe tu má již volný krok, rozhled jest volný, půvab tu docela jiný, než jaký jsme viděli před tím. Před námi se rozvírá idyla se vší svou naivní pohyblivostí, se svým úsměvem, i se svou zádumčivostí, protějšímu břehu nemůžeme odolat.

Přicházíme-li jinde k přívozu, pomýšlíme na praktický jeho účel, abychom se dostali na druhý břeh. Ale tento přívoz jest ještě kusem poesie a volá na nás: „Pojď, užij mne!“ Stojíme u něho ještě v zanícení a každý pohled jakoby mluvil: „Ejhle, krásný přívoz, krásné břehy!“

S protějšího břehu sjíždí vůz na prám a na našem břehu přijíždějí vozy naplněné senem. Dva hoši s protějšího břehu vidouce nás odvázali loďku a střelhbitě plují přes řeku. Když připlouli k nám, vidíme podle hodin, že nám mnoho času nezbývá, abychom se před nocí dostali domů — slunce má se k západu.

„Nepojedeme na druhý břeh,“ pravím k hochům, kteří nás očima vybízejí, abychom vstoupili na loď.

„Já ti to povídal," praví ten starší z nich k tomu mladšímu a chtějí zase plouti na druhý břeh. Avšak nelze odolati; tuto musí se člověk převézti. Sednem si a jen abychom užili tohoto opravdu nejpoetičtějšího všech přívozů, přeplavíme se na druhý břeh, abychom hned se pak obrátili a plouli k našemu.

Vlny labské tu již povyskakují, vypravují si v spěchu, že už jest vidět vlny vltavské. . .

A vlny vltavské jest taktéž vidět, kterak už čekají.

A brzy nastane povídání o Šumavě a Krkonoších. A budou se chlubiti tím i oním.

Komu dáti přednost? Šumavě aneb Krkonošům? Na Oupoře viděli jsme oboje v bratrském objetí. Nechť se obejmou i v naší mysli!

VÝBOR

Z FEUILLETONŮV.

UMĚLECKÁ BESEDA. DIVADLO. NÁRODNÍ SLAVNOSTI.

Umělecká beseda.

Tantae molis erat! Skoro dvě léta musila uplynout, než došly stanovy české besedy umělecké stvrzení. Avšak rád zapomíná obtíže cesty, kdo došel cíle; rádi zapomínáme na to ustavičné upomínání a dožadování, radujíce se z toho, že konečně máme přece, zač jsme tak dlouho žádali.

Kdo zná jen poněkud poměry naše umělecké, přizná se s námi, že nám bylo podobného spolku již na nejvýše zapotřebí. Jsmeť ovšem národ ještě mladý a proto musíme v ledačems ještě začít, kde snad již jiní přestali, že jim scházelo na síle životní. Společenský život vůbec jsme ještě neprodělali, neboť mimo ulice, hostince a kavárny jest asi málo míst, kdeby život společenský byl zarazil kořeny. Avšak umělecký život stál ještě daleko za společenským. Cítíme to vůbec všickni, že nám scházelo živého slova, a živé slovo v umění osvědčilo již nejednou tvůrčí sílu svou. Nevěříme sice v to, že by snad bližším obcováním umělců mezi sebou zmizely všecky strany.

Umění zajisté není politika, a jde-li se v politice za jedním cílem, jde umělec pouze za svým uměním, a jenom na něm jest, pojímá-li on ideu umění zvláště, individuálně, aby si mohl býti stranou. Neboť ačkoli každá doba zůstavila v uměleckých výtvorech jakýsi dejme tomu, povrchní společný ráz, přece se v základech umělci lišili vždy na prosto od sebe. Obcování Schillera s Goethem mělo zajisté ráz veliké vzájemnosti umělecké, ale přece se v základě sotva kdo tak různí od druha, jako od Schillera Goethe. Bůh uchovej umění toho, aby se kdy táhlo za jedním copem, neboť pak jest zároveň první balvan v cestu položen, přes který umění klesne.

Máť živé slovo tudíž význam jiný v besedě umělecké. Již to jest výhodou velikou, že v přátelském rozhovoru se náhledy vytříbí, že se vymění myšlenky, jež každá zúrodňuje, když pochází z mladistvé mysle. A může býti jen ku prospěchu života uměleckého, když všickni výtvory své zde soustřeďujíce, mysl jimi si omlazují. Toho bohdá nebude, aby život našich umělců se konstatoval doktrinářstvím a nudnými přednáškami, při nichž bdí jen ten, kdo přednáší, co zatím na víčka ostatních se snáší sladké zdřímnutí, jak toho v nejednom spolku umělců německých pohnutlivý příklad zůstaven. Umění jest věčně mladé; kde mysli stárnou, přestává umění a stěhuje se jinam, kde život a síla. A proto se nadějeme pevně, že bude umělecká beseda naše zřízena na základě nejliberálnějším, ve smyslu právě uměleckém, jenž nezná patentovaného rozumu ani obligátní podřízenosti:

ve smyslu, jemuž jedinou autoritou jest a zůstane umění.

Že nám umělecké besedy nanejvýš zapotřebí, není třeba dokazovati. Již to svědčí o její potřebě, že valná část umělců, cític se jinak osamotnělou, tak úsilovně se domáhala jejího uskutečnění. A jednoduchý pohled na jednotlivé odbory našeho umění dovolává se jí hlasitě.

Velmi smutně má se věc v tom ohledu při umění výtvorném, ač na pohled jest výtvorné umění jediné, které se soustřeďuje ve zvláštní akademii. Pravíme na pohled, neboť můžeme vyslechnout kteréhokoli malíře, a můžeme si zaznamenati celé kroniky, kterak jest český malíř v této akademii podporován. Jaroslav Čermák zakusil celou dobrotu této akademie a praví se nám, že největší obtíže má malíř, jenž jest tak nešťastný, že zároveň s mlékem mateřským vssál do sebe národní vědomí. Malířská akademie má, jak známo, svoje výstavy. Že výstavy ty stojí nyní již na stupni velmi nízkém, ví každý, že ale umělec, jenž vymaloval nějaký obraz z české historie, a k tomu snad z doby, v níž se ředitelům posud snad zalíbiti neráčilo, má obtíže největší, aby obraz jeho byl vystaven, to zajisté každý neví. Ba byl čas, kde se z toho nedělalo tajemství, že obrazy z české historie se do výstavy nepřijmou. Při slosování obrazů odkoupí se tři čtvrtiny obrazů cizích, a domácím umělcům zbyde sotva poslední čtvrtina, ač největší díl akcionářů jsou Čechové — zajisté pohnutlivý to příklad stejného práva!

Při hudbě nevypadá to mnohem veseleji. Pravda,

hudba má také svou, tak zvanou žofínskou akademii, akademii to ovšem jen podle jmena, která se osvědčuje také veřejnými produkcemi. Ale již jiný znatel v oboru tom nedávno vylíčil, kterak tato akademie právě živořila, že nepokračovala s duchem času, an mu snad nerozuměla aneb rozuměti nechtěla. Nyní snad je v ní život čilejší; přece však vždy může jen hrát úlohu vedlejší u vychování umělců. A konservatorium? O tom věru nemůže býti ani řeči, mluví-li se o ústavu, z něhož mají vycházeti naši umělci.

Umělecká beseda zavede zajisté život jiný, prospěšnější, poněvadž na přirozených základech spočívající. Tím arciť nechceme tvrdit, že by snad vše najednou přes noc s nebe spadlo, neboť ani předsudek se za noc nevyvrátí. Že ale hudebníci právě uměleckou besedou jařejší život uvedou v umění, než se to dosud poštěstilo jich ústavům, můžeme bezpečně se nadíti, neboť živoření jest hrob každého umění.

Krásná literatura neměla ovšem posud ni jediného místečka, kdeby se společně jen pobaviti mohla. Známe se právě z ulice a z hostinců; co nad to, záviselo pouze od náhody. Že tím povstaly jakési kamaraderie dle hostinců a kaváren, může jen ten tvrditi, kdo věci nezná, jak se mají. Neboť kde téměř jiného místa není, aby se spisovatelé sešli a vzájemně pohovořili, musejí se scházeti tam, kde to právě možná. Pro krásnou literaturu nemá umělecká beseda ovšem životního významu, máť ona prostředek vydatnější, než jiné odbory umělecké, aby se obecenstvo s jejími plody seznámilo, má totiž tisk. Že ale živé slovo zde bude

vláhou zúrodňující, dokáže bohdá budoucnost; tak jako se nadějeme, že právě živým obcováním se nejedna příkrost urovná, neboť tu zajisté most položen k vzájemnému si dorozumění.

Nejsme z těch, kteří si navykli dělati nějaké illuse, neboť přítomnost věru není podlé toho, aby nás v illusích podporovala, Umělecká beseda ale zajisté svou úlohu vykoná dokonale, bude-li jí všude a ve všem hlávním vodítkem umění a jeho zdar. Jsme pevně přesvědčeni, že umělecký život náš nabude v Praze representace, jež se stane chloubou naší a kterou směle budeme moci ukázati hostem, kteří k nám zavítají. Jen toho musíme opět a opět se varovat, aby nezabředla ni počátkem, ni dalším během v pedantismus a protekci. Umělecká beseda musí se státi opravdivým středem všeho, čemu zdar umění a literatury na srdci leží; nestala by se jím ale, kdyby živoříc v pedantismu a doktrinářství, umělecké mysli hned od prahu odpuzovala. V životě kořeny má umění, v jarém, v svěžím, nikdy ale tam, kam myšlenky a zjevy života se pro úzkoprsost vejíti nemohou.

Tím, co jsme tuto pověděli krátce, neřekli jsme daleko ještě vše, co se k prospěchu umělecké besedy říci dá. Pověděli jsme jen svoje myšlenky v tom ohledu ve vší skromnosti, a zajisté nebude věci k neprospěchu, když se stane umělecká beseda i jinde předmětem nějaké rozmluvy. Co jest nejlepší, nechť se vybere; slabost bez toho není pro věky stvořena.

18⁷/₁₁62.

Řeč ve valné hromadě Umělecké Besedy dne 4. prosince 1864.

Pánové, dovolte mi několik jen slov. Nenaskytujeť se nám tu příležitost příliš zhusta, abysme se tak četně viděli při sobě, my, kteřížto dohromady tvoříme jedno tělo a jež osvěcuje jediná velká idea — láska k umění.

Věru podivuhodná idea — idea umění! Nejezdí na trh, aby tam nabyla vážnosti, nemá ve svém žoldu miliony bodáků, aby jimi přemohla národy, nemá násilí a okovy a přece svatá její moc podmanila si veškerý svět! Podivuhodná to idea! Člověka až obchází hrůza, vstupuje-li v její chrám. Tolik záře v něm, tolik ozářených hlav, tolik sluncí, tolik jasna: že chceme-li je snésti, zamhouřiti musíme oči a patřiti v ně toliko okem duchovním, nesmrtelným. Podivuhodná to idea! Ani nevíme, odkud přišla. Jedni praví, že s nebes, jiní že z krajů, kde se rodí jaro, jiní, že jest zrozena z pěny, jiní zase, že vyskočila z mozku a stála před člověkem v plné kráse.

Avšak nechť si přišla odkudkoli, tolik jest jisto, že kdekoli se objevila, krotly dravé šelmy u jejich nohou, stromy a květy — srdce matky přírody — se pohybovalo a že u nás, když její varyto zavznělo, pohnul se Vyšehrad i veškerá naše vlast. Nechť si přišla odkudkoli, tolik jest jisto, že se jí otevřela veškerá lidská srdce, že ji uhostily chudé chýše i domy

panské, že nade všecky trůny se povznesla, že i Caesarové nedotknuti jejím prstem nebyli leč korunované zvíře, jako dravci s jmenem Caligula a Nero.

A nemá-li tato idea ani zbraně ani vojska, nevypisuje-li ani daní, aniž k svému trvání potřebí má legiony ozbrojenců: nuže jaké jsou to zákony, které jí pojistily trvání na všecky časy? Jaké jsou to zásady, že se jim koří veškeří národové a že je uznávají až tam, jak daleko sahá sídlo vzdělaného člověčenstva. Jednoduché jsou to zákony, tak jednoduché, jako tlukot lidského srdce: jeť to volnost, jeť to úplná svoboda a v těchto mezech, smíme-li tak nazvati volnost, sází se na trůn myšlenka, osloněná krásou. Ano myšlénka jest volná, neboť jejím jediným soudcem jest krása; myšlénka jest volná, neboť nelze ji uchytiti za ruku a vésti ji do žaláře a třebas Aischyla vypověděli Atheňané z otcovského města: myšlenka jeho tam zůstala a Prométheus stojí zde na věky, jenž i v okovech posmívá se tyranům.

A právě pro tyto jednoduché zásady jest říše umění tak mohutná. Člověka lepší část vidí se tu prodchnuta, člověka lepší část staví tu svou apotheosu, duch lidský tu vzplane v světle, jež zahřívá nás jako matka své dítě, jež osvěcuje nás, že květy našeho ducha hrajou v nejrozmanitějších barvách. Jako bůh svým mocným „budiž světlo“ dal slunce veškerému světu, tak řekl i člověk „budiž světlo“ a dal lidem umění.

Hle, pánové, a toto mohutné světlo svítí v naší mohutné vlasti již od nepamětných dob. Až do šedých

pradob sáhá a co z nich vidíme, děkujeme této jeho záři. Lumír sedí na Vyšehradě a dotýkaje se strun mluví k srdci veškeré země. Záboj ukrývá se v lesy a povolav k sobě národ rozplamení jej písní svou tak, že uchopiv se meče se sebe setře jařmo cizinské. A k jakému rozkvětu, k jaké velebné mohutnosti dospělo u nás umění později, o tom svědčí několik těch lístků pergamenových, jež v Kralové Dvoře vstaly z hrobu pod jmenem Rukopisu Kralodvorského, nález to tak veliký, že nejen nálezce učinil nesmrtelným, ale že jedním rázem postavil dávnověkost Čechů v řady národů vzdělaných.

Ovšem že naše domácí umění potkalo se později na naší půdě s osudy rozličnými, že v mohutném tomto světle vystřídaly se barvy rozličné, od barvy nejjasnější až k barvě příkrovu pohřebního, od velebného hallelujah — až k pašiím, jež slyšel národ zpívati nad vlastním hrobem svým.

Ano, pánové, svoboda umělecká nesnáší se s porobou národní. Kde neštěstí a hanba sevře prsa veškerého národa v jediný bolestný skřek, tam se neusadí slavík, aby odklokotal večerní svou píseň a bolestno se podívati na růži, kterou trháme proto, abysme ji dali za ozdobu do rakve a to drahému zemřelému, drahé matce své. Umění to jenom tam rozepne křídla svá, kde se lidé mohou cítit lidmi. Kde ale se na národy vede hon, jako na plachou zvěř, odtamtud se stěhuje umění opět do oněch neznámých krajin, odkud přišlo, neboť než by se dalo

umění nutit, aby oslavovalo hanbu, raději božský jeho hlas na vždy umlká.

A národu našemu nastaly doby kruté. Jako ony lístky pergamenové dřímaly spánek smrti ve věži Kralové Dvora, tak byla naše vlast ohromným hrobem, v níž dřímal slavný druhdy národ, ba neměl ni syna, ni dcery, kteří by přicházeli na den dušiček a rozžehli na něm alespoň chudou svíčku. Jako ku Kristovu hrobu přivalen na nás těžký kámen a strážcové stáli na stráži, aby se neprobudil veliký mrtvý. Avšak do této veliké popelnice vložila prozřetelnost právě ony lístky pergamenové, drahocenný ten obolus, pro který neměl zůstati národ mrtvý.

Byloť mu tohoto pohrobního věna věru třeba. Když prodřímnul — co viděl kolem sebe? Cizí slovo doráželo mu k sluchu, neznámé tváře, cizé zvuky, chladné a mrazivé. To nebylo volání domácího umění, to nebylo volání matčino. Byloť mu hrozno vzchopiti se. Mráz projel mu údy, snad by byl chtěl dřímati dále, než probuditi se k životu takovému. Avšak tu právě sáhnul rukou a zastihl onen obolus — z věže kralodvorské vynesl ono dědictví svých otců, vzchopil se a poznal, že tu i uměním ode dávna již domovem, chtěl žíti a žije a bohdá neulehne nikdy více na ono strašné místo hrůzy!

A hle, pánové, s dobou tou počíná také nové ráno našeho umění. V téže době ozval se pod Tatrami velebný slavík podunajský, náš Kollar, a vedle něho již zaklokotal druhý na Vltavě, náš Čelakovský.

Byly to první prozpěvy mladého rána, avšak prozpěvy tak vřelé, píseň tak opravdivá, že jim národ ihned svoje srdce rozevřel, hotov za jejich písní chutě nastoupiti pouť.

Avšak na této cestě měli jsme málo míst, kde bysme sobě odpočinuli, kde bysme si ruce stiskli, přátelským hovorem podníceli a tvorčí sílu v sobě odchovávali. Zvláště vy, pánové, kteřížto štětcem zachycujete život a na plátně směřujete k ideálům Rafaelovým: vy dosud nejméně jste poznali, co jest to, doma být domovem: Vy nejméně jste dosud zakusili, co jest to rozehřáti se na krbu otcovském, neboť ti, kdož o Vás měli starost vésti, nedbali hrubě o Vás pro samou zdvořilost, již museli míti naproti jiným, cizím.

Nuže, a takové společné střediště, takovýto domácí krb, takovéto ohnisko šlechetné vůle a šlechetného zápasu, takouto mateřskou domácnost poskytuje nám právě tento spolek, naše „Umělecká Beseda“. Spolek ten přišel jako jarní dešť na vypráhlou půdu. Všude budil účastenství, ze všech stran se hlásili k němu údové, a jest znamením zajisté síly životní, může-li se který spolek vykázati za půl druhého léta tou činností, jako naše Umělecká Beseda. Spolek takový byl nutností a právě proto musí existovat.

Tím jsme došli k úkolu našeho spolku. Nedá se, pánové, více upírati: duch umění chce se konečně také všatit v roucho české. A byť by nepřátelé naši sebe více ho chtěli upoutati na jisté pouze země, na jisté pouze národy: duch umění nás navštívil, jest

mezi námi, nepovrhnul naším pohostinstvím. Ba líbí se mu mezi námi, chce u nás prodlíti déle, tu a tam rozbil již svoje stany: pánové, uhosťme jej, uhosťme jej dle proslaveného pohostinství slovanského, rozněťme sebe i svoje krajany jeho ideou, a uvidíte, že se mu u nás zvláště zalíbí; uvidíte, že chodě k národům již slavným, nepomine nás cestou, uvidíte, že slovanskou jemnost a hloubku mysli považovati bude za pohostinství milé, počestné, staročeské.

Nuže, a můželiž míti „Umělecká Beseda“ lepšího úkolu, než starati se o to, aby tento převzácný host, aby duch umění vzal již na se roucho naše domácí, aby ruku v ruce šel s duchem našeho národu, aby jeden k druhému přilnul, jeden druhým aby byl proniknut?! Hlásímeť se v šlechetnosti k národům ostatním a jsem jist, že naši ruku národové neodmítnou. Avšak neucházejme se o ni v pouhé marnomyslnosti; činy skutečnými dokažme jim, že jsme jich společnosti hodnými a oni sami nám přijdou o krok vstříc.

Při tom netřeba si tajiti, že na této mladé naší cestě dostalo se nám i nejednou lehkých, snad více dobromyslných úsměšků, jakoby sme podnikali věci nemožné, snad někdy i marné. To nás, pánové, nemejliž! Jsmeť mladí, možná, jsme dětmi, a třebas děti udělaly někdy obrat méně vážný, proto přece každý je návidí a miluje, tulí je k sobě a k srdci je tiskne! Avšak v tom snad právě štěstí naše, že mysl naše mladá, svěží; obýváť umění vždycky jen srdce mladé, jaré, ale zdaleka se vyhýbá mysli přežilé a omrzelé; i dej bůh, aby naše Beseda umělecká dlouho stonala na

odbývány. Avšak kterak jest možným pokrok v nějakém odvětví umění, štítí-li se veřejnosti? Umění jest právě majetkem všeobecným a štítí-li se veřejnosti, nevybřede z úzkoprsých mezí, nevybřede z diletantismu. Úsudek veřejný, kritika může tu raziti cestu pokroku, jako v každém jiném odvětví. Avšak v žádném jiném odvětví uměleckém nepanovala u nás dosud taková nedůtklivost, taková nepřístupnost, jako právě v životě stavitelském. Tuť zdá se, jakoby byl každý přesvědčen o tom, že jeho práce jest ta nejlepší a každý různý náhled považován za útok osobní, za nepřízeň, ne-li za zášť.

Jiná odvětví v umění jsou u nás šťastnější v tom ohledu. Literatura, divadlo, práce a produkce hudební, výtvory malířské — vše to podrobeno ihned, jak mile světla veřejného spatří, také úsudku veřejnému. Což by mělo býti stavitelství jediným odvětvím, které by samovolná svoje pouta nedovedlo aneb nechtělo rozlomiti? Což by stavitelství jediné se štítilo, aby vkus se stal všeobecným, uvědomělým? Vkusu tohoto co do staveb nemáme u nás věru příliš nazbyt, ba možná říci, že ani pieta k uměleckým stavbám aneb aspoň k architektonickým ozdobám u nás není všeobecna. V Italii na příklad by ztrestal každý dělník na místě člověka, který by svévolnou rukou sáhnul na stavbu, jež slouží k okrase, třebať neměl jasné toho vědomí, ale cit má zajisté probuzený, že dílo umělecké jest vzácným všeobecným majetkem, kdežto u nás velmi zhusta se vyskytne, že i veřejné, významné budovy zohaveny bývají čárami, nápisy, škrabaninami i kres-

bami, které věru nesvědčí o zvláštní pietě k umělé stavbě. Třeba se tu podívati jen na belvederský letohrádek, jak tam místy v ozdobách řádila ruka surová!

A přece celá stavitelská minulost naší Prahy poukazuje k tomu, jak velkolepý a jemný cit tu býval domovem.

Přeblízkou stavbou národního divadla zdá se že Praha vskutku počíná a počala i v tomto odvětví život, jenž více neutuchne. Doba jest nyní zajisté příznivá, která skutečným talentům pěknou kyne nadějí. Neníť národní divadlo jedinou monumentální stavbou, již naše doba podnikne. Započneť se za nedlouho stavba národního Musea, stavba zemské techniky a jaká daleká perspektiva otvírá se stavitelství našemu zrušením městských hradeb: kdož to může již do podrobna napřed vypočísti?

Leč započal jsem národním divadlem. Rozhodnutím o plánu jest valně pošinuta do předu snaha národa, abychom měli konečně chrám dávno toužený. V tom ale shodují se hlasy všecky, že přijatým plánem Praha přijala o jednu okrasu více, myšlénka národa že se tu vtělí spůsobem skvělým, jenž cenou svou zasáhne až do příštích pokolení. Jsem přesvědčen, že prvním rýčem k uskutečnění této idey nastane po našich vlastech život a zápas, jenž bude pevným rukojemstvím, že bude stavba ta provedena co nejdříve — na ozdobu národa, na oslavu umění. $18^{15}/_{11}66$.

Na zdar důstojného!

Do nedávna náleželo k dobrému tónu, výrazy jadrnými stěžovati sobě, že stavba národního divadla vázne. Vázla, nelze popírati. Ale pojednou vychází na veřejnost zpráva, že jsme s kapitálem bez mála hotovi, neboť ne celých 70.000 zl. není přece kapitálem pro stavbu, která vyžaduje takého nákladu. Bude tedy třeba nyní stížnost obrátiti; bude třeba říci, příspěvků jest na mále, s příspěvky to vázne a za nedlouhý čas musila by stavba uváznouti docela, kdybychom nezapočali znovu svou horlivost.

Pravda, víme to, čím se stalo, že letošního roku není příspěvků tolik, aby vystačily na celý rok. Loňské neštěstí májové, loňská povodeň příliš krutě navštívila úrodné naše kraje. Pomáhat bylo jediným heslem, velké neštěstí utlumilo každou jinou mluvu. Toť přirozené, kde nutno pomoci tak nad obyčej velké, všecky jiné potřeby na ten čas ustupují — a takž i poustoupily sbírky na národní divadlo.

Ale mraky ty již přešly a nad krajem naším opět usmívá se zotavení. Nyní opět čas, abychom pomýšleli se vší opravdivostí na to, by národ sobě dokonal, co sobě započal. Na národní divadlo dal národ sobě 400.000 zl. a to jest dosud částka poměrně malá, poněvadž jest toho tak asi polovice, co národ sobě dáti má. A národ musí sobě dáti tolik, má-li jeho dar býti darem důstojným. Musí tedy dáti

více, poněvadž národ jest svrchovanost a ta dáti nemůže málo.

Pravda, slyšíme, že výbor národního divadla rozepíše subskripce nové. Ale což musíme čekat až na tu chvíli, kdy je rozepíše? Což pak to nevíme již nyní, že se fondu nedostává a že třeba příspěvků vydatných? Což pak nám může výbor říci jiného, než že dosavadní fond jest již obrácen k tomu, k čemu určen byl, že třeba fondu dalšího, aby rovněž byl proměněn na stavbu, již dává národ sobě?

To tedy víme a není nám třeba čekati, až výbor řekne: sbírejme znova, sbírejme dále! Řekněme si to sami, rozepišme si to hned a sbírejme a započněme hned. Řádně nebo mimořádně, na způsobu nezáleží; pro případ, že bychom se na jednom či na druhém nemohli ustáliti, začněme spůsobem obojím, řádně i mimořádně.

Ovšem že při této nově zařízené sbírce snad nepůjde věc tak širokým proudem, jako po prvé, proto že zejmena lidé povrchní vždy jenom počátků každého podniku se chytají s jakousi horlivostí, ale za čas tuze krátký v této horlivosti zemdlévají. Tito lidé snad odpadnou, protože sbírat na národní divadlo jest jim věcí již zastaralou a oni každý měsíc musejí míti cosi nového: stále jiný, nový spolek, do něhož dnes vstoupí, aby zejtra vystoupili a zakládali nový, nový podnik, aby mu náleželi den a dne druhého již zase hleděli dostati se dále. O takové lidi snad bude méně, ale poctivý Čech, jemuž vytrvalá horlivost musí

býti praporem nade všecky prapory, nebude mezi nimi ani jediný.

Rovněž snad při nové subskripci odpadnou takoví, kterým jest věcí pohodlnější, aby spílali pomalé stavbě, než aby přispívali sami aneb hleděli podněcovati k příspěvkům. Takoví jsou ovšem ti nejpovrchnější, neboť říci jen: „A co bych přispíval, když se tak pomalu staví“ — říkati to neustále a neustále přispívati ničím, to jest ovšem laciné, ale vlast při tom velmi málo okřívá.

Za to však doufám, že příspěvkům na divadlo národní přibude pramenův nových, spolkový cukrovar českobrodský poukázal již k té pravé cestě, kterou mají nastoupiti naše akciové podniky národní, neboť národními mohou slouti jen tankrát, jestli že jeví se v nich rozhled širší, jest-li že nehledí pouze bohatnout, nýbrž také prospívat zemi a národu. Tohoto příkladu, tak se naděju, budou následovat cukrovary bez výminky, k nim přidruží se všecky ostatní podniky spolkové a společné. Mámeť tu záložny, banky, pojišťovací spolky a společnosti, které ani pojmenovati nedovedu — těm bude velmi dobře slušeti zápas, aby z čistého výtěžku svého přispěli také na národní divadlo. Uvažme to jediné faktum, že německá spořitelna pražská dala ze svého čistého výnosu půl milionu na vystavení domu pro umělce snad rovněž německé — tak umějí u nás hnouti sebou Němci, jedná-li se o věci a ústavy vzdělávací a sice jednotlivci i spolkové a jednotlivci nejvíce zámožní.

A o těch zámožných Němcích to povídám proto,

aby tomu naši zámožní Češi lépe rozuměli, kterým to musí člověk říci zrovna bez obalu, že to, čím oni přispívají na věci národní, jest ničím u porovnání s tím, čím přispívají Němci na věci své, což snad někdy těm našim pánům povím ještě podrobněji. Ti naši zámožní pánové většinou jakoby měli pořád v uších bavlnku, jedná-li se o to, aby se dokázala věc skutkem a ne jen planými slovy. Neboť tolik jest jisto, že naše skutečná inteligence nese ráda, ochotně a bez unavení veškeré dávky na jakýkoliv účel národní; ale naši majetníci že v té věci hrozně neradi bývají inteligentními, ano že se staví tak připitomnělými, jakoby o tom, co každý ví, oni musili zvěděti až naposledy, ač nutno-li vůbec, aby o tom zvěděli.

A nyní přirozeně, nevím zda-li gradatim či degradatim, dostal jsem se až k naší české šlechtě. Vídám to sice na tvářích lidí, ač to nechápu, že mívají náramnou jakousi radost, vidí-li, kterak mezi ně vstoupí ten a ten šlechtic; až bývají radostí bez sebe — bůh to suď čím to je, že mnohý člověk vedle šlechtice tak snadno se stane vrtákem. A prosím, čím ta celá šlechta česká až posud přispěla na divadlo národní za doby, kdy český národ slaví právě tímto divadlem své národní z mrtvých vstání? Sedmnáct tisíc zlatých vidíme v těch sbírkách na divadlo národní, jež splatila šlechta česká! A v této šlechtě, která pouze tolik splatila, marně hledáme první své kavalíry. Jest to ovšem hezká věc, že někteří z těch kavalírů také klepli na základní kámen, ale byla by věc rovněž

hezká, kdyby také klepli na kapsu, by mohli i po nich na staveništi klepati sprostí zedníci do obyčejného kamene a do obyčejných cihel. Rovněž jest to velmi hezké, řekne-li se „až do těch hrdel a statků“ — ale jsou-li tato hrdla stále jen německá a jsou-li tyto statky jen takové, že národní ústavy, národní pokrok vůbec o nich téměř ani nevědí: pak mně podobné výroky přestanou imponovat. Neboť to jsou také čísla, jež mluví: přes dvě stě historických šlechticů a sedmnáct tisíc na národní divadlo! Je to víc historické, anebo šlechtické?

Avšak sumou: navykněme sobě nyní zase pozapomenuté heslo: „Na zdar důstojného!“ 1873.

A vzhůru, stavme dále!

S mošnou chtěl chodit Havlíček po vlastech českých, aby sbíral na národní divadlo a Havlíček národu tolik důvěřoval i zralosti i lásky i obětovnosti, tolik důvěřoval mu uvědomělé národní cti a pýchy, že si troufal vysloviti to velké slovo, že by ty peníze sebral.

Proč si to důvěřoval? Proto že viděl, že národ bez divadla svého býti nemůže, tudíž že je míti musí. Neboť na co že můžeme jakožto národ ukázati sobě i jiným, ne-li na jakési živé příznaky vzdělanosti své, ne-li na takové body, na nichž všechna naše snaha jednou bude se vrcholit, k nimž tedy nyní spějeme,

abychom o sobě věděli my a aby o nás věděli jiní? Co že ukážeme sobě, co ukážeme jiným, až se po tom budou ptáti naše děti, a až se po tom budou ptáti cizinci? Či že jim stále budeme říkat: my jsme jednou byli? Nám nic by nebylo platno, že jsme byli, kdybychom rovněž nemohli říci, že jsme.

Tedy ukažte nám, kde jste, ať to víme, řeknou ty naše děti a řekne ten cizinec. A my čtvrt století mluvíme o národním divadle a my čtvrt století ještě nemohli bychom ukázati: tu vizte, tu jest jeden náš chrám a podle toho měřte naše snahy. A věru, kdybychom již na tento pomník umění mohli ukázati, ukázali bychom také na to jediné, nač vůbec ukázati můžem. Neboť kde že máš ty národe český něco, nač bys svým i cizím mohl ještě ukázati jakožto národ vzdělaný?

Máš snad jakés stavby monumentální, které by přesvědčily našince a vábily cizince?

Máš snad nějaké obrazárny, k nimž bys mohl vésti dítě domácí a poutníka cizince a říci jim: „Tu viz, to obětovali naši zámožní občané, aby v úhledný celek spojili výtvory českého umění!?“ Nemáš nic takového a výtvory nejlepších tvých umělců po všem světě se toulají, ano v rukou nepřátelských svědčí o tom, že doma nenalezly přátel.

Máš snad nějaká musea, aby v nich byl přehledný kulturní pochod našeho národa vedle národův cizích? Vetchou budovu máš, do níž se bojí něco nahromaditi, že by to neunesla a v níž nahromaděné bojí se rozložiti, že by se tam nevešlo.

Co tedy máš z té nové doby, ty národe a ty přední jeho město, když nemáš to ani ono? Máš snad divadla jakožto chrámy umění nejživějšího a nejpotřebnějšího? Anebo máš alespoň divadlo jedno jediné, kteréž sobě vystavěl národ, aby s uměním svým i pro umění svoje nemusil do chrámův cizích, kde se obětuje bohům jazyka cizího a kde pro náš jazyk domácí nemají leda úšklebku?

Tedy ani národní divadlo! A to jest na ten čas to jediné, čím bychom se mohli vykázat, kdybychom je měli. A protož nejednou již veškerý národ zrovna svatým slibem podal sobě ruku a řekl sobě i cizím: „Chci míti to národní divadlo, abych měl něco; chci míti to nejpotřebnější, to nejžádoucnější i to nejvyšší, neboť to bude počátek a potom bude snadnější to, co jest rovněž potřebné, žádoucí a vznešené, ale vedle divadla národního."

Proto stokrát si řekli synové tohoto národa, že divadlo býti musí. A protož podnes, jako dle písma má člověk hledati nejprvé království nebeské, aby to ostatní dostal nádavkem: tak i my musíme nejprvé hledati a míti své divadlo národní, abychom našli a měli i to ostatní.

A proto snáší po mnohá léta národ groš ku groši, aby konečně měl tu jednu svatyni, v níž by co národ se ctil a povznášel. Tato snaha zapsána jest do srdce každého Čecha písmem sotva smazatelným, a protož zrovna svatorouhavá ta ruka, která se umí pozvednouti proti této svatyni, když ještě tato jediná svatyně sotva s polovice jest dokonána. Svatorouhavá

ta ruka, která by chtěla míti místo svatyně zříceninu, místo budovy několik urovnaných zdí. A ten jazyk, který by národu radil: „Nestav!“ — ten jazyk by národu říkal: „Vyškubni si i to jediné, co teprvé při tobě roste; vyškubni si tu jedinou ozdobu, kterou jsi se teprve zdobiti začal, ať zase nemáš ničeho jako jsi neměl, ať zase jsi národem, který sice mluví o sobě, že jest národem vzdělaným, který ale když to má ukázat, musí ukázat leda na několik zdí, které měly jednou státi se divadlem.“

Nikoliv, to nelze sobě mysliti, aby takováto zrovna jedovatá slova stala se heslem národním, neboť kdyby se jím stala, pak by věru národ sám o sobě volal: „Vizte, jak jsme otráveni.“ A proto že tato slova všeobecným heslem státi se nemohou, jsouce příliš nepřirozená, příliš ohavná a nepočestná — proto nemůže býti nic jiného heslem naším nežli: „Stavme!“

A poněvaž slovo „Stavme!“ neznamená nyní už nic jiného nežli: „Sbírejme se zdvojenou horlivostí“ — nuže čeho třeba dokládati? Havlíček troufal si peníze sebrati chodě s mošnou ode vsi ke vsi, a že by ani nebylo možná, aby odepřeli a nedali.

Kusem Havlíčka v té věci musí býti každý z nás. Co jeden chtěl podniknouti po celé vlasti, to by alespoň jeden každý z nás mohl podniknouti ve své vesnici, v několika obcích nejbližších. Národ nemůže tu uzavříti ruku, protože ji zavřít nesmí, národ nesmí opustiti tuto jedinou ozdobu, tuto jedinou svatyni svou, protože ji ani už opustiti nemůže. Leda by opouštěl již sama sebe, leda by se vzdával na milost i nemilost

duševnímu tlení, leda by nemohl dočkati se duševní staroby své a chtěl sepisovati svou národní závěť.

I chtěl bych znáti toho dobrodince, který by národu radil k tomu, a chtěl bych znáti to, co by mu za to chtěl dáti v náhradu. Tu neplatí, pánové, ani vytáčka s výmluvou na nynější výbor. Neboť než tento výbor nastoupil svou nikoliv slastiplnou dráhu, dal mu kdosi známý do vínku: „Dovedeteli sebrati jedenkrátstotisíc, já před Vámi smeknu!“ A tento výbor z příspěvkův národních vystavěl ne za jedenkrátstotisíc, ale za čtyrykrátstotisíc skutečného kus divadla — tu tedy nejde jen tak zhola vzít kámen, praštit kamenem do toho výboru na místě smeknutí a říci: „Jdi, my ti více nevěříme!“ Lehké by to bylo, státnicky vznešené by to bylo snad také, ale jest-li by se tím vystavělo divadlo, jest ovšem jiná otázka.

Nikoliv! Jenom nepřítel dovede ze svatyní národních dělati peleše lotrovské. Dosud jest nám národní divadlo svatyní, dbejme o to bez rozdílu, aby bylo svatyní celou, a přisám bůh, že každý o to více bude Čechem, oč více se bude snažiti, aby tato naše jediná svatyně byla již celou co nejdříve. 1873.

Sedláci slavili.

Tak prý jsme měli slavnost docela nepodařenou, titěrnou, směšnou, povídají listy vídeňské, protože

Jungmanna, muže ducha, sedláci slavili na koních, pestrá prý to harlekynáda, titěrná, směšná.

Milí pánové! Co Vy byste dali za to, kdyby Vám Vaši sedláci pomáhali slavit! A kdyby Vám pomáhali slavit třeba i ducha, jehož jediné větě by nerozuměli a jehož Vy sami byste počítali mezi stylisty spletené! A kdyby Vám jej pomáhali slavit třeba v oděvech samých harlekýnů a kdyby Vám udělali slavnostní průvod ze samých kotrmelců a po hlavách — co Vy byste za to dali! Ale nemáte jich, ani na banderiích, ani bez banderií, aby Vám přišli slavit.

Vy milí páni liberálové! To Vám tedy tak velice vadí, jest-li že ducha oslavuje sedlák. Jest-li že sedlák se hlásí také k něčemu jinému, než k té své hlíně a hroudě, jest-li že vyznává, že jsou také rozsévači ducha a on, český sedlák, že jest také půdou ornou, do níž to zrnko může býti hozeno směle — to Vám jde proti srsti, vy rození kavalíři, vy nepřátelé všeho feudálního, vy největší feudálové! Ano, slyš a věz to, ty český sedláče, že jsi jim pouze něčím, pokud jsi na daně dobrým; ale že jakmile sobě vyjedeš na koni, se slavnostní stužkou a za slavnostním praporem, jsi jim titěrným, směšným. Slyš a věz to, ty český sedláče, jak daleko sahá ta vídeňská demokracie: až k tobě jen, ale co s tebou počíná, to už není dobře o tom mluvit, není dobře aby to bylo vidět, to by bylo lépe kdyby tam jeli knížata, hrabata; či vlastně kdo, pak-li že vedle inteligence někdo má kráčeti a kráčí tam český sedlák?

Však my Vám to povíme, pánové, proč kráčí v našich průvodech český sedlák a proč při slavnostech Jungmannovských může kráčeti v první řadě, i před šlechtou, i přede všemi. Proto, že český sedlák to byl, z něhož Jungmann čerpal svou útěchu, že nezahyneme. „Šestimilionový národ, jehož selský lid ještě vesměs mluví česky, nemůže zahynouti, a byť ti ostatní mluvili německy anebo tatarsky,“ tak pravil Jungmann ve chvíli, v které ti druzí myslili, že smrt naše jest neodvolatelna. A tento jeho výrok, tato jeho přesvědčivá víra znamenala dokonalý obrat v životě českém; tato věta jest oním tajemným klíčem k srdci Jungmannovu a k té ohromné činnosti, jaká provází veškerý jeho život. Národa kmenem jest sedlák, a kdy ten kmen ještě jest český: jakým musí býti to, co z kmene vyrazí, když se stane uvědomělým svého původu?

To, milí pánové, ten náš sedlák tuze dobře ví, co o něm Jungmann pověděl — a tento sedlák že by se nedostavil k slavnosti?

A ten náš český sedlák ještě více ví. On ví, že veškerá naše inteligence z něho vzala i béře původ svůj, on ví, že Jungmannové jsou ze selské chýše a že v řadách našich poctivých jmen není téměř jediného, jehož otec anebo děd nechodil za pluhem, za tím pluhem, za kterým jeden z císařův rakouských také kráčel, aby jemu vzdal čest. A proto mezi naším venkovem a naším Pražanem není čínská zeď, jako mezi francouzským sedlákem a Pařížanem, jako mezi německým sedlákem a Vámi. Na stěnách našich nej-

přednějších lidí uvidíte podobizny matek v selském oděvu, se šátkem na hlavě, a ta naše paní a dcerka, která by se styděla za takovou venkovskou hlavu se selským šátkem, podle našeho ponětí musila by býti pouhá fiflena, aby nevěděla, odkud že pocházel její manžel anebo otec. A tento sedlák že by neměl k našim slavnostem? V první řadě a před každou šlechtou může on jít, poněvadž co jest to býti národem beze šlechty, víme, takým národem i býti umíme; ale co jest to býti národem bez sedláka, to bohu díky nevíme a bohdá nikdy věděti nebudeme. Ale zase to víme, že celá ta naše šlechta nestačila k tomu, aby odnárodňováním svým kazila více, než mnoho-li dovedl český sedlák napravit.

I to, milí pánové, ten náš český sedlák tuze dobře ví. Vycházeliť sice i z něho před časy odřezanci, kteří do rukou té šlechty kladli se za karabáčníky a za karabáče — na ten český lid; ale za to památka takých lidí je v národě našem prokleta a jest-li že které jméno takých lidí se zachovalo v paměti, zachovalo se jen proto, aby s ošklivostí bylo vysloveno. Avšak jaká to památka takých dobrodincův, jakýmž byl Jungmann! Jak ten náš sedlák cítí se povznešen — či myslíte, že může o tom nevědět, kterak z něho se rodí Jungmannové, kteří mu povědí: „My nemůžeme zahynout, protože náš sedlák mluví ještě česky?“

I to ví ten český sedlák, že tehdáž ti ostatní již nemluvili česky, že snad mluvili nevím jak, snad tatarsky, snad čínsky, ale že jisto bylo, že na ně

nemohlo se štěpovat žádné znovuzrození národa, žádné vzkříšení; toto znovuzrození mohlo se jedině štěpovat na českém sedláku, a ono na něm se štěpovalo, na nikom jiném — a tento český sedlák když přijde k slavnosti, to jest Vám směšným? A to k slavnosti, kde právě se oslavuje ono vzkříšení, jehož on, český sedlák je základním kořenem a kmenem?

Nechci porovnávat, poněvadž to by mohlo býti směšným. Nechci porovnávat ty naše slavnosti Jungmannovské s těmi Vašimi, kde na několik těch zmoklých slepic v podobě buršův šturmujete v celé Evropě, aby to pak vypadalo, jako když to uteče odněkud z posádky anebo z klece. K takovým slavnostem arciť se nedostaví ani sedlák Váš ani jeho kůň. Ale náš sedlák, který vydržuje říši, který dal a dává zemi inteligenci a vše to činí poctivě, ten na slavnost přijíti může, a on na ni přichází, protože taká slavnost jest také oslava jeho. Proto tento český sedlák slaví dnes onoho muže po celých Čechách, kromě toho, že ho již oslavil v Praze.

Tedy arcižeť slavil český sedlák Jungmanna na koni, ale směšné to nebylo. Směšné bylo toliko, že při slavnosti také byli oslové, kteří arciť nešli v průvodu, nýbrž vedle něho, protože ani český sedlák byl by na ně nesed'. 1873.

Jungmannovy stoleté narozeniny.

Příštího roku, dne 16. července, připadne národu českému nejkrásnější svátek — stoleté narození Jungmannovo a to jest: stoleté znovuzrození národa českého! Není lze ani perem chladným o události takové se rozepsati. Člověku na to jen pomýšlejícímu hlava se plní září radostnou, srdce buší citem synovským, myšlenek se rojí právě za celé století.

Celé pásmo úvah tane mi na mysli, úvah vážných, bolestných i radostných, a stihám-li je až k jich počátku, stanu vždy u té chýše hudlické, kde před stoletím poprvé zaplakal náš Josef. Tam zaplakala s ním nejvroucnější láska k vlasti, tam z kolébky ozvala se zároveň naděje prvním hlasem svým a od této kolébky počal míti k sobě důvěru celý národ český.

Můj ty bože, jaký to národ! Utonulý skorem v kale cizáctví, bídák, jenž za kaši čočkovou prodal své prvorozenství, tělem lazar a duší žebrák! Nyní ani už nevíme, co tenkrát bylo lépe: opovrhovati jím, aneb míti k němu útrpnost. Duše všední opovrhovaly jím, duše velké, duše Jungmannovy měly s ním útrpnost, z útrpnosti zrodila se láska a ta zasvětila jich životy. A duší všední bylo tenkráte skoro všecko; nic neznali pro ten národ než opovržení, posměch a v předních rodech země byly duše nejvšednější! Nyní ovšem jest vám snadno hlásiti se k národu, jenž jest si vědom síly, budoucnosti své, jenž ví, že má věnem všecky vlastnosti, na kterých se zakládá domácnost pevná, bezpečná. Ale tenkrát! Nám nynějším

ani již se nezdá býti možným, že bylo tak, jak bylo vskutku. Nám už to zní jako pohádka, že z českého národa nezbylo nic, leč něco slov vlastního jazyka, která v chýších našich ještě poletovala jako bludičky nad dokonalou bařinou, v úplné noci.

A hle, to dítě hudlické, které před sto lety zaplakalo v kolébce, sebralo tato poletující světélka, tyto porozprchlé jiskérky, a nyní jsou nám štítem i zbraní, nyní jsou nám tím, čím jest blesk v rukou Zevsových. Česká chýše to byla, v níž vráceno národu sebevědomí, česká chýše za doby, kde celý ten náš Blaník i se všemi těmi svými rytíři pohřížen byl ve spánku, jakýž spí dosud.

Tedy apotheosou chýše bude nám slavnost, kterou přes rok bude slaviti český národ. Apotheosou chýše, že z ní pozvednut jazyk otcův, když jej byli vyhnali přes práh z palácův, apotheosou chýše, že nad ní zaskvěla se hvězda, když nám Herodesové vraždili dítky aneb alespoň jim ubíjeli jazyk. V této chýši zpamatoval se opět poprvé český genius, poprvé po půldruhém století. V této chýši mimovolně vtisknuta i pečeť našemu budoucímu snažení: budeme žíti, dokud té chýše nezapomenem; klamné však jsou naše naděje, myslíme-li, že v paláci dojdem náhrady, tou-li chýší opovrhnem.

Za necelý tedy rok chystá se národ náš k slavnosti své nejkrásnější. Není snad třeba dokládati: že národ celý: město i ves, ano že by bylo si přáti, aby i nejposlednější vesnička o slavnosti té alespoň zvěděla. V první řadě ovšem připadá krásná ta po-

vinnost na královskou naši Prahu. Že Praha dnes jest tím, čím jest, že jest městem českým — o to má Josef Jungmann zásluhu neposlední. Jungmann nejkrásnější, nejúčinlivější svoje leta trávil v Praze, jí vyučoval syny, jí učil dítky milovati vlast, v ní sbíral všecky ty poklady ducha, jimiž národ pak se honosil — v Praze vypustil i velkého ducha svého. Praha zajisté povinnosti své dostojí. Ne snad způsobem tichým, aby to nikdo neviděl, nýbrž způsobem slavným, celého národa důstojným. Takýto slavný způsob jest Praha sobě i národu povinna, ta Praha, která před třinácti roky tak okázale slavila narozeniny Schillerovy, aby pak všelijakým potulníkům usnadnila dedukci, že jest Praha městem německým, vydobytým kulturou. Praha jest povinna tím sobě i národu, aby, kde jmenem kultury se mluví, ukázala, že není městem vybojovaným, a že těm, kteří by chtěli na nás s takou, bude se brániti až do nejdalších dnův.

U nás sice vešlo za posledních časův v obyčej, zrazovati od slavností národních, a já z plné duše přisvědčuji, kde se jedná o slavnosti malicherné a zbytečné. A budu vždy mluviti pro to, abychom se zbytečných slavností vystříhali, a to za tou příčinou, aby slavnosti skutečné, nutné, našly nás vždy silnějšími. Slavnost Jungmannova — to jsou momenty, ku kterým se máme sebrati s myslí úplně sváteční, se vší radostí i důstojností jakožto národ. Tam u Hudlic na věky věkův zastaví se krok náš a my s plnou vděčností budeme žehnati místu, kde jsme se poznali. Rovněž nenadějeme se oné pohodlné fráse, že byl Jungmann

tichý genius a že tudíž nutno ano důstojno, oslavovati jej po tichu, neokázale. Tak může mluviti jenom morální marasmus a ono pohodlí, které jest veliké u vymýšlení všelikých těch tůček, jen aby mohlo zůstati pohodlím. Ale tak příliš tichým geniem Jungmann nebyl, jakož se ukázalo v jeho zápiscích. Ostatně tichost netichost jsou při geniovi věcmi vedlejšími; hlavní věc vždy jest ta, že byl geniem vůbec. Tedy sumou — očekáváme prvně, že Praha oslaví Jungmannovy narozeniny okázale, slavně, Jungmanna i sebe důstojně.

Avšak vedle toho jsem jist, že budou Jungmannovy narozeniny slavností celého národa, venkovských měst a vůbec obcí našich. Celý národ nechť v ten den opět se objeví ve své mravní síle co národ kulturní. Ano jdu ještě dále. Doufám, že i Němci nám oplatí; že pomohou nám slaviti ten den, jakož my jsme jim pomáhali před třinácti lety slaviti Schillera. Němcův ovšem bude důstojno, aby slavnost tu slavili více tiše, po domácku, ačkoliv, kdyby s námi se chtěli účastniti veřejně, my bychom dojista nevytloukali z toho kapitály, jaké vytloukali tenkráte oni. Tolik však myslím, že možná očekávati směle: v den 16. července roku 1873 bude jmeno Jungmannovo vysloveno s úctou a slavně všude, kdekoliv jazyk český zaznívá, onen jazyk, jejž nás naučil milovati onen hudlický rek — Josef Jungmann.

Tedy 16. července Praha i venkov opět co jedno srdce, co jedna mysl! 1873.

LITERATURA.

Slovo o našich knihovnách.

Třicet kněh za 2 zl. 50 kr. Tak totiž prodává „Matice lidu“ všech svých pět ročníkův, pokud budou v úplnosti na skladě, a takž sobě může každá společnost, každá obec za laciný peníz položiti základ knihovny. Tato možnost stává se u obcí zrovna povinností, zvláště u obcí, jejichž obyvatelstvo jest ještě málo probudilé. A je-li v takéto obci pouze jeden probudilý — nuže nechť se o to zasadí; snadněji věru nelze založiti knihovnu.

Otázka knihoven obecních stává se u nás znenáhla záležitostí národní. Kdybychom věci dobře rozuměli, řekli bychom, že obecní knihovny jest v obcích zrovna tak třeba jako obecní školy; ano že jest knihovna takřka praktickým rozvedením školy, která jest jaksi jen dřívějším téže věci momentem. Jeť knihovna v obci jako organickým kmenem, k němuž ve škole položeny kořeny. A jest to pramen, z něhož mohou čerpati čerstvého požitku všichni občané, a všichni tohoto čerpání potřebují. Ovšem že pramen musí býti

také všechněm přístupný, snadno dostihlý, a tu stojíme u věci, kde si máme trochu pověděti do pravdy.

Naše knihovny před lety vzaly utěšený, dobrý náběh, ale při náběhu namnoze zůstalo. Zřízeny jsou v přemnohých obcích knihovny a sice knihovny značnějšího objemu — a ptejte se po letech, ptejte se nyní, co z těch knihoven se stalo? Knihy jejich toulají se a nikdo neví kde. Knihovny měly svůj výbor, ale výbor takový, který se o nic nestaral. Knihy se vypůjčovaly, čtly se, půjčovaly se dále, ale komu se půjčovaly, výbor nevěděl, nestaral se o to a za krátký čas bylo po knihovně.

Arciť může se říci: knihy přece zůstaly v lidu, čtou se. Ale do toho čtení není nic, když vše se pozůstaví náhodě a nezavládne systém. Neboť v dobře sestavené, dobře vedené knihovně kniha může a má vydati sterého, tisícerého užitku, kdežto jinak jest věcí nahodilou, vydá-li vůbec jakého.

A proto třeba u nás hleděti nejen k tomu, aby knihovny se zakládaly, ale snad ještě více k tomu, do jakých se dostanou rukou. Neboť v rukou nedovedných, neschopných každá knihovna zahyne, a za rok, za dvě leta je zmařen účel ten, kterým knihovna založena byla. Je-li tedy knihovna pro obce, pro nejbližší okolí dobrodiním, jest liknavý člověk v jejím čele škůdcem obecním, proto že všecko to maří, co k dobrodiní směřovalo. Vším právem bychom za nepřítele svého považovali člověka, který by z úmyslu knihovny ničil; i víme, že dějiny naše zaznamenaly zrovna jakožto vyvrhel svůj Antonína Koniáše, jenž

pustošil naše knihovny. A jest-li že knihovny ničíme nevšímavostí, nedbalostí svou, věc, výsledek ani o poznání není lepší; pustošíme pouze nedbalostí, kdežto onen pustošil ze zlomyslnosti aneb z jakékoliv pohnutky špatné.

A tu třeba mezi námi pěstovati jemnocit ku knihám, a to v míře zrovna takové, v jaké čtenářové se množí. Prušáci ovšem tento jemnocit neměli, když házeli oheň do knihovny štrasburské; ale my ho nemáme rovněž, přihlížíme-li k tomu lhostejně, kterak jedna knihovna za druhou u nás se poroučí ze řady živých proto, že ti, jimž byla svěřena, mají buď línou kůži, buď myslí, že se má bůh starati také o pořádek v knihovnách obecných.

S potěšením vidíme, že nyní studentstvo chápe se otázky knihoven na venku a tu je upozorňujem záhy, aby všude přihlíželi k tomu, jakým rukoum knihovnu svěří. Aby sobě vždy a všude hleděli získati bezpečné záruky, že knihovna také ponese užitek, že během několika let nepřijde na zmar. Ovšem studentstvo naše zakládá knihovny ty hlavně v krajinách méně probudilých za účelem snadně pochopitelným: aby totiž krajiny ty se probudily. Ale já bych šel v té věci dále. Já bych si přál, aby věc dospěla tak daleko, by se zakládaly vesměs v obci každé. Aby každá obec platila za neprobudilou, která se nemůže vykázati knihovnou. Přál bych sobě, aby to náleželo zrovna do hovoru našich občanův venkovských: „Máte u vás také knihovnu? A kolik má čísel vaše knihovna a jaké knihy?“ Ale při tom nesmějí tyto pro-

budilé obce čekati na to, až jim snad také studentstvo knihovny ty zařídí; tyto probudilé obce právě tím se budou lišiti od oněch méně probudilých, že si zařídí knihovny samy, že tedy nebudou čekati, až někým probuzeny budou, nýbrž že hned skutečným životem osvědčí probudilost svou.

Neračte prosím namítati: „A, což u nás jsme probudilí, u nás toho netřeba!“ Jest třeba, všude jest toho třeba. Neboť je-li v obci probudilých deset, dvacet lidí: jest jich sto a dvě stě dojista méně probudilých, a to v každé obci, i v té nejprobudilejší. A čím i ty chceme probuditi ne-li knihami? Kde najdeme spojence vydatnějšího, přítele pro naše snahy spolehlivějšího, nežli v knihách? Nikdo na světě nezná cestu jinou, po které osvěta kráčí rychleji, než právě knihami. A jestliže obec koná dobrodiní jedno tím, že stará se o školy — nuže nechať koná i dobrodiní druhé, poměrně velmi laciné: ať stará se také o knihovnu svou, především pak ať o to se postará, by knihovna byla.

Také to není omluvou nijak dostatečnou, k tomu-li by se poukazovalo, že ten onen v obci knihy odbírá a tím že obec sproštěna jest každé další povinnosti. Tím větší povinnost pro obec, aby i ona odbírala knihy, když ten onen občan její náleží již mezi čtenáře. Neboť knihy, které si ten onen koupí, mívají obyčejně jen význam pro rodinu, v které právě jsou; dále málo kdy se dostanou. Ten, kdo knihy kupuje, mívá obyčejně již tolik jemnocitu k nim, že ztratit se mu půjčkou jedna nebo dvě, jaktěživ nikdo

více od něho knihu vypůjčenou nedostane. Vždyť to na své uši slýcháme, kterak se skuteční čtenářové zaříkají, že než by půjčili někomu knihu a než aby porouchanou brali zpět, raději mu ji dají zadarmo. Nu a to darování jest také věc nespolehlivá; příliš z husta k němu lidé nakloniti se nedají.

Tedy neškodila by snad tato nová hesla: V každé obci nechť jest knihovna! Není obec probudilá, která knihovny nemá! A hanba obci, která knihovnu zmaří pro pohodlí, pro nedopatřování svoje! Jsem jist, že tato hesla nesla by nám ne zlato, ale zrovna diamanty, ačkoliv nehoní se za vysokou politikou.

II.

Víme sice, jakou důležitost by knihovny míti mohly, ale nejednáme dle toho. Před lety činily se pěkné počátky, otázka knihoven byla otázkou časovou; ale nyní tato otázka jest jako ospalá, lidem našim připadá, že mluviti o zívání a o knihovnách jest jedno. V nejnovější době arciť sestoupilo se studentstvo některých krajův na zařizování knihoven, ale tím také otázka ta nepřišla ještě do velkého proudu, v jakém by býti měla. Tím osvědčila se jen hlavně horlivost a dobrá snaha tohoto studentstva, ale přílišných resultátův na ten čas se nenadějeme.

A sice z té jednoduché příčiny, že na podobné podniky třeba větších kapitálův, jimiž studentstvo to nevládne a které tudíž musí se uspokojovati příspěvky

nepatrnými, dary kněh ceny často rozličné. Žel bohu, že toto studentstvo nemůže se spoléhati na příspěvky značnější; byloť by právě studentstvo i schopnostmi i snahami i horlivostí svou především povoláno, aby po venkově knihovny zakládalo, tak aby obce sousední měly nejen památku, že z jejich lůna vyšel zdárný syn, ale aby knihovnou na všecky časy mohly k synu tomu poukazovati s chloubou. Již v útlém mládí mohl by sobě student založením knihovny postaviti pomník a sice pomník nad všechen kov nejkrásnější, pomník pravý a trvalý, k jakému aby směřovaly duše nejšlechetnější, z celého srdce sobě přeju.

Toť by ovšem znělo tuze krásně: Ten a ten narodil se u nás, tuto máme po něm památku! Tím nejen mladík by z obce té jaksi šel do světa se osvědčit, tím celá obec povznášela by se k tomuto osvědčení i není lze dohlednouti konců takého šlechetného působení.

Ale, jak pravím, takto se věc nemá; takto by se věc mohla míti, kdyby toto studentstvo docházelo podpory nejvydatnější, že by mohlo vládnouti tisíci, že by mohlo organisatorsky vystupovat a ne snad jen do těch obcí darovat, co samo dostalo jen darem.

Já totiž v to darované a řeknu také vyžebrané velkou důvěru nemám. Kdo má darovat a co má darovat?

Nejprvé se vždycky pomýšlí na nakladatele, aby darovali, a to, jak jsem již jindy napověděl, jest počínání docela zvrácené a zrovna nešťastné. Nakladatel, jenž má knihy proto, aby je prodával, má je darovat!

Má zmenšiti kapitál svůj, jehož jest literatuře a jejímu rozkvětu především třeba! Ano, kdyby se jednalo o jedno, o dvojí darování. Ale u nás, kolik povstalo spolkových knihoven, tolik přišlo na nakladatele žádostí, aby knihy daroval. A kdyby byl nakladatel dle toho jednal, fakticky byl by se zruinoval, neboť mohl tím velmi snadno vydati jedno celé vydání kterékoliv knihy, a snad všechněch kněh.

Tu snad přisvědčí každý, že to počínání docela zvrácené. Neboť kdo pak má knihy kupovati, ne-li spolek, společnost, knihovna? Ano knihovny naše měly by býti největším kontingentem obecenstva kupujícího, v knihovnách měla by dobrá kniha býti hned rozebrána celým svým vydáním, ovšem za peníze, a na to vždycky klásti budu váhu a sice k vůli věci, jak dále dokážu.

Konečně však přece nakladatel dá se pohnout, že něco daruje. Ale co daruje? Něco, co má větší ceny? Sotva asi, nýbrž něco, co pro něho ceny nemá, co jest mu tak zvaným „ležákem“ a co bude rovněž ležákem, když se to dostane do knihovny kterékoliv a kamkoliv. A tu máme jeden pramen té ospalosti našich knihoven, že do nich dochází zboží nejvíce jen dožebrané, o něž nestojí ani nakladatel, ani čtenář, a kteréž zrovna tak musí se dožebrávati čtenářův, jako knihovna dožebrávala se jeho. Nestojí nikdo o to a jakž může z takého stojatého aneb „ležatého“ pramene vzniknouti něco čerstvého?

Avšak posléze i darováním toho zbytečného zboží nakladatelové se unavili. Z počátku, z horlivosti něco

se udělalo, ale vše to má své meze; a když počali nakladatelé jaksi z principu odpírati dary, přišly knihovny teprvé na písek, v úplnou stagnaci, a v této stagnaci nacházíme je nyní. Ne snad proto, že ty knihy v nich byly darovány, ale proto, že byly bez ceny, proto přestala bíti jejich tepna.

Vedle nakladatelův sbírá aneb dožebrává se kněh u jednotlivců a tu jsou resultáty tytéž. Co dá jednotlivec? Něco, co by jinak dal na kornouty, co sám nechce ve své knihovně chovat. Jsou ovšem také jednotlivci, kteří dají dobré zboží; ale těch jest pořídku a pravidlem dávají jednotlivci jenom odpadky svých knihoven. A co jest v mé knihovně odpadkem, bude odpadkem v knihovně každé. Nemysleme si, že po tom, co já nechci míti doma aneb co nechci číst, budou se sháněti s přílišným kvapem čtenářové jiní. A tu máme číslo druhé téhož pramene ospalosti, jenže toto nepřichází od kněhkupcův aneb nakladatelův, nýbrž od ochotníkův, od jednotlivcův.

A to, myslíme, takové knihovny že prospívají? Lhostejnými zůstávají, lhostejnost budí, ano i lhostejnost k literatuře vůbec jimi dochází posily — a pak více škodí, než prospívají. Dejte člověku, jehož máte puditi ke čtení, několik kněh bezcenných a možná že vám už pak nebude státi ani o knihu, která má cenu skutečnou: tu již nemůžeme mluviti o prospěchu nějakém a je-li prospěch přece, jest pranepatrný, nestojí ani za ten velký aparát, jakého jsme k tomu upotřebili.

A nyní jsem právě tam, kde jsem si přál, aby se mnou byl i čtenář, totiž: knihovny mají se zakládati systematicky, mají se skupovat a tim pak bude naprosto vyloučen system ledabylosti, že jest knihovna samé páté přes deváté, sbírka nudy, nechutnosti, ničemnosti. Dejme tedy na příklad do knihovny: Palackého dějiny, Tylovy spisy, Světlou, Němcovou, Erbena, Čelakovského, Matici lidu a podobné. To má býti základem každé knihovny, bez podobných spisův a vůbec bez spisův nejlepších ani knihovna jmenovati se nemá, že jest knihovnou.

Ale tyto spisy musejí býti kupovány, nesmí se naléhati na to, aby snad byly darovány. Neboť pak by to tak daleko došlo, že by nakladatelé nechtěli dobré knihy ani vydávati a nemohli by je vydávati, když by tu zrovna čekaly knihovny jaksi s otevřenou dlaní: „Dejte nám tu knihu!"

Proto pravím tolik: peníze sbírejme, za ně knihy kupujme a zakládejme knihovny systematicky. Knihy také můžeme darovat, chceme-li, jenže to jest věc vedlejší. Ale my dosaváde z vedlejší věci udělali věc hlavní a na tu hlavní jsme zapomněli; a proto se octly knihovny naše tam, kde nyní jsou. Však si o tom ještě promluvíme.

III.

Při zakládání knihoven bylo by důkazem naší vyspělosti velmi skvělým, kdybychom ze své iniciativy

jali se sbírati peníze za účelem: Chceme si zaříditi knihovny. Avšak lidská povaha není hned ideální. Svatá církev katolická také byla by si přála, aby všichni pohané o své vůli zatloukli na její fortnu volajíce: „Chceme do tvého lůna.“ A protože to nedělali pohané, sebrala tato svatá společnost vojska a mečem a ohněm počínala si při malých i velkých, jako Herodes při nemluvňatech.

My arciť mečem a ohněm nebudeme zakládati knihovny tam, kde jich posud nemají a kde o nich snad věděti nechtějí. Ale něco té horlivosti měli bychom míti, která nižádných překážek se neleká, která s vytrvalou horlivostí konečně i ty vyburcuje, kteří z duševní ospalosti stelou si na lůžku lhostejnosti.

U nás v Čechách nemůžeme sobě naříkati, že by věci ty stály nejhůř, neboť jest téměř historicky charakteristické, že lid náš velice rád čte. Od Husových dob až na naše časy táhnou se v národě našem „čtenáři“ a musíme tuto podotknouti s uspokojením, že nyní čtenářstvo rok od roku se množí způsobem podivuhodným.

Ale jděte i do našich nejprobudilejších krajů a sčítejte ty vesnice, obce, které mají své knihovny a užasneme, kterak jich málo. A mají-li jaké, podívejme se do nich, a užasneme opět, kterak málo toho, co má skutečnou cenu! A to v krajinách nejprobudilejších. Což pak máme říci o krajích, kam ještě nezabloudila kniha a které by na mapách musily býti vyznačeny co duševní pouště, kdybychom také uměli dělati mapy dle pokroku lidského? A to u nás v Če-

chách, kde konečně i v krajinách nejméně probudilých alespoň sporadicky se setkáme se zjevy utěšenými. Ale co mám říci o Moravě, co o celém Slezsku? Či tyto země jsou již mimo obzor náš, či naše vidění sahá jenom až k nim, a dále nic?

Což pak nevidíme, že na Moravě tak úžasně málo se děje na probouzení lidu a že ve Slezsku docela nic? Což pak nevidíme, kterak na Moravě, ač produkce literární jest nad míru skromná, literární konsumce že jest tam na stupni tak úžasně nízkém, že bych se zrovna bál čísla statistického, které by vyznačilo, mnoho-li na Moravě odbylo se kněh nejlepších? Nevidíme, kterak celé probouzení na Moravě děje se krokem zrovna hlemejždím a že by bylo na čase uvažovati to co nejdůkladněji?

Jest to sice hezká věc, když zazpíváme sobě „Moravo, Moravičko milá", když sobě zadeklamujeme o statečnosti našich moravských bratří, když jim přířkneme nevím jakých cností národních a politických — ale, pánové, tím se ještě žádný národ ani neprobudí ani nevzdělá. Při tom města němčí se o závoď, při tom obce duševně klímají, při tom taková ta polointelligence přechází šmahem, protože u nás vidí nehybnost, mrtvotu, mdlobu.

Bůh ví, že nechci se politikům ani českým, ani moravským míchati do řemesla; ale tolik nemůže upříti nikdo, že na Moravě nad resultáty toho vedení nestačí již plakati pláčem Jeremiášovým, nýbrž že by bylo třeba sáhnouti po prostředcích zcela jiných a ne po nářku a lamentování. Třicet pořádných knihoven ročně

jali se sbírati peníze za účelem: Chceme si zaříditi knihovny. Avšak lidská povaha není hned ideální. Svatá církev katolická také byla by si přála, aby všichni pohané o své vůli zatloukli na její fortnu volajíce: „Chceme do tvého lůna.“ A protože to nedělali pohané, sebrala tato svatá společnost vojska a mečem a ohněm počínala si při malých i velkých, jako Herodes při nemluvňatech.

My arciť mečem a ohněm nebudeme zakládati knihovny tam, kde jich posud nemají a kde o nich snad věděti nechtějí. Ale něco té horlivosti měli bychom míti, která nižádných překážek se neleká, která s vytrvalou horlivostí konečně i ty vyburcuje, kteří z duševní ospalosti stelou si na lůžku lhostejnosti.

U nás v Čechách nemůžeme sobě naříkati, že by věci ty stály nejhůř, neboť jest téměř historicky charakteristické, že lid náš velice rád čte. Od Husových dob až na naše časy táhnou se v národě našem „čtenáři“ a musíme tuto podotknouti s uspokojením, že nyní čtenářstvo rok od roku se množí spůsobem podivuhodným.

Ale jděte i do našich nejprobudilejších krajů a sčítejte ty vesnice, obce, které mají své knihovny a užasneme, kterak jich málo. A mají-li jaké, podívejme se do nich, a užasneme opět, kterak málo toho, co má skutečnou cenu! A to v krajinách nejprobudilejších. Což pak máme říci o krajích, kam ještě nezabloudila kniha a které by na mapách musily býti vyznačeny co duševní pouště, kdybychom také uměli dělati mapy dle pokroku lidského? A to u nás v Če-

chách, kde konečně i v krajinách nejméně probudilých alespoň sporadicky se setkáme se zjevy utěšenými. Ale co mám říci o Moravě, co o celém Slezsku? Či tyto země jsou již mimo obzor náš, či naše vidění sahá jenom až k nim, a dále nic?

Což pak nevidíme, že na Moravě tak úžasně málo se děje na probouzení lidu a že ve Slezsku docela nic? Což pak nevidíme, kterak na Moravě, ač produkce literární jest nad míru skromná, literární konsumce že jest tam na stupni tak úžasně nízkém, že bych se zrovna bál čísla statistického, které by vyznačilo, mnoho-li na Moravě odbylo se kněh nejlepších? Nevidíme, kterak celé probouzení na Moravě děje se krokem zrovna hlemejždím a že by bylo na čase uvažovati to co nejdůkladněji?

Jest to sice hezká věc, když zazpíváme sobě „Moravo, Moravičko milá", když sobě zadeklamujeme o statečnosti našich moravských bratří, když jim přířkneme nevím jakých cností národních a politických — ale, pánové, tím se ještě žádný národ ani neprobudí ani nevzdělá. Při tom města němčí se o závoď, při tom obce duševně klímají, při tom taková ta polointelligence přechází šmahem, protože u nás vidí nehybnost, mrtvotu, mdlobu.

Bůh ví, že nechci se politikům ani českým, ani moravským míchati do řemesla; ale tolik nemůže upříti nikdo, že na Moravě nad resultáty toho vedení nestačí již plakati pláčem Jeremiášovým, nýbrž že by bylo třeba sáhnouti po prostředcích zcela jiných a ne po nářku a lamentování. Třicet pořádných knihoven ročně

po důvodech, že šlechta má se k nám nešlechticům asi tak, jako my nešlechticové k opici a že jsme jenom tenkráte k něčemu, když oni jsou v úzkých. Ale bůh jest mi svědek, že tak vysoko naši šlechtu nevidím, abych s největší radostí hlásal o ní do světa všecky zásluhy, které by měla o národ a ač bych byl pyšný na to, kdybych mohl alespoň říci: máme šlechtu jako Maďaři!

Ale co říci o té naší šlechtě, aby bylo pravdou? Na opakování jalových frásí jsem příliš střízlivý a na opakování lží jsem příliš sebevědomý. Ale s duší do hluboka rozželenou musím říci, že co do národního snažení celá šlechta česká ještě daleko zůstává v pozadí za tou pastuchovou chýškou, o níž Kollar pěje. Já alespoň nevidím u nás ta díla, jaká Maďarům stvořila šlechta maďarská, já nevidím ty bohaté akademie, já nevidím to bohaté divadlo, nevidím ty četné a přečetné nadace umělecké, já nevidím život ten mecenášský, v pravdě šlechtický a desatery, dvacatery věci jiné. Za to vidím u nás museum chudě živořící, vidím divadlo, které se staví bez šlechty, nadace umělecké nižádné, nadace svatoborské bez šlechty, vidím, kterak mecenášství a šlechta žijou vlastně v náramné vzdálenosti, v takové vzdálenosti, že od jednoho k druhému jest „do nedozírama“ a pak vidím ještě desatery, dvacatery věci, o nichž bych říci mohl, jako onen profesor: „Vidím opět mnohé, kteří tu nejsou.“

Kde prosím jest co, co bych v národním ohledu chválil a kde vůbec jest něco, o čem by se mohlo mluviti, aby to mělo jakou podstatu? Naše pastuchovy

chýše již národu učinily povinnost svou, kde jest ten palác, který by ji byl učinil rovněž? Aby byla šlechta naše produktivní na poli duševním, aby vynikla snad ve vědě, umění, to arciť na ní nežádám; byla by zajisté produktivní, kdyby mohla býti produktivní, ale nemůže býti produktivní a proto takou není. Avšak musí-li býti impotentní, nemusila by snad při našem národním rozvoji býti také asi tak duševně čipernou, jako kostelník při latinské mši.

Podívejme se, co ví ta šlechta o české literatuře? Nemyslím, aby snad dělala z české literatury zkoušku, ale tolik snad by přece věděti mohla, aby se mohla měřiti alespoň s inteligentním Čechem, aneb aby s rozumnými lidmi o literatuře mohla mluviti rozumně. Leč nežádám ani, aby osobně šlechtic musil míti známostí literárních, ačkoliv u národů jiných bez těchto vědomostí sotva by se mohl dáti ohlásiti ve slušném salóně. Ale vezměme v pozornost opět to, čím šlechta naše indirektně mohla by s literaturou souviseti, asi tak, jako zařizováním obrazáren souvisela by s uměním výtvarným. Vezměme totiž v pozornost knihovny té naší šlechty, podívejme se do nich, pročtěme si titule kněh a potom udělejme jednoduchou adici, kolik a jakých kněh českých dostalo se do těch knihoven naší šlechty? Podívejme se, jací jsou ti naši mecenášové, ne snad aby velkými anebo značnými sumami podporovali vývin české literatury — nikoli, nýbrž aby ji podporovali jen tak dalece, by se o nich říci mohlo, že náleží mezi české konsumenty?

Bylo by to podívání nad míru poučné, kdyby

z těch šlechtických knihoven vybrala se díla česká a dala se stranou; i nevím, zda-li by každý z těch pánův alespoň na rychlo neposlal k některému antikvárovi pro doplňky, by ta ostuda na českého šlechtice nebyla tak přílišná, nebila tak tuze do očí. Ač ovšem, že by se těch českých kněh něco shledalo jen u šlechticův několika málo, dejme tomu u desíti a chceme-li býti sanguiniky, u dvacíti. Kdežto u těch ostatních byli bychom s vybrakováním českých kněh hotovi tuze brzy, proto že bychom ani hledati nemusili a to zase proto, že bychom hledali marně, neboť kde nic není, těžko najíti.

Ano tak velice živě účastní se naše šlechta našeho života duševního, že ani knihovny její o literatuře české nemají potuchy, ačkoliv za několik set zlatých mohli by skoupiti veškerou dobrou literaturu českou. Tak zasáhá vlivem svým šlechta na vývin literatury národní, že snad kromě knihy, které jí dedikuje některý spisovatelský dobrák a kde tedy na čele knihy jest zároveň vytištěno její jmeno — že pravím mimo tyto knihy sotva v knihovnách najdeme české řádky.

Ale ne dosti na tom! Podívejme se na ty knihovníky, bibliotekáře té naší šlechty a posuďme, kolik jest mezi nimi literárně, to jest po česku tak literárně vzdělaných, aby alespoň tito věděli, že také jakás česká literatura existuje a že by se také z ní mělo něco zakupovati, ovšem toliko to, co jest dobré? Možná arciť, že snad v jednom či v druhém aneb ještě v třetím z těchto bibliotekářův naší šlechty ozve

se uražené české srdce a že mně poví, že křivdím. Ale já povím, že nekřivdím, neboť jeden, dva není mi žádným pravidlem, nanejvýš výminkou a i tyto výminky jsou v případě tomto velmi nejisté.

Ano má tato naše šlechta mezi svými bibliotekáři velmi mnohé takové, kteří s okázalostí uzavrou české knize dvéře, za to každému tak zvanému „šundu“ ochotně dvéře otevrou, jen když psán jest jazykem německým. Tedy šlechtic o literatuře české neví, protože to nenáleží mezi ušlechtilé passe; ale ani knihovna šlechticův našich o literatuře té neví jednak z nevšímavosti, jednak z cizáctví těch, kdož knihovny ty spravují. Skorem bychom mohli vysloviti větu tu jako všeobecnou, že nejposlednější knihovna v české vsi jest bohatší, než knihovna prvního šlechtice, počítáme-li jeho knihy české.

Ovšem, kde šlechta jest tak znamenitě pro literaturu engažována, že vydává česká díla à la „Pobožnost k srdci Ježíšovu“, tam nemůžeme se mnohého účastenství nadíti. Tam nemálem mohlo by se státi, že písně o moritátech s křesťanským zakončením mohly by platiti za extrakt klassičnosti v té řeči, kterou mluví na jich chodbách lokajové a komorné.

Prosím, aby se mi nevytýkalo, že kreslím černě; můj obraz má snad tu vadu, že jest nedokreslen, a za to nemohu, mluví-li se o naší šlechtě v mnohém spůsobě jinak, než jak pravda jest. I není snad jen pořád na čase, bráti si na mušku demokracii; aristokracie naše ještě dlouho bude muset přivykati hořkým pi-

lulkám, ač je-li schopna zpamatovati se. Co pak se knihoven té naší šlechty týče, posvítíme si na ně ještě osvětlením zvláštním.

V.

To by dojista slušelo nám i jim, kdybychom o nich říci mohli alespoň tolik: „Každý náš šlechtic k tomu hledí, aby lid z nejbližšího vůkolí jeho vzdělával se, poučoval; každý náš šlechtic zřídil alespoň jednu knihovnu — ale co pravím jednu, sedm, deset knihoven a každá nese ovoce nejutěšenější. Mladí staří závodí u půjčování kněh, čtení stalo se jim zálibou. Také to na nich vidět. Mladí zanechali potulování, hejření, staří zanechali pitky, karban, prázný čas čtením vyplňujíce. To spůsobila naše šlechta zařízením knihoven. Sláva jí!“

Hezky by to slušelo, slušíť i šlechtě maďarské, že při probuzení národním šla v řadách prvních, ano že mnohdy i prapor nesla v popředí. Ač ovšem té maďarské šlechtě by to bylo nedostačilo, zařizovati pouze knihovny a to pouze pro malé okolí; ona hned zařídila toho druhu ústavy zemské, nadala je znamenitými příspěvky, nadacemi a vůbec snažila se, aby národ co nejdříve měl nejdůstojnější representaci — ne jen stavovskou, nýbrž inteligentního života svého.

Hezky by to slušelo, kdyby se říci mohlo, že ti osvícení, jasní atd. naši pánové osvěcují, objasňují národ; ovšem ale, proto že od nich nevychází žádná

záře, jako od malovaných svatých, že tedy osvěcují, objasňují alespoň zakládáním knihoven pro lid aneb čímsi podobným. Pravím, zakládáním knihoven pro lid, protože ty jejich vlastní, domácí knihovny nebývají ani tak zakládány proto, aby byly čtěny, nýbrž jen, že to tak jest na světě a pak vůbec nevím, že by který šlechtic kdy byl pomyslil na to, aby ze své knihovny také půjčoval na prospěch další.

Ale co ti naši na místě toho? Tu sjedou se kdesi v katolickou jednotu a co dají na program? Záhubnost čtení pro lid, záhubnost nynějšího tisku. A jeden z přednějších šlechticů nemá nic na starosti, než aby vypravoval jakousi historku o jakémsi redaktorovi a druhý rovněž z nejpřednějších šlechticův až z Říma musil přinésti požehnání na zažehnání veřejného tisku. To jest ta souvislost české šlechty s literaturou českou, tu máte tu ilustraci jejího snažení ušlechtilého, jejího domáhání se o pokrok, i myslím, že výmluvnější ilustrace býti nemůže.

Světla se bojí ta šlechta, která takto mluví a proto chce lid náš dohnati ku spáse tmou. Ne snad, že bych chtěl tuto brániti všecko špatné, to jest estheticky špatné (neboť jiné špatnosti v literatuře není), co tisk kdy spáchal; ale staví-li se za kritiky jeho obsahu osobnosti, které by nad jiné měly vynikati i tolerantností i ušlechtilým názorem: jest mi takováto práce draním peří v hospodářství duševním, jest si to hraním na něco, což vlastně není ničím a čehož výsledky, ač mohouli býti jaké, jsou velmi komické.

Tato literární kritičnost té naší šlechty dojde ovšem osvětlení zrovna bengálského, když víme, že ti, kteří sobě naříkají na záhubnost veřejného tisku, jsou spoluautory znamenitých děl, jako „Pobožnost k srdci Ježíšovu.“ V tomto osvětlení ovšem vidíme celou tu psychickou hloubku, celou tu zkormoucenost tváře i duše, o naše vědění tak starostlivé. Z takýchto iniciativ arciť nerostou ani obrazárny, ani musea, ani akademie, ani divadla — ba ani jednoduché knihovny pro lid. Z takýchto premis velmi s těží se nadíti lze materiálu pro národnost, pro její rozkvět skutečný, vůbec pak aby pomocí tohoto materiálu zbudovala se kdy duševní representace národnosti české. V tomto osvětlení bude asi všecko na světě neštěstím, nejen tisk ale i dějiny, příroda — neboť dějiny obsahují více zlého a záhubného než tisk, příroda obsahuje více zlého a záhubného než dějiny a tudíž více než tisk. Bylo by tedy nejlepší zastaviti nejen tisk, ale i dějiny, i přírodu. A musí-li býti tisk, stvořiti jen „Pobožnost k srdci Ježíšovu“; musí-li býti dějiny, stvořiti jen šlechtu; a musí-li býti příroda, stvořiti jen psy a koně.

Jak pravím, byl bych velice rád, kdybych vůči maďarské šlechtě mohl o té naší říci alespoň tak malounce málo, že zakládá knihovny pro lid, že nemajíc dostatek rozhledu pro národního ducha potřeby svrchované, alespoň v těch úzkých kruzích svého venkova, od něhož jmeno má, bude potřeby duševní ne snad dokonce buditi, ale alespoň kojiti, pokud jsou již skutkem. Ale jak se mi scvrká pod rukou ta

šlechta, myslím-li vedle ní na tu maďarskou; jak ostýchavě, jak skromně musím vybírati slova — až pak dojdu k tomu poznání neutěšenému: naše šlechta nejen že není v národních snahách našich v popředí, nejen že neví o literatuře ani jako producent ani jako konsument — ona pokud o ní ví, chová k ní jen nepřízeň, malichernou bázeň, pošetilé podezření! Že zkazí lid! Zkazila vás? Myslím totiž, že ji znáte, pokud kazila; neznáte-li, k čemu ten strach?

A tu ovšem tak daleko jsem došel, že nevím, mám-li spíše blahořečiti náhodě, že naše šlechta tak důkladně netečnou zůstala i v otázce knihoven našich. Neboť čeho se nadíti od ní, pak-li zásady výše dotknuté jsou jí zásadami vedoucími, pakli by snad „Pobožnost k srdci Ježíšovu“ měla vyplňovati všecky podobné knihovny? Já ovšem tvrdím, že by ani podobné knihy nezkazily náš lid, poněvadž nevěřím v tak velkou záhubnost knihy špatné. Kniha špatně psaná tu může škoditi; ale ta kniha špatně psaná může se nazývati třeba „Pobožnost k srdci Ježíšovu“. Že by však kniha s duchem psaná mohla přinésti někomu škodu, toho příklady neznám, zvláště pak nikdy a najisto neškodí, má-li ten kdo ji čte, také ducha. Vůbec nic není směšnějšího, nic jalovějšího, než chtíti kleštit literaturu, a nebýti při tom alespoň státním zástupcem aneb policejním komisarem z oddělení tiskového. I jest to zvláštní talent, jejž dává naše šlechta na jevo, že jí nestačí censura politická a že sama ukazuje k tomu cestu, kterak by ještě měla býti také censura snad náboženská aneb stavovská a podobná.

Dle všeho tedy vidíme, že u zakládání knihoven naše šlechta na ten čas faktorem platným býti nemůže. Zda-li jinak vyhoví svému pudu, aby se o literaturu interesovala, nevím; prozatím interesuje se toliko, že jí působí tato literatura hrozné bolesti a že, poněvadž neslušelo by snad ničiti ji, páliti à la Koniáš, alespoň tím ji ničí, že předně nedovolí jí přístupu do knihoven svých a za druhé, že brojí proti ní, pokud jest v knihovnách cizích.

VI.

Než-li skončím, musím ještě promluviti o našich knihovnách školských, jak v městech, tak na venkově.

Nic není přirozenějšího, než aby při školách byla knihovna. Jeť knihovna doplňkem školy, ano velmi často jest vlastně knihovna tou pravou školou a jindy zase knihovna napraviti musí, co škola pokazí, aneb musí dotáhnouti, kam škola nedotáhne. To zvláště platí o skutečných talentech, nechť jsou oboru jakéhokoliv, jimž po pravidlu škola poskytuje velmi málo a jimž tedy knihovna musí býti vůdkyní. Životopisy všech vynikajících mužův poučují nás, že v knihovnách jich duch docházel pravé stravy, sílil se a tužil.

Ale ovšem musí býti knihovna dle toho. Při našich středních školách, při našich gymnasiích a realkách také máme knihovny — či myslíme, že v těchto knihovnách některý mladík se utužil? Bylo by to pěkné, kdyby školní knihovna tu zásluhu si byla získala, ale bohužel nezískala si jí — snad ani jediná.

Jsouť ty tak zvané školské, gymnasijní atd. knihovny spíše vším, jenom ne knihovnami. Pro posměch jsou, pro posměch lidí rozumných, pro posměch žákův samých. Jest to obyčejně katalogisovaný duševní nouzov, suchopár bez každé zeleně, bez každé rosy. Jest to obyčejně místo čímsi potištěným naplněné, z něhož nemá prospěchu nikdo, nejméně žák. Je-li to jakýmsi kapitálem, jest to kapitálem mrtvým. Povážíme-li, čím by podobné knihovny býti mohly a čím jsou, jest mezi obojím propasť tak dokonalá, že už ani větší býti nemusí.

Projdeť obyčejně kniha, která se má do knihovny takové dostati, censurou několika rukou. Každou tu knihu prohlížejí, jakoby byla napuštěna cholerou a odvažují ji, jakoby vážili jed. Tak pozorně, jako by chodili se sirkou kolem prachu a ta mladistvá mysl jen aby se nevznítila! Konec konců pak bývá arciť, že do tohoto ráje gymnasialných vyvolenců vejdou samí chudí duchem, idylická nevinňátka, celkem fádní, že ani ten žák o ně nestojí.

Nechci tím říci, že by měla obsahovati knihovna gymnasialní snad díla lascivní, extrakty frivolnosti aneb podobné kdesi cosi. Ale mezi touto krajností a mezi onou, jaké bývají knihovny ty skutečným výrazem, jest pole nesmírně široké a každá brázda na něm může hostiti knihy rozumné. Ačkoliv může-li žák čísti beze škody Ovidia (a já tvrdím, že ho čísti může), mohl by také beze škody vzíti do ruky knihu nejednu, s níž snad gymnasialní katecheta dává výstrahy ve zpovědnici.

Dle všeho tedy vidíme, že u zakládání knihoven naše šlechta na ten čas faktorem platným býti nemůže. Zda-li jinak vyhoví svému pudu, aby se o literaturu interesovala, nevím; prozatím interesuje se toliko, že jí působí tato literatura hrozné bolesti a že, poněvadž neslušelo by snad ničiti ji, páliti à la Koniáš, alespoň tím ji ničí, že předně nedovolí jí přístupu do knihoven svých a za druhé, že brojí proti ní, pokud jest v knihovnách cizích.

VI.

Než-li skončím, musím ještě promluviti o našich knihovnách školských, jak v městech, tak na venkově.

Nic není přirozenějšího, než aby při školách byla knihovna. Jeť knihovna doplňkem školy, ano velmi často jest vlastně knihovna tou pravou školou a jindy zase knihovna napraviti musí, co škola pokazí, aneb musí dotáhnouti, kam škola nedotáhne. To zvláště platí o skutečných talentech, nechť jsou oboru jakéhokoliv, jimž po pravidlu škola poskytuje velmi málo a jimž tedy knihovna musí býti vůdkyní. Životopisy všech vynikajících mužův poučují nás, že v knihovnách jich duch docházel pravé stravy, sílil se a tužil.

Ale ovšem musí býti knihovna dle toho. Při našich středních školách, při našich gymnasiích a realkách také máme knihovny — či myslíme, že v těchto knihovnách některý mladík se utužil? Bylo by to pěkné, kdyby školní knihovna tu zásluhu si byla získala, ale bohužel nezískala si jí — snad ani jediná.

Jsouť ty tak zvané školské, gymnasijní atd. knihovny spíše vším, jenom ne knihovnami. Pro posměch jsou, pro posměch lidí rozumných, pro posměch žákův samých. Jest to obyčejně katalogisovaný duševní nouzov, suchopár bez každé zeleně, bez každé rosy. Jest to obyčejně místo čímsi potištěným naplněné, z něhož nemá prospěchu nikdo, nejméně žák. Je-li to jakýmsi kapitálem, jest to kapitálem mrtvým. Povážíme-li, čím by podobné knihovny býti mohly a čím jsou, jest mezi obojím propasť tak dokonalá, že už ani větší býti nemusí.

Projdeť obyčejně kniha, která se má do knihovny takové dostati, censurou několika rukou. Každou tu knihu prohlížejí, jakoby byla napuštěna cholerou a odvažují ji, jakoby vážili jed. Tak pozorně, jako by chodili se sirkou kolem prachu a ta mladistvá mysl jen aby se nevznítila! Konec konců pak bývá arciť, že do tohoto ráje gymnasialných vyvolenců vejdou samí chudí duchem, idylická neviňátka, celkem fádní, že ani ten žák o ně nestojí.

Nechci tím říci, že by měla obsahovati knihovna gymnasialní snad díla lascivní, extrakty frivolnosti aneb podobné kdesi cosi. Ale mezi touto krajností a mezi onou, jaké bývají knihovny ty skutečným výrazem, jest pole nesmírně široké a každá brázda na něm může hostiti knihy rozumné. Ačkoliv může-li žák čísti beze škody Ovidia (a já tvrdím, že ho čísti může), mohl by také beze škody vzíti do ruky knihu nejednu, s níž snad gymnasialní katecheta dává výstrahy ve zpovědnici.

literaturu planou máte vy tak dobře ve svých knihovnách, jako ji mají tam v půjčovnách, jen že u vás je mnohem nezáživnější, duchapráznější a tudíž odpornější. Ale právě pro ono jádro mládeže jsou knihovny vaše v koncích na samém počátku. A pro koho tedy prosím jsou? Komu mají prospěti tyto bezobsažné obsahy, jež žijou bledý život oněch stínův, které Cháron převáží v podsvětí?

Avšak k tomu ke všemu druží se ještě cosi, co knihovnám středních škol dodává korunu. Býváť to tak průměrným náhledem pedagogův těchto tříd, že netřeba mládež ani mnoho míti ku čtení, nechť prý raději se učí školním předmětům! A takový literární murous divně by se podíval na studenta, kdyby tak seznal pravou zdravou jeho chuť, mnoho-li spotřebuje! Nuže a výsledek, konec koncův? Že studenti se mají k těmto knihovnám, jakoby jich nebylo, a mají pravdu, že jdou o dům dál, ku knihovnám jiným, a to mají dokonce pravdu. A vy, pánové? Nedovedete-li spořádat, sestavit knihovny na základech požadavků moderních: zavřete ty knihovny, bude to jedno.

VII.

Ku knihovnám, jež záležely na ochotnosti privátní, přibyly aneb přibudou nyní po zákonu také knihovny obligatní, výhradně školské, jednak okresní ve prospěch učitelův, jednak obecné ve prospěch dítek

školních. Stalo-li se již skutkem, nevím, ale zákon jich žádá.

Knihovnám těm přeju, aby se jim lépe vedlo, než gymnasijním, totiž aby prospěch z nich byl větší. Ale podle toho, jak sestaven jest ten aparát, bojím se. Zdá se mi to zataraseno opět samými byrokratickými tůčkami a zřetely, tak že se obávám, aby knihovny při tom nepřišly k udušení aneb umačkání.

Tu se má raditi správce školy s předsedou školní rady a ti pak se mají raditi se sborem učitelským, které knihy zakoupiti se mají. A tyto knihy, zakoupené tímto aparátem, smí sobě žák půjčiti, ač svolí-li k tomu učitel třídní.

Co tu cest, než dospěje kniha k tomu, k čemu jest stvořena: aby vydávala prospěch! Co tu času, zbytečných rad a slov na věc, již by jediný člověk mohl udělati za hodinu — založiti knihovnu školní! A jestliže už na gymnasiích touto cestou staly se knihovny vymačkanými citrony, což teprva budou si odnášeti domů z knihoven svých děti na školách obecných!

Avšak jakkoliv nelíbí se mně forma, věc jest dobrá. Knihovna při škole — může-li býti sousedství příbuznějšího, svazku přirozenějšího? Může-li se škola opříti o něco podstatnějšího, ne-li o knihovnu?

Tedy věc jest dobrá. A záleží na našich obcích, pokud se školami jest jim činiti, aby byla výborná, S chutí a s vytrvalostí do práce! Zařídit škole knihovnu, jest jako zaříditi obci ještě jednu školu, ba mnohem více než školu. Zaříditi škole knihovnu, jest

jako mladým těm duším nasaditi kořínky k vzdělanosti všeobecné, voditi je na pahorky, aby viděly vrchy a za těmi vrchy jest svět. Zaříditi škole knihovnu, jest jako ukázati cestičky k těm velikým cestám, po nichž kráčí duch lidský u svém vývoji, spustiti loďku na řeku, že může dostat se k moři lidského vědění.

Tedy za práci to stojí a protož s chutí a vytrvalostí do práce! Věci té měli by se chopiti našinci co nejrozhodněji, s láskou, ano s nadšením, a nadšení znamená tolik jako neustáti, pokud věc se nedokoná, nezdaří. A pak meze raději táhnout širší než užší, neboť budou-li tyto knihovny obrazem knihoven dosavadních, bude-li v nich (a třeba pro dítky) převládati holá morálka, nudnost, suchopárnost, jednotvárnost, bude škoda práce, poněvadž dítě na této stravě ještě dříve se unaví, než člověk dospělý. A čtenář z mládí unavený jest jako čtenář ztracený. A podle té dlouhé a zdlouhavé procedury se toho bojím.

Rádno-li, aby se naše občanstvo co nejhorlivěji chápalo knihoven školských, rádno, aby za druhé snad nemyslilo, že založením takové knihovny vykonalo již všecko a že odpadá každá starost o zakládání knihoven širších. Naopak, já myslím, že zakládáním knihoven školských teprva se vyskytne, jak velice knihoven obecných jest třeba. Neboť prosím, občané milí, kterak byste dovedli zaříditi knihovnu školskou, kdybyste alespoň poněkud neměli známosti literatury vůbec? A kde můžete nabyti známosti lite-

ratury snadněji, přirozeněji, než ve svých knihovnách, v knihovnách obecných?

Těchto známostí literárních jest nevyhnutelně třeba, ač mají-li míti knihovny školské jaký smysl, mají-li míti hlavu a patu. Jest jich třeba tím více, poněvadž jinak již i knihovna školská může se státi smetištěm, nahromaděním všelikého šmejdu prázného a nezáživného. Čím se budete chtít ohradit, nemáte-li skutečnou vědomost po ruce, když vám tam budou chtíti nastrkati všelijaké věci bezcenné, které snad jen nátěrem růžencové horlivosti nabývají také jména kněh?

Tedy bude třeba, aby o tyto knihovny zasadili se nejen mužové nejhorlivější, ale zároveň nejvzdělanější občané aby jim byli upřímnou radou. Ovšem snahou nejkrásnější by bylo, kdyby všude, kde zasazovati se počnou o knihovny školské, jako jedním vrzem zařizovali také knihovny obecné, aby knihovna obecní doplňovala, v čem školská jest neúplná. Ale nutnost této snahy jeví se býti nade všecko zřejma, považíme-li, že by školní děti majíce knihovnu měly více, než občané dorostlí, že by školní mládež podle zalíbení mohla odnášeti domů duševní potravu, kterou by dospělí marně shledávali pro sebe. A jeví se to nutností ještě větší, uvážíme-li, že dítě, které jednou již ze školy vynáší zbuzenou chuť ku čtení, tuto chuť bude chtít síliti i na dále — a kdež by našlo pro ni potravy ne-li v knihovnách širších, obecně přístupných? Můžeť sobě sice dle zákona i nežák vypůjčiti knihu ze školní knihovny — ale to se nám zdá býti jako nepovedeným žertem. Dbejme o to, ať

žáci mají co číst a ať hodně čtou. Bylo by sice hezké, kdyby knihovna školní mohla zásobovati i dospělé, ale já každé jen tolik přeju zdaru, aby mohla dobře zásobovati zatím ty nedospělé.

Ze všeho, co jsem o knihovnách našich pověděl, jde tolik na jevo, že knihovny naše jsou v úpadku, že se otázkou tou nezanášíme na tolik, mnoho-li zasluhuje, že v knihovnictví naše přišel šlendrián nejzáhubnější, že přední naši vlastencové o knihovny se nestarají, že nevidíme v knihovnách onu sílu faktickou, jakou Němci v nich vidí, vůbec že otázka knihoven jest u nás z těch posledních tou nejposlednější, ač by věru po zásluze měla býti mezi prvními, ne-li mezi nejprvnějšími.

A positivně zase z úvah těch tolik jde na jevo, že by bylo třeba, abychom alespoň tolik věnovali věci té píle, mnoho-li Němci jí u nás věnujou, abychom systematicky rozkládali tuto sílu ducha, jako Němci již nyní systematicky rozkládají svou a posléze, aby od této práce nevylučovali se u nás zrovna mužové nejpřednější.

Prosím jen ještě, abyste toto uvážili. Čím se zrovna vzbudil národ náš? Literaturou a literatura jsou knihy. Čím Němci měli Čechy vybojované v době našeho úpadku? Literaturou a literatura jseu knihy. Čím Němci nyní postupují proti nám? Literaturou a literatura jsou knihy. A čím my se nyní máme ubránit? Opět literaturou a literatura jsou knihy. Potom ještě dodávám se svého hlediště pod čarou: kroky politické mohou nejednou se nezdařiti, mohou

minouti se cílem; ale literatura ještě, pokud lidská známost sáhá, nikdy neminula se cílem a to z té jednoduché příčiny, že každý literární krok již při svém počátku podlehá veřejnému soudu, kterýž špatnost vyvrhne a zničí na samém počátku — kdežto o špatnosti krokův politických se dovídáme až pak, když neměly zdaru.

Tolik zdá se mi býti nade všecko jistým: vytrhněme nynější knihovny z jich ospalosti a budeme sami méně ospalými!

Naše literární trhy.

I.

Otázka nakladatelská jest v literatuře tak důležita, že by se jí mělo věnovati více pozornosti, více přetřesu, než jak posud se děje. O nakladatelích u nás nepoví se více, leč že při vytištění spisu udá se jmeno a pak se podotkne, že vydání jest sličné, úpravné a p. Ale vylíčiti jich poměr k literatuře, zda-li jimi ona dochází obohacení aneb ochuzení, bylo by neméně důležité. I není věcí lhostejnou, jakým ten či onen béře se směrem, co má na zřeteli, zdali vedle prospěchu materialního také jakýs prospěch ideální, aneb zda-li všecko jeho podnikání jest jen kupecká spekulace.

Ovšem tu nemohu jmenem nakladatelův poctíti takové spisův vydavatele, kteří čekají, až pán bůh k nim pošle některého toho spisovatele s nějakým tím spisem, jejž pak rádi neradi vydají tiskem; kteří vlastně považují za dopuštění boží a za neštěstí, pak-li že někdo se u nich s něčím ohlásí, a kteří, kdyby věděli, jak to udělati bez ostudy, spisovatele i jeho spis nejraději by poslali někam k šípku. Ale takové nakladatele myslím, kteří by sami rozuměli potřebám národa a literatury, kteří by spisovatele vyhledávali a k činnosti vybídli, kteří by aktivně a organisátorsky dovedli spisovatele připoutati k sobě a k literárním potřebám.

Rozhledneme-li se v té věci nazpět až k počátkům naší novější literatury za našeho století, bude rozhled náš ne příliš utěšený. Iniciativu, organisaci v našem nakladatelstvu neshledáváme ani takou, aby i těm skromným počátkům naší literatury byla postačila. Skorem nic jiného, než co jsme právě řekli: nakladatelé vyčkali, až je některý autor svým produktem „přepadne“, dnes čekalo toto neštěstí na toho, zejtra na onoho. Kdo mu právě ušel, považoval sebe za muže šťastnějšího, a přál-li nakladatel nakladateli neštěstí, přál mu častějších spisovatelských návštěv. Z dob těch zachovalo se mnoho anekdot, i byly to doby spíše pro anekdoty než pro skutečný život.

Chceme-li míti vše znázorněno ještě jasněji, podívejme se na naše divadlo od jeho počátkův až na naše nynější dni — a máme obraz liknavého, netečného, apathického nakladatele před sebou. Tvrdím

zcela určitě, že kdyby naše divadlo mělo za mák iniciativy a za mák organisatorského talentu, náš repertoir mohl býti o něco dále, než se ocituje nyní. Kdyby naše divadlo považovalo se za to, čím býti má, to jest za prostřednictví mezi spisovatelstvem a obecenstvem, kdyby tedy, rozumí se, dovedlo sobě získati produktivnost spisovatelův, jako se pachtí za přízní obecenstva — kdež bychom již mohli býti! Náš domácí repertoir mohl býti již o něco hezky onačejší a kdyby divadlo rozumělo svému úkolu, mohli jsme míti dobrých kusů svých o hezkou řadu více. Ale tak to právě chodí u našeho divadla, jako to chodilo dříve u našich nakladatelův. Přijde-li někdo s novým kusem, přijde; nepřijde-li, nepřijde. A přijdeli, považují to zrovna tak za neštěstí, jako někdejší nakladatelé, a kdyby věděli, kterak věc dostati s krku, učinili by to rádi. Místo aby se sami zasazovali o nové kusy, vybízeli, vybírali a p.: s náramným mrzoutstvím kousnou do kyselého jablka a mrzoutství své šíří tak daleko, až se jím nakazí celé okolí, až se rozmrzí i spisovatelé sami. Neboť k vůli sobě přece nebudou spisovatelé spisovati kusy a jestliže divadlo o ně dokonce nestojí, přestanou záhy se vnucovati.

Povím jiný příklad. Za dob Mikovcova „Lumíru“ tvrdilo se právem či neprávem, že česká literatura do roka sotva se zmůže na jedinou původní novelu, či špatnou, či dobrou! A bylo to pravda; Mikovec považoval původní novelu za neštěstí, jako činí ti nakladatelé a jako naše divadlo. Musil ji čísti, zkoumati, a to jest obtížné. Musil by ji objednati, a kdo

ví, jak by to potom dopadlo! S překlady jest věc mnohem pohodlnější. Znají se již některé bezpečné firmy, znají se překladatelé, překlad se pak již ani nemusí čísti a číslo se snadno vyplní. A v skutku tenkrát „Lumír“ stravoval své obecenstvo jen samými překlady; literatura původní byla němá, jakoby měla podrostlý jazyk.

A co se stalo od dob „Lumíra“? Vycházelo několik časopisův literárních, pořadatelé jich rozhlédli se po silách produktivních, seznali, že by si mohli časopisy zásobiti pracemi původními, vybídli spisovatele — a hle od těch dob shledáváme v časopisech skorem výhradně práce původní, mezi nimi mnohé dobré a mezi dobrými nejedny výtečné, které se již i staly naší literární chloubou. Dojista, že mnohé z nich by byly nepovstaly, kdyby se jednalo posud dle zásad Mikovcových. A kdyby divadlo naše nastoupilo cestu, jaká se osvědčila již v novelistice naší, za nemnoho let resultáty byly by podobny: měli bychom repertoir původní a dle toho, jak známe naše síly, v repertoiru nejeden kus výtečný, jenž by mohl býti naší chloubou.

Abych tedy vrátil se k nakladatelům.

Až do roku 1860 neměli jsme značnějšího talentu nakladatelského. To šlo všecko po vyšlapané cestě, ovšem pohodlné a nikoliv nebezpečné. Co jest nakladatelská iniciativa, co jest duch organisatorský v tomto spůsobu, to ukázal u nás nejprvé Kober. Kober jest v našich nakladatelských zjevech v jisté míře unikum.

On takřka vydupal ze země celou literaturu, a on první ukázal, kterak se asi literatuře rozuměti má.

Naši nynější nakladatelé? Nechci býti nespravedliv a konstatuji, že se poměry u nás zlepšily. Ale zároveň konstatuji, že toho organisačního talentu, oné iniciativy mají jen po malých štipcích, že jedno i druhé jest věcí vzácnou. Prosím, kde pak nyní slyšíme, že ten neb onen zamluvil si u toho onoho nějaký román, aneb alespoň že by se byl nabídnul sám o své újmě, že, bude-li jaký román hotov, jej vydá? Až dosud se osvědčilo, že obchodní stránka s romány nevypadla nikdy na škodu nakladatelův. Kde pak slyšíme, že by byl nakladatel dříve i jen u spisovatele zaklepal, aby spisovatel psal na bezpečných základech a nebyl v nebezpečí, že bude musit pak sám choditi od muže k muži s žádostí: vydej mi to? I tvrdím rovněž jako u divadla: také naše novelistická literatura mohla býti dále již o hodný krok, kdyby nakladatelé považovali se za nerozlučné soudruhy spisovatelův.

V jedné věci však jsou někteří nakladatelé v popředí, i před spisovatelstvem i před obecenstvem: jsou to nakladatelé škvárův, oné literatury à la „Papežův syn a krásná židovka“, „Pestrého kvítí“, všelikých „Posledních katův“ a podobných pleskanic. Ti umějí engažovati i spisovatele i vyhledati obecenstvo znamenitě. I nemohu než adresovati na nakladatele solidní: Učte se, kterak zásobovati literaturu solidní, a zásluha i prospěch budou vaše.

II.

Snad nemusím ujišťovati čtenáře, kterak vím, že nakladatel spisovatele netvoří a na nakladatelích že pouze nezáleží, abychom měli veliké spisovatele. Při tom však také prosím, abychom se vymanili z těch idylických, a řekl bych pošetilých názorů, jakoby spisovatel nebyl nikterak závislý na poměrech, jakoby mohl býti spisovatelem i bez nakladatele. Snad že na jedno, na dvě díla; a musil by býti zrovna bohem nadaný, aby stačil na celý život. Tím tedy asi nebude se žádný nakladatel omlouvati. Tolik jest jisto, že život tvoří zas život a že všecky literatury světa jdou cestou právě naznačenou.

Vím, že slova tato tu a tam snad vzbudí zlou krev; ale prosím, koho se věc netýká, aby ji na sebe nevztahoval. Já sobě to, co píšu, nesmyslil, i bude mně nesmírným potěšením, jestli že každý nakladatel sebevědomě řekne: „Pane bože, děkuji ti, že nejsem jako tento,“ že totiž to, co píšu, k němu vztahovati se nemůže.

Jak dalece schází u nás mnohým nakladatelům rozhledu v literárních potřebách, soudnosti, ano i citu pro slušnost naproti obecenstvu, toho jasným důkazem jsou namnoze naše předměstské a namnoze i naše venkovské literární trhy. A jaká povrchnost, řekli bychom lehkovážnost u vydávání kněh jest pravidlem, toho důkazem jsou z veliké části naše učební a školské knihy. A jaká liknavost zase jinak vládne horizontem,

toho důkazem jest pěstování naší novelistiky se strany nakladatelské.

Neboť co se v našich předměstských a venkovských podnicích pro literaturu na mnoze děje, jest věru až báječné. Spisy bez ladu a skladu, bez slohu, bez pravopisu a gramatiky, bez myšlenky a beze smyslu s takovou odvahou nesou se na literární trhy, jakoby v českém obecenstvu už byla vymřela všecka soudnost, jakoby od jaktěživa nemělo toto obecenstvo za špektu vkusu a jakoby spůsobem zrovna divošským chtělo se dívati na bezuzdné hanobení naší řeči. Snad v žádném národě na světě neházi se na literární trhy tolik smetí, jako v našich předměstích a mnohých městech venkovských. Vezměme jen literaturu humoristickou těchto tržišť na přetřes. Poštovní knížky bývají tu vzory slohu i vtipu, sprosťáctví bývá tu pasováno na humor, absolutní práznota povznášena na zábavu. Slova německo-česky skroucená, jimž už ani v hospodách se nezasmějou, s velikým poklidem a sebevědomím vyšlapujou si, jakoby byla myšlenkami a neforemnost ve vší své spustlosti pokřikuje tu po jarmarečnicku na jdoucí kolem, aby se ustrnuli nad hlasem — křičícím.

A pak v listech venkovských rozhlásí se s úslužností lepší věci hodnou, kterak spisem tím posloučeno literatuře, kterak se vyplňuje nová mezera a p. A pak, když lidé jemnějšího vkusu počnou se za podobnou literaturu i za podobnou reklamu styděti a veřejně to řeknou: ti páni na venku a v předměstích unisono spustí na pražskou kritiku, že prý by nej-

raději všecko měli jen v Praze a co nepochází od spisovatelův pražských, pražská kritika že prý z úmysla chce utupiti aneb umlčeti. Již to jest úkazem nad míru zvláštním, že ve venkovských listech (s malými čestnými výminkami) nečteme úvahy jiné, leč takové, které jim dotčení nakladatelé zašlou sami a kteréžto úvahy jsou pak skorem ve všech listech doslovně stejny. I zbujněla již podobného druhu reklama u nás tak, že lidé se tím ani netají, kterak své reklamy zasýlají do novin, o nichž právě mluvíme. Prosíme opět: koho se věc netýká, nechť ji k sobě nevztahuje.

Největší spousta snad panuje u nás u vydávání kněh školských. Člověk by ani neuvěřil, kdyby neviděl na svá oči. Tu nestačí jedna dobrá kniha pro předmět jeden a pro školy jednoho druhu. Nikoliv. Každé město má téměř knihu svou pro jednostejné školy, každý ústav má knihy jiné, a kdyby na jediné škole vyučovalo více učitelův předmětu jedinému, každý by vyučoval podle knihy jiné a snad každý podle knihy své. A také v skutku jest povrchnost naší školské literatury pode vší kritikou. Dvě dobré třetiny jest tu marně potištěného papíru a literatura tato stává se již literaturou nepatrností, vědeckých malichérností.

Je-li kde na jevě nedostatek organisatorského talentu, jest to právě při tomto odvětví. Ovšem, k čemu se namáhati. Spisovatel slíbí, že svou knihu uvede ve své škole za knihu učební a odbyt jest pojištěn. Či se jedná při tomto hromadění nezažitého materiálu ještě o cosi jiného? Arciže jedná. O reklamu se jedná, která rovněž do všech listův se kolportuje a která

přes noc udělá nám nových talentův pedagogických a nových spisův znamenitých, až se hory zelenají. A v té věci zrovna fabrikujou se dopisy do listův venkovských jako o přítrž, literatura nepatrností povznáší se na literaturu obohacování, každé podobné vědecké kejchnutí signalisuje se jakožto literární událost, mnohost prohlašuje se za jakost, vědecké mastičkářství za pokrok, a bůh ví jak znějí všecky ty chvály, které nepronáší kritika, nýbrž nakladatel aneb ten, komu se to dá do péra.

Jaké hloubky mívají tyto školní knihy namnoze do sebe, viděti z toho, že skorem každého roku se přežijou, každý nový rok že zaplaví trhy knihami novými, které pro tento rok aspoň jsou knihami výtečnými, znamenitými. Však na jiném ústavě musejí již vyučovati podle knihy jiné, jedna kniha výtečností svou na dva ústavy nestačí. Každý ústav musí míti svou výtečnou knihu, a dohromady nemáme skoro žádnou. Ať nám nikdo nepovídá, že mnohost tato je znamením ruchu. V tom nevidíme ruch, má-li každý člověk napsati knihu; to jest pouze znamením povrchnosti a nesoudnosti, která nikdy nevede na konce dobré.

K tomu ještě jest jako korunou, že jsou knihy školní až nepoměrně drahé. Student téměř musí své skromné prostředky vyčerpati pouze zakupováním kněh školských a studentu méně majetnému ani pak nezbývá, aby sobě zaopatřil také knihy pro své ušlechtění a pro svou zábavu. Nebohý student, který během roku přestupuje z ústavu jednoho na ústav jiný! Jiné

a opět drahé knihy musí míti a ten jest následek této hyperprodukce: ochuzování studentstva a prospěch nepatrný pedagogický. O čemž sobě ještě promluvíme.

III.

Nemůže býti snad nic jasnějšího nad pravdu tu, že čím přístupnější jest vzdělání, tím snadněji se i šíří. Ale jaká to přístupnost vzdělání, musí-li student, aby sobě zaopatřil každého roku žádaných kněh školních, býti člověkem skoro zámožným? Třicet i více zlatých jest pro studenta kapitál, a tolik mu daleko nestačí, aby sobě každého roku zaopatřil knihy pouze školní. Kam se tu poděje student nemajetný? Vedle mnohých svízelů života stihne jej snad i ten nejtrapnějši, že musí aspoň částečně býti bez knihy. To pak již nemůžeme nazvati šířením vzdělání, to jest jeho obmezování.

A co jest toho příčinou? Právě ono nerozvážné rozmnožování kněh školních, kde na to se počítá, že autorovi žáci jsou nuceným jich odběratelstvem. Chcete-li, vydávejte si konečně ty knihy, které vydáváte — nikdo vás nebude policajtovat v té věci. Ale nechte je konkurovati pouze vnitřní hodnotou, nevnucujte je školám, i bude pak mezi těmito knihami jako u kněh jiných: pleva odpadne, zrno se vymísí. Avšak pro vyučování mládeže nechť vydávají se knihy dobré, těch ať se natiskne třeba na tucty tisícův a tyto knihy nechť se prodávají co nejlevněji, jakž to souvisí již

s pojmem knihy učební. Které z výtečnějších sil pedagogických by se k vydání takých kněh získaly, jest lhostejno. Na knize školní tak nezáleží, ale záleží na učiteli, který má knihu v ruce. Že tomu tak, vidíme dle toho, že student často musí kupovati knihu, jejíž sotva desátý díl rozřeže, vidíme dle toho, že někteří učitelé nedrží se knihy vůbec žádné a vidíme to konečně z toho, že knihy ty vycházejí z módy každým rokem a každá krajina že má knihy jiné a jiné. I s knihou ceny prostřední může dobrý učitel dojíti výsledků skvělých, a sice takových, že budou vědomosti posluchačův daleko nad dobrou knihu. I bylo by vůbec velmi smutné, aby vědomosti vykladačovy nebyly i s tu knihu nejlepší.

A co bude toho následek? Že pak se budou do veřejnosti odvažovati pouze spisy ceny skutečné, nezávislé na odbytu nuceném, neštítící se konkurence a nebojící se soudu veřejného i soudu znaleckého. Že tedy v druhé řadě nedozraje na denní světlo literární chamraď, při níž by v případě nejednom mělo se platiti žákům za to, že se jí učiti musí; že neporostou sice učební a vůbec odborné knihy do šířky, ale za to že budeme moci poukázati na knihy odborní s sebevědomím, s radostí.

A další toho následek? Že student méně ochuzený bude se moci snadněji zásobovati také literaturou neškolní, literaturou krásnou, bez níž i ten nejlepší jest jen sotva na polo vzdělaným. Divíme se, že studentstvo nynější méně sobě hledí literatury krásné. Nechci toto nynější studentstvo zbytečně omlou-

vati, avšak velká část příčiny leží v tom, že právě zakupováním zbytečných kněh školních se vyčerpá tak, že na literaturu krásnou mnoho mu nezbývá. Z čehož pak následuje volání zmatené, nohama vzhůru obrácené: „budiž literatura zábavná co nejlacinější!“

Z této věty měli bychom se vyléčiti do podrobna a naše zásada měla by zníti: „knihy učební nechť jsou co nejlacinější, při knihách zábavných láce neláce jest věcí vedlejší.“ Arci že kdyby šlo po mém, já bych knihy zábavné dával každému třeba darmo, kdo by se o ně vůbec přihlásil. A stává se to u nás, že spisovatel v přemnohých případech rukopis svůj v skutku dává zdarma, a nedá-li jej zdarma — mám začíti kapitolu o honoráři? Byla by to kapitola nad míru podivná, tragikomická, pravá drahomatlanina (jak praví Hamlet), kdyby mluviti počala fakta.

Tedy, jak pravím, láce neláce má býti u kněh zábavných věcí vedlejší. Jde to z věci samé. Knihu učební každý míti musí, kdo se vůbec učiti chce, tu si nemůže vypůjčiti, poněvadž tu nikoho není, kdo by ji půjčiti mohl. Ale knihu zábavnou nemusí každý koupiti, kdo ji čísti chce; tu lze sobě vypůjčiti snadno a snad jest vskutku desetkrát tolik čtenářův, kteří se živí z kněh pouze vypůjčením, než těch, kteří je také kupují. U školní knihy možná říci pravidlem: kdo ji koupí, jest jejím jediným čtenářem. U knihy zábavné však každý exemplář má čtenářův nejméně desaterých, ač nejdou-li do set.

Jaká to tedy lacinost knihy zábavné, když jeden pouze ji koupí a na sta lidí zadarmo čte!

Ale za druhé jsou české zábavné knihy v skutku ty nejlacinější snad v celé Evropě, a kdo tvrdí něco jiného, neměl snad jaktěživ příležitost, koupiti knihu z trhu cizího. Vyjímáme tu z cizích kněh arciť sbírky starších autorův, které nyní jsou báječně laciny, poněvadž byly před tím již nesčíslněkrát vydány draze. Ale knihy literatur cizích nové jsou několikrát, tři i čtyrykrát tak drahé, jako knihy naše nejdražší. Žádati tedy knihy zábavné české ještě lacinější než jsou, nemá smyslu. Celkem pak vzato, jest to požadavek humanní jen se strany jedné, nehumanní však se strany druhé zároveň. Humanním potud, že se myslí, aby se knize získalo čtenářův co nejvíc, nehumanní pak, poněvadž v každém případě má býti autor oním faktorem, který knihu činí levnější; to jest slovy jinými: oč má kniha býti levnější, o to se dá autorovi méně honoráru. Alespoň byl by případ velmi vzácný, kdyby se jednou u nás zdražila kniha proto, by se autorovi mohlo dáti honoráru více. Tedy všecka láce kněh zábavných vždy se točiti bude kolem honoráru autorova. Arcižeť, myslí-li kdo, že zříditi lze literaturu bez honorárů vůbec aneb s honorárem takým, který není o mnoho více než žádným — nechť se laskavě přihlásí, já milerád mu ponechám slovo. Já však tvrdím, znaje život literatur jiných, že život náš literární bude míti vždycky cosi loudavě váhavého do sebe, pokud nebude literatura míti lidí nerozdílně celých. Kdo tuto věc nepochopí, s tím vůbec těžko mluviti o věcech, které se týkají — literatury.

IV.

Jsme tím částečně také vinni, že literatura nepatrností u nás tak velice za posledních let se rozmohla. Všickni to víme, mnoho-li hluché slámy, mnoho-li smetí se tu přiváží do naší duchovní zásobárny — a co proti tomu jsme učinili? Zdaž po celý čas ozve se vážné slovo v listech veřejných, které by pravým jmenem nazvalo ono pitomství, které zaobalují do kněh a vyvážejí na trh? Zdaž se tu spíše nezdá, jakobychom mlčky schvalovali to, co jsem v předešlých článcích naznačil, za literaturu svou, a za svůj duševní majetek to uznávali?

Ano, mlčením naším, respective mlčením české kritiky se stalo, že literární prázdnota nabyla takové smělosti. Kdyby byla okřiknuta bývala hned z počátku, sotva by se rozkládala v nynějších rozměrech. Kdyby hned ty první knihy, jež mimo titul neměly hlavy, neměly jazyka ani slohu, byly postaveny bývaly na duchovní pranýř, nebyla by se všady společnost jich tak rozmnožila, jako nyní, kde s okem nízkosti již navyklým pátrajíce kolem sebe a vidíce tolik soudruhů o málo lepších a snad i o mnoho horších, volají: „I hle, vždyť to není hanba, jest nás tu mnoho!“

Pravda, kritika česká za posledních let v nejednom případě povznesla se na výši skutečnou, ba netěžko jmenovati některé její zjevy, jimiž se můžeme i pochlubiti. Avšak úloha kritiky podle mého mínění

sahá dále. Není na tom dosti, jest-li že sobě všímá pouze zjevův vynikajících a náležitě-li je ocení. Kritika má znáti literaturu v celé její souvislosti a tedy má znáti také to, co jsme charakterisovali jakožto prázdné, nezáživné a nechutné. A jakož krásné plody ducha nazve jmenem pravým, má i nedozralá tato pouchlata vybrati, je ukázati veřejně, odmítnouti a pak zahoditi, kam patří.

Ovšem, příjemná práce to není, probírati se v sadech podobného druhu. Avšak, jakož není zahradníkem dobrým, kdo pouze ovoce česá, a k tomu, co ovoci škodí, nepřihlíží, tak není podle mého mínění kritikem celým, kdo jen záživného v literatuře se přidržuje, a tím, co škodí, opovrhuje. Neboť jedině z tohoto mlčení, jež jest sice zároveň opovržením ale u veřejnosti málo vydatným, sebrala ona hluchá literatura všecku svou sílu, odvahu i drzost. Při té příležitosti podotýkám, že mi měřítkem špatné knihy nejsou snad zásady, které šíří, aneb směry, kterými se ubírá, neboť zásady a směry nechť jsou i nejlepší, mohou nahraženy býti ještě lepšími a zásada byť i špatná, moudrého čtenáře nezmýlí. Ale špatnými jsou mi knihy bez obsahu, bez ducha, bez myšlenek, bez formy — to jsou praví naši nepřátelé, proti nimž máme mířiti svými šípy nejostřejšími.

A naše kritika těmi šípy nemíří. S jakousi lví velkomyslností mlčí, když kolem se probíhají literarní myši a berou na se posuňky a pohyby lví. A v skutku najdou se pak lidé, kteří podobné myši i vychvalují ostatnímu světu a dokazují, že to mladé lvíče. A na-

jdou se i lidé, kteří podobným planým řečem věří na vlas — jinak lzeliž sobě vysvětliti ten úžasný odbyt literatury hluché, která roste i do více vydání?

A tu musím vyznati pravdu, kterou snad sobě nadělám nejméně přátel, že naše listy venkovské (opakuji: s některou čestnou výminkou) prospěchům naší literatury velmi špatně slouží. Jest v nich na mnoze až úžasně patrný nedostatek esthetické rozvahy a kdo by je posuzoval pouze s této stránky, musil by věru míti za to, že žijeme ještě kdysi kdesi před padesáti roky. O spisech skutečné ceny kromě několika otřepaných frásí nenajdeme v nich úsudku samostatnějšího ani tolik co by za slovo stálo. A co se týče spisův oné literatury hluché, právě tyto listy venkovské stávají se namnoze skladištěm reklamy až nestydaté. Možná arciť, že tyto listy o tom ani nevědí a že myslí, že tím slouží věci pouze dobré. Ale je-li toto hlavním jich vodítkem, pak je ovšem zavedlo na cesty velmi křivé a bludné. Právě v těchto listech venkovských našla pražská předměstská a tak zvaná školní literatura své vědomé či nevědomé zastance a kolportéři s těmito listy v ruce přepadají pak okolní obecenstvo a provádějí hnusný šachr s duševními nedochůdčaty. Z Prahy se ta reklama do řečených listův zašle a z Prahy hned v zápětí následují jako kobylky roznášeči tohoto dobrodiní. Nakladatel tohoto dobrodiní nepotřebuje často více, než povznesti se z nakladatele i na kritika, a listy jsou mu úslužny. Ano úslužnost jich jde tak daleko, že oznamují s ochotou již napřed každé dílo této hluché literatury za dílo

znamenité, sotva že bylo dáno do tisku. A po celé Praze jest veřejným tajemstvím, kdo jsou kmotry těchto znamenitých děl, jmena jich můžeš slyšeti všude při čtení každého takového pojednání o pracích „znamenitých," které buď již do tisku se daly, buď z tisku co nejdříve vyjdou, aneb již z tisku vyšly.

Zdaliž tu není již svrchovaný čas, aby se upletly provazy a aby vymrskáni byli z nejvznešenějšího chrámu literatury všichni takoví, kdož z něho dělají pouhou peleš své špekulace? Zdali není na čase, aby se již jednou pravým jmenem nazvalo řemeslo, které si dává nátěr vlastenectví a pod maskou, že se stará o dobro národa a jeho literatury, vlastně jen šíří v národě práznotu a nevkus? Zdali není včasné zavolání na naši domácí kritiku, aby opustila své stanovisko opovržení a mlčení a jala se mluvití? A zdali není na čase, upozorniti venkovské kolegy, aby prohlédli, jaké se s nimi provozují hry?

Neboť ten jest zkrátka stav naší kritiky naproti „literatuře hluché"; v Praze jí sobě nepovšimnou, na venkově z dobrosrdečnosti aneb z nevědomosti poskytujou jí útulku a domova.

A naše literární obecenstvo? O tom promluvíme sobě příště.

V.

K trhu náleží producent či vlastně jeho výrobek, pak prodavač a konečně kupec; kupcem ve smyslu

sem s ní, na přetřes s ní, a to jest jim pochoutkou na dobu dlouhou, to jim nahradí i čtení všech jeho spisův. Osoba, domácnost spisovatelova je zajímá a to jen potud ovšem, pokud jim může býti látkou na večer, na dva; co se jeho plodův týče, tu již objevují se mezery hrozné a nevědomost bývá dokonalá. Jako jich otcové podporují literaturu tím, že odbírají její odpadky a k literatuře přece se hlásí co její sloupové: tak mládež ta dovede býti podporou svými náhledy, radami, úsudky, že by jimi literatura snadno mohla vykvésti na nový zlatý věk.

U probírání našeho literárního obecenstva nemohu se zde nezmíniti též o našich venkovských knihovnách a o tak zvaných čtenářských spolcích ve městech venkovských. Pravda, máme některé české spolky čtenářské, které s pílí chvály hodnou ujímají se prospěchův literatury, zásobujíce čtenáře své čtením dobrým a o jich uvědomění se starajíce. Ale celkem přece možná říci, že naše spolky čtenářské u velkém počtu úlohám svým neporozuměly. Bývátʼ jim často zásadou, zaříditi knihovnu stůj co stůj, aby prý se lid jen naučil čísti a čtení sobě zamiloval. Ale v tom jest prospěchu jen něco a škody velmi mnoho, nedáte-li tomu lidu do ruky něco záživného. A tu naše čtenářské spolky (mluvíme jen o těch, kterých se to týká), jdou cestou zvrácenou. Nejprvé obracejí se k nakladatelům, aby jim knihovny zásobili darováním kněh. A to jest cesta velmi kluzká, po soudu mém i nedůstojná. Co učiní nakladatel? Buď nepošle ničeho aneb jim pošle odpadky svého skladu — a tím se

má roznítiti v čtenářstvu ku čtení chuť a v čtení záliba? A poněvadž tato doprošovací methoda jest u mnohých spolkův methodou jedinou: snadno vyrozumíme, mnoho-li se do podobné knihovny dostane čtení záživného. I tážu se: kdo pak má vlastně knihy zakupovati, ne-li spolkové čtenářští? Nestačí-li na to jednotlivec, nuž z pojmu samého jde, že na to stačiti má jednotlivcův společnost, a kam by se vlastně měli podíti nakladatelové, kdyby i spolkům měli darovati knihy? Tedy zakupovat knihy a sice knihy jen dobré, má býti přední zásadou každého spolku, z darův pak měl by přijímati jen to, co za čtení stojí. Tím arciť knihovna co do počtu se ztenčí, ale prospěch bude desateronásobný. Jsouť u nás čtenářští spolkové skorem tím, čím u jiných národův půjčovny — a půjčovny u jiných národův samy rozeberou často celé jedno vydání knihy dobré. A to jest pospěch i pro literaturu i pro literární trh.

Dokonce pak mělo by býti čtenářských spolkův i čestnou úlohou, přednáškami a výklady šířiti mezi svými členy známost o literatuře, a sice známost systematickou. To jest věc nutná, nemá-li půjčování kněh býti planým a nechtějí-li podobní spolkové sklesnouti na stupeň pouhých — půjčoven. 1873.

Laciná literatura.

I.

Naším literárním životem za nejnovějších let táhne se jedno smutné faktum: že nejšpatnější produkce literární má několikrát tolik čtenářstva než produkce dobrá. Literární plevel, věci, které ani nezasluhují, aby pod jmenem literatury i jen zmínka se o nich děla, věci bez myšlenky, bez jazyka, bez pořádné věty, toliko s křiklavým, třeba klackovitým titulem, jdou na odbyt do tisíců a do tisíců, jak říkáme na dračku; k produkci solidní obecenstvo ochabuje, i když jest laciná.

Naše obecenstvo literární podobá se mi společnosti, která sedí při pivě: tam mohou přijít komedianti a dělat kotrmelce, líbí se: tam mohou přijít kupletáři a nudit, líbí se; tam mohou jiní hlásit se s písněmi surovými, oplzlými, líbí se; tam mohou přicházet s řetkvičkou a s mýdlem, líbí se. Tam všecko se líbí, do toho žaludku a vkusu všecko se vejde, bez výběru všecko se hltá, platí, aplauduje. A nyní vedlé toho obecenstva mysleme si obecenstvo v divadle: jak to jest úzkostlivo na každé slovo, na každý obrat, jak vybíravo, jak přísno, soudno u porovnání s tam tím! Tam toho obecenstva máme na hejna, tohoto málo; to ten smutný rozdíl.

Čtoucího obecenstva nám přibylo za posledních let, o tom nelze pochybovat. Ale bohužel více co do množství než co do podstaty. Literárního vzdělání mu schází a my se málo, pramálo staráme, aby literární vzdělání mělo. Nyní už bychom neměli volati jen: „Číst! číst!“ Nyní měli bychom už také o tom mluviti: co číst. U nás se již dosti čte, ale špatně se čte a na nás jest, aby tomu bylo lépe — proto také jest na čase, aby o tom se mluvilo: co nečíst. Tu více nestačí, abychom se sebrali jako nějaká literární zemská hotovost a hnali se na knihy vůbec, porážejíce vše, co nám přijde vstříc. Zde třeba, abychom se již také zbrojili úsudkem, znalostí, sice jaktěživi nedojdeme požitku a úspěchu pravého.

Jest to smutné, že obecenstvo neví, co čísti má a co čísti netřeba, ale ještě smutnější jest, že všelijaké to nakladatelské dryáčnictvo u nás na tuto nevědomost spekuluje a sice velmi šťastně; obecenstvo vesměs jde této špekulaci na lep, až běda povídati. Tito kněhkupečtí dobrodinci jdou dům od domu se svou literaturou a jako za někdejších dob dovedli cikáni zaříkávat, zažehnávat, nemoci hojit, tak dovedou i tito lidé svou vetřenou literaturou všecky zázraky, hlavně pak o peníze obrat, neboť požitek, jejž si z této literatury utržíme, jest zrovna jako to zaříkání, zažehnání cikánův, má-li uzdraviti. Tolik bychom měli již věděti všichni: že není dražší literatury než té, která za nic nestojí, a byť se nám podávala jen za těch několik krejcarův a byť se nám po tom ještě slibovala nevím jaká prémie.

Ovšem u nás tento spůsob vnucování kněh do obecenstva stal se již tak všeobecně ošumělým, že pořádné firmy se ho štítí. Tito roznášeči literatury naučili se od židů: ukažme jim dvéře, přijdou oknem, a ve stavení přec zbude po nich kniha. To arciť řádná firma nedovede, k tomu nikdy se nepropůjčí — ale více energie, více vymýšlení prostředků na rozšiřování kněh dobrých měly by ty naše dobré firmy míti přece. Měly by se přece jen pustiti v zápas, ovšem v slušný, ale zápasu jest nevyhnutelně třeba. Neboť co u nás škvárů se napíše a rozprodá, jest až úžasno. Člověk by časem myslil, že to ani za zvednutí nestojí, a oni zatím to kupujou, draze kupujou do tisíců a do tisíců.

Vedle toho vidíme úkaz, při němž pozorovatel literárního produkování zrovna ustrnouti musí: že kdežto té škvárové literatuře přibývá čtenářstva rok od roku — dobré a při tom i laciné literatuře naší čtenářstva ubývá. „Matici lidu“ čtenářstva ubylo, „Laciné bibliotéce národní“ čtenářstva ubylo a nyní bych ještě věděl rád, jak se má čtenářstvo k Vilímkovu „Pěknému čtení“. Věci, které jsou z polovice zdarma, práce vesměs dobré, mnohé zrovna výtečné — a čtenářstva jim ubývá; kdežto věci mnohem dražší, co do ceny skutečná smeť a pleva — a čtenářstva jim přibývá!

Jakž možná si to vysvětliti, než že skutečné vzdělání literární je až příliš malé, nedostatečné, ano že místy není nijakého. Není možná sobě mysliti příčiny nijaké druhé, neboť to předce neudělá člověk roz-

umný, poněkud vzdělaný, aby o něčem, tedy o knize, věděl, že to bídná duševní lopocenina a aby to kupoval a zaliboval si v tom, a aby zároveň týž člověk z ruky odhazoval knihu, která u porovnání s tam tou jest jako Rafaelova malba k sprostému leštidlu. Ale jednu částečnou příčinu tohoto smutného úkazu přece ještě jmenovati musím: jest to přímé i nepřímé vystupování nepřátelské některých firem nakladatelských proti dobré laciné literatuře. Pánové bývají mnohem více kupci, často i kramáři, než aby pochopili vznešené postavení nakladatele v národě a v jeho literatuře. Je pálí, že nakladatelé jiní dobré věci prodávají lacině; nemohou se dívat na to s poklidem mužův, kterak šiří se dobrá literatura v národě za laciný peníz, poněvadž jim to kazí řemeslo. A tu i zřejmě a ještě více tajně pracují k tomu, aby této literatuře čtenářstva odpadlo — i budiž konstatováno na radost jejich, že se jim dílo to daří.

Na radost jejich a na nečest literárního obecenstva. Neboť toto faktum jest důkazem zřejmým, že jest čtoucí obecenstvo u velké své většině nejen literárního vzdělání, ale vůbec literárního úsudku prosto, stává-li se tak snadno, bez velkého namahání hříčkou kteréhokoli prodavače anebo roznášeče. A obecenstvo toto není ničím leč pouhou hříčkou spekulantův nesvědomitých, lakotných i surových. Toto obecenstvo s nepochopitelnou lehkostí dá sobě namluviti od kohokoliv nějakou tu výmluvu, proč upouští od „Matice lidu“, proč přestává čísti „Lacinou národní bibliotéku“, proč raději drží se onoho potištěného papíru, jenž

u nás se rozmnožil v posledních letech do úžasna, až z toho dušno.

A jednou stránkou jsme tím vinni také: že docela nepěstujeme populární diskusi krásného písemnictví a pak že ti, kdož jsou čtenářové vzdělaní, tak neradi se vyrušují z pohodlnosti své a že tak málo staví energie na odiv vůči dobývavému vystupování té literatury ničemné, neřku-li aby živým slovem a příkladem budili interes pro literaturu dobrou. A věru, bylo by tu pole vděčné. Z té masy čtenářstva, kterou již máme, činiti čtenářstvo uvědomělé, myslící, přiváděti ho z toho houfu k těm vyvoleným — pak ovšem dožili bychom se brzy zkušenosti jiné, lepší: že by ubývalo čtenářstva literatuře špatné a že by ho přibývalo literatuře dobré.

Na tomto poli také by rostly vavříny!

II.

Jest v tom rozum a nelze ničeho namítati proti tomu, pak-li že obecenstvo vůči dobrým knihám jest přísno, snad i nesnášelivo. Kniha skutečně dobrá stává se jaksi novým naším kusem, přechází v naši krev, v naši bytost, přechází v naši duši, někdy ji ovládne silou a mocí až úžasnou. Bylo by zajímavé, kdybychom mohli také anatomicky vniknouti do duše, aneb chceme-li do schránky myšlenkové, bráti jednu myšlenku po druhé a pak ustanovovati: ta jest z té knihy, ta z té, dáti všecky ty knihové myšlenky na stranu jednu

a pak na druhou stranu ty ostatní myšlenky, jež nejsou ze žádné knihy a o nichž by se mohlo říci: ty byly myšlenky vlastní, těmi lišil se ode všech ostatních, ty jsou pravým jeho majetkem. Jaká skromná hromádka byla by těch vlastních, jež v knihách obsaženy nejsou!

Jest to tedy věcí přirozenou, že tomu, co má se státi jako kusem nejvlastnější mé duše, podívám se dříve na zuby a na všecky vlastnosti, než mu ten teplý koutek ve svém nitru vykážu za stálé bydliště. Jest to přirozeno, že soudím, neboť nemůže mi býti lhostejno, co ve mne vchází jakožto potrava myšlenková, aby mysl moje pookřála, rostla, šířila se, do hloubky se zapouštěla a do výše stávala se vzdušnější, pružnější, krásnější. Tu jest zcela na místě přísnost naše, a chceme-li tuto přísnost nazvati kritikou, jest zcela na místě kritika přísná.

Jen že tato přísnost kritiky u nás jde trochu daleko, totiž v tom smyslu, že naproti literatuře špatné jest úplně bezbranná, němá, trpělivá — a tím škodí literatuře dobré. Jmenujme si tuto vlastnost svou jak chceme, jmenujme to třeba vznešeným opovrhováním špatnými věcmi: a při bedlivějším skoumání najdeme v tom také kousek nestatečnosti ať nedím zbabělosti své, že nechceme sáhnout do vosího hnízda, že máme kuráž jen vůči spisovatelům a že jí pozbýváme vůči nakladatelům, kteří jsou také faktorem podstatným aneb jím alespoň býti mají.

Neboť k jakým resultátům přijíti musí obecný rozum? Kteráže kniha jest lepší, ta, o které se pro-

nášejí přísné soudy veřejné anebo ta, o které se podobné soudy nepronášejí, o které se totiž mlčí? Zda-li nemá roznášeč anebo kněhkupec práci lehčí, přijdeli s knihou, o níž říci může: „Té ani ta nejpřísnější kritika ničeho nevytkla“ anebo s knihou, o které samo obecenstvo napoví: „Tu trhají tam a tam“. Ano, ani nejpřísnější kritika tam té knize nic nevytkla, poněvadž vůbec o ní ani nepromluvila, poněvadž jí za slovo, ani za dobré ani za špatné, nestála. Ale dejme kupujícímu obecenstvu tento rozum, když ho nemá! A následek jest, že tam ta kniha, „jíž ani nejpřísnější kritika ničeho nevytkla,“ prodává se do tisíců a do tisíců, kdežto kniha dobrá jen tak že do skromna musí sobě dobývati půdy.

Řekne se ovšem, že nemluví-li se o knize vůbec, jest to také kritika, právě proto, že to za kritiku nestojí. Jest v tom mnoho pravdy, ale u nás zhusta, velmi zhusta nemluví se také o těch knihách, které za to stojí, aby o nich mluveno bylo, poněvadž kritisování vůbec není u nás ještě literárním systémem, nýbrž po nejvíce choutkou, řekněme libějším zvukem: literárním gustem jednotlivcův. Deset příkladův za jediný, kde se o dobré knize nepsalo; snad proto, že byla dobrá. Ale ještě více proto, že vyšla tam a onde, a ne onde a tam — takové bývá naše literární a esthetické stanovisko. Ano i toho dočítáme se často, že o slabé práci duševní píšou se všelijaká haleluja, jen proto, že vyšla tam a onde a že jejím otcem jest kdosi, jenž náležel k těm a těm, kdežto kniha zasluhovala by vším právem — mlčení. Úzkozrakost našich

kruhův některých jde tak daleko, že ani neostýchají se veřejně tím se pochlubit, že nevědí o literární produkci ničeho, poněvadž anebo pokud není z kruhův jejich. A jsou i takoví mezi námi, kteří kromě produkce své a pak několika zemřelých vůbec neznají svět a jimž ani není literaturou, co na příklad nevydá museum anebo Matice česká.

To tedy u nás nemůže býti omluvou, že na špatnou literaturu stačí pouhé mlčení. Nestačí; předně proto, že jest u nás špatné literatury desetkrát tolik, mnoho-li dobré, a za druhé proto, že právě tato potulní literatura béře sobě z mlčení kritiky smělost; že na ni hřeší, že se mlčením tím živí, že jím bují jako bejlí a že dusí velmi povážlivě literaturu dobrou, která nevydobývá, která skromě jako popelka čeká, až ji některý ten zasvěcenec pozná, ocení a se jí ujme. Třebať tedy v theorii byla snad zásada ta správná, že mlčení o knize jest také kritikou, u nás zásada ta platnosti míti nemá, poněvadž u nás praxe jest jiná a poněvadž právě toto mlčení dobrému literárnímu prodeji více uškodilo než prospělo, kdežto špatné literatuře více prospělo než uškodilo.

U nás zacházení dobrých listův jednoho po druhém tak se stalo obecným, že už se tomu nikdo nediví, dojde-li řada na nový, kdežto listy chatrnější se udržují, mnohdy velmi dobře udržují. U nás mohlo by se skorem vysloviti pravidlo obecné: ten a ten list zašel, protože byl dobrý, ten a ten list se udržuje, proto že jest slabý. A má se věc bez mála tak i s knihami. Alespoň tolik jest jisto, že nižádné, ani té

nejlepší české knihy nerozprodá se tolik, mnoho-li té nejšpatnější. Mnohé knihy velmi dobré bylo by lze vyčísti, které zůstaly ležet, špatná kniha snad ani jediná nestává se u nás „ležákem."

Koho tato zkušenost nezarazí a k přemýšlení nepovzbudí, pak již nevím, zda-li by více účinkovalo, kdyby přišel snad Mojžíš se všemi proroky. Řekne-li se u nás: „Matici lidu" ubylo čtenářstva, „Laciné bibliotece národní" ubylo čtenářstva — jsou nám to věci lhostejné; leda že dodáme: jsou to podniky krásné, ale děje se tak. A co tedy pro bůh chceme? Dobré věci dávají se nám lacině, zrovna říci z polovice zdarma — a my se od nich odvracíme, a my raději vpouštíme do dveří věci špatné, i laciné i nelaciné, ano my u věcí špatných na láci neláci ani nehledíme. To jsou, pánové, věci, které mohou demoralisovati nejen literaturu vůbec, ale i závažné síly její, při čemž ani nemluvím o tom, že čtenářstvo jest jimi demoralisováno ve svém skutečném požitku i užitku nejvíce.

A demoralisace ta dotkne se vždy v první řadě nakladatelstva. Jsoutě u nás nakladatelské firmy, které žijí pouze z literárního smetí — chatrná to ovšem poklona našemu obecenstvu čtoucímu.

III.

Těkavou nestálost mohli bychom položiti do základních rysů své národní povahy a tato těkavá nestálost nejeví se nikde tak zřejmě jako u našeho

čtoucího obecenstva. Není u nás podniku, jehož by se obecenstvo neúčastnilo živě, četně — ale jen z počátku. Ptejte se však po některém kratším, delším čase, a ustrnete. Obecenstvo zatím honem musilo již někam jinam; kdepak by mu mohlo zbýti účastenství ještě pro to, co ho tak živě, tak mocně zajímalo před půl rokem!

Naše obecenstvo se hrozně rádo brzy unaví. Někdy mně to tak připadá, jakoby i dobrý spisovatel je unavil, je-li déle dobrým. A také dobrý podnik je unaví, je-li po delší čas dobrým. I Koubek je unavil, že nepsal; totiž každý literární patokář to uměl, to by to bylo jako nové křestní jmeno Koubkovo, že nepíše, a to je všecky unavilo. Když pak po smrti se objevilo, že Koubek psal, mnoho psal, obecenstvo již si nevšimnulo toho, co psal; vždyť mělo již dosti tím, že jednou vědělo, kterak nepsal. K „Matici lidu“, k „Laciné národní bibliotéce“ obecenstva z počátku rostlo k pravému potěšení našemu; dvoje, trojí vydání musilo býti obstaráno. A teď? „Matice lidu“ trvá již příliš dlouho, trvá již šest rokův; kdo pak to může žádati na tom těkavém obecenstvu, aby ono zůstalo takovému podniku věrno po šest rokův, a kdyby to mělo být jedinou zlatkou! A tak se stalo. Kdežto každý mohl se domnívati s podstatnou pravdě podobností, že „Matice lidu“ vzroste na 30, snad na 40 i na 50 tisíc ročních odběratelův, nejen že nevzrostla, ale klesla, tak že průměrně čtenářstvo její obnáší nyní asi deset tisíc ročně.

Hned tu budou zas některé moudré hlavy po ruce a řeknou, že snad kdyby byla „Matice lidu“ anebo „Laciná bibliotéka“ udělala toto a ono a kdyby byla udělala ono a toto, čtenářstvo by bylo nekleslo. Bylo by kleslo, a kdyby tyto podniky byly vydávaly duševní diamanty. V těkavé nestálosti našeho obecenstva to vězí, ne v podnikách, a ve zrodilé z toho literární lhostejnosti, která ani špatným věcem pak nebrání přístupu. Na tuto těkavou nestálost, choutkovitost právě musíme zaměřit, chceme-li udělati pravou diagnosu, a což jest této choutkovitosti příčinou? To co jsme pravili již z předu: nedostatek vzdělání literárního. Neboť kde rozhodují choutky a nikoliv zásady — tam nemůžeme mluviti o vzdělání.

Tato těkavá nestálost, choutkovitost jest u nás vůbec významná. My nemůžeme si stěžovati na nedostatek nadání; naopak my můžeme říci, že není věci, k níž neměli bychom nadání značného. Pro všecko na světě u nás deset lidí nadaných za jednoho; ale vytrvalost není posud naší cností a tím těm krásným vlastnostem schází pravá líc. Neboť jen u spojení s vytrvalostí má nadání také ceny praktické, bez vytrvalosti jest ono jen materiálem, třeba tím drahokamem, jejž pastucha hází za svým stádem a stádo má ceny méně; ale jest drahokamem pohozeným. Ovšem že k vytrvalosti náleží již vyšší stupeň nadání; neboť k tomu příliš mnoho síly není třeba, aby se cosi jen zakmitlo a shaslo, ale aby hořelo, plápolalo, k tomu jest třeba síly skutečné, někdy ohromné. Aby Jungmann byl jen filologem, k tomu

nebylo třeba veliké části jeho nadání; ale aby byl sestavil celý svůj „slovník“, k tomu bylo třeba vytrvalosti obrovité a taká vytrvalost předpokládá talent veliký. S naší nynější moderní těkavostí, které dnes zastárne, co včera bylo nové a co velebila, jaktěživi bychom ještě neměli ani Jungmannův „Slovník“ ani Šafaříkovy „Starožitnosti“ a desateré věci jiné a jiné.

Povinnost naše tudíž v tom záleží, abychom i u věcech literárních odváděli obecenstvo od choutek a přiváděli k zásadám; vzdělání v jiném nezáleží, tudíž ani vzdělání literární jinou cestou jíti nemůže. Obtížná to cesta není. Našemu chápavému lidu třeba to jen napovědět a již tím se kousek cesty urazí. Ale napovídat by se mělo, alespoň z počátku a pak znenáhla dopovídat. A tu by sobě mohly zejmena venkovské spolky získati zásluhy značné, kdyby v kruzích svých zaváděly rozpravy literární. Ale nejen o tom, co jest dobrého, nýbrž i o tom, co jest u nás špatného. Bude to sice píchání do vosího hnízda, budou se točit a bočit, budou se kroutit a všelijak tvářit, ale nic naplat — počít se jednou musí a kde produkce špatná béře dimense takové jako u nás, musí se jednou již stavěti hráz této ostudě, která jest nejprvé ostudou literární a potom také národní.

Arciť při těchto rozpravách na velkou masu počítati nemůžeme, neboť tať se jimi unaví co nejdříve, tať rozpadne se při nich rychle opět v těkavou nestálost a choutkovitost svou, té snad budou karty

vždy milejší než ta nejkrásnější literatura, hovory o válečném štěstí v kartách zajímavější, než hovory o nejspanilejších zápasech duševních. Ale jakési jádro má každé město a když jen toto jádro z počátku se sesílí a když jen každý z těch počne ve svém nejbližším okolí býti rozšiřovatelem zásad, mnoho tím se docílí. A jest-li že by tu a tam sami nebyli s to, aby si literární takovou rozmluvu spořádali — nuže ať si zavolají, pozvou někoho z Prahy: deset za jednoho mohou míti, kteří ochotně rádi v této věci jim vyhoví. Věru že by nebylo na nečest naši, kdyby se mohlo poukázati k tomu, kterak tam, onde, všude jest literární rozprava ne snad jen odstonalou frásovitostí sladkoesthetických slečinek, nýbrž předmětem živým, opravdovým, který lhostejným na déle zůstati nemůže nikomu, kdo ví, že pravou mluvou národa, pravým výrazem jeho ducha jest jeho literatura.

A nám konečně lhostejno býti nemůže, co se za tento výraz náš, za tuto mluvu naši vtírá; nám přece na tom musí záležeti, abychom věděli, co patří do knihovny, co patří na smetiště, a podle toho abychom jednali. Čas již k tomu nejvyšší, látky nahromaděno již mnoho, až příliš mnoho! 1873.

Česká otázka spisovatelská.

I.

Této chvíle jest to věc v celém světě vzdělaném rozřešená, že umělec, má-li býti umělcem dobrým, výtečným, nesmí věnovati svůj život ničemu jinému, než umění. A sice nejen snad podle nějaké laciné fráse; nýbrž nejlepší, nejschopnější síly své, svůj nejkrásnější čas a v něm ty nejkrásnější, zrovna jak říkáme požehnané chvíle — on celý musí býti povolání svému zasvěcen. Každé jiné rozdělení jest rozptylováním, slábnutím; každé jiné vedlejší zaměstnání jest olovem na jeho chůzi a na jeho letu. Leda že by sobě hledal a vyhledal zaměstnání neumělecké na své zotavení — což jest nejen prospěšno, ale zrovna nutno. Ovšem že jest pak toto druhé zaměstnání jen vedlejším, nikoli hlavním; hlavním jest umění, z toho musí těžiti i pro svůj život i pro svou slávu.

Jeť každý umělec jako by zrovna sestaven z dvojí stránky: ta jedna musí pozorovat, vnímat, řekněme studovat, ta druhá, prosycená tam tou, musí produkovat, tvořit. Jinak ani nelze sobě umělce myslit; bez pozorování, bez vnímání, bez studování nedostane se k produktivnosti, k tvoření, a dostane-li se, bude to kusé, ničemné. Bez produktivnosti, bez tvoření, třebat měl vnímání a studování sebe bystřejší a dů-

kladnější, nebude umělcem, neboť tato jest právě tvář, kterou umělec obrací k obecenstvu, a ve které ono umělce pozná.

A nyní považme to velikánské pole, s které umělec musí býti; považme, co všecko musí vnímati, aby mohl produkovati a co vše musí produkovati, aby byl umělcem důstojným — a každý asi přisvědčíme, že k tomu výhradně spotřebuje celý život.

Vlastně nyní očekávám, že mi někdo řekne, že dokazuju věci, jež netřeba dokazovati; to že každý ví, ano že jest to věcí dávno dokázanou. Dobrá; jest to věcí dokázanou, a mne to velice těší, že mohu tuto větu napsati z vašich úst, neboť jsem jí potřeboval velice.

Prosím, zda-li pak tuto větu také vztahujete na spisovatele, a tudíž i zejmena na spisovatele české? Neboť tolik myslím, že se shodneme, že spisovatel jest také umělec, a že potřebuje-li umělec, aby byl umělcem dobrým, výtečným, celý nerozdělený a nedílný život, potřebuje ho rovněž spisovatel, aby byl spisovatelem dobrým, výtečným. Ano já tvrdím ještě více; potřebuje-li který umělec všech a to nerozdělených sil svých, jest to dojista spisovatel, a pakli že spisovatel vůbec, tedy také dojista spisovatel český.

I o této pravdě nebude v celém světě asi pochybnosti, ano můžeme v každém národě poukázati ne na jednoho, ale na deset, dvacet spisovatelův, kteří umění spisovatelskému věnovali a věnují celý život a kteří uměním svým spisovatelským stali se

chloubou literatury a kteří tímto uměním svým spisovatelským dosáhli i jmění, nejednou i velikého bohatství. Stali se i milionáři, těžili a vytěžili a k tomu slávy došli. Mohliť věnovati celý život svůj jen umění spisovatelskému, neboť věděli, že je toto umění také uživí, a musili mu věnovati celý život svůj, neboť jakž jinak mohli by se státi tím, čím se stali?

Toto všecko uvedu-li na naše poměry české, vidím již, kterak na mnohých stranách nabíhá husí kůže. Neboť co jest u nás první otázka, vyskytne-li se spisovatel? „Jaké pak má zaměstnání?“ tážou se hned pivomluvní vlastenečkové; řekne-li se, že má zaměstnání, pak jsou sladkými a pak má ten nový spisovatel i leckdes otevřeno do kořán. To už se neptají, kterak že píše, to se stává věcí vedlejší; hlavní věcí jest, že má zaměstnání, které ho uživí a že tedy nejsou při něm v nebezpečí, že by jim někdy mohl býti na chvíli na obtíž, protože mají v knihách domy. Společnost takového spisovatele nemůže škodit, a proto jest dobrá a proto jest povolena — on jest spisovatel dobrý.

Ale nebohá ty duše spisovatelská, dovědí-li se o tobě, že zaměstnání nemáš než spisovatelského; že snad, jako jiní jinde, abys byl dobrým, snažíš se veškerý svůj život a ty nejlepší síly v něm věnovati tomu povolání, jež jest vlastním povoláním tvým — tedy že vlastně podle jejich smyslu jsi bez zaměstnání! Nebohá ty duše spisovatelská! Napiš krásnou báseň, povídku, román — jsi-li dle jich smyslu bez zaměstnání, polovici krásy práce tvoje pozbyly, dvě

polovice přítažlivosti pozbyla tvá osobnost. Co s tebou? Na ulici možná že ve vzdálenosti s tebou se pozdraví, ale ovšem na několik kroků slušné distance, aby se nemusili setkat, aby se tě nemusili vyptávat, jak se ti vede. Nebo toť se rozumí samým sebou, že bysi jim řekl: špatně že se ti vede, a to by bolelo. Neboť k tomu aby se ti lépe vedlo, nepřispěli by sice ničím, ale musili by hledat nějakou lacinější útěchu, aby to nebolelo tak tuze a ta útěcha by stála namahání. To na ulici. Ale aby ti řekli, kde bydlí, aneb aby tě dokonce pozvali do domu svého — tolik milá duše spisovatelská neočekávej. To by již dokonce se musili pustiti s tebou v rozhovor, a to by již dojista nemohli se vyhnouti otázce, jak se ti vede — a slyšeti to doma, že špatně, to bolí dvakráte. Neudělali by sice také docela nic, aby se ti vedlo lépe, ale musili by přece přátelským tonem dávati kapky útěchy, a to by doma bolelo dvakrát.

A co jsi udělala, drahá duše spisovatelská, že je našim vlasteneckým pivomilům tak zle, že tváře jich, uslyší-li jmeno tvoje, stávají se zaleklými, jakoby je natřel kostelním lakem, a že tak rádi odbočí hovorem od tebe k předmětu jinému, důstojnějšímu? Nic jsi neudělal, než tolik, mnoho-li každý spisovatel jinde udělal: seznal jsi, že abys byl spisovatelem dobrým, nesmíš hledati zaměstnání jiného, protože každé by tě seslabilo, času ti ubralo, jehož potřebuješ jako světla slunečního; protože věříš, kterak soudným lidem málo na tom bude záležeti, byl-lis dříve také doktorem nebo professorem, abys pak byl také spiso-

vatelem, a že jen šosák může na tobě žádati, aby spisovatelské tvé zaměstnání bylo vedlejším a to tvoje nevlastní aby bylo zaměstnáním hlavním — tedy slovem, že spisovatel český není z látky jiné, než spisovatelé národův jiných.

Náhledy našeho obecenstva o českých spisovatelích jsou jiné; ne spisovatele, kejklíře chtějí míti, který by takto vlastně byl něčím jiným, ale takto zase aby byl spisovatelem.

II.

U nás snad žádný hovor není tak proti srsti jako o honoráři spisovatelském. To zrovna jako by ani nebyl honorář, to jest čestný plat, jejž spisovatel béře, nýbrž cosi, čeho jest škoda, že se to dává a co jest tedy jako nepohodlnou obtíží. Arcižeť u nás byli nakladatelé zvyklí, dostávati a vydávati spisy bez honoráře; když tedy na místě ničeho počali platiti něco, měli pocit, že dávají almužnu, proto že ten honorár ničím jiným nebyl než almužnou a tento pocit almužny více méně dědil se až na naše dni. Byly doby snad, kde nakladatelé mohli poukazovati k tomu, že i oni přinášejí oběti a že tedy spisovatel musí býti ještě větším obětníkem; a byl jím. Od prvopočátku až po naše dni byl každý spisovatel český nejpřednějším, nejhlavnějším, ano jediným mecenášem literatury, ačkoliv mu to nikde nebylo přiřknuto oficielně. Kdekoliv a kdykoliv nějaký šlechtic či nešlechtic věnoval

snad na literaturu nějakou stovku, a bylo těch stovek tuze málo, ihned zaznamenán fanfárním hlukem za mecenáše; ale vlastním mecenášem byl až posud každý spisovatel sám a sice tím, čeho se mu nedostalo; neboť to kdyby spočítal ze života svého, dělalo by sumu takovou, že všechna naše šlechta dohromady jaktěživa na podobnou sumu se nezmohla a nevím, zdali kdy se zmůže.

Avšak věci mají své meze. Nakladatelé nejsou více na tom místě, kde byly tenkrát a tu ovšem nutno, aby se nežádalo jedině na spisovateli, by konal dílo mecenášův samojediný. Neboť jest-li že na příklad naše divadlo, a to jest také nakladatelem, vydá na upravení jediné feerie šest a více tisíc zlatých, není více na tom stupni nedostatku, aby musilo nabízeti spisovateli za velké drama šedesát zlatých a spisovatel mimovolně sám octne se v tom proudu myšlenek, že kde se může vynakládat na pozlátko a hedbávný lesk, může se také vynakládat na myšlenkové zlato a na uměleckou podstatu. I musí ten spisovatel alespoň s velikým podivením doslýchati se od téhož divadla, že jemu, spisovateli, vlastně přece nemůže býti placeno více než těch šedesát zlatých a musí dále býti svědkem, že honorář spisovatelský jest až to poslední, nač se i při divadle našem pomýšlí a že v té věci jest „honorář“ prvního kulisaře upravenější a výnosnější, než honorář prvního aneb prvních spisovatelův dramatických.

Věc, o které se jedná, jest tuze jednoduchá. Otázka jest ta: můžeme býti bez literatury? Odpověď

musí býti ta: nemůžeme býti bez literatury. Vždyť to hlásáme lidem a lidu neustále: Čtěte, toť jediný pramen vašeho světla a světlo to jest jedinou vaší spásou. Ale říci spisovatelům: Pište, neboť vy jste ten pramen toho světla a měj si z vás každý tolik pohodlí a času, aby psáti mohl — to ani si nedomyslíme, ani to nedořekneme. Ano, nakladatel spíše v této se octne slepé uličce vůči spisovateli: „Škoda, už zase něco napsáno, co musím vydat" a fantasií jeho táhnou obláčky tajných přání, že by snad bylo přece lépe, kdyby spisovatelův nebylo a literatura mohla se obejíti bez nich. A také bez nich se obchází. Neboť co u nás sflastrkuje se do roku kněh bez spisovatelův, jest až úžasno, ovšem také úžasno literatuře a soudnému oku.

A druhá otázka plyne z první, tudíž sama sebou: může-li býti literatura bez spisovatelův? A nemůže-li, jako že nemůže, jsme-li nyní ještě co národ pořád na tom stupni, aby spisovatel nemohl býti spisovatelem celým? A tu nutno říci, že sice nejsme na tom stupni ani hmotné ani duševní chudoby, aby spisovatel musil býti nejprvé něčím jiným a pak k tomu také trochu spisovateloval, ale že spisovatele pořád necháváme na tom stupni, aby musil býti především čímsi jiným a pak teprve aby také v literatuře něčím podělkoval.

Není to věc, pánové, která se dá mlčením umlčet anebo vtipkováním odvtipkovat. Podle mého zdání jest to věc až tuze vážná a nad míru důležita, poněvadž se tu jedná o nejvydatnější pramen, z něhož béře posily a světla národ celý a kdo myslí, že na tyto

věci jest a bude vždycky dosti času, ten zrovna tolik chce říci, jako že na posilu a světlo národu vždy bude času dosti. A nebude času dosti.

Při tom u nás jsme ovšem ještě také na tom stupni, že zejména hospodní čtenáři snad ihned počnou drobnohledem probírati osobnost spisovatelovu, respektive osobnost mou, a že těmto slovům mým budou podkládati osobní interes, zatajený zámysl. Takoví duchaplní vševědové nejsou hodní, abych jim vážně odpověděl. Ale pravím těm z našich lidí, kterým národní věc, národní literatura do opravdy na srdci a na mysli leží, že jedině větší prospěch a možný rozkvět literatury mne k těmto řádkům vede a že domáhám-li se pro spisovatele důstojnějšího postavení, jedině proto se ho domáhám, že za to mám, že literatura tím získá. Neboť to, myslím, přece jest nade vše jasno: že spisovatel může více a lépe prospěti literatuře jsa pouhým spisovatelem, nežli kdyby pouhým spisovatelem nebyl, ano kdyby vlastně a hlavně musil býti něčím jiným než právě spisovatelem. A, pánové, u nás jsme dosud na tom stupni, že výhradně spisovatelem nemůže býti nikdo a že jím výhradně také není; jsme na tom stupni, že spisovatelstvím se u nás uživiti nemůže ani jediný spisovatel a že se jím také neuživí, jsme na tom stupni, že spisovatelská otázka musí přijíti na denní pořádek tím dříve, čím nalehavější, neodkladnější a nezbytnější jsou požadavky literatury. Neboť to ovšem jest pravda, že z obětovnosti jednotlivců mohou vzniknouti věci veliké; ale literatura s nimi přece nestává se literaturou v pravém

a velkém slova smyslu a nad to to jest to i národa nedůstojno, aby obětí žádal, kde jich žádati nemusí. Dobré spisy, ten budiž jeho požadavek první. Neboť že spisovatelé čeští dovedou se obětovati, to netřeba dokazovati u nás, kde máme zjevy už tragické, kde Šumavský zemřel co žebrák, kde Tyl, Chocholoušek, Němcová atd. atd. žili v nedostatku, ano v bídě. To jsou ovšem zjevy krásné pro nás; ale který národ by žádal, aby všichni spisovatelé musili jíti touto cestou, ten by kladl požadavek tyranský a nesmyslný, ten by ještě ani tak hned nezvěděl, co jest vlastně literatura. A otáčejme si s tou věcí v kruhu, jak chceme, na ty konce věc dojíti musí.

III.

Poukázal jsem k tomu, kterak dobří spisovatelé u jiných národův uměním svým spisovatelským získali nejen slávu, ale i jmění, ponejvíce značného jmění, které v mnohých případech vzrostlo až do milionův. Bylo by hříchem a snad i pošetilostí, mysliti, že chci, aby také čeští spisovatelé stali se milionáři anebo alespoň aby dovytěžili se značnějšího jmění. Na takové věci jsou ovšem naše poměry malé a bude trvati ještě mnohý rok, než povyrostou a budou většími. Ale tolik smíme přece žádati pro spisovatelstvo i za našich poměrův, aby každý, kdo k počestnému jeho cechu přináleží, z výtěžku spisův svých alespoň tak uživiti se mohl, by mohl psáti dále ve prospěch literatury. A od

tohoto mého požadavku jest k milionům krok hezky daleký, asi tak daleký, jaký jest od toho, co spisovatel náš vytěží, k tomu, mnoho-li by asi fakticky potřeboval.

Neboť, pánové, nemůže nic býti větším paskvilem na poměry literární, než naše honoráry spisovatelské. A není-li tento paskvil ještě všeobecně známým aneb pocítěným, má to asi v tom svou příčinu, že se u nás posud málo stalo zvykem všeobecným, literárně mysliti. Zda-li pak z nás kdo uvážil, mnoho-li by musil dobrý spisovatel český napsati do roka, aby mohl býti živ? Ustanovme mu za normu ročních tisíc až dva tisíce zlatých, což jest suma zajisté dosti malá, povážíme-li, mnoho-li musí vydati na své vzdělávání, aby s dobou pokračoval, na svoje knihy, na cestování, poněvadž předce každý rok nemůže k Svatoboru; mnoho-li potřebuje na své zotavení, poněvadž není žádným strojem, mnoho-li potřebuje pro svou rodinu, atd. Tedy jest suma dvou tisíc zlatých za našich poměrů pro spisovatele spíše příliš malá, než aby dostačila všestranně. Avšak i přes to, ač vím, že spisovatelským potřebám ubližuju, chci i zde udělati jakýsi průměr a řeknu raději definitivně, že český spisovatel potřebuje ročně patnáct set zlatých.

Mnoho-li by musil napsati a co by musil napsati, aby vytěžil ročních patnáct set zlatých? Prosím, nastojte, i ves svój um zbierajte, nastojte, i nadivno vám sluchu! Český spisovatel, aby vytěžil svými pracemi patnáct set zlatých ročních, musil by napsati ročně buďto dvacet pět tragedií pětiaktových anebo

dvacet pět veseloher pětiaktových anebo 75—100 kusův jednoaktových; anebo kdyby byl novelistou anebo románopiscem, buď jeden román patnáctisvazkový anebo patnáct románův jednosvazkových, novel poměrně více; anebo kdyby byl básníkem lyrickým anebo epickým, musil by napsati buď 15—25 svazků poesie lyrické anebo epické. Kdyby pak uměl psáti i tragedie, i novely a romány, i poesii lyrickou a epickou, mohl by udělati nějakou míchaninu: na příklad mohl by napsat deset tragédií (po 60 zl. jedna, činí do roka 600 zl); pět jednosvazkových románů (po 100 zl. svazek činí 500 zl., dohromady 1100 zl.) a zbývající, jinak scházející čtyry sta mohl by rozděliti na poesii epickou a lyrickou, mohl by tedy napsati tři svazky poesie lyrické (bylo by dalších 200 zl.), a tři svazky poesie epické (bylo by zase 200 zl.) — a tím by vzrostla kýžená patnáctistovka. Týž poměr byl by asi, kdyby spisovatel musil psáti do listův beletristických; to věru může si každý vypočítati sám, mnoho-li tištěných archův musilo by vyjíti z jeho pera do roka, aby dosáhl nejnutnější onu cifru.

Tu máte, pánové, v cifrách ten paskvil, jemuž rovného není nic na celém božím světě. Neboť kdo při tom mohl by mluviti o jakýchsi literárních poměrech přirozených, pak už věru nevím, co bych nazvati mohl nepřirozeným a mimořádným. I myslí-li snad dokonce někdo do opravdy, že to jest ta cesta, po které se má literatura domáhati a domoci jakési výše, i platnosti, tomu věru těžko odpovídati vážně. Rovněž nemohl by souhlasiti, kdož myslí, že mají se

tohoto mého požadavku jest k milionům krok hezky daleký, asi tak daleký, jaký jest od toho, co spisovatel náš vytěží, k tomu, mnoho-li by asi fakticky potřeboval.

Neboť, pánové, nemůže nic býti větším paskvilem na poměry literární, než naše honoráry spisovatelské. A není-li tento paskvil ještě všeobecně známým aneb pocítěným, má to asi v tom svou příčinu, že se u nás posud málo stalo zvykem všeobecným, literárně mysliti. Zda-li pak z nás kdo uvážil, mnoho-li by musil dobrý spisovatel český napsati do roka, aby mohl býti živ? Ustanovme mu za normu ročních tisíc až dva tisíce zlatých, což jest suma zajisté dosti malá, povážíme-li, mnoho-li musí vydati na své vzdělávání, aby s dobou pokračoval, na svoje knihy, na cestování, poněvadž předce každý rok nemůže k Svatoboru; mnoho-li potřebuje na své zotavení, poněvadž není žádným strojem, mnoho-li potřebuje pro svou rodinu, atd. Tedy jest suma dvou tisíc zlatých za našich poměrů pro spisovatele spíše příliš malá, než aby dostačila všestranně. Avšak i přes to, ač vím, že spisovatelským potřebám ubližuju, chci i zde udělati jakýsi průměr a řeknu raději definitivně, že český spisovatel potřebuje ročně patnáct set zlatých.

Mnoho-li by musil napsati a co by musil napsati, aby vytěžil ročních patnáct set zlatých? Prosím, nastojte, i ves svój um zbierajte, nastojte, i nadivno vám sluchu! Český spisovatel, aby vytěžil svými pracemi patnáct set zlatých ročních, musil by napsati ročně buďto dvacet pět tragedií pětiaktových anebo

dvacet pět veseloher pětiaktových anebo 75—100 kusův jednoaktových; anebo kdyby byl novelistou anebo románopiscem, buď jeden román patnáctisvazkový anebo patnáct románův jednosvazkových, novel poměrně více; anebo kdyby byl básníkem lyrickým anebo epickým, musil by napsati buď 15—25 svazků poesie lyrické anebo epické. Kdyby pak uměl psáti i tragedie, i novely a romány, i poesii lyrickou a epickou, mohl by udělati nějakou míchaninu: na příklad mohl by napsat deset tragédií (po 60 zl. jedna, činí do roka 600 zl); pět jednosvazkových románů (po 100 zl. svazek činí 500 zl., dohromady 1100 zl.) a zbývající, jinak scházející čtyry sta mohl by rozděliti na poesii epickou a lyrickou, mohl by tedy napsati tři svazky poesie lyrické (bylo by dalších 200 zl.), a tři svazky poesie epické (bylo by zase 200 zl.) — a tím by vzrostla kýžená patnáctistovka. Týž poměr byl by asi, kdyby spisovatel musil psáti do listův beletristických; to věru může si každý vypočítati sám, mnoho-li tištěných archův musilo by vyjíti z jeho pera do roka, aby dosáhl nejnutnější onu cifru.

Tu máte, pánové, v cifrách ten paskvil, jemuž rovného není nic na celém božím světě. Neboť kdo při tom mohl by mluviti o jakýchsi literárních poměrech přirozených, pak už věru nevím, co bych nazvati mohl nepřirozeným a mimořádným. I myslí-li snad dokonce někdo do opravdy, že to jest ta cesta, po které se má literatura domáhati a domoci jakési výše, i platnosti, tomu věru těžko odpovídati vážně. Rovněž nemohl by souhlasiti, kdož myslí, že mají se

věci nechati tak, jak jsou a že zbytečno všecko snažení, aby bylo jinak. Ovšem že i takoví se najdou, kteří sami ničeho nečiníce a neobětujíce, budou spisovatelům ukládati další obětování se a dodají: za věc dobrou, za věc národní. Anebo že dokonce někteří celou věc budou hledět odbýti vtipnou dikcí, že spisovatelé jen tenkráte píšou, když mají nedostatek aneb dokonce píšou-li v hladu.

Poněvadž snad ten požadavek, obětovati se pro věc dobrou, pro věc národní, mohl by zdáti se nejkrásnějším a mohl by státi se nejpopulárnějším, pozdržíme se při něm poněkud. A tu musím říci již napřed, že kdo by podobný požadavek činil, nesmyslný zajisté by požadavek činil, prázen jsa naprosto znalostí psychologických, neřku-li společenských. Takové oběti ovšem mohou podnikati jednotlivci o své dobré vůli a o své dobré síle, ale zavazovati spisovatele k obětování života a sám býti při tom nečinným a neúčastným divákem, bylo by zrovna nerozumné, neřku-li hloupé, poněvadž podvolení bylo by skoro nemožným. Neboť obětovati se může člověk jen do jistého stupně, do jistého umdlení; jakmile toto nastoupí a na jiných stranách otvírají se vyhlídky třeba lákavé a třeba dokonce skvělé — pak, s Bohem dráho spisovatelská; „člověk jest člověkem a chce dělati také nějakou kariéru, zvláště může-li.“ A nyní počítejme, kdo u nás dospisovatelovali podobným způsobem, kdo skončili co úřadníci, na kathedrách a jinde. Tím se literatura pořád jen obchází jako nějaká věc

zbytečná, ano jako věc, která jest nám spíše na obtíž než na potřebu a na radost.

Vždyť bychom snad týmž právem mohli žádati na poslancích sněmovních, aby z obětovnosti zasedali ve sněmu zadarmo, neboť u nich přece také nebude pochybovati nikdo, že sedí na sněmu pro dobrou věc a národní. Ale co by byl toho následek? Že by jen lidé zámožní mohli býti sněmovníky a že by tudíž teprva s jistým majetkem počínal rozum, pro dobro země privilegovaný. A to by arciť byl snad také dobrý prostředek pro spisovatele, kdyby nesměl vzíti pero do ruky, kdo nevykáže se jistými důchody ročními, jichž výše ovšem pak o něco více obnášela by ročně než našich patnáct set zlatých. Ale kdo tu pomůže, když ti zámožní rodem nebývají také zámožní duchem?

A přece, ač v zásadě odsuzuju požadavek obětovnosti u věcech literárních, musím opět konstatovati, že spisovatelstvo české to jest, kteréž až posud obětovalo pro věc národní sil nejskvostnějších, práce přemnoho, času nejvíce — ukažte mně mecenášův podobných!

IV.

Po celé toto století, pokud spisovatelé čeští brali do rukou pera, až na naše dni, prodělalo spisovatelstvo české přerozličné obdoby strádání a nedostatku. Ovšem řekne se, že nyní vede se spisovatelům lépe než kdykoliv před tím a já to poněkud uznávám; jen že

bych správněji řekl, že se jim vede méně špatně než kdykoliv před tím. Neboť jestli že jakožto spisovatelé nemohou se uživiti, a já dokázal, že nemohou, pak jest to skoro jedno, mohou-li se neuživiti o něco více anebo o něco méně. Nedostatkem to bude vždy a bude-li se musit spisovatel vždy ještě krví svou zapisovati něčemu jinému, bude stejně otrokem, nechť zapíše se na málo nebo na více. Neboť spisovatel nemůže přijíti k společnosti české a říci jí: „Mně schází na moje uživení ještě toliko něco set, dejte mi nějaké menší zaměstnání na tolik a tolik set.“ Společnost naše nemá zaměstnání tak rozdělená, aby vždy mohla dáti zaměstnání a výtěžku právě tolik, mnoho-li se spisovatelovi nedostává. Bude tudíž spisovatel musit vzíti zaměstnání takové, jaké se mu namane, třebať vyžadovalo mnoho jeho času, ano třebať vyžadovalo jeho čas všechen. A nyní rozsuďte, oč se věc má se spisovateli lépe než druhdy, když se měla špatně. Spisovatel jest tím ponejvíce pochován tak jak tak a výsledek tuším rozhoduje.

Avšak u nás z pravidla lidé jednotlivci i korporace se bojí, dáti spisovateli zaměstnání. Co s ním? Jest člověk nepraktický, blouznivý, snílek. Co mu lze svěřiti? A tudíž přinese-li s sebou takový kandidát také vysvědčení schopností spisovatelských, bývá to z větší části spíše okolností přitěžující, nikdy odporučující. A přece-li se dostane spisovateli toho zaměstnání, on hledí obyčejně (u nás pravím obyčejně) pílí zdvojenou vyvraceti předsudky proti spůsobilosti své, pílí zdvojenou přidává úřadníku, co ubírá spiso-

vateli. Skončilo tak u nás nesmírně mnoho dráh spisovatelských; neptejte se po jmenech, musil bych jmenovati jmena velice slavná a nejslavnější.

Ptejte se u Maďarův, končí-li jejich spisovatelé takto. Jmenuju schválně národ malý vedle našeho národa malého, aby se nemyslilo, že honím se za věcmi planými a že jsem stále u Francouzův, Angličanův a j. Anebo ptejte se u Dánův, národa rovněž malého, končí-li tam spisovatelé takto. O Němcích ani nemluvím, neboť ti, jakmile se u nich objeví talent jen poněkud patrný, hledají pro něho sinekuru a najdou ji, jen aby dospívati a dospěti mohl. Mohlo by se snad poukázati na Benedixe, že umřel poměrně v nedostatku. Ale ten nedostatek Benedixův byl takový, že by u nás každý spisovatel platil za velikého boháče, kdyby žil v nedostatku Benedixově. Neboť dostal Benedix za svého živobytí více honorárův za dramatické práce své, než celá naše literatura dramatická dohromady, od prvopočátku až na naše dni, ba tvrdím, že více než celá česká literatura dohromady, všecky obory a všecka odvětví v to počítaje beletristická, vědecká i prostonárodní. A kdy spisovatel umírá v luxu, jako umřel Benedix, není ta bída ještě tak přílišna.

Avšak podívejte se na ty rodiny po našich spisovatelích! A to po spisovatelích nejpřednějších — zdaž tu k nám nemluví stínův Benedixovských ne deset, ale několikrát deset? Zdaž tyto rodiny zbědované nejsou živým protestem proti nevšímavosti naší, která nyní nezná děti, proto že dříve neznala se

k otcům, která neviděním dětí chce jaksi odčiniti svou nevšímavost k pramenům těch dětí? Nestyďme se, pánové, a jen se do těch rodin podívejme. Zahmuřujme si oči jak chceme, nic naplat, věci se mají tak a neviděním nic nesmažeme.

Arciže nejednou to uznáváme i na dětech, co se otcům nedostávalo a český národ osvědčil to skvěle na příklad při dceři Havlíčkově. Avšak podobných dcer Havlíčkových máme více, kde jsme to neosvědčili nijak, ač je nedostatek zrovna tak asi bolí, jako by byl bolel dceru Havlíčkovu, poněvadž v těch věcech asi budeme co lidé vesměs stejni. A neměli bychom tedy pomýšleti na to, aby již na otcích spisovatelích se napravovalo, co na dětech sotva v dvacátém případě napraviti se snažíme? Nemělo by se k tomu pomýšleti, aby již spisovatel otec nemusil umírati s vědomím, že v dětech svých zanechává národu proletariát, který bez milosrdenství a bez dobrodiní jiných obejíti se nemůže?

Idealisujme si v těch věcech jak chceme, deklamujme si o vznešeném povolání spisovatelů jak chceme — rodiny jich pozůstalé mluví řečí jinou, i nemusili bychom býti lidmi se srdcem lidským, abychom této řeči nerozuměli. Nehoním se tu za žádnými nemožnostmi, za žádnými fantasiemi a poukazuju opět jenom k Maďarům a Dánům, žeť u nich jinak. A co jest to kouzlo? Nic jiného než upravenější literární poměry. I bez těch mecenášův maďarské spisovatelstvo obmyšleno jest skvěle u porovnání k spisovatelstvu českému. Avšak kromě toho jest tam mecenášův ještě

takové množství, že by naší šlechtě se hlava mohla zatočit, kdyby uslyšela jich číslo, a tak vydatné, že sice nemá za devisu „Až do těch hrdel a statků“ — ale že za to obětuje do roka na umění a literaturu tolik, že by se mohla zatočiti naší šlechtě hlava po druhé.

Mluvě o mecenáších, nemohu se zde nezmíniti o „Svatoboru“. Bylo by s hříchem a s nevděkem, neuznávati, že „Svatoborem“ stal se v otázce českého spisovatelstva krok ku předu, ale jest to jen krok, na kterém zůstaneme-li státi, budeme právě tam, kde jsme, dále nedojdem. Jeť to dojista ústav nad míru krásný, humanní a jakýkoliv chcete, ať o jiném pomlčím: že mladým spisovatelům dává příležitosť vzdělávati se a spisovatele na čas neschopné že udržuje nad vodou. Ale otázka spisovatelská jím rozřešena není ani na polo a nebude jím rozřešena nikdy. Neníť to ani „Svatoboru“ účelem, aby živě zasáhal do veškeré literatury, neníť to ani jeho možností, proto že kdyby mělo se z něho do literatury zasahovati živěji, buď musil by míti „Svatobor“ jmění několikrát tak velké, buď musili bychom míti „Svatoborův“ několik. A ani ti nesměli by čekati až teprvé na to, co zdědí odkazem, nýbrž zasahovati by musili do živých a to sice způsobem srozumitelným všechněm třídám, i těm zámožným i těm dle predikátu šlechetným.

V.

Nikdo nemůže tvrditi, že by se na spisovatelstvo české kladlo měřítko menší než na spisovatelstvo kteréhokoliv národu, Němce, Francouze, Angličany nevyjímaje. Spisovatelstvo české musí před svým českým obecenstvem rozvinovati všecku sílu, všecku schopnost, všechen rozhled svůj, jak kterékoliv spisovatelstvo evropské a nemýlím-li se, musí rozvinouti mnohem více. Proto že není vrtkavějšího obecenstva nad toto obecenstvo české, a jest vrtkavo proto, proto že není dostatečně literárně vzděláno, zejmena že není česky literárně vzděláno, což dokážu komukoliv a kdykoliv.

Toto obecenstvo rozmarné nakládá se spisovateli ne po zásadách, ale po libůstkách. U nás jest na příklad nepravé to mínění, že spisovatel mohl by se uživiti psaním románů. Já již pověděl, mnoho-li románův musel by napsati do roka, aby se uživil. A dejme tomu, že by se našel spisovatel, který by řečený počet románův dovedl psáti po třicet, anebo po dvacet, anebo jen po deset let — myslíte, že by ho české obecenstvo sneslo? Myslíte, že by českému obecenstvu směl některý spisovatel napsati tolik svazků, jako Maďarům napsal Jókai? Tenť by za živa dávno náležel mezi neživé, tohoť by počítali dávno mezi ovoce své nechutné. Neboť že Jókai psal vedle věcí dobrých a výtečných většinou i věci prostřední a nedobré,

jest známo; a kdyby se to směl opovážiti spisovatel český! Nic by na něm neviděli, co udělal kdy dobrého, jen to prostřední a špatné by na něm viděli. Kdyby napsal na to knihu zase výtečnou — podívají se na ni: „Už zas?“ Jedni se podívají na desky a knihu odloží, a to budou ty kruhy rozhodující, druhé se v ní proberou a budou váhat mluviti o ní, a ti třetí, kteří dočtou, nebudou míti více sluchu.

U nás každému spisovateli jako by vyměřena byla jistá míra, přes niž nesmí. Ani Viktor Hugo by nesměl přes ni. Tu radost, kterou mají Francouzové z nového jeho díla, tu u nás nemají z nového románu českého. Já totiž tvrdím, že i u nás jsou věci v oboru románu, které mohou jíti směle na trh světový a které kdyby byly napsány jazykem cizím, dávno by se byly k nám dostaly již přeložené na jazyk český a my že bychom se jim byli obdivovali jakožto plodům vzácným duchův vzácných. Možná, že bychom byli pak již k vůli nim zřídili zvláštní „Matice“, zvláštní „Libuše“, abychom je pod jmény všelijakých Schwartzových a Flygareových posýlali do světa svého, po tisících a tisících, kdežto o rozšíření svých, snad mnohem lepších věcí neztratíme ani slova.

A tu jest jeden důkaz, že nejsme literárně vzděláni, česky literárně vzděláni. Tu prosím, aby se mi nepodkládal zbytečně úmysl, jako bych žádal, aby vše, co jest českým jazykem psáno, už proto, že to jest psáno jazykem českým, pokládáno bylo za nějaký národní poklad. Toto stanovisko už dávno jest u nás věcí přemoženou, a že jí jest, jest mi rovněž dů-

kazem, že požadavky obecenstva českého k spisovateli českému nejsou menší než jinde. Ale co žádám, jest, abychom si byli vědomi toho, co jest výtečné a co může směle zápasiti na trhu evropském a dle toho abychom to také rozšiřovali, alespoň s touže láskou a s touže horlivostí, s jakou pečujeme o rozšíření věcí cizích a slabších.

Tedy u nás ani jediný spisovatel nemohl by se uživiti z hyperprodukce, ani ten dobrý, ani ten prostřední, ani ten špatný. Ten dobrý proto ne, že by jej brzy pokládali za prostředního, ten prostřední proto ne, že by věci jeho neradi tiskli, a ten špatný proto, že snad by mohl býti také někdy dobrým. Leč by byl docela špatným, pak se tiskne desetkrát tolik jako spisovatel dobrý a u čtenářův jde zrovna na dračku. Proto máme špatné, řeknu zrovna bídné literatury až úžasně mnoho, a tu mám důkaz další, že naše obecenstvo není česky literárně vzděláno. Neboť které obecenstvo neumí míti v ošklivosti literaturu špatnou a v lásce literaturu dobrou — pokud neumí toto dvojí, dávno ještě není obecenstvem literárně vzdělaným.

To jsou ovšem stránky velmi krásné při literatuře české, že jednak kladou se na ni požadavky evropské vůbec, jinak že nikdy nemůže se státi hyperproduktivní — za to musíme býti všichni povděčni, i jest to do jisté míry štěstím literatury naší, ačkoliv to nijak nezabezpečuje před literaturou špatnou. Ale obecenstvo, které tyto požadavky činí, musí také cítiti jakési závazky a povinnosti svoje. Neboť býti obecenstvem,

žádati na spisovatelích, aby stáli na stanovisku evropském a ještě více, aby s tohoto stanoviska evropského tvořili nám zneňáhla literaturu čistě národní, nejen slovem, ale i duchem; snad dokonce aby nám tvořili literaturu novou slovanskou — toto vše na spisovatelích žádat a nechávati Svatobor po deset let již při třiceti tisících základního kapitálu: to, milé obecenstvo české, jest s tvé strany trochu směšná opovážlivost! Totiž ne to, že to vše na spisovatelích žádáš, ale to, že ten „Svatobor“ necháváš při těch třiceti tisících základního kapitálu, kdežto přece víš, že z toho „Svatoboru“ u nás až dosud plyne jediná možnost, aby se mladý spisovatel vzdělal a stal se tedy spisovatelem dospělým až na hlediště evropské. V tom se mně zdáš, ty milé obecenstvo naše, jako to obecenstvo na vesnicích, které chce za groš do divadla. A poněvadž za groš žádné divadlo býti nemůže, jde na náves a dívá se na paňácu a ten to za groš udělá.

Tedy, milé obecenstvo naše, měj si ten požadavek k spisovateli, aby se nelišil od spisovatele evropského; ale při tom ty milé obecenstvo naše hleď býti také obecenstvem evropským, nedělej si to tak příliš laciným, nestav se tak tuze do opravdy, jako bys dále o spisovateli nevědělo ničeho a jako by ti dále do něho nebylo nic. Neboť, ty milé obecenstvo naše, mýlíš se, myslíš-li, že spisovatel jen tak si může sednout ke stolku a že už to je; a že tak u toho stolku může seděti celý život, a že to tak jde po celý život. Toť by bylo myšlení trochu naivní, neboť má-li spisovatel státi na stanovisku evropském, k tomu

je něčeho více třeba, než seděti pouze za stolkem; k tomu také nestačí pouze, nad tímto stolkem třeba studovati duchy evropské a velduchy světa, k tomu jest ještě mnohem více třeba; neboť kdo by myslil, že se všecko studování může díti pouze u stolku, ten by daleko ještě všecko nevěděl. Avšak aby mohl spisovatel český i jen studovati také někde jinde než u stolku, ani na to nestačí všecky jeho honoráře; může-li stačiti třicet tisíc základního kapitálu „Svatoboru“, o tom si ještě promluvíme.

VI.

Přísloví naše praví, že příležitost dělá zloděje. Ale toto přísloví může se říci také ve smyslu dobrém, že příležitost dělá umělce, spisovatele a učence. Znamenitý talent nemít příležitosti, aby se vzdělal, bude sice o sobě, absolutně znamenitým talentem, ale širší společnost o něm nezví.

Václav Levý i kdyby byl zůstal v Libichově kuchařem, byl by týmž talentem, za jaký uznán později, když prošel Mnichov, Řím. Ale co by byl dělal v Libichově? Byl by tam vyřezával dýmky a hole, ostatně byl by býval kuchařem; Adama a Evu, Madonu, sv. Jakuba atd. jaktěživi bychom byli od něho nespatřili. Příležitost, přátelská ochrana udělaly z něho umělce.

Máme jiný příklad. Nemíti našeho divadla — myslíme, že bychom nyní již měli „Prodanou nevěstu“ a „Dalibora“? Že bychom měli „Lejlu“, „Ve studni“?

Vždyť jest to věc známá: na zprávu, že české divadlo se staví, Smetana přišel do Čech; bez té zprávy nevím, byl-li by se vrátil a v cizině byl by „Prodanou nevěstu“ nenapsal. Bez příležitosti divadla našeho myslím, že bychom neměli ani Malou, ani Palečka, ani Lva, ovšem, že by také německé divadlo nemělo své Vecky, Šebesty atd., které převzalo od nás.

Ještě jasněji, ač méně populárně jeví se věc ta v oboru vědeckém. Máme sice jednotlivé i znamenité spisy vědecké, ale celkem si přece stěžujeme, že vědecká naše literatura nedospívá k tomu rozvinu, jakého bychom si žádali. A co tu vadí? Tu máme všichni odpověď ihned hotovou: university nemáme, a proto rozvin vědecké literatury vázne. Můžeme si to přetlumočit do srozumitelné češtiny: příležitost nám schází, engažování morální i hmotné — jen se toho slova nebojme, jeť až příliš pravdivým. A tu dovede asi jedenkaždý z nás tento postaviti horoskop: že by dojista literatura vědecká rozkvětla nepoměrně více a slavněji, kdyby měla ty podmínky, o nichž se praví, že jsou nezbytnými.

A co platí při umělcích výtvarných, při hudebnících a učencích, to by nemělo platiti o spisovatelích? U těch všecky zákony přirozené měly by se obrátiti nohama vzhůru, u těch měla by Vltava plouti od svého ústí ku svému pramenu? I bylo by to zrovna políčkování všechněch základův přirozených, kdyby se chtěla popírati pravda ta, že by literární život náš byl čilejší, kdyby se pro literaturu více činilo, kdyby tudíž jednotlivci měli víc příležitosti k novým pod-

nětům a k rozhledům mnohostranným. Víte, jak se jmenují ty talenty, které dospěly i vývinu svého i uvědomění svého, ale pro nedostatek odkládají pero a živí se vyučováním aneb čímkoli podobným? Narciss Rameau se jmenují a máme a měli jsme jich tak dobře jako jinde. Jen že náš český Narciss Rameau končí obyčejně co úřadník aneb i co větší menší hodnosta, což ovšem rozvinu literatury jest na prospěch velmi malý. A pak jest rozdíl ten, že ten originál Narciss Rameau ještě nás dojímá, kdežto ten český Narciss Rameau jest jako ambulantní firmou s tímto nápisem: „Hle jak se mi nyní dobře vede, co nejsem spisovatelem!“ A aby viděl ten rozdíl, podívá se na svou fotografii, kdy ještě spisovatelem byl, a v skutku: jest elegantnější, plnější, ale za to s tváře zmizely některé stopy ducha — či myslíte, že nejsou práce duchamorné a že nelze ducha mořiti i umořiti, třebas dobrým postavením? My, obecenstvo, ovšem řekneme: „Vida, tomu se nyní vede dobře“, a přejeme mu to; nás to ani nejímá, že pero jeho ztrácí mízu a že přece před něho musí časem předstoupiti pravá jeho podoba, jíž se lekne a na niž zavolá: Narciss Rameau!

Jakých prostředků se uchopiti, aby bylo jinak, já vykládati nebudu, aniž budu dělati jakých návrhů. Já jen konstatuju, že tak jest a že české naše obecenstvo své povinnosti k literatuře dosud ani nepochopilo a že jí tudíž nekoná.

A aby tento můj výrok pochopilo naše obecenstvo lépe, osladím mu jej v cifrách. Z Čech totiž jde

ročně daní úhrnem něco přes 80 milionů; dejme tomu, že na vlastní Čechy, to jest na lidi českým jazykem mluvící a české knihy potřebující, z toho připadne platiti 50 milionův. Dejme tomu, že by z každých desíti zlatých této sumy dalo se ročně šesták na literaturu; tudy kdo platí deset zlatých daně, aby dal šesták a kdo platí více, aby dal tolik šestáků, mnoholi platí desítek. Víte, co by to obnášelo ročně? Pětkrát stotisíc zlatých, pravím 500.000 zlatých v cifrách!

Avšak nechtějme to každého roku, chtějme to pouze po jediný rok a aby to připadlo Svatoboru co základní kapitál. Bylo by to věru velice krásnou věcí, kdyby „Svatobor“ mohl říci, že má za jediný rok 500.000 základního kapitálu; více bych mu za živa snad ani nesměl přáti a on sám by snad ani většího štěstí se zdravím neunesl. A čeho by k tomu bylo třeba? Nic více, než aby každý, kdo platí deset zlatých daní, jednou pro vždy dal do Svatoboru šesták.

Ale poněvadž by tedy Svatobor podobného štěstí nesnadno unesl, buďme skromnějšími. Řekněme, že by snad dostačilo, kdyby se z každých desíti zlatých dalo ročně jenom krejcar. Věru že by to dostačilo, neboť na ten spůsob by přibylo Svatoboru padesát tisíc ročně, což dělá v cifrách 50.000 zl. A to myslím, pánové, že není žádná věc přemrštěná, že v tom není fantasie ani za mák a že tato suma snadno by se mohla docíliti, kdyby bylo více literárního smyslu.

Ale dejme tomu, že i toto štěstí by Svatobor těžce nesl, kdyby mu přibývalo 50.000 zl. ročně.

Jenom jednou kdyby se mu těch padesát tisíc dostalo — a to bylo by přece věcí tuze snadnou: třeba z každých desíti zlatých odhoditi najednou pro vždy toliko jeden jediný krejcar a máme základního kapitálu 50.000 zl. Jak že, to přece u nás se již stalo, že desítizlatový poplatník ve prospěch literatury, k rukoum Svatoboru dal jednou pro vždy krejcar. Nestalo, můj milý, protože Svatobor, nepočítaje v to věno Zdeňky Havlíčkovy, má základního kapitálu všeho všudy asi 30.000 zl.; račiž sobě vypočítati, můj milý, jak malounký musil býti ten krejcárek, když místo 50.000 stalo se z něho pouze 30.000. To musil býti tak nepatrný krejcar, že každý druhý musil býti trojníkem — tak porozumělo naše obecenstvo české až dosud potřebám literatury. A nyní prosím nechť každý počítá: jedna třetina z úrokův ročně na podporu spisovatelův nadaných, jedna třetina na podporu spisovatelův nedostatkem aneb chorobou sklíčených, a jedna třetina na stavění pomníků spisovatelům zemřelým.

Pak ještě vypočísti nutno, mnoho-li v těchto 30.000 jest peněz naší historické šlechty a jaký asi jest ten její krejcar co poplatníka ve prospěch literatury.

VII.

Říká-li se u nás, že máme poměry chudé, vyslovuje se cosi, co není pravda, a chceli se na základě této nepravdy dovozovati, že jenom spisovatelé musejí se obětovati, vyslovuje se jednak požadavek krutý pro spisovatele, ale vyslovovalo by se zároveň potvrzení o nicotě těch druhých, což jsem dokázal v cifrách.

A dokážu nepravdu tu dále pouhým poukázáním na naše velkostatkářstvo. To že jsme národem chudým? Naše šlechta že nemá tolik bohatství, aby se musilo přestat mluviti o naší chudobě? Pouhé naše velkostatkářstvo, rozumí se „historické“, mohlo by založiti literaturu fondy dostatečnými. A tu zůstaneme zase hezky při cifrách, poněvadž ty mívají zvláštní sílu výrazu.

Dejme tomu, že naše historické velkostatkářstvo platí všeho všudy ročních daní pět milionův. Kdyby opět z každých desíti zlatých daní dalo pouhý šesták na literaturu, řekněme tedy „Svatoboru“, bylo by to 50.000 zlatých ročních, a ta historická šlechta by to ani neucítila, poněvadž, myslíme, že by to neobnášelo ani tolik, mnoholi ročně dá „na to koňstvo“. Ale dejme tomu, že by ani od naší české šlechty „Svatobor“ takýto roční příspěvek nedovedl unésti s myslí klidnou; tedy řekněme: „Milá ty naše šlechto česká, nedělej sobě ve prospěch „Svatobora“ takové útraty roční; v skutku padesát tisíc zlatých ročně bylo by tolik, že by „Svatobor“ byl v rozpacích, kterak jimi

naložiti — dej tedy z každých desíti zlatých svých toliko jeden šesták na vždy, vždyť to již bude krásné, když se bude moci říci, že má „Svatobor“ od české šlechty 50.000 zl. v základním kapitálu.“

Dala naše šlechta ten šesták pro jednou na vždy? Nedala, neboť má Svatobor dosud všeho všudy asi třicet tisíc zlatých, tedy skorem jako polovici toho, co by pouze naše šlechta mohla zapraviti. Ale snad že v těchto třiceti tisících obsaženo jest nejvíce příspěvkův od šlechty aneb aspoň část taková, že stojí za pojmenování? Nuže podívejme se. Nechtějme již ani, aby z těch desíti zlatých dávala šlechta šesták, žádejme jenom krejcar, ale ani ten ne ročně, nýbrž jednou pro vždy, což činilo by 5000 zl. — dala tento krejcar, dala těchto 5000 zl. naše česká šlechta Svatoboru?

Bude mně to milé, když se tam ta česká šlechta vyhledá s tímto příspěvkem, ačkoliv to bude celkem příspěvek ještě tuze žebrácký. Ale bude to mezi těmi třiceti tisíci celého národa něco, když se bude moci poukázati k tomu, že ta naše hrdá česká šlechta s tím hrdým heslem o hrdlech a statcích dala z každých desíti zlatých svých daní ne ročně, ale jednou pro vždy jeden krejcar ve prospěch české literatury, ve prospěch Svatoboru. Bude to poukázání každému utrhači velmi závažné a místo „Exegi monumentum“ bude ta naše šlechta mluviti k věkům budoucím jako odkazem: Z jednoho tisíce krejcarův, jež každého roku odvádím daní, odvedla jsem také jeden jediný krejcar jednou na vždy ve prospěch Svatoboru. —

Může to říci o tom krejcaru česká šlechta? Podívejte se do seznamu a uvidíte.

A přece podobná šlechta, jaká jest naše, v nižádném vzdělaném aneb po vzdělání se snažícím národě nedala by sobě ujíti příležitost, aby se neosvědčila hodnou jmena svého.

Nechci zde opět poukazovati k Maďarům, ale řeknu jediné jmeno: Juraj Štrossmajer — kolikrát by ten jeho krejcar zvážil veškeré ty krejcary veškeré naší šlechty? Bůh uchovej, abych se doprošoval těmito řádky něčeho od naší historické šlechty; chci jenom konstatovati, jak se věci mají nyní, a to mému účelu dostačí. To by tak (ku příkladu) stálo za to, aby pak ta česká šlechta za nějaké ty větší příspěvky dala českému spisovatelstvu místo volnosti nějakou tu maršrutu, a aby pak spisovatel musil snad všecko předkládati k censuře, ač nebyla-li by to „Pobožnost k srdci Ježíšovu". Neboť jak se mají poměry u nás, jest to pravé štěstí, že šlechta v literatuře rozhodné slovo nemá a soudě podle nynějška, také jaktěživa míti nebude. Jáť jenom o té literatuře mluvím, která volně podle přirozenosti své a na utěšení všechněch, kdož ten smysl mají, vyrůstá, ale ne o literatuře, která by byla přistřižena dle choutek a šablon. O literatuře národní mluvím a ne o literatuře té oné kasty, která jen tam vzniká, kde nejsou lidé prokouklí.

Ať tedy otázku českou spisovatelskou rozebereme se stránky kterékoliv, vidí se nám býti velice málo utěšenou. Opuštěna je ode všech, nikdo se jí neujímá, nikdo k ní nepřihlíží a „Svatobor" je dotud to jediné,

Z VÁLKY ROKU 1866.

Před válkou.

Divné věci visí ve vzduchu. Zdá se mi, že i slavíci letos zpívají „Bude vojna bude!“ Lidé o to vedou dosud hádku: bude-li. Také se dosud neví „kdo tam na ni půjde?“ S počátku se myslilo, že „Sokol“, jemu že pomůže universita a mládež na technice, k těm že se připojí nepřehledný počet dobrovolníků všeho druhu. Ale zatím se shledalo, že se vlast může jen tenkráte obránit, stojí-li to v stanovách. Nadšení mládeže uvedeno na úřadní míru a zůstane jí stejnokroj, pero a kniha.

S jistotou však tvrditi se může, že „která má milého hocha upřímného, ta naříkat bude.“ Třeba jenom jíti kolem kasáren a člověk až ustrne, co se tam proleje poesie. Děvčata štkají do usedání, vzdechy, nářky, lomení rukama jest na denním pořádku. „Neplač“, pravil jeden voják ku své dívce, „vždyť se zas vrátím!“ A plakal také. Lyrika může slaviti hody, co se jí tu za stravu nabízí. Pět svazků básní nevypláče tolik slzí, co nyní jediný večer. A celý měsíc nevynajde tolik něžných slov, co nyní jediná hodina.

Naši vojáci jsou také pyšni na to, že děvčata nemohou býti k nim lhostejna. Máť každý národ některé vojsko, jímž se hlavně vyznačuje. Tak mají Maďaři husary, Poláci hulány. My Čechové máme dělostřelce, kyrysníky a myslivce. Naši myslivci jsou zvláště poetičtí. Tu lehkost a pružnost, to švarné držení těla, ten švarný myslivecký oděv a vůbec celý způsob jejich válčení činí je v skutku poetickými mezi našimi vojáky.

Kdož nezná náš osmnáctý prapor myslivců! Jsou to nejvíce pražští synkové, kteří tudíž zručnost a obratnost přinášejí již z domova. Zpívá se nyní mezi nimi ustavičně jedna válečná píseň, druh to krakoviaku; v této písni se líčí velmi trefnými barvami, co jsme tu o myslivcích pověděli. Sami sebe nazývají „osmnáctá chasa“ a tuť počíná píseň:

Osmnáctá chasa,
jaká je to krása!
když zahrá do pole,
všecko se otřásá.

Kdo vidí naši „osmnáctou chasu“, ana toto zpívá, uvěří jí na slovo. Když pak jí k tomu ke všemu zahrá hudba, kdož tu odolá? Leč sebevědomí naší „osmnácté chasy“ jest v tom ohledu také silné. Náš dotčený krakoviak líčí nesnáze války, až přijde k těmto slokám:

Osmnáctá chaso,
neboj se té nouze,

vždyť vezou za tebou
potravu na voze.

Potravu na voze
a holky v kočáře:
který pak regiment
prajský to dokáže!

To mluví za sebe. Skladatel této písně jest jistě některý z osmnácté chasy. Praví jim to na konci:

Osmnáctá chaso,
neboj se té rány:
když vy tam padnete,
vždyť já umru s vámi!

Zdaž tu nemluví básník — vojín? —

O všechněch ostatních záležitostech ustupují zprávy do pozadí. Válka si hraje na pyšnou sestru, z ostatního nadělala popelky. Při válečném čoudu umlkají musy a při rachocení vozů vzdávají se slavíci řeči. Jeť významné, že mimo dotčený krakoviak ještě nikdo na žádnou „válečnou" nedospěl, když pro písně míru také nesvítí slunce příznivé.

Válka udělala nám přes všechny ostatní plány čáru. Svatojanská pouť jindy tak veselá minula jako postní píseň. Svatodušní svátky, jindy nejvítanější doba výletníkům a studentům, přiblížily se nám jako zákeřníci; očekáváme každé chvíle výstřely a bomby. Bazar národního divadla, jemuž tak mnohá krásná hlava již věnovala nejeden sen, bazar tento odložen na dočasný odpočinek. Ano i naše národní divadlo,

toto nejzamilovanější dítko naší snahy, i to odročeno prozatím až na ukončení války. I v spolkovém životě to vázne. Svatá Eližběta musila býti odročena, Svatobor se nesešel, koncert „Hlaholu“, jindy tak četný, že sotva Novoměstské divadlo mu stačí, byl i v Žofínských místnostech prázdný. Kde se tu má feuilleton zachytit?

Když jsem se již pustil do krakoviaků, nemohu na konec opomenouti ještě jeden, jenž se zpívá skoro všude a platí Bismarkovi:

Bismarku, Bismarku,
holá tvoje hlava,
rostou z ní tři vlasy,
a to je tvá sláva.

A do té trojice
jak pak vpletem věnec?
Spadne-li ti s hlavy,
jakýs to mládenec?

18$^{20}/_{5}$66.

Nynější fisiognomie.

Kromě ran dělových, kromě válečných zpráv mlčí nyní všecko. V tomto okamžiku se díváme na Musy jako na nějaké přeběhlice, které v nás budí soustrast; divíme se tomu, kterak jsme jim druhdy mohli býti tak nakloněni, že jsme jim obětovali všecku svou lásku a náklonnost. Chrám Marsův jest válečně ustrojen; Peridky prchly, sice by jim zalehlo ucho.

Lid nepotřebuje nyní básníků ani jejich ohně. Fantasie naše pracuje sama nyní při 80 stupních R. a co se tu vyklube, předstihne daleko všechen umělecký výmysl. Fantasie naše jest vyprahlá, že ani žádné zprávy nestačí, aby ji ukojily. Detail, domalování, barvitost těm zprávám schází a to si dopracujeme sami. Když sem den 27. června stihla zpráva o páté hodině, že k Benedekovi přišel pruský major co parlamentář, slyšel jsem o osmé hodině o tom již vypravovati takto:

Benedek seděl za stolem a pil kávu, při čemž prohlížel plány. V tom někdo zaklepal na dvéře.

„Dále!“ povídá Benedek.

A do pokoje vkročil pruský major, žádaje za příměří.

Benedek vstal, přeměřil ho a pravil: „Už jsem Vám to jednou povídal: tamhle jsou dvéře! marš!“

A major se odklidil s nepořízenou.

Prosím Vás, co můžete takové podrobné fantasii podat, aby ji to překvapilo? Řekněte jí: „vyhráli

jsme“ — ona vám již podá všecky podrobnosti, kterak jsme vyhráli. Řekněte jí: „couváme“ — ona vám již i poví, proč couváme, jak couváme, kdo kázal couvat, všecko vám poví. Fantasie vaše spílá si nedouků. Chcete, aby se pohybovala v rozumném kroku zdravé logiky: tu vyskočí z úst poslouchajících pojednou šemík a jedním skokem vás zůstaví v úžasu. Váš pegas jest zapřažen, fantasie lidu má ale křídla.

Ve víru tom se točíme všichni. Potkáte člověka, na jehožto pravdivost byste jindy byli stavěli jako na skály. A tento člověk vám počne vypravovati o nějaké bitvě s takovou určitostí, uvede Vám tolik svědků věrohodných, bude se vám dušovat při všech raněných a vůbec při všech, kdož se z bojiště vrátili, že se všemi mluvil, že to má z jejich úst, ano že sám viděl, kterak přibyl plný vlak zajatých: že byste musili býti horší než Tomášové, abyste mu neuvěřili. A přece nic není v tom pravdivého, co povídal. Ani o tom neví, kterak jeho fantasie pracuje na místě událostí a kterak mlhovité útvary jeho vlastních přání a toho, co možným jest, nabývají v jeho ústech podoby, kterou sám má za pravdu, jíž věří.

Rozehřáta znojem událostí fantasie jest schopna nyní skoků, že jsou až komické.

Sedíme na příklad ve večerní společnosti při sklenici piva. Společnost žertuje, kterak se bude chovati, až přijde do Prahy Prušák. Vymalují vám žertem obrázek tak drastický, že by mohli nejednoho polekat. Společnost patrně si namířila také na jednoho svého

člena, aby ho polekala; tento pozná jejich úmysl a odráží je vtipem svým udatně a hrdinsky.

V tom přiběhne v chvatu do hostince děvče a volá našeho smíška stranou.

Ten se za chvilku vrátí celý zbledlý a polekaný. „Pánové, truchlou novinu — jest již slyšet rány z děla.“

Celá společnost byla najednou, jako když uhodí kámen mezi kachny do rybníka. Jedni spěchají domů, druzí jdou poslouchat na baštu, jiní na Letnou — a celá ta střelba nebyla nic jiného než beztaktnost jednoho občana blíž Prahy, který by nevěděl o svém svátku, kdyby mu to z hmoždířů nenapověděli.

Ale i jinak jest nyní fantasie činna. Co na příklad jindy třeba bylo formálností, než se jeden s druhým seznámil a než se poněkud rozhovořil! To jde nyní hračkou. Jdu po ulici a čtu nejnovější přílohu novin. Přijde ke mně dáma, kterou já neznám a která bezpochyby také nezná mne.

„Co nového?“ počne dáma hovořit. „Prosím vás, přečtěte mi to, co máte v rukou.“

A čteš znova, jen že nyní na hlas. Když jsi přečetl, znáš bez okolků vše, co jí srdce tísní.

Můžeš se nyní zastaviti v kterémkoliv hostinci, kde stávají ti, jenž uprchli před blížícím se nepřítelem do Prahy. Ani nevěda jsi v jejich kruh přitažen. Nemine půl hodiny a znáš všecky události jejich okolí, znáš i dopodrobna jejich rodinnou kroniku: víš, kolik má babička dcer a synů, kolik vnoučat, jak starý jest dědeček a kde cestuje nyní syn. Víš, mnoho-li zů-

stavili doma nesklizených polí, dcera že nechtěla se dát pohnout k útěku, poněvadž nechtěla matku zůstavit atd.

A všecka tato tvářnost nese jenom ráz okamžiku. Než se ohledneš, vše se opět postaví jinak, jako když zamícháš kaleidoskopem. Co bylo před chvilkou událostí, není už více pravdou a co bylo před mžikem pramenem útěchy, náhle se kalí a napájí nás obavou. V bouři jest pravda vlnitá. Každý okamžik má svou vlnu, která sotva dostoupí, již padá, aby na její místo vstoupila vlna nová — opět na okamžik. Zvědavost naše nyní tráví žaludkem právě dravým. Sotva jsme jednu novinku požili, již lačníme po druhé a co by jindy stačilo za stravu na celé týdny: již v příštím okamžiku nevíme o tom.

Ani jinak není možno; jeť bouře na blízku a vlny jdou vysoko. 18$^{1}/_{8}$66.

Po prvním zděšení.

Nemyslete sobě, že Praha za těchto těžkých dnů ztratila všecku idyllu. Nevím, znáte-li to množství dlouhých prutů na obou březích Vltavy. Tyto pruty mají s jedné strany vlas s udicí a červem, s druhé strany rybáka. Díval jsem se často na tyto němé sloupy, kterak ani vedro, ani dešť, ani vítr jimi nepohne. Čas od času vymrskne se takový prut z vody

a dle toho, je-li na něm kapr čili nic, skloní se opět do vody dříve či později.

Na těchto rybácích nezměnila nynější bouřlivá doba ani vlasu. Všecky možné věsti o postupu nepřítele nestenčily jejich řady ani o jednoho. Praha se chvěla v zimničném napnutí, na ulicích se tvořila skupení, všude plno debat — rybák takový se nehnul ani s místa. V neděli a v pondělí vypadala Praha jako při stěhování národů, lidé houfně se hrnuli z ulic a ze bran: leč náš rybák dle Goetheho „zřel za udicí v poklidu“ a byl chladný jako kapr. To jest zajisté idylla u prostřed bouře. Nepřeju sobě ani dost málo, aby Prus navštívil Prahu; ale kdyby se tak mělo státi — jsem jist, že ani jeden z těchto rybáků po celý čas nebude scházeti ni na břehu, ni na jezích. Kristus pán věděl, odkud sobě vybírati apoštoly.

Za to jsme již třetí den bez policie, a zdá se, že bysme obstáli bez ní ještě několik dní. V útěku musí spočívati přece jen veliké kouzlo! Kdo viděl za dob míru tu jich horlivost, kterou se shýbali pod břemenem své práce, kterak akta hromadili k aktám, kterak prozkoumali každý sebe menší program, aby obecenstvo ze žádného slova nebralo pohromu, kterak horlivě navštěvovali všecky schůze spolkové atd. atd. — kdo toto všecko zná a viděl, s jakou horlivostí zase upustili ode všeho a kterak na kvap se ubírali za brány: nuž ten se zajisté podiví hrdinské té resignaci, kterak snadno oželili všecky úřadní slasti k vůli útěku! jsou to velmi vážné myšlénky, které nám uvažujícím toto faktum na mysli tanou a řada otázek,

jež by z toho vyplývati mohly, byla by nekonečna. Nechceme otázky tyto vyčerpati a dovolím si toliko jednu: nebylo-li by záhodno, aby pro příště se v obor policejní činnosti vřadilo také lovení ryb? jiný prostředek neznám, jenž by je udržel v městě, když je město v nebezpečí.

O pražských vystěhovalcích povídají se ostatně již velmi zajímavé podrobnosti. Tak v prvním nátlaku a zmatku nebylo lze dostati vozu. Avšak lidé, kteří potratili hlavu, musili míti vůz za každou cenu. A tu platili někteří za cestu z Prahy do Benešova 40 zl., za cestu do Berouna 50 zl., do Plzně 100 zl. Ano vypravoval mi kdosi, že viděl na své vlastní oči, kterak vyplatil jeden utečenec kočímu 110 zl. za cestu z Prahy do Berouna! Leč i v městech, kam se vystěhovali, jsou prý nesnáze nesmírné. V Budějovicích, v Táboře jest prý nahromaděno tolik přistěhovalců, že pro všecky byty nestačí a lidé na ulicích tráví dni i noci. V Plzni prý jest taková drahota v bytech, že za malý pokoj se musí platiti 5 zl. denně. Ta samá drahota panuje v potravě. Člověk se tu věru musí ve vší opravdovostí tázati: zda-liž ti lidé sami sebe nedrancují více, než by činil nepřítel?

O věcech, které někteří vystěhovalci vzali s sebou, aby je zachránili, vypravuje se mnohá pikantní historka. Tak na příklad šel v severních Čechách jeden pán z města A. do města B. Na cestě silnicí potkali jej Prusové a tázali se ho, jdou-li dobře do města B. Pán jim přisvědčil a šli každý na svou stranu.

Přišed ale náš pan do města B., vzpomněl sobě, že zanechal v městě A. trojí věci nad míru důležité: pečeť, cilindr a deštník. Neváhal a ač věděl, že již město A. jest Prusy osazeno, vydal se tam na cestu, aby věci tyto vybavil z moci nepřátelské. Podařilo se mu to a když měl trojí tento majetek ve své moci, sotva dechu popadaje, běžel s ním opět do města B. Tu stál již přichystán vůz a soudruhové naň čekali, že s ním odjedou do Prahy. Náš pán byl ale celý vyjeven. Žádná otázka nebyla s to, aby jej přiměla k odpovědi. Toliko s výrazem největšího uspokojení díval se na zachráněnou pečeť, na cilindr a deštník. Bůh uchovej, aby jedno nebo druhé byl poodložil z rukou. I když seděli na voze, držel pořád ještě v jedné ruce deštník a pečeť, v druhé ruce cilindr. A po celou cestu až do Prahy nepromluvil ani slova, aniž jedno či druhé z jedné ruky poodložil do druhé. Celá řeč spočívala v jeho očích a v uspokojené tváři. Jako matka, která vlastní dítě vybaví ohni a je pak v rukou drží a nikomu z ruky je nedá, aby snad opět neztratila, co již za ztracené měla: tak náš severní hrdina opatroval ve svých rukou pečeť, deštník a cilindr.

Nynější doba jest ovšem vážna a nesnese humór. Ale i humór karakterisuje svou dobu. Nám pak se jedná také o to, abysme příštím líčitelům této doby zaznamenali, co právě v době leží. Události, jež strach vyvolaly, jsou arciť nad míru trudny; strach ale propadá soudu nejprvé, a je-li bezmírný, propadá i opovržení. $18^4/_8 66$.

Pražské listy.

Pak-li jsme dosud nemohli si představiti, kterak žil Robinson Crusoe na ostrově nevím již jakém: nyní to můžeme. Vycházíme na pokraj, abysme spatřili nějakou loď, jež by nám podala zprávy — loď nepřichází. Vycházíme na pokraj, abysme o sobě podali zprávy — nemáme komu. Mívali jsme nohy, rychlé nohy; pošty, telegrafy, železnice, to byli poslové. Za den nám přeběhli celou Evropu a večer jsme věděli, čím ráno započato. Tyto nohy jsou pro nás nyní jako by vlastně nebyly. Drát je nám jako by pohádkou, pošty jako by středověkou legendou a dráhy — jako by nám někdo povídal něco z tisíc a jedné noci.

Možná, že se v těchto dnech staly nejdůležitější vynálezy. Snad že v tomto okamžiku již pracuje podmořský kabel s trojnásobnou silou — my o tom nevíme. Snad že v tomto okamžiku podařilo se již někomu rozluštiti všecky záhadné otázky lidské společnosti — nás je to tajno. Snad že v tomto okamžení dějí se srážky krvavé a světové důležitosti, snad že v tomto okamžení jest příměří, či snad že dokonce přináší již holubice palmu míru: — my jsme vší jistoty prázni. Z nás by mohl nyní filosof utvořiti definici toho, co jest možné. My jsme jako látka světová před stvořením světa; nevíme ještě, co z nás bude a bůh nepřichází, aby řekl: „budiž světlo!“

Jsme doma a přece zase jest nám, jako bysme byli na dalekých cestách. Jsme udychtěni, upoceni, utrmáceni, zemdleni a přece nemůžeme říci: odpo-

čiňme sobě. Jsme osiřelí, bez otce a matky, a kdybysme se ptali, kudy k nim cesta — nikdo neukáže ji, neboť jí nikdo nezná. Jsme jako nalezenec vystavený nehodě; matka jej opustila a otec se k němu nechce hlásit. Temný, šerý pocit táhne se námi všemi a přece nedostává se nám síly k opravdivému smutku. I humor vystrkuje tu a tam růžky, jako: „že se mu ztratil plán", „že ho dosud hledají" atd., ale nikdo z nás nemá síly k opravdivému smíchu.

Žijeme tak jako v polosvětlí; nemůžeme říci, že jest plná noc, ale nevíme také, je-li to večer aneb je-li to ráno. Může-li býti větší pochoutky pro feuilletonistu, než probírati se v nových zjevech umění a vybavovati je z poměrů všedních, vymaniti je z denních zjevů denního života? A nyní? U nás není v ten okamžik umění ani denním zjevem více, a jinde? Možná, že jde stejným krokem, snad i krokem rychlejším — my o tom nevíme. K nám nesáhá ani jediný paprsek umění odjinud, aby nás rozehřál; od nás pak ani jediný nevyplyne, aby rozehřál jiné.

Zbývají nám tedy jenom denní zjevy denního života. Tu však jsme opět v kollisi. Co my tu vidíme, jest tak málo, že se to poví několika slovy. Chodíme po ulicích, chodíme si pro certifikáty, jdeme do hostinců, setkáváme se s Prusy, kteří mají modré a červené uniformy — přece zase víme, že právě v těchto zjevech odehrává se kus historie pro náš národ tak památný, jak ani my sami toho nejsme pamětníci, aniž snad za našeho žití čehosi podobného se dočkáme.

Takto máme svobodu. To jest: o Rakousku můžeme mluviti co chceme, jen že nemáme komu. Máme svobodu tisku, jen že nemáme komu co tisknout a ranní a odpolední listy jsou jedinými literárními zjevy. Máme i svobodu divadelní censury, jen že jest divadlo zavřeno, herci propuštěni a obecenstvo bez gusta. Summa summarum není nám tedy zle. Co nejméně pohřešujeme, jsou ošavlené a číslované zjevy naší bývalé policie. Těm dokonce přejem všecky ty vavříny, na nichž bez starosti spočívají a do světa hledí jako ptáci nebeští a jako kvítí polní. Tyto vavříny kdyby jim měly zvadnout, pak jsme v stavu jim poslat zásobu čerstvých, aby dále spáti mohli. Blanické vojsko bez toho potřebuje čerstvý sukurs.

A co nás nyní nejvíce těší, jest nynější naše obecní zastupitelstvo. Opravdu, tato energie, tato péče a obezřetnost může plynouti jenom z pravého, vlasteneckého zápalu. Tu se nepočítá na úřední hodiny, ba tu není ani rozdílu dne a noci. Tu se pracuje, dokud práce třeba a radnice jest jejich takřka výhradním bydlištěm. Voják na poli, zastupitelstvo v radnici. Tak se chová, komu osud Prahy jest první vlasteneckou záležitostí.

Bůh dej této naší matce Praze brzy žádoucího oddechu. Mnoho již přečkala, mnoho bouří stáhlo se již nad jejím čelem. Od svých i nesvých nejednou již opuštěna, od nepravých přátel jen tenkrát vyhledávána, když ji viděli přetýkati strdí a mlékem, od těch pak, jimž přední o ni náležela péče, považována za popelku, za člena rodiny nemilého! Kýž se brzy nad

ní již mraky rozptýlí, kýž konečně v ní již jednou přijde k rozvinu, co má sílu životní, kýž pak jsou přede vším silni a neunaveni ti, kteří jsou i nyní její opravdovými přátely! 18$^{12}/_{8}$66.

Za našich dnů.

Nemocný, který požil velikou část opia, odumírá novým dojmům a organismus jeho vyhledává si chůzi obyčejného kroku. Tak také u nás. Nás již nemůže nic víc překvapit, poněvadž fantasie a skutečnost s veškerou tíží množících se lavín těsně kolem nás zahlučely. Máme kouřící se zříceniny vesnic, máme rozbitou úrodu, máme zemi vlastní i cizí krví zkropenou, máme zemi vyssatou nesčetnými obětmi — co můžeme ještě chtít? Nejsme si toho všeho ještě vědomi, co se nám přihodilo. Jsme dosud narkotisováni a činy naše v stavu mimořádném. Možná, až se o tom dozvíme, co vše jsme přestáli, že zvoláme všickni: kterak jsme to mohli přestát!

Tedy navykáme svému stavu. Cítíme, že jsme slabi, nevíme ještě, kam třeba bude obvazadla, ale vycházíme již. Na lůžku nás to umoří. Pošta, čili vlastně nepošta se o to stará, abysme zbytečně se nerozčililili novými udalostmi a my tudíž se opět již ohlížíme na rozích po plakátech, které ohlašují hudbu, koncerty a nic více. Vycházíme již i také několik kroků za bránu, také několik loděk již opět vidět na Vltavě,

v níž se koupá velmi mnoho mládeže, ostatně jsme mlčeliví a tiší. To jest stav Prahy na konci prvního týdnu za posádky Prusův.

Tato válka byla prý válkou Němců s Němci. V tomto ohledu podávají vídenské listy zajímavé doklady. Vypisují scény ze severního nádraží vídeňského, kam po bitvě u Králové Hradce přibylo nesčíslné množství raněných. Rozumí se, že též nesčíslné množství zvědavých a pomocných je očekávalo a že jmenovitě suma zvědavých se tlačila k poraněným, aby se dozvěděli, kde bojovali, kde byli raněni, jak to tam vypadá a podobně.

Přišli k jednomu, žádajíce aby jim zodpovídal tyto otázky a on odpověděl: „Nem tudum."

Druhý na to všecko nevěděl jiné odpovědi, než lakonické: „Nerozumím."

Třetí odpovídal slovy: „Non capisco."

Čtvrtý odpovídal: „Nieznam."

Pátého tu již více nebylo, aby se ho byli také optali. Musili přijíti krajané raněných, aby lačné zvědavosti Vídeňanů podali přetlumočenou potravu.

Tak vypadala ta válka Němců s Němci.

Ostatně vidíme tu i nepřátelské Němce s blízka a slyšíme na své vlastní uši, kterak z husta mluví po polsku. Z jednoho polského kruhu pruské posádky donesla se k nám tato historka.

V jednom hostinci bydlí šestnáct vojáků větším dílem polských. Jak známo záleží pražská posádka hlavně z mužů ženatých, usedlých. Mnohý z nich má

doma hospodářství, obchod, závod továrnický anebo řemeslo. Většina jich jsou otci. To tak mimochodem.

V našem hostinci bydlí těch šestnáct mužů pohromadě a stravují se při jednom stole. Jim jest přidělen jeden desátník a ti všichni stojí pod jeho dozorem.

Když zasednou za stůl, přinesou se jídla obyčejně před desátníka a ten první sahá do mísy. Ten vskutku svého práva užil, vybral sobě nejlepší částky na talíř a — podržel je pro sebe? Nikoliv. Dal je jednomu prostému vojáku, načež ostatní vybírali sobě dle řady.

Šenkýřce, která donášela jídla na stůl, bylo to na ponejprv velmi podivné. Myslila, že se stal nějaký omyl, neb že onen prostý má o celou společnost nějaké zvláštní zásluhy, že snad je zachránil v bitvě před smrtí, snad vybavil ze zajetí, snad nějak jinak o ně se zasloužil. Dloubalo jí to v hlavě a zvědavost ženina ji pobádala, aby druhý den ještě pozorněji si toho všímla, bude-li se to opakovat.

Druhý den se to opakovalo na vlas. Desátník opět vybíral nejlepší sousta a dával je témuž prostému. Třetí den totéž.

To bylo hospodské již příliš mnoho a zvědavost její dostoupila největší míry. Odhodlala se a zeptala se po příčině.

Desátník i prostý se usmáli a vyložili jí příčinu. Onen prostý, jenž dostával nejlepší sousta, jest doma statkářem a desátník u něho doma šafářem. Tento poměr familiarní nezměnil se ve válce.

ských. Známo totiž, že Soběslav I. velmi miloval své Čechy a že z lásky k nim hleděl je ohraditi důrazně proti vplyvu cizinců tak zhoubnému a nečestnému. Kronista vypravuje, kterak se stalo pobití nad Botyčem, jenž slove „u sv. Jana na bojišti.“ Tam Soběslav porazil mladšího svého bratra, jal ho a dal ho do většího města pražského u vězení a sice proto, „že byl cizozemce v Praze rozplodil a z nich úřadníky zdělal.“ Tehdáž sestoupili se korouhevní zemští a aby Praha za nepřítomnosti knížete vždy zabezpečena byla, učinili mezi sebou úmluvu, jež pak pod jmenem práv soběslavských obdržela sankci.

V této úmluvě jest především zajímavý kus, jenž jedná o tom, když by „země od pána osiřela, kým a kterak má býti spravována.“

Tu se stalo dle kronisty svolení mezi těma bratroma i ode všech pánů zemských, od měst i od popravcí, i ode všech zemanů,“ že kdyby dědice nebylo v Čechách ke knížectví, že v této sirobě má purkmistr pražský z většího města zemi spravovati a sice až do doby, dokud nebude kníže zvoleno. V této sirobě že mají všecka města jiná, kteráž ke knížectví přislušejí, i purkkrabí, k němu hleděti a jeho poslušna býti. Purkmistr že má v té chvíli „na rathúse tráviti na groš obecný.“ Ve své radě má purkmistr míti svého zemského soudce i zemského purkkrabí. Všickni úřadníci že mají k němu hleděti a jeho poslouchati jako vladaře mocného.

Rovněž zajímavý jest kus, jenž mluví o svobodě starého města pražského za také doby. Tu uzavřeno,

aby město pražské větší k podkomořímu (za nynějších dob by se jmenoval místodržitelem) v nižádné věci nehledělo aniž jeho poslouchalo, aniž se podrobilo některému jinému úřadníku. Ale aby k samému knížeti hledělo a ve všech svobodách a právích aby jakožto svobodní páni seděli. Toliko co do berní zemských a co do ochrany zemské mají učiniti jakožto jiní zemané.

Velezajímavý jest kus těch soběslavských práv o tom, kdo purkmistrem v Praze nemá býti. Praví se doslovně: „Nejprvnější kus jest tento: že žádný Němec, kterýž by česky neuměl, nemá purkmistrem býti.“

Tyto zásady práv soběslavských vyhledali sobě naši předkové v dotčeném roce patnáctého století, když byli poukázáni v Praze sami na sebe. Podivná hra událostí! Roku 1866 nevyhledali jsme si práva Soběslavská. Ale přičiněním našich úřadů jsme rovněž poukázáni sami na sebe, purkmistr měst pražských vede úplnou správu města a město ni země nehledí ani k svému místodržiteli, aniž poslušno jest některého jiného úřadníka. Město i země jsou poslušny sebe a sice s vědomím nejvyšší dospělosti občanské, jež se vrcholí v samosprávě! $18^{19}/_{8}66$.

Policejní hlídky jindy a nyní.

Za šeré noci ozývaly se po chodnících pražských volné kroky. To jest: veliká část ulic neslyšela tyto

Hospodská byla uspokojena.

Ostatně nám stísněné poměry našich dnů snad mimovolně pomohou k brzkému započetí stavby národního divadla. Lidí bez práce a zaměstnání jest veliká síla a město naše koná, seč síly jeho stačí, aby zaměstnáním ubránilo nouzi a bídě, která jinak by měla otevřené dvéře do kořán. Avšak město samo nestačí a ohliží se také po jiných. Včera uzavřeno, aby se požádal divadelní výbor, by vzhledem lidu nezaměstnaného započal co možná brzy se stavbou. Jsou-li plány hotovy a myslíme, že jsou, nebudou i zbývající kroky asi příliš mnoho času vyžadovati a rozhodnutí stane se zajisté rychle, bez odkladu.

Ještě na jeden pramen bychom dovolili si zde poukázat, kterak by lid zaměstnán býti mohl. Zda-li by se nemohlo nyní našemu městu získati dovolení, aby sneslo pražské hradby? Nač má být otevřené město uzavíráno hradbami? $18^{16}/_{8}66$.

Siroba Čech a purkmistr Pražský.

Historie Čech a jmenovitě Prahy má asi málo podobných momentů jako jest nynější: aby totiž hlava království Českého byla opuštěna ode všech, kdo dříve za hlavu její se považovali a kteří by jindy nebe a zemi svolali do zbraně, kdyby jim někdo jiný vlas na té jejich hlavě popíral. Třebať ale nejednou byla Praha od úřadů zemských vydána na sirobu, tož ani

jediný moment v historii se nenajde, aby se to bylo stalo spůsobem, jenž doslovně hraničí až na samý škandál; aby totiž týden dříve, než toho bylo třeba, dali se úřadové na útěk tak zmatený a poděšený, že naši současníci nic podobného neznají a že naši potomci dlouho budou se míti čemu diviti, kterak za našich dnů o ten nebohý život starost byla větší, než o veškeru práci a povinnost v úřadě, než o všeliké osudy země.

Ejhle, to vše se stalo za doby naší.

Zdali na příště sebevědomí úřednické tak zhola říditi se bude dle vědomí občanského, o tom nelze dosud plný úsudek pronésti. Ale psychologie lidu, jež mívá obyčejně jemná tykadla, nevěří v budoucí skromnost příštích úřadů, nýbrž zcela s jistotou předpokládá, že až se navrátí, ve smyslu asi zcela byrokratickém budou chtíti vynahradit, co nepřítomností svou zanedbali, že horlivostí asi podivnou budou chtíti v zapomenutí uvest, co jim získalo porážku v úctě veškerého národa.

Leč podívejme se již do historie, abysme seznali, že v momentech takových, kde Praha a Čechy jsou opuštěny, přichází samospráva s vítězným znamením a že právě obec to jest, která nám živě dokládá, že nejsme opuštěni dotud, dokud se neopustíme sami.

Kolem roku 1425 za válek husitských byla Praha co do opuštěnosti ve stavu asi podobném jako nyní. Úřadové ji opustili a správa připadla obci. Avšak obec nebyla na velkých rozpacích, kterak se zachovati, ano uzavřeno, aby v platnost vešly zásady práv soběslav-

ských. Známo totiž, že Soběslav I. velmi miloval své Čechy a že z lásky k nim hleděl je ohraditi důrazně proti vplyvu cizinců tak zhoubnému a nečestnému. Kronista vypravuje, kterak se stalo pobití nad Botyčem, jenž slove „u sv. Jana na bojišti.“ Tam Soběslav porazil mladšího svého bratra, jal ho a dal ho do většího města pražského u vězení a sice proto, „že byl cizozemce v Praze rozplodil a z nich úřadníky zdělal.“ Tehdáž sestoupili se korouhevní zemští a aby Praha za nepřítomnosti knížete vždy zabezpečena byla, učinili mezi sebou úmluvu, jež pak pod jmenem práv soběslavských obdržela sankci.

V této úmluvě jest především zajímavý kus, jenž jedná o tom, když by „země od pána osiřela, kým a kterak má býti spravována.“

Tu se stalo dle kronisty svolení mezi těma bratroma i ode všech pánů zemských, od měst i od popravcí, i ode všech zemanů,“ že kdyby dědice nebylo v Čechách ke knížectví, že v této sirobě má purkmistr pražský z většího města zemi spravovati a sice až do doby, dokud nebude kníže zvoleno. V této sirobě že mají všecka města jiná, kteráž ke knížectví přislušejí, i purkkrabí, k němu hleděti a jeho poslušna býti. Purkmistr že má v té chvíli „na rathúse tráviti na groš obecný.“ Ve své radě má purkmistr míti svého zemského soudce i zemského purkkrabí. Všickni úřadníci že mají k němu hleděti a jeho poslouchati jako vladaře mocného.

Rovněž zajímavý jest kus, jenž mluví o svobodě starého města pražského za také doby. Tu uzavřeno,

aby město pražské větší k podkomořímu (za nynějších dob by se jmenoval místodržitelem) v nižádné věci nehledělo aniž jeho poslouchalo, aniž se podrobilo některému jinému úřadníku. Ale aby k samému knížeti hledělo a ve všech svobodách a právích aby jakožto svobodní páni seděli. Toliko co do berní zemských a co do ochrany zemské mají učiniti jakožto jiní zemané.

Velezajímavý jest kus těch soběslavských práv o tom, kdo purkmistrem v Praze nemá býti. Praví se doslovně: „Nejprvnější kus jest tento: že žádný Němec, kterýž by česky neuměl, nemá purkmistrem býti."

Tyto zásady práv soběslavských vyhledali sobě naši předkové v dotčeném roce patnáctého století, když byli poukázáni v Praze sami na sebe. Podivná hra událostí! Roku 1866 nevyhledali jsme si práva Soběslavská. Ale přičiněním našich úřadů jsme rovněž poukázáni sami na sebe, purkmistr měst pražských vede úplnou správu města a město ni země nehledí ani k svému místodržiteli, aniž poslušno jest některého jiného úřadníka. Město i země jsou poslušny sebe a sice s vědomím nejvyšší dospělosti občanské, jež se vrcholí v samosprávě! $18^{19}/_{8}66$.

Policejní hlídky jindy a nyní.

Za šeré noci ozývaly se po chodnících pražských volné kroky. To jest: veliká část ulic neslyšela tyto

kroky a jenom v některých uličkách zaznívaly tempem, v jakém slýcháme klepot hodin ve věži: šly pomalounku, zvolna, aby se nepřekvapily a do rána hodně málo ulic prošly. Čím méně jich prošly, tím důkladněji byly ty ulice propátrány. Dočkal-li jsi těchto kroků, přiblížily se za hodnou chvíli dvě šedé postavy, nad jejichž ramenem, byla-li noc světlá aneb-li na ně hodil plyn záři, lesknul se nasazený bodák. To byly hlídky pražské policie.

Krok ten byl v obyčejných časech asi úřadně předepsán. Šlyť všecky stejným krokem. Napadnul-li tě někdo, mohls býti jist, že se hlídky nedovoláš, neboť nač by k vůli tvému volání měnila hlídka svůj pohodlný krok? Okolo dvanácté hodiny ubíraly se tyto kroky pravidelně ulicemi, v nichž stály hostince. U hostince se hlídka postavila a pak jsi slyšel buďto na dvéře aneb na okno silné klepání, ne-li bouchání.

Na otázku „kdo to?“ odpovědělo se z venčí: „Patrolla.“ Tato odpověď nikoho nepřekvapila. Dveře se otevřely a volné ty kroky s pagnetem vstoupily do hostince. Hostinský smekl čepičku, požádal pozdní hosti, aby si usedli a v malé chvíli na to stál před každým z nich džbánek pěnícího se piva. To se rozumělo samo sebou, nikdo se nedivil tomu, neboť patrolla byla o půlnoci obyčejným hostem. Který hostinský si ji nedovedl předejíti tímto způsobem, měl s ní kříž a sotva stačil běhati na policii, neboť pořádek v městě musil býti.

Když bylo hodně po půl noci, byly již hostince zavřeny a hlídky opět na ulicích, posilněny a čerstvý

krok jejich ale zněl opět, jako klepání hodin ve věži a tu bylo velmi snadno s kteroukoliv hlídkou zapřísti následující dialog:

„Prosím vás, pánové, který pak hostinec jest ještě otevřen?"

„To je těžká věc, jest již pozdě."

„Ach, což vám je pozdě; vám otevrou všady."

„Věru nevíme."

„Toť se rozumí, co pánové vypijí a snědí, o to se nemusejí starat."

Hlídka nepřemýšlela dlouho, zaklepala v nejbližším hostinci, vešla tam i s hostmi a dala se častovati tak dlouho, jak dlouho chtěli hosté. Na ulicích mohlo se zatím díti cokoliv.

Když popili a pojedli a hosti i patrolla se rozcházeli, pravila hlídka: „Děkujeme, pánové. Kdybyste příště ještě někam poroučeli, stojíme v ten a ten den tam a tam."

To bylo v dobách poklidných. Jinak zcela, byla-li doba poněkud pohnutější; rozuměj: co do národního ruchu pohnutější. Tu se ty kroky změnily rychle. Tempo věžních hodin proměnilo se v tempo hodin kapesních, pagnety se rozmnožily, ve všech ulicích bylo jich nad počet, kolem měšťanské besedy ale tolik, jako by tam chtěly státi posádkou. Co ty rozmnožené hlídky chtěly, to mimo ně snad ani pán bůh nevěděl. Jisto jest ale, že každá národní píseň byla jim jako trn v oku a že v kterém hostinci se ozvala, hostinec ten měl hned osud měšťanské besedy, a že tam stíhala hlídka hlídku na blízku. Fr. Pěkný mohl by vy-

veny cesty, co tam vypěstováno zárodků k sadům a mladistvého křoví, přibývá rok od roku místu tomu navštěvovatelů.

Jeť také vyhlídka od tamtud na Prahu rozkošná. Jen si tam, prosím, vyjděte za rána aneb za doby večerní, jděte až nahoru k restauraci, vezmete si tam židli, sedněte si až na pokraj tamní prostory a tuším, že se nebudete ohlížeti po žádném společníku, aby Vám teprva musil vypravováním čas krátit. Kam pohlednete, všude to k vám mluví slovy starých pověstí, zašlých dějů, mohutné snahy, umělé pilnosti. To ohromná kronika před vámi a máte-li české srdce, máte-li mysl vnímavou a ducha neponořeného v dřímotu: vy se ani nenasytíte těmi řečmi, které k vám se všech stran se tlačí ve spůsobě laskavých, velebných vypravovatelů. Ať již vám vypravuje Žižkov, ať si to mlhavý Vyšehrad, nechť si to Karlův most aneb královské Hradčany, nechť si to báně a věže koupající se v lesku slunečním, aneb ten klidný tok Vltavin, v němž se všecko to obráží: vy ani za jednou, ani za dvakrát, ani za vícekrát nebudete těchto milených zvuků syti.

A k tomu vám zahučí temný šumot kvapících přes jezy vln, jako by vám stvrzoval, že to skutečná mluva dávných dějů, naproti vám pak zase vřelé klapání kamenických kladiv do různých kvádrů, jako by se vám ohlašoval krok, s nímž v přítomnosti spějete dál a v tomto toku půvabné ostrovy, za vámi pak to malebné okolí severovýchodní; ať duchem nasloucháte v kteroukoliv stranu, ať oko vaše těká po městě aneb

jeho okolí: vy vždycky budete míti pocit, že vracíte se z příjemné, milé cesty.

Za těchto dní zvláště mnoho lidí putuje k Letné. Nesčítáte je do set, jdeť jich tam na tisíce. Nejdou tam za tím účelem, jaký jsem právě naznačil: v oděvu chudém, prostém, ozbrojeni motykami, lopatami, rýči a jiným nářadím jdou tam za svou prací. Ráno je uvidíte plnými zástupy tam přicházet a večer v nepřehledných, nekonečných pásmech odtamtud se vracet ku krbu domácímu — mladé, staré, ženy i muže. Během dne uvidíte je tam v rozličných skupeninách, u každé skupeniny praporeček s nápisem: „Práce nehaní člověka." Skupin těch je všude kamkoliv pohlednete. Dole při samé řece, na stráni, na výšině samé ve směrech k Bruské bráně, k Bubeneckému parku, v odvětvích zase k těmto, všude lidu jako nasypáno. Tu odvážejí hlínu v kolečkách, tu kamení, tu zase vybírají kamenité částky, tu ryjí, tu kopají, tu zase upravují a těch rukou jest do šesti tisíců.

To jsou dělníci, jež zaměstnává obec pražská upravováním Letné. Řekl-li jsem dělníci, nevybral jsou pravý název, ač příhodnějšího neznám. Poznáte v řadách těch lidi, na nichž byste i jinak viděli, že to není jich každodenním zaměstnáním. Tu kope čalouník, tam odváží na kolečku hlínu zámečník, tu ten, tu onen řemeslník a společná nesnáz lidu pracovnického svolala je zde všecky k jedné práci. Proto asi ty nápisy na praporečkách, při nichž bych si přál toliko, aby negativní jich význam změnil se v positivní, na příklad: „Práce ctí člověka."

jeden límec, ani jedna hvězdička; každý diurnista, každý úřadní posel byl uložen na místo bezpečné. My všecky kalamáře rozlili, my všecka péra rozskřípali a papír popálili až do posledního ostřižku — co našli Prusové po nás? Nic, zhola nic. A kdybyste vy jim nebyli půjčili zrádně inkoust, papír a péro, ani čárky by nebyli udělali na celé své cestě. Aha! Na tomto základě se budeme měřit, na tomto základě předstoupíme před soud historie aneb alespoň před soud našeho chéfa: a uhlídáme, kdo jest vinen a kdo jest viny prost!?

O, takhle o vlastenectví mluvit, o národnosti, o obětivosti a utrpeních — to máte plná ústa, vy chvastouni! Mluvit, ale nic vykonat. Když přišli Prusové a žádali na vás, tu jste hned měli všeho dost. A když my teď přicházíme a žádáme za to, co nám patří, tu hnedle říkáte: ouha! A to je vlastenectví? Národnost! Šli jste ji bránit, když jsme vás k tomu vyzývali? My to dovedli. My jsme raději utíkali a s námi utíkal český jazyk úřadní, aby nevzal porušení. A to ceníte tak málo? Ten jazyk, tu úřadní hantýrku, kterou ustavičně žádá ta vaše rovnoprávnost — to kdyby jsme byli potratili: ani žádný Hus ani Jungmann by ji byli nevzkřísili opět. Kde jest národnost? U nás jest národnost a proto vám jí budeme od nynějška udílet tolik, mnoho-li my uznáme za dobré. My jsme ji zachránili, vy jste se jí zbavili!

Obětivost, utrpení, samospráva, generální sněm, federace — to všecko jest u vás a my jsme vedle toho pouhé nuly? Nuže, dobrá! My chceme býti nu-

lami, avšak podíváte se, až dostanete konečný účet, mnoho-li těmi nulami vám přiroste. My nepovolíme nyní ani píď. My budeme žádat každý rest daní až do poslední kapky a kdybysme vám měli prodat i základní kámen vašeho gruntu. My vám ukážeme, kdo jest směšný, kdo jest nulou. Či myslíte, že se nula nedovede dopálit? Samospráva! Ano to se dovedete napínat, že jste se dovedli po dva měsíce spravovati bez nás. Uvidíme, co dovedete nyní s námi a vedle nás! To bysme se na to podívali, abyste vy nás nepotřebovali! Vy nás musíte potřebovat i kdybyste nás nepotřebovali! Tak to žádá pořádek již od stvoření světa, tak to bylo v Egyptě, v Číně, tak je to v Turecku i za ním. A myslíte, že světa pořádek založil nějaký drvoštěp či punčochář?

Generalní sněmy!? O český národe, kam jsi to došel? Což nevíš, že jsou naši generalové neschopni? A na ty se nyní spoleháš? Což nevíš, že všecko avancování jest zastaveno? Kdo pak se tam tedy sejde? Nynější generalové se nedostaví, noví generalové nejsou — aha! to vy si hned myslíte, že každý Sokol jest rozeným generalem a z těch že bude záležeti ten generalní sněm! Jak pak by ne! Aby nám pak diktovali všechněm červené košile bez hvězdiček a bez límce! Nic generalní sněmy! Nyní my byrokraté ukážem, seč jsme — a protož byrokratické sněmy; ty můžete dostat ve skupinách, jakých budete chtít. Ale pak ať Sokol hledá svou červenou košili! My jim přistřihnem jejich stejnokroj, my jim dáme čapky!

Federace! To by ještě scházelo! Povolovat daně

a vojsko a na nás nevybrat ani vindry! To by byla pěkná vláda, abychom my záviseli na vás, aby zem vaše tučněla a nám nevybyla ani čest, abysme vám okázali, kam s tím! O, jenom zvolna, pánové. Nezapomínejte, že jsme to my a nejsme-li tu ještě, že přijdem co nevidět a s námi musí počtovat, kdo chce někam dospět — my pak se postaráme, aby vám nenarostla křídla výše, než jest míra naše!

18⁴/₁₀66.

Listy z Prahy.

Matička Praha má od včerejška novou tvář. Modré pruské kabáty, na něž jsme byli již uvykli, nehemží se více po ulicích; berlínský žargon nedoráží více k našemu sluchu a drožky hrčí velmi mírně po pražském dláždění. Neslyšíme více hluk bubínků a rozrážející jej hvízdot píšťal, jejž žádný Pražan nevěděl kam vřadit, když jej poprvé uslyšel a jejž naše mládež tak rychle a trefně dovedla nápodobit. Ulicemi pražskými netáhnou modré tlupy s tou hudbou, o které se jedna vyslovila, že jest sice také pěkná, ale „že nemají tu výslovnost a že to nedovedou tak doložit jako naši.“ S pražského hradu nevlaje více prapor černobílý, s pražských věží padly prapory bílé, jejichž nevinnost až nazbyt dlouho vzdorovala prachu a skvrnám.

Od včerejška máme tu zase „naše“. Oko pražské během desíti neděl tak jim odvyklo, že mu poskytují

pohled nový. Ale oko pražské rádo se za nimi ohlíží, rádo je provází, rádo se při nich pozastaví. Však také sotva kde uvidíme kterého, aby šel samoten. Tu jej provází přítel, tu bratr, sestra, tu stařičká matka učí se rychlému kroku a vede si syna za ruku. Tu povídání a vyptávání, tu zase nový známý přichází vstříc, by pozdravil a ruku stiskl, tam opět jiný se usmívá — odbývají se radovánky prvního shledání po dlouhé nepřítomnosti. Pražský lid je uvítal s hlasitou radostí, jej to elektrisovalo, když slyšel, že to „naši". Víť i náš lid dobře při tom, že třeba se nevraceli co vítězové, že se navracejí co vojsko udatné, ale nešťastně vedené, více na jatky hnané, než na bojiště vyvedené. Nuž a tito vyvázli z bezohledné nástrahy smrti, lid náš cítí s nimi, že se radují z života, z chvíle shledání. Hněv našeho lidu nepadl nikdy v této válce na vojáka, který vyšel z lidu, za to ale s celou silou vrhl se na vůdce, kteří s neschopností spojovali pohrdání vším, co bylo našeho.

Od včerejška nabyla tvář Prahy zase výrazu klidnější domácnosti. Pocit poměru k cizotě zmizel a srdce se hlásí opět o svá práva. „Naši" si vyhledávají opět známé své krby a při nich známé své družky a jedním mžikem rozevrou se náruč i ústa. Ovšem, že tu také mnohé sklamání, mnohá naděje selhaná. Dívku sice našel — ale srdce bylo to tam. Za pruskými kazajkami hrnulo se proudem tužných srdcí na tisíc a tuť i nejedno domácí vzalo za své. Ale je v tom shledání přece život, vášeň, pravda. Mnoho tu Marketek, mnoho vracejících se Valentinů.

Viděl jsem jedno takové shledání. Voják váhal mezi slzou a proklínáním, děvče duchem prchalo a nohou bylo jako přimrazené. Voják mluvil k ní s bolestí opravdivou: „Což pak jsi tak na boha zapomněla, že jsi svou věrnost roztrhala, že ani jeden z našich slibů ti neuváznul v paměti? Což pak tě lichá slova tak omámila, žes jim věřila více, než svaté pravdě? Koulím jsem ušel, ale tu hlavní ránu měla jsi ty na mne uchystánu.“

Nebohý voják netušil, že nepřítel nepustoší jen krajiny, ale i srdce lidská, že nedrancuje jen spižírny, ale že mu není posvátno ani jmění srdce.

A pak prý česká krásná literatura nemá pro letošek vyhlídky! Ovšem možná, že se románů bude méně psát, ale co se jich dělo a děje a co jich ještě se bude odehrávati v těchto rychlých změnách: všickni naši nakladatelé nestačí, aby je vydali. Což tu osnov a zamotání, což tu plynných i kostrbatých dialogů, což tu dějů — vůbec všech požadavků obstojného románu! Jen na jedno příhoda událostí zapomněla, aby romanopiscům přišla v ústrety — neměla dáti pruskému vojsku odtáhnouti dříve, dokud naši nevešli. Jak vděčné by tu bylo rozuzlení! Tak na příklad by dýchal nad Žofínem krásný letní večer, ptáci by poletovali, mušky by bzučely, luna a hvězdy by se usmívaly jen což. Tu kdesi v šerém úkrytu šeptalo by si dvé srdcí pravdu i lež, ústa by se měla k pravdivému i vmluvenému ohni — v tom by přistoupil „náš“, poznal by svoji milenku, kterou dobyl nepřítel — jak vhodná to příležitost, probrati celou škálu pocitů, od

nejjemnějšího zaželání až do nejprudšího výbuchu pomsty nad sklamáním! Na čerstvé stopě jak by tu rychle vypučela „růže krvavého činu", jak by tu bylo rozuzlení dokonalé a úplné!

Ostatně nám zbývá všem zacelovati rány, z nichž prýští ještě čerstvá krev. Na bojišti ovšem jsou pole rozorána a krvavé stopy rádlem rozmeteny. Ale kdo tuty dni ještě jede kolem Terezína, nemůže se zdržeti pocitu nad míru bolestného, vida pokácenou tu krásu stromů v počtu úžasném. Mrtvola stromu leží u své kolébky. Několik měsíců času s dobou podzimní úplně vysušily ta krásná těla a požehly listí. Spousta tu vládne plným dojmem. Mohutný kmen tu leží vedle strůmečku sotva několikaletého, taktéž pokoseného, stařec vedle dítěte, mrtvoly dospělých vedle mrtvol nemluvňat.

Půvabnost té krajiny dlouho bude nosit rány na odiv a mnohý ještě překročí tu krajinu, než v ní najde nové pokolení. $18^{20}/_{10}66$.

Podejme si ruce!

My Čechové jsme utrpěli poslední válkou nejen na jmění hmotném, ale rovněž citelny jsou rány, které na ten okamžik zasazeny jsou duševnímu pokroku našemu. Duševní produktivnost leží dosud téměř celá ladem a obecenstvo jest v tomto ohledu dosud tak nemocné, že se po stravě ještě ani neptá. Obecenstvo

jest mocnější, než si samo vyznati troufá a stůně nebezpečněji, než jest si vědomo. Člověk, který nemocen leží na lůžku a stravy se netkne, prozrazuje nám celým zjevem svým, že uzdravení jeho není ještě na blízku. Nuž, naše obecenstvo neleží sice na lůžku; ale pro bůh, jaký jest to stav zdravotní, jaký jest to život, když jím vládne plná lhostejnost, zda-li se mu něčeho podá, co by mu šlo k duhu?

Ovšem, že tu lehká výmluva. Nepodává se nám ničeho, mohou říci, nám tedy netečnost nepřičítejte. Nuž, nechci vyčítati tomu ani onomu. Ale pravda leží asi v tom, že se spisovatelstvo bojí obecenstva a obecenstvo že je této bázni dosud rádo. Spisovatel si myslí, že nyní těžko psáti, když se vůbec nikdo po ničem neptá, aniž by se ptal snad po něčem novém. Nebo těch několik exemplářů, které by se dostaly mezi čtenáře, to ani nestačí spisovatelově ctižádosti, neřku-li, aby dostačilo nakladateli; nepobádá ani jednoho ani druhého k obzvláštní činnosti a chuti. A obecenstvo zase jako by se své strany bálo se zavadit o otázku tu, bálo se požadovati stravu samo, aby se nemyslilo, žeť jest již vskutku zdrávo a že se může počíti s normalním jeho stravováním. Z obojího pak: z bázně na jedné a z netečnosti na druhé straně povstává mezi námi onen zoufalý stav duševního našeho života produktivního, jaký u nás nyní vskutku panuje a jaký by dřív či později měl úplné vysílení, jisté bezžití v zápětí.

Arciželť podobný stav nastoupí po každé katastrofě snad u každého národa; ale tolik jest jisto, že

podobná zastávka vývinu jiným národům nemůže tak býti na škodu, jako našemu se může státi osudnou. Národové, kteří již dospěli na výši, mohou se zastaviti bez nebezpečí. Ale národ mladý jako náš, který si teprva vyšel, aby oné výše dostihl, ten beze škody nesmí se zastaviti. Ten nesmí se státi duševním sběhem ani na okamžik, sice zmalátní a ona kýžená výše stane se mu záležitostí lhostejnou. A národ, který by nedovedl se vykázati majetkem vyšším, ano co hůře, který by na se uvalil výčitku, že po tomto majetku ani netouží — jakou by tento národ měl cenu uprostřed těch národů, které skutečný zápas o palmu žene v před; jakou by měl cenu uprostřed zápasníků duševních, kde věčný boj vyzývá duchy na zápasiště a není poklidu leč v dosaženém cíli?

Nuž a jaká tady odpomoc?

Jest pomoc, pakli setřesem se sebe umrtvující stav duševní lethargie, pakli všichni sobě rukou podáme ku práci vespolné. Předně konstatovati třeba, že třeba jsme neměli produktivních sil nadbytek, máme jich přece tolik, že mohou čestně zastoupiti u národa úkol duševních živitelů. Ukážiž jim obecenstvo, že jim porozuměti chce, že rádo jim naslouchá a že mu vyšší naladění jest potřebou hledanou: a obecenstvo sezná, že v nejednom ohledě najde, čeho si hledá. Aj, kterak srdce se člověku šíří,ováží-li se, kterak bystrým dosud se proukazoval náš národ ve všem, co se týkalo vyššího jeho života! Hned v prvopočátcích nosilo mu nadšené studentstvo knihy do domů, vzdělaná mládež učila své otce čísti a vyskytli se jednot-

jest mocnější, než si samo vyznati troufá a stůně nebezpečněji, než jest si vědomo. Člověk, který nemocen leží na lůžku a stravy se netkne, prozrazuje nám celým zjevem svým, že uzdravení jeho není ještě na blízku. Nuž, naše obecenstvo neleží sice na lůžku; ale pro bůh, jaký jest to stav zdravotní, jaký jest to život, když jím vládne plná lhostejnost, zda-li se mu něčeho podá, co by mu šlo k duhu?

Ovšem, že tu lehká výmluva. Nepodává se nám ničeho, mohou říci, nám tedy netečnost nepřičítejte. Nuž, nechci vyčítati tomu ani onomu. Ale pravda leží asi v tom, že se spisovatelstvo bojí obecenstva a obecenstvo že je této bázni dosud rádo. Spisovatel si myslí, že nyní těžko psáti, když se vůbec nikdo po ničem neptá, aniž by se ptal snad po něčem novém. Nebo těch několik exemplářů, které by se dostaly mezi čtenáře, to ani nestačí spisovatelově ctižádosti, neřku-li, aby dostačilo nakladateli; nepobádá ani jednoho ani druhého k obzvláštní činnosti a chuti. A obecenstvo zase jako by se své strany bálo se zavadit o otázku tu, bálo se požadovati stravu samo, aby se nemyslilo, žeť jest již vskutku zdrávo a že se může počíti s normalním jeho stravováním. Z obojího pak: z bázně na jedné a z netečnosti na druhé straně povstává mezi námi onen zoufalý stav duševního našeho života produktivního, jaký u nás nyní vskutku panuje a jaký by dřív či později měl úplné vysílení, jisté bezžití v zápětí.

Arcižeť podobný stav nastoupí po každé katastrofě snad u každého národa; ale tolik jest jisto, že

podobná zastávka vývinu jiným národům nemůže tak býti na škodu, jako našemu se může státi osudnou. Národové, kteří již dospěli na výši, mohou se zastaviti bez nebezpečí. Ale národ mladý jako náš, který si teprva vyšel, aby oné výše dostihl, ten beze škody nesmí se zastaviti. Ten nesmí se státi duševním sběhem ani na okamžik, sice zmalátní a ona kýžená výše stane se mu záležitostí lhostejnou. A národ, který by nedovedl se vykázati majetkem vyšším, ano co hůře, který by na se uvalil výčitku, že po tomto majetku ani netouží — jakou by tento národ měl cenu uprostřed těch národů, které skutečný zápas o palmu žene v před; jakou by měl cenu uprostřed zápasníků duševních, kde věčný boj vyzývá duchy na zápasiště a není poklidu leč v dosaženém cíli?

Nuž a jaká tady odpomoc?

Jest pomoc, pakli setřesem se sebe umrtvující stav duševní lethargie, pakli všichni sobě rukou podáme ku práci vespolné. Předně konstatovati třeba, že třeba jsme neměli produktivních sil nadbytek, máme jich přece tolik, že mohou čestně zastoupiti u národa úkol duševních živitelů. Ukážiž jim obecenstvo, že jim porozuměti chce, že rádo jim naslouchá a že mu vyšší naladění jest potřebou hledanou: a obecenstvo sezná, že v nejednom ohledě najde, čeho si hledá. Aj, kterak srdce se člověku šíří, pováží-li se, kterak bystrým dosud se proukazoval náš národ ve všem, co se týkalo vyššího jeho života! Hned v prvopočátcích nosilo mu nadšené studentstvo knihy do domů, vzdělaná mládež učila své otce čísti a vyskytli se jednot-

livci téměř apoštolští, kteří chodíce od domu k domu, probouzeli každého, v kom neutuchla poslední jiskra vřelosti a lidské důstojnosti. Ano, nadšená mládež učila svůj národ čísti, učila jej milovati a hledati literaturu: národ četl a tím dostihl oné netušené výše, které za tak krátký čas se v něm nenadál nikdo.

Jak? A toto studentstvo, tuto jarou mládež že bychom více neměli? Mládež naší doby že by nebyla schopna, aby alespoň tolik podnikla ve prospěch duševního pokroku svého národa, co mládež před ní podstoupila s výsledkem nejskvělejším? Naše nynější mládež že by byla tak blaseovaná, že by se jí netklo, k činnosti nepobádalo, hyne-li touha po vyšších potřebách v lidě našem, aneb-li národ nabývá oné svěží pružnosti, která mu zabezpečuje život v každé době, ve všech těžkostech a v každém nebezpečí? My že již bychom neměli mládeže, která národ svůj více miluje, než pohodlí, práce ve prospěch otčiny méně by se štítila, než povolování obecnější zmalátnělosti?

Ano, doba jest nyní těžká. Národ náš jest trpce zkoušen a může právem ukázati na nejednu ránu, z níž dosud krvácí. Avšak uváží-li naše mládež, že uváděním jeho mysli k pramenům skutečného života duševního více mu prospěje, než jakákoliv rána mu uškoditi může: to-li vřele uváží, pak jsme jisti, že máme opět mládež oné vznešené mysli, která všecky práce podnikne znova ve prospěch lidu zbědovaného.

Spisovatelstvo i obecenstvo podejmež si ruce a nedávný život duševní poteče opět brzy celým proudem.

$18^{27}/_{10}66$.

Naše práce míru.

Stopy války mizí velmi pomalu. My, kteří jsme bezděčně naslouchali hromům válečným, musili jsme přece ještě jako dodatkem vídati její podobizny ve všechněch listech ilustrovaných. Podobizny ty se shodovaly mezi sebou asi tolik, že se o nich mohlo souditi, že představují scény válečné: padající a padlí lidé, lítající oheň, dým a podobné. Nuže i tyto malované scény válečné jsme již přestáli. Časopisy ilustrované vyčerpaly je již a plní svoje stránky opět podobiznami míru, pokroku, důmyslu a umění. Vidíme tu opět tváře Franklínů, seznamujeme se s novými stavbami velkolepých chrámů, divadel, vidíme scény života společenského národů nejrůznějších atd. Leží v tom oddech, vyvázne-li člověk z rachotu zbraně válečné a uvidí-li opět tvůrčí sílu člověka v dílech míru. Ležíť v tom zajisté žádoucí občerstvení, vidíme-li konečně, že jsou to přece jen idey nejvyšší, jež člověk ve své celistvosti nespustil a nespustí se zřetele nikdy a že dítky těchto ideí jsou s to, aby zabezpečily člověku štěstí, jemu poukazovaly na svůj prazdroj, jejž dosíci jest člověku cílem krásným a žádoucím.

Ano, v dílech míru jest i nám zotaviti se nanovo, v dílech míru započíti opět našemu národu tam, kde z donucení práci svoji přerušenou zůstavil. Vše, čím národ náš u vědomí své vešel a za uznání u ostatních se hlásí, jest, že nepozbyl naděje v sebe sama, že poznal v sobě sílu duševní pružnosti, jež si troufá pustiti se v zápas životní. Národ náš při tom netísní

žádné vědomí násilí. My neobraceli ani lstí ani zbraní na řeč a národnost svou, my nevnucovali nikomu nikdy, aby v nás viděl to, čím konečně býti se snažíme. Na našich pokrocích nelpí žádná skvrna krvavého utlačování, naše prsa netísní povzdechy těch, jež bychom byli k dobrodiní snad přinucovali. U nás se jen prací úsilovnou a přirozeně rozvinulo, co naši úctu i zřetel ostatních k sobě obrací; pohnutka, z níž jsme vyšli, byla šlechetná, cíl, jenž nám tanul na mysli, nejkrásnější a celého národa hoden. Tato mravní stránka v našem rozvinu nesmí nám z mysli nikdy vypadnouti. Právě proto, že východiště naše bylo druhu vyššího, uchvátilo tak mocně jednotlivce i celek, což opět důkazem, že mravní síla byla zde, která čekala na zavolání. Avšak tím, že jsme se dosud jen osvědčili, tím není vykonáno více, než celé práce počátek. My všichni musíme míti to přesvědčení, že jen tenkráte dojdeme cíle, chopíme-li se té práce veškerou svou bytností v opravdivosti největší. Tu nepomohou fráse, tu nic platno uhejčkávání záhubné, že již jsme vykonali dost, když jsme se probudili. Ano, probudili jsme se, ale celý den jest posud před námi. Mrákoty jsme si zaplašiti dovedli, ale kdybysme v nedbání a bez práce strávili den až do večera, přijdou mrákoty opět, a my víme všickni, jak dlouho trvají, podobají-li se spánku smrtelnému.

Probudili jsme se, den stojí jasný před námi a my jsme si vědomi, že máme schopnosti, abysme si den ten upravili na zabezpečení své jsoucnosti. Avšak přesvědčení to bez skutků opravdových — což

by nám pomohlo? Znali jsme již mnohý talent, kterému dostačilo pouhé vědomí, že talentem jest, aniž by jinak úsilovně osvědčiti se snažil. Lidé počnou krčiti nad ním ramenama, pronásledují ho úsměškem a talent přestane věřiti v sebe sám. Ztratil-li nutnost, osvědčiti se, ztratil sama sebe. Nuže, a nám nemůže sloužiti k spáse, co v záhubu uvádí jednotlivce i celky.

U nás zdá se v jistém duchu míti vrch zásada, že lid náš je již dospělý dosti, aby si hledal a vybral to, co bytnosti jeho svědčí. Zásada tato není pravdiva. Můžeme to pozorovati co den v každém kruhu, že shasne-li tam podněcující ohnisko, ochladne i ten kruh a rozejde se. Podněcujícího ohniska jest nám ve všem třeba dosud, ať si to v jednotlivostech, ať si to v celku. Lid náš se dá rozehřáti rychle: nuže každého probudilého povinností jest, aby jej v teple tom, v té vřelosti udržel. A tato práce jest neskonale obtížnější. V té záleží zásluha; tu kdo vytrvá, jest bez odporu silným.

Z toho již jde na jevo, že povinnosti nynějšího pokolení jsou mnohem těžší než těch, kteří práci svou již dokonali. Probuditi národ, aby žil, jest věc záslužná; ale starati se o to, aby žil trvale, čestně a slavně: to již vyžaduje veškeru činnost naši. Probuzení samo jest jen moment; kolik momentů ale obsahuje doba, abychom ji mohli životem zváti? Kolikrát nutno vrátiti se tu k počátku, probouzeti a rozněcovati znovu, když mrákoty znovu na oči tlačí?

A v tomto nebezpečí trváme dosud všickni. Abych mluvil konkretně, uvedu příklad z literatury. Cokoliv

v naší literatuře povstalo dosud časopisů, našlo z počátku účastenství velkého a může se říci při většině všestranného. Ale jen s počátku. Neminul rok a účastenství chablo a po letech zacházel list za listem. Tuť přece nemůže se vina přičísti pouze literatuře, tuť nese obecenstvo velkou část viny, tuť hlavně nevytrvalost jeho příčinou, že ledacos dobrého zbytečně kleslo. Není to sice lichocením, co tu povídám, ale pravdou jest to. Opakuje-li se věc jedna ustavičně, bylo by klamem, chtíti ji okrašlovat vypůjčeným názvem.

Probuzeni jsme. Abychom i žili, aby v nás nikdy neklesl smysl proto, co krásné a ušlechtilé, v tom záležiž práce míru nás všechněch. 18$^7/_{10}$66.

My se také loučíme.

Otevřený list letošního roku.

Kterak s tebou se rozloučiti, ty roku útrap neblahý? Ohlásil jsi se nám přicházeje co klouče rozmarné; my tě přijali do kalendářů, do seznamů našich spolků, do literatury, do politiky, do veřejného života vůbec — jdi nezdárné dítě; oklamalo's nás všude a ve všem. My s tebou žili po dvanáct měsíců pod jedním krovem, my tě pohostili dle slovanského mravu, my tě zaopatřili dle nejlepšího vědomí — odejdi nevděčný, nezaklepej u nás nikdy více. Kdybychom tě

byli nepřijali na planetě zemské, nebylo by o tobě památky vůbec. My tě uznali za vlastní krev a tys nás načepil u samého srdce. Nenávidíme tvou společnost; žili jsme s tebou v nuceném manželství a neblahé jest vše, co nese tvoji známku na čele. Macbeth vraždil spánek jediné noci — a byl proklatý; tys jej vraždil po celé měsíce — máme ti blahořečit?

Nuže, předstup před soudnou stolici; kniha jest rozevřena, činy tvoje zaznamenány, slyš svoje skutky, zoufej si a zhyň.

Předně jsi zaplavil naše kraje válkou, spustošil's, kde co k spustošení bylo, pobral's, kde co bylo bráti, pojídal's naše zásoby hejnem lačných kobylek, vynašel jsi vojevůdce, kteří neznali ani průsmyky české a co do země vpustili, odstonáváme dosud.

Za druhé přivedl's k nám černou nemoc; ta zaklepala kostnatou rukou na okenko našich milých, vyzáblým prstem odtrhla nemluvně matce a co válka ušetřila na veřejném poli — ta poplenila v rodině, v příbytku, doma.

Za třetí zavedl's k nám černé ptáky, jež jsi usadil na Karlově náměstí, aby odtamtud bylo slyšeti, kterak čenichají člověčinu. Nad čím dějiny již vyřkly soud a čeho paměť si jenom s hrůzou připomíná, to jsi k nám zasil jako pravý nepřítel člověka v době nestřežené.

Válku, choleru, jesuity — a za to ti máme žehnati? Zoufej si a zhyň.

A jakou's nám za to vše dal náhradu? Dej se slyšeti; ukaž svoje dobrodiní, než tě odsoudíme.

Sliboval jsi nám právo na universitě; vynášel jsi se, že nepřipustíš, aby národ náš v mateřské slovo své nesměl odívati vědu co výraz svého bádání, co výsledek svého myšlení. Vzkázal's nám, abychom ti jen řekli, kterak si to přejem. My ti to řekli, tvore nepočestný — tys naše mínění ani nevyslechl, zavřel's je někam do stolku jako dušičky se zamykají do očistce, klíč jeho jsi zahodil někam do propasti a nyní od nás odcházíš s úšklebkem, že jsme ti důvěřovali. Za svaté právo vědy dal jsi nám tyčky a dráty telegrafické, za spravedlivé naše dědictví pytel ořechů, abychom si na nich brousili zuby.

Dále. Sliboval jsi našim spolkům, že se jich ujmeš po otecku; mluvil jsi o rozkvětu, o blahoplodné činnosti, o zlatých jablíčkách jako pravý mluvka — a co's dokázal? „Svatobor“ se po dvakrát nemohl sejíti, „Umělecká beseda“ ozvala se výkřikem bolestným, nezmohla se se „Sokolem“ a „Hlaholem“ ani na jedinou vycházku, hospodářské spolky jsou na rozpadnutí a „Matice“ přijala Jirečkův plán na svoje znovuzrození. Divadlo pak jsi přivedl tak daleko, že se samovolně zavřelo a pak-li se opět vzchopilo, nesmí padati více na tvůj účet, neboť ty's přemýšlel o jeho vraždě. Důkazem toho, že ani na dramaturga jsi se nezmohl. Jediné, co za tvé krutovlády by se mohlo honositi ryzou krví, jest Zítkův plán na národní divadlo; ten však nebyl ani tebou započat, aniž tebou bude vyveden. K čemu tedy vlastně chceš se hlásiti?

Slyš dále. Co's to sliboval naší literatuře, když jsi kandidoval o naši přízeň? A není celá ta tvoje řeč velkolepou lží? Zmohli jsme se na několik kalendářů a tím chceš býti zastoupen na světovém trhu? Matici jsi daroval těch toužených jedenkrát sto, aby zašvihla kouzelným prutem; ale kde ten prut a kde ty následky? Či nadělil's nám spisovatelů? Ano spisovatelů, kteří nepíší a obecenstvu jsi namluvil, aby nic neodbíralo. Obecenstvo jsi zkazil tak důkladně, že ani necítí potřebu literatury a se nezapíří při výčitce, že pomálu nebude komu psáti. I do mládeže vštípil's ducha netečné sestárlosti; z mladých pánů vybral jsi sobě moderní hrdiny, kteří se tím chlubí, že literaturu neznají, a dívky ozbrojil jsi smělostí, že mluví ve vší prostosrdečnosti o tom, kterak nic, ale docela nic nečtou.

O, to jest krutý obsah našich žalob a stesků, a tento seznam předříkával's nám každý den, ukrutníče; chtěl jsi, abychom si jej odříkávali z paměti tak dlouho, až bychom zšíleli, jako Kolarův Hyppolit a nikdo by nezbyl, kdo by nad tebou vynesti mohl kletbu. Avšak zmýlil jsi se. Republikánské zařízení věčnosti netrpí presidenta času déle než na jeden rok. Hodinka tvoje odzvonila; my tě s jásotem odneseme na zasloužené odpočinutí a co nám zbyde v paměti, bude věčně zníti: „Kéž bysi se byl nikdy nerodil!“

S bohem, nenáviděný! Akta nad tebou jsou uzavřena, ortel smrti tvé podepsán; tebe nezachrání ani

milost nejvyšší, ani měkké srdce poroty, byť bys se před ní změnil na Niobu. Mouřenínské tvoje tělo neumyje žádné pokání, zákeřnickou duši tvou nevyrve satanu žádný vykupitel, a než bychom tě ještě jednou volali nazpět: raději se vrhnem do náručí — sedmašedesátky!

PRO DĚTI.

(1873.)

Ubohé naše dítě městské.

I.

Stálo by za to, aby u nás v Praze podnikli podobný pokus ve školách, jaký v loni podniknut v Berlíně. Dítek šestiletých, které poprvé vcházeli do školy, vyptávali se učitelové, znají-li pole, žito, pšenici, znají-li lesy, duby, jedle, stromy vůbec, znají-li louky, lašťovku, skřivana. Odpovědi „ano“ a „ne“ zaznamenány, sestaveny v statistické přehledy a objevil se resultát hrozný. Z tisíce dětí na sta nevědělo, co jest les, na sta neviděly jaktěživy pole; na sta dětí nemělo ani pojmu o lesním stromu, jaktěživy neviděly a neslyšely skřivánka, neznaly lašťovku, neměly zdání o tom, co jest louka, nevěděly ani co jest žito, pšenice, brambor a podobné.

Samé to základní pojmy lidského názoru a lidského života, jimiž každé dítě na venkově vzrostlé jest nasyceno. Kdybychom se ho ptali, co jest pole, les, skřivan atd., radostí až mu oči zasvítí a na tvářích smíchem se mu udělají jamky, jak to všecko zná.

Vždyť v tom lese se prohánělo nesčíslněkrát, vždyť tam zná každou pěšinku a každou paseku. Vždyť dobře ví, že tam na té strani rostou jahody a které a v který čas. Ví, kdy a kam se dostavit, chce-li uloviti nějaký ten hřib, zná dobře, kde ta veverka provádí tance -- vždyť se již několikráte prohánělo pod týmiž stromy, na kterých ona skákala od větve k větvi. Dub, buk, jedli? Musilo by míti paměť velmi nespolehlivou, aby se již nepamatovalo, kdy na ten či onen strom posledně vylezlo, a proč tam vylezlo. Však to vědí jeho soudruhové také, jak pěkně zakulacené tam hnízdo, a který ptáček je vystavěl, kde sbíral k němu stavivo a jakou barvu měla jeho vajíčka.

Pole? Skřivan? Zeptejte se šestiletého dítěte venkovského, a jestli že vám na to neodpoví jinak, leč úsměchem anebo posměchem, stane se tak dojista proto, že se mu zdá, kterak je máme za blázna a chceme z něho tahati rozumy. Pole? Skřivan? Což pak nevíte, pomyslí si, že jest tolik polí, co se jich kolem vesnice vešlo a ono že si na ně vyběhne desetkrát za den? A sice buď cestou vozovou aneb za humny zrovna po mezi cestou kratší, kdež navštíví zároveň sysly, které už několikráte si vyčíhalo? Skřivan? Celý životopis jeho nám poví, a nepoví-li, učiní tak jen proto, že má za to, že to známe stokrát lépe, než ono. Ba vidělo skřivany, sotva že sníh sešel, slyšelo je, kterak zvonili vzduchem a kterak hned na to zamodralo se nebe; ví, když otec s čeládkou osívali pole, kterak skřivánek k práci je pobízel, aby se již

měl kam uschovat, ví, kterak ta pole se potom zazelenala jako by tomu skřivánku k vůli, jak na zemi bylo zeleno, na nebi modro, a skřivánek jen si vybíral mezi barvami, buď poletuje zemi, buď zase nebi blíže? A dítě znalo ho, když již měl rodinu. Malý zakulacený domeček beze střechy a v něm nejprvé vajíčko jedno, pak více, pak nahé krčky, které vždy píštily, když skřivana s nich zaplašilo. Ba znalo je, když malí měkcí naháčové se opeřili, brali na se a rostli jako valaši a počali tíkat a počali poletovat, až se z nich stali tací skřivanové, jako sem přilítli z jara.

Obilí? Žito? Pšenici? Dítě venkovské bude nám se smáti, že se můžem ptáti tak pošetile. To přece není možná, pomyslí sobě, aby byl člověk na světě, který by to neznal a nestyděl se. Tak opozdilé není ani jediné jeho „spoludítě,“ aby nevědělo, kterak se chodí do polí orat, kterak se seje, kterak to boží obilíčko vzchází a kterak již na mladém žitném osení je znáti, co jest a bude žitem, jak v zimě pokryto bude sněhem, jaký pták z jara v něm nejprvé se usadí, kterak o svatý Vojtěch se do něho schová vrána, později vyrostou stébla s klasy tak vysoké, že přerostly každého člověka dospělého. Pak přijdou žně, a s nimi sekáči, kosy, veselé zpěvy, vození mandelů do stodol, veliké koláče žencům; pak obžinky s hudbou a tancem a s hody, pak mlácení, vození do mlýna atd., až chlebíček s celou vůní přijde na stůl co boží nadělení.

Louka? Nebohé ty dítě městské, které chudáku ani nevíš, že cosi podobného jest ve světě. Tu po-

dívej se na svého venkovského soudruha, kterak při pouhém pojmenování louky každá žilka v něm zahraje, kterak se mu oči zajiskří a nohy dostanou škubání — už aby tam raději byly — co tu vše se přihlásí dítěti na venkově rostoucímu při pojmenování louky! Zeleň promíchaná květinami, mušky, brouci, motýlové — květiny ze země rostoucí a květiny je obletující, nad tím zpěv, cvrlikání lašťovek a nade vším klenuté nebe! A pak ten život na louce od jara, po celé leto až na podzim! Ta mocně rostoucí tráva, že už by bylo hříchem do ní šlápnout; a až šlápnou do ní sekači s kosami, pak bude louka jediná vůně, pak se bude shrabovati v kupky a opět rozhazovati, pak ji povezou polní veliké vozy domů, vůně z louky přenese se do celého statku a vsi, už z daleka ji bude znamenati. A pak ještě jednou se bude vše to opakovati až do podzimu — ano podzim! Pane bože — jaro na světě jest hezké, ale dítě na venkově více a větších radostí nepozná, ba ani sobě nepřeje, nežli jakých poskytuje podzim. Kdyby dítě venkovské mělo rozhodovati, jaké má býti nebe, řeklo by bez rozpaků, aby v něm byl také venkovský podzim, a v tom podzimu všecko ovoce i s posvícením, a pak rozumí se louky, a na loukách malá stáda, k nim pes a od rána do večera ohně! A při ohních povídání a opekání bramborů a kouření z košťálu a z troubele chmelového. Atd. atd.

Nechci stíhati fantasii šestiletého dítěte venkovského; předstihlať by mne ještě stokrát rychleji, směleji a živěji při pouhém pojmenování lesa, pole, ptáka, louky. A nyní sobě pomysleme vedle tohoto dítěte

venkovského vybledlé dítě městské, které při pojmenování všeho toho nepomyslí sobě ničeho, poněvadž ani jedno, ani druhé ani třetí jaktěživo nevidělo a nezná; kterémuž ani jediná žilka živěji se nepohne, poněvadž neví, že les, pole, louka jest cosi tak radostného; které při vší chápavosti představuje nám obraz duševní choroby, pravého to ožebračení a snad i nezaviněné zblbělosti; a představme sobě, že na základě nikoliv mé fantasie, nýbrž na základě zkušenosti a cifer mezi každým tisícem městských dětí jest na sta podobně vybledlých, skomírajících myslí, postrádajících i pojmů o těchto jednak nejobyčejnějších, jednak nejradostnějších věcech: zdaliž nemusíme s celou bolestí srdce svého povzdechnouti sobě: „Ubohé naše dítě městské!"

II.

Snad sobě mnohý pomyslí: toť přece věc nadmíru snadná, abych dítěti svému ukázal les, pole, skřivana, louku. Jest to věc snadná, a již pouhé toto ukázání jest jaksi obohacením dítěte. Ale není to obohacení přílišné, ono jest sotva o něco více, než pouhým drobtem, pouhou almužnou, poskytnutou žebrákovi. Zná-li dítě les, pole, skřivana, louku jen tak, že při slově les pomyslí sobě stromy, při slově pole stébla a klasy, že sobě skřivanem představí ptáka zpívajícího u veliké výši a loukou jakousi zelenou prostoru; že tedy v myšlenkách svých nezmění pole za louku a louku

za les: to-li pouze zná v tomto rozměru, zná velmi málo.

A více skoro nezná ani jediné dítě městské. Kdybychom ukládali v statistická percenta tyto známosti lesa, louky, pole, které mimo chatrný pojem nejsou ničím více než pouhým jmenem, byly by výsledky ještě výmluvnější. Tím snad přece do opravdy nebude se chlubiti žádný městský pedagog, aby vykládal sobě za zásluhu, že svým svěřencům již pole, les, louku ukázal. Onen život lesní, polní, který klade nejprvnější pírka do fantasie dítěte venkovského, který přede první nitky k jeho citu, srdci, že ani nevědouc rozhřívá se k prvnímu opravdovému veselí, jež se mu později stane záštitou proti městské omrzelosti a proti modernímu spleenu; ono přecházení lesa, pole, louky ze stuhlosti zimní v propučení jara, dále přechody z podoby mladistvého osení v rostoucí a dozrávající plody, ono, abych tak pověděl, domácí hospodářství, ono vnitřní blaho a srdce tohoto lesa, pole, louky, čehož znalostí každé venkovské dítě oplývá — to již nezná naše městské dítě skoro docela.

O těch dětech městských, které to znají přece, možná mluviti pouze výminkou. Jsou to děti zámožných rodin, s nimiž aspoň po leto tráví se život na venkově. Ačkoliv i tu spůsob jakési městské dresury dítěti zhusta nedovoluje, aby mělo požitek nezkalený; poněvadž vždy vynikávají formálnosti nad věc a poněvadž podivně sformované mozky těch městských vychovatelů o to hlavně se starají, aby dítě toho lesa, pole, louky co možná nejméně se dotklo, aby co možná

nejméně podobalo se dítěti venkovskému. Ale i těchto šťastných tvorův vybral by člověk z dětského obyvatelstva část tak nepatrnou, že by zmizela u porovnání s těmi, kdož čehos podobného účastnými býti nemohou.

Přihodilo se mně letos, že jsem se procházel s pražským děvčátkem po louce. Děvčátku bylo asi devět rokův, vycházelo z druhé neb třetí hlavní školy a bylo ve škole mezi prvními žačkami.

Táži se ho: „Znáš-li louku?“

„Znám.“

„Je-li pak odtud viděti jakou louku? Ukaž mi ji.“

Děvčátko se rozhlíželo po louce, po vodě, po lesích a po polích a pravilo: „Tady nevidím žádnou.“ A my jsme přece šli po louce!

Na to jsem jemu vykládal, jak asi louka vypadá, co na ní roste a p. A ptám se: „Co jest to, po čem právě jdeme?“ A ukázal jsem mu, nač má hleděti a ukázal jsem mu zrovna hranice té louky, aby nemohlo míchati k ní pole, stráně. Děvčátko dobře si louku prohlíželo, přemýšlelo dosti dlouho, vybíralo ze své zásobárny — ale nebylo tam ničeho; po chvíli přemýšlení pravilo, že neví, co to jest, po čem právě jdeme.

Věcí touto upozorněn, tázal jsem se dále a tu byl ovšem výsledek tak hrozný, že jsem se podobného nenadál, ano že bych byl myslil, že to ani není možné. Že děvčátko z lesních stromů neznalo ani jediný, tomu jsem se nedivil; ale nerozeznalo ani jabloň, hruškový strom a stromy ovocné vůbec. Na polích stály zralé

klasy a o tom, co jest žito, pšenice, ječmen, brambory, nemělo ponětí. Řípu mělo za kapustu, proutí neumělo pojmenovat. Skřivana a vlaštovku poznalo i rozeznalo. A to nebylo děvče snad přihlouplé; to bylo děvče bystré, čiperné, to bylo děvče, které ve škole vynikalo a jímž se učitel chlubil. Ale bylo to děvče chudé, jehož matka živí se ruční prací a které tolik času nezbývá, aby s dítětem se podívala za město. Děvčátko snad nyní poprvé teprva se rozhlíželo s plnou radostí po tom, co jsme nazvali les, pole, louka. A což kdybych si byl mohl zavolati ty ostatní dítky, nad kteréž toto děvčátko ve škole vynikalo? Ovšem propast nemohla snad ani býti již větší, děvčátkem seznal jsem ji dosti velikou.

A to jest vychování, jímž náš moderní věk chce se vychloubati? To chceme mluviti o velikých výsledcích? To jsou také methody, jestliže dítěti ledačíms přeplníme hlavu, a o to, co má býti všeho základem, ani nezavadíme; jestliže podle mínění svého vedeme dítě k jakési výši, a to, na čem tato výše má spočívati, nepostavíme, stavíce tedy z karet, do větru, bez základu?

A kdež má to dítě městské odjinud vzíti ten pravdivější, čipernější názor? V pošmúrných těch ulicích, od domu k domu, od patníku k patníku se nese jeho první rozhled. Nikde zeleň, nikde veselost barvy. Všecko tak těžké, všecko sama spousta, všecko tak bez prostoru, tak úzké. I to nebe vidíme jen po kouscích a k tomu se nese jeho první rozhled. Nikde zeleň, nikde veselost barvy. Všecko tak těžké, všecko

samá spousta, všecko tak bez prostoru, tak úzké. I to nebe vidíme jen po kouscích a k tomu ještě městským kouřem tak neduživě zbarvené, že ani k veselosti nepobádá, že spíše jest nám jako souchotinářům bez dechu a bez plic. Ani toho vzduchu nemá dostatek, který v městě místo vůně lesův a výdechu lučin ssaje do sebe látky, které ošklivo jmenovat.

My městští ani to necítíme, jaký hřích pášem na těch svých maličkých, protože sami neustále v témž jsme proudu. Není sobě lze mysliti chudoby větší, než s jakou vypravujeme své dítě do školy. Tu nemůžeme mluviti o nasycenosti mladé mysli pěknými názory; tu kdybychom mohli myšlenkovou nuzotu těch dětí vidět tak znázorněnou v tváři, jako můžem nedostatek stravy aneb nouzi vůbec viděti v ochudlém, vyzáblém, neživém obličeji — my bychom se zhrozili takéto tváře desetkrát více.

Arciť nepřipadá tu snad vina rodičům. Jest to vina velikého města vůbec a jest to také vina dob a časův, které se nedovedly postarati o tyto naše nejmladší spoluobčánky tím spůsobem, aby i při zřejmých vlohách nepředstavovali nám než přece jen tvory politování hodné. Nevím, kdo to vyslovil, ale vysloveno to bylo: že velkoměstské obyvatelstvo obyčejně v třetí generaci hyne a že kdyby nedocházely čerstvé zdravé živly z venkova, velká města sama sebou by vyhynula v jediném století. Jest to krutá pravda a myslím, že příčinou nikoliv poslední jest to, že naše městské děti nežijou aneb nemohou žíti prvních šest až osm a snad více let na venkově.

klasy a o tom, co jest žito, pšenice, ječmen, brambory, nevědělo pověděti. Řipu mělo za kapustu, prout nevědělo pojmenovati. Skřivana a laštovku poznalo i neznalo. A to nebylo děvče snad přihlouplé; to bylo děvče bystré, čiperné, to bylo děvče, které ve škole vynikalo a jímž se učitel chlubil. Ale bylo to děvče chudé, jehož matka živí se ruční prací a které málo času nezbývá, aby s dítětem se podívala za město. Děvčátko snad nyní poprvé teprva se rozhlíželo s plnou radostí po tom, co jsme nazvali les, pole, louka. A což kterých si byl mohl zavolati ty ostatní dítky, nad kteréž toto děvčátko ve škole vynikalo? Ovšem propast nemohla snad ani býti již větší, děvčátkem seznal jsem ji [illegible] velikou.

A to jest vychování, jímž náš moderní věk chce se vychloubati? To chceme mluviti o velikých výsledcích? To jsou také methody, jestliže dítěti leda čímsi přeplníme hlavu, a o to, co má býti všeho kladem, ani nezavadíme; jestliže podle mínění [illegible] vedeme dítě k jakési výši, a to, na čem tato [illegible] spočívati, nepostavíme, stavíce tedy z karet, bez základu?

A kdež má to dítě městské [illegible] pravdivější, čipernější názor? V ulicích, od domu k domu, od p[illegible] nese jeho první rozhled. Nikde [illegible] barvy. Všecko tak těžké, všecko [illegible] tak bez prostoru, tak úzké. I [illegible] kouscích a k tomu se nese jel[illegible] zeleň, nikde veselost barvy. V[illegible]

samá spousta, všecko tak bez prostoru, tak úzké. I to nebe vidíme jen po kouscích a k tomu ještě městským kouřem tak neduživě zbarvené, že ani k veselosti nepobádá, že spíše jest nám jako souchotinářům bez dechu a bez plic. Ani toho vzduchu nemá dostatek, který v městě místo vůně lesův a výdechu lučin ssaje do sebe látky, které ošklivo jmenovat.

My městští ani to necítíme, jaký hřích pášem na těch svých maličkých, protože sami neustále v témž jsme proudu. Není sobě lze mysliti chudoby větší, než s jakou vypravujeme své dítě do školy. Tu nemůžeme mluviti o na[illegible]nosti mladé mysli pěknými názory; tu kdybych[illegible]hli myšlenkovou nuzotu těch dětí vidět tak [illegible]ou v tváři, jako můžem nedostatek [illegible]vy an[illegible]ůbec [illegible]iděti v ochudlém, vyzáblém, [illegible]m [illegible]hom se zhrozili takéto [illegible]

[illegible]ina rodičům. Jest to [illegible]t to také vina dob a [illegible]ati o tyto naše nej[illegible]n, aby i při zřejmých [illegible] přece jen tvory po[illegible]yslovil, ale vysloveno [illegible]stvo obyčejně v třetí [illegible]ázely čerstvé zdravé [illegible] sebou by vyhynula [illegible]ravda a myslím, že [illegible]e naše městské děti [illegible] šest až osm a snad

III.

Kdybych měl udati prostředky, kterak by dítě městské přestalo býti obrazem politování hodným, udal bych je snadno; řekl bych: dejme děti do jistého věku na venek. Alespoň vy, kdož tak můžete učiniti, učiňte tak. Ano kdybych vůbec mohl raditi, radil bych: vychovávejme dítky bez rozdílu na venkově, od desátého roku dejme všecky schopné hochy, nechť pocházejí z rodičův venkovských či městských, do měst do škol, v městských školách nechť setrvají do dvacátého roku aneb ještě několik rokův přes to, pak nechť jsou na rok, na dva roky posýláni na cesty do světa a pak je zavolejme a řekněme jim: Teď pojďte a služte obci, vlasti a národu.

Ale to jsou všecko jen tak bubliny mé fantasie, která ku podivu rychle provádí hned také to, co já jí udám za prospěšné a dobré. Nyní však pomysleme sobě váhavou, rozpačitou, povolnou, loudavou přirozenost lidí jakožto massy, kteří hned budou po ruce se všemi možnými i nemožnými námitkami: co by z jejich dětí bylo, kdyby se staly tak rozpustilými, divokými, neohrabanými, nespůsobnými jako děti venkovské! Nespůsobnými! a při tom by městskou matku obešly mdloby, a již na této jediné námitce rozbil by se celý můj návrh. K tomu, aby se zdálo příčin více, přidalo by se ještě jiných zcela nepatrných a já bych viděl, dojista nikoliv poprvé, že bubliny mé fantasie a rozvážný chod lidí co massy jsou věci docela rozdílné.

Tedy nechme toho, o čem vy pravíte, že uskutečniti to nelze. Já beřu nazpět návrh svůj, ale táži se vás, co činíte vy aneb činiti hodláte, abyste dítě své vybavili z té osiřelosti, v jaké se nalezá naproti přírodě? Co činí obec, škola, rodina, by odpomohla nedostatku tak křiklavému? Kde které velké město se činí, aby nejmladší spoluobčánkové jeho byli něčím více, než pouhými loutkami, navedenými k těm oněm krokům, k těm několika pohybům, slovům, pozdravům? Kde se staráme o základní jasné, živé názory toho, co jest lidské mysli nejpotřebnější? Které velké město pomýšlí na to, aby děti jeho našly aspoň nějakých míst, kde by se mohly dosyta proběhati, pobaviti, vzduchu nadýchati? Všecka naše taková místa, která by mohla poněkud podobným účelům sloužiti, pilně obeženeme ohradami a ploty, aby se probůh to dítě jich ani dotknouti nemohlo. Procházky a proháňky dětí odkážeme na ten prach a písek kolem sadů, poněvadž trávníku pro děti bylo by škoda. A kdybychom ještě alespoň nějaký ten písek navezli do hromad, aby se dítě v něm mohlo providlet, v něm si zahrát, stavět hrady atd. Nikoliv, to by nešlo; až by přišel vítr, roznesl by něco toho písku a písek by nám prášil do očí. To raději celé město místo dlážděním vydláždíme pískem, a až ten vítr přijde, nechť si pak celé město zasype, nechť je pak celé promění na Saharu, to již tak neškodí, protože to všeobecné.

Či snad se v tomto směru staráme ve školách? Řeknete: vždyť se dítě dost záhy učí přírodopisu — lze-liž pak učiniti více? Pravda, záhy se učí přírodo-

pisu — ale, prosím, jen se tím vyučováním přírodopisu příliš nechlubme. Přírodopisu se učí, ale přírodu nezná. Neznám nic nezáživnějšího, nechutnějšího, než toto vyučování přírodopisu, jaké se děje na mnohých školách. To, co má býti dítěti a i odrostlejšímu žáku pravou pochoutkou, jako oslazením veškeré té stravy školní, to mu činíme teprva pravou trýzní. Seznam toho, co nazýváme přírodou, přeléváme do duše žákovy, jako by příroda byla nějakým městským schematismem aneb antikvárním katalogem. Na obtíž paměti, na omrzelost mladého posluchačstva hromadíme celé špejchary jmen latinských a nelatinských a když se tato jmena v každém řádu a v každé čeledi stanou pravou sekaninou, to, myslíme, že jest přírodopis a že jest příroda. Jen aby to vypadalo hodně učeně; má-li z toho dítě jaký prospěch, to jest věcí vedlejší.

Není na příklad větších nesmyslů, než jaké se natropí vykládáním botaniky. Pisatel těchto řádků může mluviti ze zkušenosti i jest přesvědčen, že by s ním souhlasilo na sta druhů, jimž dělo se podobně. Poslouchal na školách středních botaniku několikrát a udělal z ní několik zkoušek a při tom neseznámil se ani s jedinou rostlinou! Co neznal ze svých dětských let z pole, z louky a z lesa, to také svatě z botanických výkladů již nepoznal. Haldy jmen latinských a něco té soustavy — to byl celý výtěžek. A rostlinstvo, tento výkvět, tato poesie veškeré přírody, stalo se mu ve školních síních pustopustým suchopárem. V těchto školních síních musil by svíčkou hledati tu mysl mladistvou, která by byla řekla, že jí toto stínové před-

vádění přírody působí nějakou radost. Řekl bych tu opět: kdyby mládež vedli na několik dní aneb hodin na louku, do pole, do lesa, měla by z toho stokrát více prospěchu, než ze všeho toho učeného, nemastného a nesoleného krámu. Aneb když to provésti nelze: kdyby byla tedy při školách botanická zahrada, aneb alespoň velká jedna zahrada všem školám společná: jediná vycházka do také zahrady více by prospěla, než všecko to apelování na paměť a na fantasii. Aneb když už ani té zahrady není: tedy demonstrativní vyučování ve škole alespoň z části by nahradilo, co jinak jest namáháním velice marným.

Neklamme se. Říkáme: nynější vyučování přírodním vědám povzneslo nás. Ano, povzneslo by nás, kdyby bylo vyučováním, jakým býti má. Ale tím spůsobem, jak se na mnohých ústavech vyučuje, docílíme velmi málo; dokonce pak nedocílíme toho, aby tím člověk byl povznešen. Přemnohý, kdo celý tak zvaný přírodopis má v paměti, nemusí se přece na přírodu ani podívati, neřku-li aby s ní dovedl cítit a s ní se radovat. Mnohý s celým tím katalogem v hlavě, když pak se skutečně má rozhlednouti v přírodě, rozhlíží se v ní, nechci říci jako barbar, ale jistě jako ignorant. Má se to jako s vyučováním klasickým literaturám — pro samé učení se klasicismu málo kdo přečte Homéra a klasikové jsou pro něho mrtvou literou. Pouhým zavedením přírodopisu do škol málo vykonáno, jest-li že žák také nevidí, jak ta příroda vypadá a jest-li že nedovedeme srdce tohoto žáka také dovésti k srdci přírody. A to jest to hlavní, co nám

má býti účelem; to ostatní, jmena a haldy jmen, bude nám přidáno, ano pak si jich můžeme i hodnou část odpustit — škoda jest pak již nepatrná.

1873.

Dětské zahrádky u nás.

I.

Také mohu dáti druhý tento nápis: Dětské zahrádky u nás v Praze jsou ústavy germanisační s programem velice dopodrobna promyšleným a ve svém působení nad míru nebezpečné. A sice proto nad míru nebezpečné, žeť přijímají dítko nejútlejší, bez mála řečeno od prsu mateřského a do tohoto útlého věku již nenasytné to germanisační proudění hází první vlny své. A žeť to promyšlený systém až do podrobna, patrno z toho, že loví po dětech naší chudiny, jimž nejen že odpouští školné, ale jimž nad to ještě dává dary hojné a štědré, knihy, papíry, šaty i hračky.

Věc má se takto: Máme v Praze dvojího druhu zahrádky dětské, české a německé, mohlo by se skoro říci: německé a české, proto že těch německých jest více než českých. Až potud ovšem nelišila by se věc, neboť řekl by dojista každý: „Dobrá, že tak jest, do německých zahrádek chodí děti německé, do českých české.“ Ale nyní nastává rozdíl. Kdežto německé zahrádky mají podpor a subvencí pod všemi možnými

jmeny a pod nejrozličnějšími pláštíky, české zahrádky nemají subvencí nijakých. Co z toho plyne? Že německé zahrádky jsou vydržovány a udržovány odjinud, že nemusejí k tomu přihlížeti, aby se udržovaly samy sebou, že mohou sníživiti školné, ano že mohou značný počet žactva přijímati zadarmo. A zahrádky české? Ty nejsou vydržovány a udržovány odjinud ba od nikud, ty tudíž musejí k tomu přihlížeti, aby se udržovaly samy, musejí vybírati značné školné a nemohou přijímati tak značný počet dětí bezplatných, ač mohou-li jich přijímati vůbec.

A to jest rozdíl nesmírně důležitý. Na jedné straně školka, zahrádka, která na chudé, nemajetné dítě volá: „Pojď sem, zadarmo zde můžeš pobýti hračky ti dáme, šatstvo ti dáme, papír, knihy ti dáme, zadarmo“ a pro sebe doloží „ovšem knihy jen německé.“ Na druhé straně školka anebo zahrádka, která nic podobného říci nemůže, ale za to hned z předu podotknouti musí: „Prosím, školné nemůžeme snížit, neřku-li odpustit; jen považte, jak vysoké jest nájemné a při tom ještě člověk musí býti rád, že v Praze nějakou tu zahrádku dostane — neboť hledejte v Praze zahrádky, když jich už není! Dary také dávati nemůžeme, knihy si musí koupiti dítě samo, rovněž papíry“ atd.

Nyní sobě mysleme mezi takovéto hovory postavenu ubohou českou matku, dělnici, které zdá se býti dobrodiním, jestli že na několik hodin denně může dítě své dáti pod jiný dozor a které se mimo to napoví, že dítě nejen bude pod dozorem, nýbrž že

dostane hraček, šatstva a všeho možného. Mysleme si ubohou tu matku, že na druhé straně jest ruka, která žádá měsíčně několik zlatých vstupného a jinaké výhody přislíbiti nemůže, že tedy žádá a dejme tomu žádati musí cosi, seč ubohá ta matka nikdy nebude: i musili bychom býti psychology velmi prostředními, abychom nemohli udati napřed, v kterou stranu že nakloní se ta matka, dělnice, jejímžto jměním jsou ty dvě mozolné ruce a jejížto uvědomělost národní sotva jest tak ideálně utkaná, aby to tkanivo nenatrhly svůdné řeči a za řečmi ukazované výhody.

Také v skutku: můžeme jíti od německé školky k německé školce a užasneme, co v nich českých dětí, vesměs chudých dětí, které by školné zapraviti nemohly. Hovor těch dětí, vyjdou-li z té školky, jest ovšem tak český, jako by vycházely odněkud ze školy české, a přece čteme na zahrádce nápis německý.

Však vybeřme si jedno takové dítě a ptejme se. Jest to náhodou dítě rodičův, které známe a při němž nám tudíž dvakrát podivno, že je nacházíme tuto, neboť víme i, že rodičové jsou jak se říká Češi uvědomělí. Ptejme se, proč chodí do zahrádky německé? Odpoví nám nejprvé, co tam všecko dostalo, tedy jakousi písánku, rozličné papíry na dělání hraček, hračky, bavlnu na pletení punčoch, nitě. Proto že tam chodí.

Potom ptáme se matky, proč že tam děvče posýlá, či že již nemůže se dočkati, aby dítě se poněmčilo? „Ne proto,“ řekne matka, „tu němčinu dítě se sebe setřese, ale když nemohu je dát jinam.“ A nyní vypravuje, co by musila dáti ve školce české.

Ptáme se dítěte, aby nám povědělo, čemu se tam učí? Protože jest to nejsnadnější, počne nám dítě zpívat. To české dítě počne zpívat cosi, čemu nerozumíme.

„Prosím tě dítě, zpívej ještě jednou,“ žádáme, abychom přece rozuměli.

Dítě se namáhá a zpívá ještě jednou. Můj ty bože, jest to jaká řeč? Samé „hondr, kondr,“ samé „andr, mandr,“ až zrovna srdce zabolí nad tím dítětem, které nosí v malé hlavičce takovou řezanku, jíž ani my nerozumíme, neřku-li aby jí rozumělo dítě.

Prosíme ještě jednou, aby dítě zpívalo, ale pomalu. Tu teprva jako neprokouklá očka vykukují jednotlivá slova německá z té ukrutné hatlaniny, jíž na světě není podobno. A kdo by chtěl dále rozluštiti až i smysl toho, co nám dítko zpívalo, mohl by při tom seděti a dávati si neustále opakovati, až by konečně poznal, že rozluštiti hieroglyfy a tuto řeč jest asi prací jednostejnou.

„Co pak se ještě učíte?“ ptáme se.

A dítě se nám počne modlit. „Fat unster bis iným1, aili werdaj amen.“ Jest to hezké, co? Zdaliž tu člověk nepřijde v pokušení, vmysliti se v trýzeň toho pána boha, který podobnou sekaninu musí poslouchati každý den od sterých a sterých úst? A zda-li člověk nepřijde v pokušení, vmysliti se v tu zrovna řeknu pitomost naši, kteří až k podobnému štěkání anebo co to jest, dítky české připouštíme, ne-li odsuzujeme? Tedy takového cos béře dítě do úst na místo „Otče náš, jenž jsi na nebesích, posvěť se jmeno tvé.“

Už jsme se namlsali. Ptáme se dále, aby dítko povídalo dále. Povídá nám opět cosi, u čehož dle jakéhosi pravidelného spádu a zdvihu hlasu poznáváme, že jsou to verše. Ovšem že už tušíme, že jsou to německé verše, ale proto přece musíme se ptáti: „Prosím tě dítě, co to mluvíš?“

„I, to je tam paní učitelky naučily německý wynš ke svátku, a ona žába má dobrou paměť, hned si všecko pamatuje. Hned jej uměla,“ povídá její matka.

„A komu to odříkávala?“

„I, odříkává nám to pořád, ať je náš svátek nebo ne. Když už to umí, co s tím?“ povídá opět její matka.

Takovéto věci pak dávají si rodiče od svých dětí povídat! A na takové věci mají namířeno u dětského srdce: na písně, na modlitbu, na mluvu k rodičům v den jaksi rodině vzácnější!

Co pak pro bůh ještě v té dětské hlavě má zbýti, aby si jednou dítě mohlo říci: „Já učilo se od mládí česky cítit a česky myslit?“ Vy vychovatelé specielní a vy vychovatelé národní — přemýšlejte o tom, co se tu děje s našimi dítkami! V obecných školách jsme je z germanisace vytrhli a když nastaly dětské zahrádky, vrháme je v germanisaci ještě nebezpečnější, hnusnější a řeknu zrovna v tu nejhloupější.

II.

Bylo by snadno rozepsati se proti dětským zahrádkám; ale přišly již jednou na svět, jsou v módě, nechme je tedy.

Totiž nikoliv proti tomu bych mluvil, že by dítě nemělo tráviti čas v jakési zahrádce. Naopak, dejte mu místo zahrádky zahradu, třeba tak velikou jako jest celá Praha, anebo ještě jednou tak velikou, ať se po ní prohání do syta a do unavení, jak mu libo. Kdož by mohl mluviti proti zahrádce, pokud jest zahradou: to jest místem pro radost, pro okřání, místem na volnější dýchání a tudíž zdraví prospěšným? Blahoslavené dítě, které takovou zahrádku může nazývati svojí.

Ovšem blahoslavenější dítě, které jak mile vyjde z domu, všude má zahradu, pole, luka anebo les. Takové dítě venkovské podívalo by se na tu naši zahrádku pražskou přece jenom as jako na špitál, který má náhodou snad trochu ventilace. Takové pražské zahrádce říká se často zahrádka více tak z milosrdenství, proto že nikdo neví, jak by tomu řekl jinak. Taková pražská zahrádka má asi jméno své podle toho, že jest „zahražena“; méně však podle stromoví, kterého by mohlo býti druhův přerozličných, méně podle křoví druhův opět rozličných, méně podle záhonův, květin, což vše by mohlo býti v té zahrádce obsaženo. My postavíme několik kaštanů a už tomu říkáme zahrádka. Ale buď si; říkejme tomu jakkoliv, přece jest

lépe, aby pod těmi několika kaštany prodlelo dítě, než aby musilo býti ve vzduchu uzavřeném.

Než jiná jest věc, kterou nutno povážiti. Že do těchto zahrádek přijímají ponejvíce děti i nejmenší, ne aby tam prodlely, nýbrž aby se tam již učily — a to jest nad míru povážlivé. Pražští rodičové a jim k vůli pražští učitelové jsou již jednou takovými, že chtějí míti děti své záhy vydresirované jako na umělecké psíky, a v době, kdy dítě vlastně ještě ani nemá vědět, že jest jakési učení na světě, každé to pražské dítě má býti již dítětem zázračným, aby zakrylo, že matka a otec jest trulant.

A když otec a matka trulant si žádají, aby dítě jejich bylo dítětem zázračným, toť by musil býti špatný učitel, aby této jejich žádosti nevyhověl. Aby tedy dítě snad jen do školské zahrádky chodilo, tam sedělo a běhalo a si hrálo, kde pak by se takový učitel mohl před pány rodiči pak pochlubit jakýms resultátem, jakousi zázračností! Takový učitel přišel by tuze brzy o všecku důvěru i o všecko jméno, kunti by se ztráceli jeden po druhém, až by pak chodil učitel do té dětské zahrádky sám.

Když tak člověk ty pražské děti vidí, jak zrovna z peřinky a z povijanu už to vedou do školy, tuť by sobě věru myslil, že nemůže býti znamenitější, čipernější, vůbec učelivější a učenější mládeže nad mládež pražskou. Ale když se pak podíváme na tu mládež, která už vyrůstá na odrostky a na mladé pány, tu najednou shledáme, že snad kontingent zahálečů a všelikého druhu darmochlebů a facírů jest rekrutován

nejvíce z mládeže pražské. Té už pak jest učenost čímsi, o čem slýchal v dětství jako o pohádkách; a vůbec pak vidíme, že není prázdnější mládeže nad mládež pražskou.

Tedy ovšem měli bychom mysliti zcela po lidsku správně takto: nehoňme dítě zbytečně časně do školy, aby se učilo; ale přidržujme za to hocha a jinocha, aby se učil co možná nejdéle, aby s čtrnáctým, šestnáctým rokem mladík už nechodil mimo školu jako privilegovaný nevěda, který kdyby nedědil někdy nějaký dům, v třicátém roce ani by nevěděl, k čemu je na světě. A ejhle, přece v žádném městě není do šestého roku tolik zázračných dětí jako v Praze! Každé dítě, které chodí do zahrádky, musí býti dítětem neobyčejným, sice by ho do té zahrádky rodiče nedali, raději do jiné. A to z toho, že mladou tu mysl napínají a přepínají tak po tyransku záhy. Ovšem, vždyť i toho psíka konečně vycvičíme, že se mu musíme divit; můžeme tedy také vycvičiti dítě, že se musí divit každá teta, každý strýc a celé příbuzenstvo.

Tedy s tohoto hlediště lze náramně mnoho mluviti i proti zahrádkám dětským, že dítě vlastně kazí místo co by je měly spravovat, sílit, uzdravovat. Tolik alespoň lze říci, že jsou to instituty nad míru povážlivé, anebo alespoň, že by nemělo se tak střemhlav vše a bez rozvážení vrhat jim v náruč.

Avšak jsou již jednou v módě a my to nepředěláme. Také jest vlastně východiště jiné, proč jsme se pera uchopili, i cíl jest jiný, k němuž směřujeme. Naše východiště jest, že školky ty či zahrádky, tak

jak nyní jsou, jsou ústavy germanisačními, že my sami nemáme ústavů takých svých. Totiž takových, do nichž by i chudé dítě mohlo vcházet, jako vchází do obecní školy. Náš záměr tudíž jest, abychom jakož máme obecní školy, měli také obecní zahrádky české, a to ne jednu pro celou Prahu, nýbrž aby v každé čtvrti byla alespoň jedna.

A na těch našich obecních zahrádkách mohlo by se pak a mělo by se ukázati, jaká má býti vzorná zahrádka. Totiž zahrádka vskutku pro děti a ne pro maltretování dětí, jimiž by se pak ješitná matka mohla chlubit před matkami jinými rovněž ješitnými. Neboť až dosud české dítě podstupuje trýzeň dvojí: předně takou, jakou každé dítě zahrádku navštěvující, za druhé tu, že tuto trýzeň musí sobě zaopatřovat německy. Naše obecní školka či zahrádka mohla by ho zbaviti té trýzně obojí; neboť kdyby byla rozumná, na skutečně pedagogických základech založená, netrýznila by vůbec a netrýznila by po německu zvlášť.

A takové povinnosti má obec. Věru že může spíše rok, dvě léta počkat nějaký ten most anebo nějaké to nábřeží; ale nemělo by se čekat, ví-li se, že naše nejmenší generace už se nám odcizuje a kazí spůsobem nejhroznějším. Nemělo by se čekat se zařizováním ústavů podobných, zvláště ví-li se, že ta malá mládež naše bez toho už nemá ani prostorky, kde by pookřála a se vydýchala — zvláště ví-li se, že všude germanisační ten žralok na naše dítě číhá, volaje: „Pojď sem, jen nadýchej se a pookřej, ale

budeš za to moje, budeš nosit i srdce moje i jazyk můj.“

Není třeba mnoho dokládati. Ale ovšem, přimlouváme-li se za to, aby obec nám zřídila zahrádky obecní, přimlouváme se za takové, z nichž by nevycházely děti zázračné, nýbrž za takové, v nichž by se nemrzačily na duchu, ale za to prospívaly i tělesně i duševně. 1874.

SPOLEČENSKÉ.

(1882—1873.)

O našem životě společenském.

I.

Mohl bych také nadepsati těchto několik článků „O ničem," protože nápis platí něčemu, čeho my nemáme. Ano, společenského života nemáme ani tolik, co by se mohlo pojmenovati jmenem, a chtěl-li by člověk mluviti jen trochu jakožto pesimista, mohl by málem dopustiti se výroku, že pro život společenský nemáme ještě ani smyslu. Žijeme v jednom městě, žijeme snad jedněmi tužbami a směřujeme k jedněm účelům, ale jsme při tom každý pro sebe ohražený a zabedněný, jako bychom druhého se štítili a všichni jakoby byli našimi nepřáteli. Jinak se ani neseznáme, životy naše uběhnou podle sebe a my se tolik stýkáme, jako bychom žili celá staletí od sebe aneb celá moře byli vzdáleni. Bylo by to co do života společenského skorem docela jedno, kdyby někteří z nás žili už v století dvacátém, aneb kdyby byli přišli sem již v století minulém. Někdy tak jeden o druhém něco slyšíme, někdy snad jeden od druha něco čteme — a to jest vše, bližších styků mezi námi žijícími není.

Člověk by si mohl zasloužiti jmeno mudrce, kdyby dovedl vypátrati, co nás společensky k sobě váže, poutá — já to neznám. Jest to všeobecná chladnost, netečnost k sobě? Jest to lhostejnost aneb dokonce nepřízeň? Jest to tak nesmírný přebytek v každém z nás jakožto jednotlivci, aneb jest to nesmírná chudoba našich smyslů, že tak o sobě ani nevíme, že druh o druha nezavadíme? Jediné štěstí ještě, že se potkáváme na ulici. Tu se alespoň chladně pozdravíme a za čas trochu důkladněji se na sebe podíváme. Jsme to náramně genialní lid, neboť to nám dostačí na celé měsíce, na celé roky. O domovech svých, o rodinách víme každý pro sebe, o druhých víme to, co k nám klep donese — ušlechtilejších pout mezi námi nestává.

Praha jest snad co do nedostatku smyslu společenského unikum mezi městy evropskými a kdo mi nechce věřit na slovo, zeptej se kteréhokoliv cizince, který u nás po nějakou dobu trávil. A ne snad cizince Němce aneb Francouze, aneb Angličana. Ale zeptejte se bratra Slovana a sice takového, kterému i toho štěstí se dostalo, že byl seznámen s některými našimi rodinami — ptejte se ho, co soudí o nás; je-li pravdomluvný, a pravdomluvnými bývají aspoň doma, řekne vám dojista, že společenský život jest to jediné, co se mu v Praze nelíbilo.

U nás tedy se známe podle ulic, kterými chodíme, podle hostinců a besed (které vlastně jsou také jen hostinci), do kterých chodíme a pak ještě snad na nejvýš podle divadla a to ovšem již jen skrze

skla a na náležitou distanci. Na hostince svezly se všecky praménky u nás, a kdo nechodí do hostince, ten u nás již ani neexistuje. Přestat chodit do hostince a dáti se odvézt do Volšan, u nás úplně jedno jest. „Co dělá pan Ten a ten?“ ptám se pana Toho a toho. „Ten a ten?“ odpovídá, „prosím vás, do hostince tam a tam už nechodí, já o něm nevím.“ A tak jest hostinec jediné naše pojidlo. Největší národní neštěstí mohlo by nás potkati, kdyby se nám jednou zavřely hostince; my bychom v skutku jeden k druhému nenašli cestu.

Za to je to na nás vidět. Hospodního mravu na nás více než mravu společenského, hospodní hrdinství, hospodní disputy. Rozdíl toliko v tom záleží, že podle druhů hospod jsme také rozličnými, aneb že hospody podle nás jsou rozličny, jak libo. A může-li se u nás mluviti o pohostinství, jest to jediné to, že je provozujeme v hostincích, docela na příč všemu slovanskému mravu, který hostinec všude považuje za věc nutnou pro cizince, ale za to dům svůj za důstojný, aby v něm uvítal hosta. Aby hosta poukázal pouze na hostinec, považoval by každý Slovan, mimo nás, za snížení hosta na cizince. Ale co my? Na nejvýš že dovedeme hostu říci: „Tak tedy večer v měšťanské besedě aneb v hostinci tam a tam.“ A to jest vše, co o nás zví. Cizinec Slovan nás tu nepozná a poznati nemůže, proto že se neznáme sami — a následek toho? Že hosté naši Slované těmi známostmi o nás musejí vzíti za vděk, jakými je zásobí ten onen, při čemž více jest úslužnosti nežli jmění duševního.

Tu vlastně nyní čekám na námitky. „Kterak pak naše skromné domácnosti se hodí k tomu, abychom se stali hostiteli nejen mezi sebou, ale i těch, kteří nás navštíví odjinud?“ Ano, tam jsem Vás chtěl míti, abyste se sami přiznali, že společenskosti nemáme, ano že ji považujeme za obtíž, za věc nemožnou. Takovým způsobem, jak my tu a tam sporadicky společenskost svou pěstujeme, arciť více ji zabíjíme, než abychom jí napomáhali. Myslíme-li, že když se někde sejdeme, že nás tam musejí uvítati plné tabule; aneb naopak my-li koho k sobě pozveme, že jen vybranými lahůdkami můžeme ho uctiti, pak ovšem nedoděláme se společenského života jaktěživi, pak, jak jsem pravil, podvracujeme jej z kořene. Neboť takovýmto způsobem v skutku ukládáme obtíž na sebe a nutíme snad i své hosti, aby s vědomím částečné sklíčenosti zasedali za stůl k tomu, co snad bychom nad naše síly na něj kladli. Ale jak zcela bychom zasedali za stůl a s námi ti, kteří by byli k němu pozváni, kdybychom zůstali při prostotě vzdělaného člověka a nestávali se i stolem svým nepravdivými a lháři. Když Rus pozve Rusa, pohostí jej zrovna tím, co by byl požíval i bez hosta; v celém hospodářství ten toliko učiní se rozdíl, že se přibéře všeho vařiva o tolik více, mnoho-li se počítá na jednu osobu. A při této jednoduchosti všeobecné rád každý hosta k sobě poprosí a každý host rád za stůl zasedne, poněvadž ani z povzdálí nemůže se mu namanouti myšlénka, že jest hostiteli za obtíž. Ale ten náš mrav, kde myslíme, že jen přetížená tabule jest důstojna, aby svolala kolem sebe hosti, není mrav

slovanský. Jest to mrav germanský a jako bych měl za přisurovělého toho, kdo plnou tabuli činí podmínkou své návštěvy, tak bych téměř za surový musil považovati mrav hostitelův, který by se o svých hostech domníval, že ne k vůli němu a sobě a k vůli společenské potřebě, nýbrž k vůli bohaté tabuli stávají se jeho hostmi. A u nás jsme od prostoty, pravdy hostitelův i hostí ještě velmi vzdáleni; ba nevím, zda-li vůbec jsme ještě na to pomyslili, že tomu tak.

II.

Netvrdím, že by se u nás nenašlo nijakých sporadických příkladův, kteří přece také alespoň se snáší o cosi společenského. Toť se rozumí samo sebou, a kdyby nebylo ani těch třeba osamělých jednotlivcův, bylo by vůbec zbytečno o věci té mluvit. Ale tuto mluvíme o životě a život společenský potřebuje více, přemnohem více, než snad jen několik jednotlivců. Tuto musíme se postaviti na hlediště, jak se společenský život jeví ve své všeobecnosti, jaké zjevy naskytují se tu pozorovateli, a co by našel, kdo by snad i schvalně se dal u nás na hledání.

Podívejme se nejprvé na naši mládež. Studentstvo naše právem mohlo by říci o sobě, že sice v Praze trvá na studiích, že chodí z domova do škol, ze škol do domova, že na ulicích potkává Pražany a Pražačky, ale jinak toho, co vlastně by bylo pražského, velmi málo užije a zažije. Jsou studenti, kteří projdou ve-

škeré školy v Praze a přece na nich Prahu není viděti. A to proto, že po celý svůj život, rok od roku, neměli příležitost, aby i jen vstoupili do některé rodiny. Rodina pražská jest našemu studentu pravidlem zavřena úplně. Není-li chudobou svou nucen, aby vyučováním dětí sobě vydělával výživu, student ani nemůže překročiti práh rodinný, a překročí-li jej jakožto domácí učitel, jest to právě tolik, jakoby jej nepřekročil. Vejde k dětem, odejde od dětí a tím jsou jeho styky s rodinou u konce. Ty rodiny daly by se na prstech spočítat, které v učiteli svých dětí vidí více než pouhý stroj, které v něm vidí také člověka a snad někdy dotknou se těchto jeho člověckých stránek.

Je-li studentu našemu rodina v Praze nepřístupna vůbec, jest mu, jsou-li v rodině dcery, už dokonce zabarikádována jako nepřátelská pevnost. Tu panuje v naší Praze většinou originálně šosácký názor, že do takového domu smí vstoupiti jen, kdo má opravdové úmysly, totiž aspoň jistý platební arch v kapse, žeby se mohl ženit. Třebať se neženil, to už tak mnoho nedělá, dcery přece tak příliš nepřijdou v pověst. Také důstojník mívá spíše přístup do domu, ač důstojníci, jak známo, velmi málo se žení. A poněvadž u nás všude se pomýšlí hned na tuto praktickou stránku obapolných styků: tož přece nemohou se „zahazovati“ se studentem, „který dnes je a zejtra není“, a který ještě má tolik a tolik škol před sebou. Že by mohly přizváním si studenta časem do rodiny získati i dcery i student, na to naše vdávací praktič-

nost ani nepomýšlí. Jeť toho zajisté velmi mnoho, co by bez zamilování mohly získat dcery z vědomostí člověka vzdělávajícího se, a jest toho ještě více, co by mohli mladíci, směřující k výšinám lidského vědění, získati od dcer, jež jsou vůbec smyslu a srdce jemnějšího, citem útlejší a v názorech pružnější. Toť jsou věci vesměs ceny nemalé a styděl bych se za to, kdybych teprv musil dokazovati, že tomu tak.

A co tedy u nás? Studenti jdou cestou svou a ženská mládež také svou, jako by nebylo nijakých ušlechtilejších styků ani žádoucno, ani na prospěch. A sice jdou studenti tam, kam se jim cesty a dvéře nezavírají: do hostinců, do kaváren a p. Nepřipadá mi na mysl, abych snad chtěl býti mravokárcem a mládeži namlouvati, aby hostinců a kaváren se střežili. I hostince a kavárny mají své dobré stránky pro mládež studující; ale tolik mi přizná přece každý, že jsou-li hostince a kavárny jediným bydlištěm naší mládeže, věc se pak vyjímá docela jinak. A ten mrav a způsob, který z nedostatku jiného tuto se stane dobrým tónem, že velmi často se podobá i nemravu i nespůsobu. Pravím to zřejmě, avšak nečiním z toho nikoho zodpovědným, poněvadž příčina leží u veškerém životě našem, v nedostatku našeho společenského vývinu vůbec. A žeť tomu tak, utajiti se nedá, ač jest-li že by člověk schválně chtěl býti nepravdomluvným aneb lícoměrným. Mládež naše cítí to sama na sobě a my musili bychom býti právě slepi, abychom to neviděli.

I vidíme to vždy, kdykoliv se student náš má aneb musí setkati s pražskou dcerou. Mohli bychom

toho najmenovati celé rejstříky, co mu schází společenského tónu; avšak cítíť to náš mladík předobře sám a vědí to všichni i všechny, třeba mu to právě neřekli do očí. Mladík při tom trpí nejvíce, poněvadž přes všecky své snad nejkrásnější a nejvzletnější snahy cítí nedostatek čehos, čímž veškeré jeho tyto snahy tlačeny jsou v pozadí. Jakási těžkost, nejistota, neobratnost, obhroublost věsí se na něho jako rodinná kletba a nejlepší mladíci, nejvýtečnější učňové Mus stávají se najednou i terčem úsměchu i posměchu, jehož svou vinou nezasloužili. Měliť bychom posměchem svým spíše bičovati samy sebe, že jsme tak velice nedostatečni, abychom nezaslouženého posměchu mladíka zbavili již předem, obcováním svým.

Avšak jest na čase, aby i naše dcery co do společenského způsobu dostaly svou kapitolu. Jsou to sice nedostatky druhu jiného, jimiž trpí, ale jsou to nedostatky přece. A opět nejsou jimi vinny samy, opět vinni jsme jimi všichni, bez výminky. Tím, že mládež tak po policajtsku beze smyslu oddělujeme, tím pak určíme sami její zábavu, když se setká. I jest to u nás téměř již pověstnou záležitostí, kterak naše dámy nejraději se baví, když konečně s mladými pány se setkají. Jest to u nás téměř pořekadlem, že jenom tancem se dovedou udržeti ve společnosti a kde není tance, konec jest zábavy. A právem! V tanci tak ještě nejspíše se zastře všecko, čeho se nám nedostává, poněvadž tu obyčejně jen mládí s mládím se stýká — duch tu bývá věcí velmi vedlejší, ba jsou tanečníci, kteří tancem krásnému pohlaví nahradí

všecky své nedostatky duševní a byť jich byla kupa taková, že by z nich mohl býti druhý Petřín.

Račte odpustit, ctěné dámy, řekl jsem vám to bez obalu a jsou-li mezi vámi výminky, jest mi to věcí nad míru milou. Ale dojem, jaký ty vaše výhradní taneční zábavy činí, jest všeobecně známý. A kdyby se mne kdo ptal, kterak se u nás baví mládež, když se setká — musil bych bez rozpaků říci: tancem. A jak víte, jest tanec jenom velmi nepatrnou částí všech umění; a mimo umění jsou v člověku i krásné vědomosti, jsou krásné snahy, tužby a podobné, čím společenské obcování stává se pravou potěchou. U nás ve všem tom mládež dospěla již — k tanci. V tom jsou všecka naše umění, všecky vědomosti, všecky snahy a tužby naše. Jest toho na život zpropadeně málo!

III.

Co jsme pověděli onehdy o mládeži, mužské i ženské, snudno by se mohlo s malými změnami říci o dospělých faktorech naší společnosti, o mužích a o ženách, aneb o pánech a o dámách. Jest to jen nutná, přirozená konsekvence z jejich mládí. Co mládež žili jedni i druhé výhradně pro sebe a tato výhradnost se věsí na ně pak i na muže a na ženy. Je-li u nás jaká společnost, bývá to ponejvíce jen mužská s faktickým, ač ne vysloveným vyloučením dam, aneb jen ženská, opět s faktickým, ač ne vysloveným vyloučením

pánův. A jestli že se přece někdy někde něco svede, kde by našel pány i dámy (mluvím o dospělých): odbudou se nějaké ty formálnosti a pak již za chvíli zase se liší společnost v mužskou a ženskou. Páni jakoby považovali nějakou tu dobu, kterou s dámami tráví společně, za ztracenou; honem, úprkem od nich, aby byli sami pohromadě a aby si vynahradili, co před tím ztratili.

Co se tohoto řeknu zrovna utíkání od dam týče, musíme v skutku našim pánům přisouditi iniciativu. I jest mně, jako bych slyšel tuto logiku: Za mládí, když jsme bývali pohromadě, tančili jsme; nyní jsme na tanec již pohodlni, vážni — co tedy pohromadě? Možná sice, že ani jediný tak nemluví a snad ani myšlenku tu sobě tak nevysloví; ale jest to faktum, že beze slov tak se děje a k těmto výsledkům skoro každá společnost u nás dospěje. A žeť pánům u věci té se musí přisouditi iniciativa naprosto, rozumí se z věci samé, poněvadž po dobrém taktu nelze si ani mysliti, aby dámy od pánův počínaly se odvraceti samy a svou společnost nedočkavě vyhledávaly.

Tedy vina jest na straně pánův a bývala a bude vždy, leč by někdo namítnul, že dámy jsou takové, že muž intelligentní dlouho s nimi nevydrží ve společnosti. Prosím, aby se tento výrok nekladl snad na účet nezdvořilosti mé aneb onoho, kdo by jej učinil. Není tomu ještě příliš dávno, kde byl u nás oprávněný tento stesk na denním pořádku: „Nemáme děvčat, nemáme žen!“ Totiž svých, českých děvčat, svých, českých žen. A kdež by se byly vzaly při tom od-

národňovacím systému, kde jsme neměli jediné české školy, jediného českého veřejného vychování! Bývala to pravá hrůza, jak ta naše česká dáma vypadala: vědomosti cizí, smýšlení žádné, národní a tudíž i společenská lhostejnost — tuť ovšem mohlo se nazývati obětí, s takovouto dámou ne snad se baviti, ale s ní jenom musit posedět. Ale i tu pravím, že mnoho zavinili muži, tak jako muži jsou vinni tím, že i v našich výtečnických rodinách národní netopýrství jest jedinou charakteristickou známkou, že ženy jsou smýšlení nijakého, že dítky odchovávají se cize a němčina že dosud u nich jest výhradním jazykem i domácím i mimo dům. Tyto výtečnické rodiny bylo by velmi snadno pojmenovati jmenem; avšak není toho třeba, Praha na ně ukazuje zrovna prstem. Tuť ovšem bych se nedivil, kdyby naši mužové společností s takýmito dámami více se střežili, než aby je vyhledávali.

Avšak to jsou již jen jednotlivé výminky a celkem přece možná říci, že u vychování dcer a žen již jakýs takýs pokrok učiněn, že by tudíž něco společenského již nyní se zříditi dalo, ano i mělo. Leč tu jsme právě na scestí velikánském, na scestí proto, že vlastně na pravé cestě ještě jsme nebyli.

Dejme tomu, že by u nás pánové právem si naříkali na to, kterak dámy vespolek se baví. Ale proběh, kterakým právem naříkati, když jsme sami ještě nikdy nepokusili se o to, aby bylo lépe? Když se tak systematicky vyhýbáme všemu, čím by na nás ulpěti mohlo podezření, že chceme do opravdy, aby společenský spůsob dobyl sobě platnosti, jaká mu přísluší?

Oddělíme-li se ve společnosti od žen: ano, rozumí se to, že jsouce ponechány samým sobě, zařídí si zábavu, jakou umějí aneb jaká se jim zlíbí — my dále nemáme práva, sáhati v jich navyklou náklonnost, jestliže u nás stalo se již zrovna zákonem, abychom je ponechali sobě samým.

Pánové snad jsou také příčinou, že tak malému kreditu u nás těší se společnosti výhradně dámské, tak zvané společnosti kávové, tento jediný, celkem velmi nechutný surogát za vše ostatní, čeho společenský život náš postrádá. Stojíť tohoto druhu zábavy na stupni nejnižším, jsou to pravé školy titěrnosti, pošetilosti, ano řekněme přímo: pravé cvičiště lícoměrnosti, nepravdy a klepu. Přetřásání rodinných poměrův, klep rodinný i veřejný téměř výhradně se tu ujaly a tvoří hlavní páku „ušlechtilé“ zábavy. Víme, že podobné společnosti jsou všude ve velkých městech, jen že jinde jsou právě považovány za to, čím jsou; ale jest-li že u nás jsou takřka jediným spůsobem sdružování se: viděti nejlépe, na jakém stupni jsme se octli, považujeme-li toho druhu živoření za skutečný život. Takéto společnosti jsou největším zabíjákem každého rozvoje, proto že ženy lepšího názoru a ducha se jich straní, nechtíce vydati se za terč poznámkám, jež zaplaví všecko jako příval. Dále jsou zabíjákem proto, že postrádajíce každého vyššího významu, hlavní zřetel obraceti musejí k nákladnému hostění, aby se přece něčím zdály.

Jsouť to celkem zábavy velmi drahé, ano hledíme-li k tomu, mnoho-li poskytují těm, kdož jich se

účastní, prospěchu společenského: jsou to zábavy nejdražší. Tyto společnosti ovšem nedospějou na míru rozumnou, skromnou, přirozenou nikdy a proto také bude se k nim muset ukazovati jakožto k zjevům, jakými společenský život jenom stůně.

O těchto zábavách můžeme v skutku říci, že se jich mužové straní, leda bychom vyňali takové, kteří se do nich hodí, kteří sdělováním rodinných novinek, klepů a všelikou vůbec povídavostí i nad ty paničky vynikají, které jsou kruhů těch vlastním duchem a jádrem. Avšak straní se jich i rozumnější, přimější povahy ženské samy a takž velmi snadno opanovaly tyto společnosti pole i se vší svou zbrojí. Tudíž společnosti a zábavy, jež všude a za všech časův poskytovaly látku satyře novely a románu, ostrému vtipu frašky a veselohry, nemohou i u nás považovány býti za něco jiného, než čím vlastně jsou. Ale dojista nebyly by se staly tím, kdyby mužové nebyli se tak důkladně vzdali všeho účastenství, nebyly by se staly nemocí naší, kdyby byly rostly na základech zdravých. Takto musíme však se obviniti sami, že jsme jediný druh společnosti u nás zůstavili pouhému nemravu, neboť malichernost, titěrnost a klep za mrav počítati nebudem.

IV.

Nedostatek života společenského byl u nás pociťován vždy, i za dřívějších desítiletí. Jen že tehdáž na vysvětlení se řeklo: jest u nás národní duali-

smus příliš zakotvený, společenský život se nemůže ujmouti. Bylo to poněkud pravda; věc ta měla na první pohled tolik váhy do sebe, že i každý cizinec jí přisvědčil a nikdy již neptal se dvakráte, proč společenského života nemáme. Bylo to za dob, kde Praha platila za město německé, ano kde tváří svou, třebať ne po pravdě, městem německým byla. Jakž mohli se tu Čechové, jakožto menšina (a za menšinu se měli) zasaditi o nějaký život? Vždyť považovali již nějaký ten ples, nějakou tu besedu za cosi tak neobyčejně závažného, že stalo-li se cos podobného, časopisecká literatura musila ze svých zásob vyčerpati všecky superlativy, pera mladých pěvcův musila se namáhati až k pramenům kastalské nadšenosti, veškerá umění hleděla se získati, aby dokázala, jak už jsme nesmírně daleko.

Tenkrát se Praha neznala, neznala se ani před desíti roky a nezná se podnes. Když se za vlasteneckých dob počali Čechové scházeti, což bylo výrazem jich všeobecným? Podivení a radost, že jest jich tak mnoho! Když jsme před dvanácti roky po prvé dovedli si zvoliti svoje zastupitelstvo městské, což bylo výrazem všeobecným? Podivení a radost, že jest nás Čechův tak mnoho! A když roku 1867 nadšené zástupy táhly kolem základního kamene, jejž kladli národnímu divadlu — na vlas totéž: podivení a radost, že jest nás Čechův tak mnoho. Vždy totéž se opakuje, jenom že dle doby se to poněkud promění. Co už jsme dávno mohli vědět: mnoho-li nás jest a jací

jsme — my z toho teprva nyní máme radost, jestli že se to náhodou dovíme.

Ale za dřívějších dob mohlo to vše míti jakousi podstatu. Co však nám vadí dualismus národní nyní? Či jest Praha ještě městem německým? Což už jsme se dávno tak nerozlišili, že už teď nemůže býti pochybnosti o tom, kam kdo náleží? Či snad nám, ohromné většině Čechův, může býti nepatrná hrstka Němcův pražských ještě nyní příčinou, aneb alespoň na omluvu, že pro národní dualismus nic u nás se ujmouti nemůže? Všichni my ostatní, kteří se Čechy nazýváme, nenajdeme k sobě cesty, proto že tu vedle nás též něco Němcův? Toť by bylo až příliš směšné. To by bylo zrovna, jako bych dokazoval, že Vltava nemůže býti splavnou, protože jí překáží Sázava, která do Vltavy ústí.

Tedy naše omluva, která před desítiletími měla alespoň cosi zdánlivého pro sebe, jest nyní naprosto lichá a nepravá. Jen se nebojme sáhnouti tam, kam sáhnouti nutno. Jen pojmenujme pravého vinníka pravým jmenem: jsmeť tím vinníkem vesměs všichni, jest to jakási naše nevšímavost a do jisté míry nevycvičenost pravého smyslu. A nic to nebude platno. Budeme musiti se společenským životem jednou právě tak začíti, jako jsme začali s literaturou, s národním uvědoměním a p.

Mohlo by se říci: národní dualismus nám není více na závadě, ale vadí nám, že máme dualismus sami v sobě. Však mi rozumíte, co tím míním. Ale ani ten dualismus v samých sobě, kdyby jej dělila

rozsedlina nevím jak příkrá, nemohl by nám nikdy býti na omluvu. Je-li taký dualismus skutečně — dobrá: ukažte mi národ, ukažte mi město, kde by podobného dualismu nebylo? A je-li kde, opět dobrá: stejní se řadí k stejným, ale přece jen společensky žijou, třebať každý pro sebe. Avšak známo jest ze života všech měst i národův, že v společenském stýkání nevadívá tak příliš aneb vlastně vaditi nemá různost náhledův politických, tedy rozdílnost stran a p. Ve společenském stýkání mají lidé stránky docela jiné, které s politickou barvou nesouvisí, mají stránky čistě lidské, interesy humanitní, otázky vědy, otázky umění, předměty všeobecné, ušlechtilé — to je k sobě víže, tím se tříbí jednotlivci na celku, tím celek zase béře zisk z jednotlivce. A v těchto věcech mohou se stýkati i lidé jinak třeba dualismem rozhozeni; ano společenský život může časem sklenouti mosty k dorozumění aneb alespoň k setkání se, jaké by se nikterakým jiným faktorům nepodařily. A možná, že i leckterému nedorozumění politickému by se vyvarovalo nejednou, kdybychom právě měli toho, čeho nemáme — společenského života.

Tu snad zase bude někdo s námitkou po ruce: „Chceš míti společenský život a potáhnouti do něho vědu, umění, humannost atd. — toť aby každý dříve dělal zkoušku ze všeho toho, než bude moci vstoupiti do salónu.“ Máš pravdu, příteli, námitka tvá byla by podstatna, kdybych cosi podobného vyhledával. Ano, já pravím, že kdo by chtěl míti společenský život samou vědu a samé umění, zaváděl by nový zabíják

na tento život: a já bych byl první, který by z něho utekl, kdyby v něm zavládla škrobenost učené tváře. Toť by byl zrovna druhý extrém onoho, jejž jsme jmenovali při kávových společnostech: tuto titěrnost a klep, tamto učenost, podkuřování sobě, nepřístupnost atd. Bohužel musím říci, že společnosti naší intelligence stůňou takovými „učenými“ nemocemi, které se zprotiví velmi brzo, neboť se objeví u mužův aneb u dám. A to zase z nedostatku společenského života. Jeť právě tento život jaksi všeho toho materiálu výkvětem, zušlechtěním; táhneť on jako včelka ze všeho med, nade vším naším konáním rozestírá zvláštní vzduch, zvláštní lad; nejsme v něm učenci, umělci, profesory, jsme lidmi, v nichž však každá věc obráží se snad spůsobem zvláštním, dle toho, čím se kdo stal. A z toho pak vyjde ona roztomilost, nenucenost života, jež půvabem svým, jež bezprostřednou přirozeností svou všecko vábí a jen duchaprázdnost odpuzuje.

Odsoudil jsem naše kávové společnosti do satyry románu a frašky; ale naše učené společnosti, pokud jeví se ve společenském životě, velikou částí svou náleží také do satyry románu i frašky. V tom jsme šosáci znamenití. U nás učenec ani na chvíli nesmí zapomenout, kolik napsal kněh a jest-li s ním mluvíš, pro bůh, ať ten seznam dobře máš v hlavě, a ať to jest na tobě zřejmo, že jej máš v hlavě, sice budeš klet do čtvrtého kolena. Naši učenci zrovna aby nosili na límcích hvězdičky, aby hned bylo na první pohled zřejmo, za jak vysoké se mají. Jeden z nejpřednějších politikův našich udělal jednou dobrý vtip:

„Naši básníci čtou jenom svá díla.“ Možná ostřím tohoto vtipu také jinde zaříznout: „Naši učenci ze všech učeností znají jen tu svou.“ A s takovými lineály ovšem velmi ztěžka daří se život společenský, kde duch bývá ohebný, svižný jako ten vrbový proutek.

V.

Není to snadné o thematě tom mluviti jen málo slovy, proto že nechť kamkoliv se rozhlednem, všude to u nás leží ladem. U jiných národův, třebať nic jiného nedělala, mívá šlechta alespoň ten význam, tu zásluhu, že obcování společenskému vtiskne i jakýsi svůj jemnější, snad i vyšší ráz, že u sebe spolčuje a vítá ty, kdož vynikají vůbec duchem, ať na poli umění, vědy, ať v oborech praktických a jiných. Nechci říci, že tím něco tvůrčího se vnáší do umění a do věd; ale vyřkli to již spisovatelé mnozí, že to na formu mívá vlivů nikoliv nepatrných. Herci, herečky, zpěváci atd. nemohou toho podceniti nikdy, jestliže pohyby a spůsoby jich nabývají jakési bezpečné jistoty na parketách. Spisovatel románů ani nemůže se obejíti bez důkladné známosti života toho a vidíme to na mnohých našich i dobrých spisovatelích, že jakmile začnou líčiti život vyššího salónu, bývají se svou latinou u konce velmi brzy.

Nechci zde ovšem namlouvati, aby nám snad šlechta měla býti ve všem vzorem i svými nemravy a nespůsoby. Ale neměla-li by míti ceny ani v životě

společenském tím, co snad má vskutku dobrého — prosím, jaké ceny má potom vůbec? U jiných národův vidíme, že si toho bývá šlechta vědoma a že tedy alespoň život společenský docházívá jejím přičiněním nejednoho vzpružení.

Ale co u nás? Tu sedne člověk ke stolku, vezme hlavu do rukou a může se ptáti celé hodiny: co šlechta u nás? Co ví o životu národním, společenském, uměleckém, vědeckém, co ví o životě českém? Kdo tomu nerozumí, co právě povídám, prosím, ať se podívá na šlechtu ruskou, ne jak se má k prostému lidu, ale jak se má k životu vzdělanému. A nechť se podívá na šlechtu polskou, nikoliv opět, jak tato se chová k chlopu, neboť toto chování všichni odsuzujeme: ale opět jak se chová k životu vzdělanému. Člověk by nemusil míti očí, aby neviděl, co jinde jest, a nemusil by míti soudnosti, aby stavěl u nás ve světlo růžové, co za světlo růžové nestojí.

Tedy co šlechta u nás? Vídáme ji (politickou její činnost tuto pouštíme mimo zřetel) jednou za rok na smíchovské louce, kterak s povýšené tribuny upjatě hledí na ušlechtilý běh komoňův, který kterého předstihne. To jest ovšem látka ku zábavě společenské nesmírná. Několik neděl před tím a několik neděl po tom! Kombinace, rozmluvy, sázky atd. Nejsem nikoliv nepřítelem podobných zábav; vidím šlechtu anglickou holdovati jim spůsobem ještě rozhodnějším; ale jen ten jest rozdíl, vložíme-li na váhu; co šlechta anglická ještě kromě toho vykoná! Šlechta anglická jest si

toho v první řadě vědoma a potom jsou jí koňské dostihy pouhými dostihy.

A co dále šlechta u nás? O masopustě několik jejich členův dá se dovésti na Žofín na národní besedu; tam se chvíli dívají, jak ti ostatní z „červené krve“ se baví a to jest její styk s naším životem v saisoně zimní. O pevnějších poutech já alespoň nevím a o hlubších kořenech také ne.

Mimo to má několik šlechtických rodin v českém divadle několik loží, které bývají pravidelně prázny a to jest jejich styk s intelligencí. Když se lože jejich obsadí, bývá v obecenstvu divení, že jest tu dnes také ten a ten; člověk věru neví, čemu by se divil více, tomu-li naivnímu obecenstvu, jež dá se vzrušiti nahodilou přítomností toho a onoho, aneb-li tomu, kdo zase jednou si vzpomněl na divadlo.

A to šlechta u nás! Jest-li snad se sejdou také ještě někde u Švertáska, aneb-li s jara sobě zajedou do Bubenče, to už tak příliš nekladu na váhu, proto že po těch velikánských skutcích výše vyjmenovaných tyto události jeví se mně býti druhu podřízeného.

A co jsou toho následky? Že vlastně národní šlechty nemáme. Mluvme si co chceme, kdyby naše šlechta desetkrát podepsala deklaraci, pokud jest českou šlechtou s německým jazykem, nerozumí nám a my nerozumíme jí. A šlechta naše bude pořád s jazykem německým, pokud nepočne nejen mezi sebou, ale i s národem, s inteligencí pěstovati život po česku společenský. A do té doby bude šlechta od nás odříznuta, my budeme odříznuti od ní a kdo by tomu

opět nerozuměl, prosím, aby se podíval na šlechtu maďarskou a jak ta rozumí prospěchům svým i prospěchům národa způsobem zcela jiným, způsobem, jak se mně zdá, nikoliv převráceným.

Mluvím-li tedy o tom, že by bylo žádoucno, aby naše šlechta věnovala trochu porozumění životu společenskému, mám zde vlastně na zřeteli více prospěch její, než prospěch náš. Co my? Vyřklo se to u nás již i v programech politických: se šlechtou anebo bez ní, že se přece hneme ku předu. A mohlo-li se to říci v programu politickém, může se to říci desetkrát spíše v každém programu jiném. Věda naše bez šlechty jest a bude vědou, umění, literatura naše bez šlechty jest a bude uměním, literaturou, a konečně i život náš společenský bez ní dospěje a životem společenským bude. Ale bude-li kdy šlechta tato bez života společenského šlechtou národní? Čím kdy bude s národem souviseti, bude-li jí jazyk náš jen jazykem pro její Johany a jiných jmen lokaje? Nebude-li český šlechtic umět promluviti poctivou větu, aby se rozumný člověk nemusil dáti do smíchu? Čím bude s národem souviseti, když posud v celé historické šlechtě čítáme dva, tři šlechtice, kterým jest jazyk český také jazykem úřadním, totiž v jejich vlastních kancelářích?

Trvám, že nikoliv bez důvodů mohu říci, že by šlechta naše byla již o hodné kusy dále, kdyby porozuměla moci a půvabu života společenského, ano že o tyto kusy nikdy ani dále nedojde, pokud stýkání se společenské nenapíše také do programů svých. A bude všecko jen uvědomělý aneb neuvědomělý mam,

to činí, tolik poklon neuděláš, kolik jich sobě přejí — co s tebou?

Není větších duchamoren, než jakými jsou některá naše města. Pravím některá, ovšem velmi mnohá; ale ne všecka, což zvláště tuto nutno častěji opakovati, aby z maloměstských těch názorů se na nás nevysypali. Na buben by tam mohl dáti myšlénku a šli by lhostejně kolem. Ve venkovském městě nejrychleji ujme se zívání, nejpomaleji myšlénka. „Až co ten a ten tomu řekne." A ten a ten neříká nic, a proto celé město neříká nic.

Když tedy pravidlem nemůže se ani ujmouti rozumný člověk, jakž se tam může ujmouti, zakořeniti rozumný život? Jaká tu zábava? Jaké sdružování se? Jaké žití? Mužští sejdou-li se, za pět minut jsou v kartách, paničky sejdou-li se, začnou, mnoho-li daly za botky, jak který švec šije pevně a hezky, potom kde je to lacinější atd. atd. Hrozná to zábava, hrozné to sdružování, hrozné žití!

Pravidlem bývá v městech takých proveden několikerý dualismus. Předně jsou tu úřadníci a pak neúřadníci — a bůh račiž uchovati, aby úřadník dal se pomíchati s neúřadníkem! To, to! Při něm jest nedůtklivost, útlocit kancelářský vyvinut až na nejvyšší stupeň, a aby tak někdo z nenadání se odvážil na něho! Úřadníci obyčejně žijou jako kasta, nedostupní jako čínští mandarini, neomylní jako papež, vznešení, protože jsou kus vlády a smrtelníkům ostatním jenom v tom podobní, že také rádi mají něco dobrého do kuchyně. Ti ovšem vesměs považují sebe za inte-

ligenci, jen že ten, který má o knoflík vyšší úřad, musí býti inteligentnějším, musí míti v každém slově pravdu, musí v hostinci dostati dříve pivo a musí seděti na přednějším místě. Úřadnictvem hlavně zšosatěl, utuhnul život maloměstský, že jest nechutný jako včerejší bandur, nevzletný jako krok housenky. Měšťané za dřívějších dob je kopirovali a kopie stala se jim pravidlem. Za dřívějších dob s nimi žili, teď ovšem žijou úřadníci pro sebe, měšťané také pro sebe; jen že tam ti mají sebe za inteligenci, měšťané sebe za majetek a takto jinak nezměnili se ani jedni, ani druzí.

Nu, a prosím, kdož jste v skutku inteligentní — začněte v našich malých městech inteligentní diskurs. Začněte ho s úřadníky aneb s měšťany, začněte ho s paničkami anebo se slečinkami, začněte ho s mládeží mužskou! Soukejte nitku po nitce, na níž bylo by lze zachytiti se, i bude se vám trhat nitka po nitce, třebať jste navázali celá vlákna. V městech takých málo kdo dovede sobě představiti člověka co člověka; on zná jen pulmistra, okresního, děkana, lékárníka a tomu podobné — co s vámi, nehodíte-li se jim ani do jediné z těchto škatulí? Co jim budete povídat o vzdělanosti, o literatuře, o vědě, když ani pulmistr, ani pan děkan, ani pan okresní do podobných rozmluv se nepouštějí? A tam ti, kteří jsou ještě nižší podle stupňův společenských — ti aby to činili panu měšťanostovi a těm druhým na truc? To, to! Tam se možná jen baviti v těch mezích, jaké stvořila censura a duševní chápavost toho nejvyššího — více a jiné věci pro ně nejsou.

Já tedy na venkovských městech ani nežádám, aby rozvíjela pružnost a živost, jakou by se město hlavní honositi mělo; já jenom na ten čas na nich žádal bych, aby jim byla inteligence, bez ohledu na majetek, skutečnou inteligencí — toho-li nedovedou, nejsou ještě ani na prahu pokroku, všechen život u nich jest živořením, obrat k lepšímu jest ještě v nedozírné dálce! Neboť co má býti u nich tím fermentem k obratům lepším, dokud duševní majetek nesnesou? Co má je burcovati, vésti, když při každém zaklepání první jest jim otázkou: kdo to, jenž na nás klepe? Neříkejte prosím: „Však my volíme při každých volbách, my tu máme to a ono!“ Dobře, že volíte, dobře, že máte to a ono. Ale, prosím, kolik z vás venkovských měst má také svoje kněhkupectví a kolik z vás v městě má duševní potřeby? Jste již daleko zastíněni naším venkovem a ten venkov také volí a ten venkov má také to a ono. A jaký význam budete míti v našem životě, jestliže nikdy nedovedete duševně svému kraji býti hlavou i srdcem? Pod poslední vesnici sklesnete co do významu společenského. Neboť na venkově alespoň zachovali sobě zdravý smysl, zachovali sobě názory jakožto národ; a co zachovala sobě naše města? Byrokracii s velkou domýšlivostí a s nouzovem v kapse a pak měšťáky s domýšlivostí v kapse a s nouzovem tam, kde má sídliti dar ducha svatého. 1872—1873.

Několik slov o statečnosti osobní.

I.

Porovnávám-li některé úkazy života našeho s životem národův jiných, pokud totiž osobní statečnost aneb osobní zbabělost jest zaznamenána v jejich základních vlastnostech, nemohu se ubrániti citu jakémus bolestnému, citu někdy nanejvýš trpkému. Nevidím totiž u nikterého jiného národu vzdělaného, aby byl tak systematicky brán od vzdělaných sprosťákův za terč surovostí nejhnusnějších a nevidím zároveň, aby synové kteréhokoliv národa podobné surovosti snášeli s myslí tak klidnou, s tak bezpříkladným sebezapíráním, ano řeknu přímo: se zbabělostí tak ošklivou, jak to vídám u nás.

Jsou v skutku věci, kde přestává žert a kde nastává vážná opravdivost. Nebudu tuto mluviti v nižádné květnatosti a přiznávám se, že zrovna do trpkosti srdce svého pero namáčím. Ale dívej se na to lhostejně kdo můžeš, kterak jednotlivci u nás dávají sobě nadávati až i „českých psů,“ aniž vědí, kterak v podobném případě měli by odpovídat. Surovci nejrozličnějšího jmena a nejrozličnějšího povolání, sprosťáci s povrchním nátěrem vzdělanosti, často v munduru lidí slušných, dovolují sobě beztrestně vůči synům českým urážky, jakých by sobě beztrestně nesměli dovoliti v žádném jiném národě světa, a synové čeští přijímají takové urážky s tak dokonalou nestatečností, že věru někdy nevím, jsme-li to v nějaké říši pohádkové a byli-li Husité v skutku našimi předky.

Nemám proto věru nijakého jiného jména: jest to zbabělost, i nechci věc chatrnou zastírati žádným líbeznějším zvukem. A to proto, že věci pod sluncem nemožné u nás stávají se nejen možnými, nýbrž zrovna obyčejnými. Myslím, že by nebylo jediného Francouze, který by nevěděl co dělati, kdyby mu někdo, a k tomu ještě na půdě domácí, spílal až i francouzských psů. A rovněž nebylo by jediného Itala, Němce atd., který by váhal s dostatečnou odpovědí, kdyby mu někdo přezděl psů italských, německých, a to na půdě domácí. Ale neodváží se k tomu nikdo, poněvadž by si to mohl každý vypočítati na prstech, jak by pochodili a čeho by se mu dostalo v odpověď.

Ale u nás se na to odváží, poněvadž rovněž sobě vypočísti může, že se mu ničeho nedostane. Ten, koho se to tkne, doptá se na nejvýše na nejbližší redakci a myslí, že si zjednal satisfakci, když věc uveřejní. Ale přisámbůh, že nic jiného neuveřejnil, leda důkaz o vlastní bídné povaze, o tom, že nemá pojmu, co jest čest osobní a co jest čest národa, o tom, že by zasloužil ještě mnohem více, ano že by zasloužil nás všech opovržení a zrovna veřejně v novinách aby postaven byl na oči všem, že nevěděl co činiti, kde by ani jediný uvědomělý člen národa jiného nebyl na rozpacích.

Jest to věru požadavek mírný, žádám-li na každém, aby čest osobní dovedl ubrániti důstojně, i neznám požadavku mírnějšího. Stát sám měl by na to naléhati, aby se tomu již dítky učily ve školách. Neboť kterak sobě mohu mysliti koho, aby co občan chránil čest

obce, aby se jí zastal důstojně, nedovede-li ani své cti vlastní ubrániti? Stát by měl takového člověka přímo zbaviti práv občanských. Kterak mohu dále sobě mysliti koho co poctivého úřadníka, co statečného vojáka, nemá-li ani smyslu pro osobní čest, ani tolik statečnosti osobní, aby to, co jest mu nejbližší, tedy sama sebe, uchránil vší poskvrny? Já bych měl takového člověka přímo za neschopna a myslím, že by v každém jiném národě za takového považován byl: za neschopna, aby mu byla svěřena i sebe menší povinnost, když ani povinnost k sobě nekoná.

Mám za to, že vědomí osobní důstojnosti jest nejzákladnějším podkladem všeho konání, ač má-li konání naše býti záslužno a prospěšno. Jen ten, kdo sebe něčím cítí, kdo má v sebe víru, že spolubratřím svým a tedy i sobě může býti na prospěch, jen ten také v skutku na prospěch bude. Ale kde jest ten cit, kde jest to sebevědomí, dáme-li si od kteréhokoliv poběhlíka do něho křiknouti českých psů? Kde jest sebevědomí národní, jest-li že ani tolik se necítíme částí národa svého, abychom to považovali i za urážku jeho? A jako sebe, má se každý rovněž a mnohem více zastati národu, pak-li že se jeho jmeno kýmkoliv skvrní. To by bylo zle, aby po několika důrazných příkladech, jimiž bylo by konstatováno, kterak tam a tam dovedli se zastati národní cti těžce uražené: aby těm příštím, kdož by měli chuť, tato chuť důkladně nezašla! Ale ovšem, provésti se to musí, aby to bylo zřejmo. Neboť tím jest dokázáno velmi málo, jest-li sobě myslíte, žurnalistika že všecko má spraviti:

utrpíte-li pohromu vlastní zbabělostí svou, že žurnalistika vás má omýti na čisto, ne-li dokonce i nasaditi statečnost svou za vás, kteří ji osvědčujete tak málo.

Já tedy takovému člověku, který podobnou nadávku nekvituje náležitou kvitancí, upírám všecku schopnost, aby byl jen poněkud platným členem lidské společnosti. I myslím, že snad z něho může býti sice rolník, řemeslník, úřadník, vojín, ale dále nic, nač lze poukázati počestným spůsobem. I nesvěřil bych mu ani té nejmenší důstojnosti, jest-li že tu důstojnost, kterou ho nadala již příroda, tedy důstojnost lidskou a důstojnost národní, tak mrzce dovoluje zhanobiti kterémukoliv utrhači. A proto měl by býti takový člověk, je-li úřadníkem, okamžitě z úřadu propuštěn, je-li voják, měl by býti vyloučen z řady vojínů, je-li občan, co s ním v řadách občanův?

Ovšem také myslím, že u jiných národů zná též veřejná spravedlivost stíhati takové lotry, kteří nejsurovějšími urážkami dopustili by se pohaněti národ. U nás se cos podobného tuším ještě nestalo a proto myslím, že naše veřejná spravedlnost dosud o podobných případech nezvěděla. Myslím totiž, že dojista každý člověk byl by trestán, kdo by urazil i jen některý stav, kdo by ku příkladu jenom řekl některému úřadníku „úřadnických psů“, některému vojáku „vojanských psů“ aneb některému důstojníkovi „psů oficírských“. A jest-li že podobná provinění stíhají se tresty, dojista mnohem více stíhati se má taková nectná osoba, která osmělí se uraziti celý národ, v němž tedy i úřadníci, i vojáci — všecko jest obsaženo.

Ale poněvadž u nás jsem o tom ještě neslyšel, stojím na tom, že má míti každý člověk toto vědomí spravedlnosti veřejné, že tedy má věděti, kterak se v podobných případech odpovídá — ale nejen to věděti, nýbrž i dokázati skutkem. Žádná oběť není dosti veliká, jde-li o to, abychom čest svou ubránili a na sterých listech mluví historie, kterak lidé velcí i nad život dbali cti své. Ale ovšem také žádná hanba není tak veliká, jako ta, pak-li že člověk za cenu zbabělosti zachovává — třeba život svůj.

II.

Je-li co úkazem nezdravoty v životě, jest to dojista, jestli že se stáváme buď lhostejnými k tomu, co o nás se soudí, buď stavíme-li se lhostejnými, jest-li že o nás soudí se urážlivě. Tu nespomáhá, máme-li při tom zaťatou pěsť v kapse, dovedeme-li se zastati sebe potom, doma, mezi svými, máme-li osobní kuráž tenkrát, když už jest zbytečná, vůbec přicházíme-li se svou statečností jako s křížkem po funuse.

Dostoupí-li někteří a mnozí v národě až na tento stupeň duševní skleslosti a mravní ochablosti, pak ovšem vyvrhelové sprosťáctví nabývají odvahy, aby rozšířili svou theorii nadávek co možná dále. A jak daleko chodívá v té věci smělost rozličných hrdinův, kteří jinak jsou jen pahrdinové a udatní pouze za stodolou, jest až báječno. Tak sedí v hostinci, v českém městě, společnost česká a přijde k nim člověk,

který se dělá Němcem; zabřinká ostruhami, a na psa, jenž jde za ním, křikne — jmenem jednoho z nejpřednějších vůdcův národa českého. Ve společnosti české nastane zděšení; ovšem po tichu, tak že z toho nic není vidět, nic není slyšet; myšlenky jejich chodí v bačkorách jako pravých tichošlápkův; papírová jejich udatnost bloudí někde pod stolem a dost. V tom onen člověk zavolá na psa týmž jmenem po druhé, brzy pak po třetí a ještě několikráte; ve společnosti zděšení roste, ale zase jen po tichošlápsku, aby ničeho nebylo slyšet. Na to hrdina s ostruhami zaplatí svůj řád, zavolá na svého psa opět týmž jmenem, poroučí se ještě k tomu ke všemu a odejde.

A teď byste měli vidět, a teď byste měli slyšet Není tu jediného srdce, které by netlouklo rozhorleným hněvem, jediných úst, která by neodsuzovala jednání urážlivě sprosté. Ale všecky ty baby dohromady zapomněly býti muži v pravém okamžiku, když se jednalo o to, skrotiti prostořekého hejska. Neboť to by bylo bývalo něco zcela jiného, kdyby byl hned při vkročení svém hejsek našel samé muže, kdyby tito mužové při první urážce byli vstali co jeden muž a kdyby mu byli projevili, co v Čechách urážkou a co urážkou není. Přisámbůh, že by tomu zašla chuť, opakovati oslovení psa podobným spůsobem, a že by vůbec střežil se urážeti nás všude, kdyby věděl, že všude sedí mužové.

Ale když kolik lidí v hostinci, tolik zůstane seděti zbabělých figur, aniž by v jediné se ozvala uražená čest — pak to věru chápu, že tam ten si troufá,

věc opakovat, ovšem schvalně, vyzývavě opakovat, aby celou společnost hanbou zaplavil, aby v kom ještě se poslední krůpěj krve neprobudila, byla vyburcována — k tomu, aby se zastala? Bůh uchovej! Aby ta vyburcovaná poslední kapka krve si zase hezky ulehla k těm ostatním, které vychladly už dříve.

A nyní podnikneme malé rozjímání.

Jaké pojetí musí chovati o nás člověk, který bez náležité odpovědi, ano beze všeho hlesnutí může uraziti deset, dvacet, třicet občanův českých? Bez pochyby, že se to nestalo zde poprvé a bez pochyby, že se to opakovati bude ještě i jinde, a nikde nehlesli a nikde se neozvou. Zdaliž jeho smělost nenabývá oprávněné sebedůvěry, že může tak učiniti všude a zdaliž z toho neroste opovržení k českému jmenu vůbec? Zda-li tam těch deset, dvacet, třicet občanův českých jest si vědomo, v jakou nízkost uvrhli české jmeno tím, že je vůbec v nízkosti nechali zašlapat, aniž by pokárali nohu, která je šlapala?

A nyní se táži: kde v kterém národě pod sluncem proběhla by podobná věc tak po idylicku jako u nás? Nikde na světě by nezůstalo deset, dvacet, třicet lidí němými svědky vůči urážkám člověka, který z urážení národa již si utvořil systém, řemeslo. Nikde na celém světě neptalo by se deset, dvacet, třicet lidí dříve, co že se jim stane, jest-li že se zastanou cti národu svého, své to cti. Co horšího ještě se jim může státi, než-li takové pohanění, že při něm chovali se s dokonalou zbabělostí? Neboť právě toto pohanění jest

desetkrát větší, které mlčky dovede nasaditi tvář, aby ji kdokoliv jiný poplval.

Dáme si již jednou pokoj s frásemi, jako: takováto surovost odsuzuje se sama sebou. Pravda, odsuzuje se sama sebou; ale myslíme-li, že my tou výmluvou a omluvou vykonali jsme veškerou povinnost svou, aniž bychom surovost také dostatečně nekonstatovali: pak jsme samy sebe odsoudili ještě mnohem příkřeji. Pak přijde hned zejtra, pozejtří opět jiný a počne tam, kde jeho surový předchůdce skončil — a těžko uviděti konec surovostí, „jež se soudí samy sebou."

Arciť je to věc velmi podivná, že na podobné urážlivce z řemesla mohou u nás se odvážiti lidé z téhož domova, z téže vlasti, nač by se jinak ani nepřítel vlasti neodvážil. Ale právě že to věc tak podivná, že to úkaz tak abnormální, právě proto máme také věděti všichni, kterak se v něm zachovati, kterak toho dovésti, aby věc takové abnormálnosti stala se i u nás z gruntu a na vždy nemožnou, jakož jest nemožnou u všech národův jiných. Avšak kdybychom se chovali tím spůsobem, jaký jsem vylíčil: pak bychom věru nic jiného nezasluhovali, než aby těch lidí z řemesla bylo ještě více, pak bychom nebyli ani hodni, abychom vlastí svou nazývali zemi, kterou dáváme na pouhé slovo každému přiběhlému a poběhlému v šanc.

Stydím se skoro, že o této kapitole musím mluviti tolika slovy; ale lépe jest mluviti o tom, než musit se dívati déle, kterak jednotlivci u nás dospívají na noční čepice. Kdyby šel kdokoliv kolem cizí

zahrady a utrhnul si ovoce: každý hlídač to ví, co udělati s takovýmto škůdcem, aby mu podruhé zašla chuť. A čest národní neměla by nám býti ani tolik v ceně, jako zahrada a na obhájení své a národní cti neměli bychom ani tolik věděti, mnoho-li každý hlídač ví, jedná-li se o zachránění majetku a byť ten majetek obnášel jen několik jablek?

A styděl bych se dále, kdybychom snad veřejně ještě chtěli se propůjčovati na ušetření, ne-li omluvení podobných našincův, kteří tím vše odbudou, „že podobná surovost soudí se sama sebou". Ve válce tresce se zbabělost prachem a olovem. Nechať tedy u nás alespoň jmeno zbabělosti zůstane všemu, co jiného jmena nezasluhuje. Válčíme také; činí-li se útoky na čest našeho národa, jsme povinni zastati se jí: prstem nechť se ukazuje na každého, kdo v boji tom z osobní netečnosti nepříteli ponechává půdu. Jest to trest velmi mírný, ale vydá také, pak-li že jiných trestů už dovolati se nelze.

III.

Myslím, že u vychování mladých pokolení velice se prohřešujeme, pakli vývin krásných povah, rozvoj ušlechtilého sebevědomí a což jest jako vrcholem všeho: statečnost osobní tak dokonce pouštíme se zřetele. Nám se jen o to jednává, aby mládež poněkud s knihami dovedla zápasit a obsah jich přemáhala. Ale aby také uměla se potýkat se špatnými lidmi, o to naše vychování se nestará.

Víme, jak to v našich školách většinou bývá, v nízkých, středních, vysokých, ano i v nejvyšších. Systém špiclovský tu bujívá v nejmocnější pahejly. Učitelové a profesoři bývají na mnoze tací psychologičtí slabochové a pedagogičtí neznalové, že kolem sebe nejraději hromadí takové žáky, kteří jim donášejí lži i pravdy o soudruzích svých, kteří učitelovým slabým stránkám lichotí; takové žáky, kteří u přímějších povah svých spolužáků platí za nestvůry, jimiž také do opravdy bývají. Kdežto žákové, kteří prozrazují přímost ve své povaze, bývají pronásledováni tajně i zřejmě, ano každý z nás dovede se rozpomenout na vskutku krásné povahy studentské, které už i musili opustiti studie proto, že nechtěli lháti se k učitelům jinými, než jakými byli.

Již ve školách klade se zárodek k nedostatku osobní statečnosti s důsledností nejošklivější. Lidem, jichž celá zásluha v tom záleží, že pokryteckou tvářností zakrývají velkou duševní chatrnost svou, dává se přednost v té míře, že až i za vzory stavěni bývají, kdežto veřejné mínění spolužákův jimi opovrhuje. Z malých nestvůr stávají se pak nestvůry větší, až dospějou v životě na nestvůry velké. A běda těm druhým, pakli že by o to se pokusili, i jen jakýmkoliv, třeba mravním způsobem ztrestati ty, kteří jsou přízni učitelův za podobné špatnosti vyznamenáni!

Již tedy ve školách pletou se pojmy o mravnosti a nemravnosti mužné, věci staví se nohama vzhůru a pravého pojmenování těchto šeredností nedoslechne student mnohdy po celý život svůj. Antické vzory

sice předkládají se jim ale bože uchovej, aby se jim dovolilo něco praktické platnosti. Žáci středních škol klesnou na pouhé loutky svých školských vychovavatelův, a tak vycházejí z rukou těchto pedagogických umělcův torsa, jimž buď schází hlava aneb srdce, aneb mají-li jedno i druhé, oboje buď jest vlepeno na nepravé místo aneb jest zakrsalé oboje. Co potom s takými lidmi v životě? Ti ovšem pak zaleknou se břinkání ostruh, ti ovšem klidně spolknou až i ty „české psy", ti ovšem pak zbaběle vyslechnou každého mamlasa, který jim na urážku i takého psa přivede do společnosti.

Jest to veliký hřích, který se páše na mládeži naší. Dejte si pokoj s tou svou učeností, pakli že musí povaha jí býti obětována! Na jedné straně chceme mládež dělati duševně zralou, dokonalou a na druhé straně podtrhneme pod ní tu nejvlastnější postať: cenu pravé, mužné povahy. Jaký to zisk, jestli že za něco učeného nátěru podvrátí se základy člověka nejvlastnější? A projděme si to školství, jaké sem bylo Bachem zasazeno a jemuž Thun stál za kmotra: co jiného bylo jeho fundamentálním základem, než ta nejrozsáhlejší, nejošklivější špionáže — a to nejen mezi žáky, nýbrž i mezi profesory, z nichž jeden byl tajným dozorcem druhého?

A z tohoto systému zase vycházeli příští učitelové a ti dle toho zase měli se k těm, kdož stali se jim žáky.

Nejbujnějších květův vydával a snad vydává tento systém špionáže v kněžských seminářích. Nebojím se

nijakého dementi a kdyby ze všech seminářů zaslali proti mému tvrzení desateré ohražení. Čeho já se zde domáhám, jest, aby každý člověk vždy a všude dospíval k plnému uvědomění své důstojnosti lidské, a toto moje domahání jest mi o nesmírně mnoho světějším, než sebe důmyslnější domácí řády seminářův.

A nyní považme, že ze seminářův mají vycházeti povahy ušlechtilé, snad nejušlechtilejší, stateční mužové, snad nejstatečnější, snad nejmužnější, aby alespoň každý poctivý člověk mohl k nim pohlednouti s úctou, aby mohl míti i mravní a snad i duševní podporu. A nyní považme, jaké společenské normy jsou tu zavedeny! Hlavně špionáže, a sice špionáže v míře mnohem úžasnější, poněvadž se to zde prohlašuje zrovna za prostředek mravní! I žití domácí, i vycházka na ulici, každý krok i každý čin, každá kniha i každý způsob vzdělávání se jest tu podroben dozoru donášečů a donášečem stává se tu druh na svého soudruha!

A nyní považme, co z toho může vzejíti? Můželi zde býti řeči o jakési mužné uvědomělosti, když každý muž téměř klesá na špatný nástroj špatně pochopené horlivosti? Může-liž zde býti řeči o jakékoliv statečnosti osobní, když soudruh soudruha liščím zrakem stíhá, jen aby všude neprojevil se samostatným v smýšlení a v konání? Všakť to celé zařízení seminářských dresur k tomu směřuje, aby probůh volnější myšlenka se neobjevila, aby objeví-li se, probůh nešla cestou jinou než ušlapanou, ano aby pocit povahy individu-

ální docela byl podkopán. A nyní z těchto pánův mají se státi mravní rádcové lidu!

Rozhledněm se, kdeže tedy jaká škola, kde jaký system vyučovací, aby i pěstování osobní statečnosti náleželo mezi předměty nejpovinnější? Marně se rozhlížíme, nenajdeme jich! A marně domlouváme: posýlejte všecku mládež bez výminky do tělocviku, do šermu! To by pak věru byla mládež jiná! To by byli mužové, jimž by nikdo nesměl opakovati urážek sebe menších, kteří by jinak dovedli odpovědít darebákům, kteří mezi ně vstoupí s psem, jenž má jmeno vůdce českého! To by vůbec byli mužové, kteří by v sterých a v sterých případech dovedli mluvit, kde třeba mluvit, dovedli jednat, kde třeba jednat, dovedli přikázat si ticho v Čechách, kde má býti ticho v Čechách!

A od mládeže musí se začít, má-li se vůbec začít. S těmi, kdož jsou nyní dospělými babami, už dávno nic není — ti nechť s pánembohem vymrou jakožto baby. Ale vpěstujme to v povahu těch ostatních: nechť to vědí, kdy třeba býti mužem, a nechť každý z nich umí býti třeba Leonidem!

IV.

Připadá mi malajské bajka o myších a kočce: myši usnesly se, že kočce uvážou zvoneček, aby ji slyšely již z daleka, což ovšem myším náramně se líbilo; ale když kočka se objevila, ani jediná neměla kuráž, aby šla zvoneček připnout. Tak i u nás máme hrdinův v nepravý čas a na místě nepravém nazbyt,

ale vstoupit mezi ně s urážkou sebe vyzývavější, táhnou se do děr.

Onehdy promluvili jsme o vychování mládeže školském; pozdržme se ještě při mládeži.

Podle pojmův našich má hlavně mládež národu býti vzorem statečnosti v každém spůsobě. Statečna snahami duševními, statečna počestností svou, mládež má býti ideálem tomu, kdo v idealy věří, i tomu, kdo v ně již nevěří. Jeť mládež jako jarem v národě a nemá-li jaro míti do sebe vnitřní krásy, kde že jí máme hledati? Všakť jest to u všech národův, že mládež v popředí nese prapor snah nejušlechtilejších, že v ní jako v kytici nějaké vidíme sebrány půvaby, vůni a květ duchův nejpřednějších.

A co u nás? Úkaz vidím ze všech nejméně pochopitelný: u nás vidím mládež konservativní! Naše jaro jest zvrhlé na podzim, to co u nás má zahřívati, samo leze ke kamnům, to co u nás má býti na stráži, sedí jako za pecí, co u nás má býti v šiku prvním, jest pouhým divákem! Naše mládež naučila se brzy posmívati se snahám idealním a v tomto posměchu ustoupila i statečnost osobní. Naše mládež naučila se laciným soudům po kavárnách a po hospodách; tu jest velmi udatna zbraní svého jazyka: jediným slovem dovede odsouditi všecko, jednomu upřít povahu, druhému věhlas, třetímu rozum — kéž by to všecko sama měla, co tak příliš štědře jiným upírá! Naše mládež nehledí k tomu, co kdo dělá, nýbrž k tomu kdo co dělá — a tím vyslovuje svou konservativnost nade vše jasně.

Kdo by podle slov hledal hrdiny, věru že z těch táborův kaváren a hostincův našel by jich celé pluky. A pluky ty byly by zvláště udatny, jednalo-li by se o to, spílati našim lidem, odsuzovati naše lidi. A sice ve výrazech jadrných, že o významu jich nemůže býti pochybnosti. A k tomu třeba o činech, o jichž ušlechtilých záměrech rovněž pochybovati nelze. Naše mládež navykla si laciné mluvení a to ovšem jest zbraň tuze málo chvalitebná. Zvláště je-li tato zbraň broušena a mířena pouze na lidi z českého tábora, pak jest už docela zbytečna a spadá spíše do zbrojnice, v níž uloženy jsou babské kuriosity a speciality.

Ano, mladí pánové: jedno z těch tisícerých slov, jež tu mluvíte zbytečně o lidech svých, jedno z těch slov jinde a v pravější čas a na adresu, na kterou náleží, a vykonáte tisíckrát více. Vykonáte tolik, že zase budeme moci říci: máme mládež, máme statečnou mládež! Jen tisícerou část té své slovní udatnosti učiňte skutkem tam, kde skutek na vás čeká, a my řeknem: nu, zase jednou cítíme, že jsme mladí! Ale pak nesmíme ovšem o vás čísti na příklad v listech německých: sotva že ti a ti zakročili, mládež udatců se rozutekla: sotva že to a to slovo padlo, mládež schlípla uši a statečně mlčela.

Slyším už to vaše osudné slovo: povážlivost a rozvaha. Ano, jedno i druhé jest pěkná věc a starším lidem bývá i omluvou. Ale neustálá rozvaha, zvláště u mládeže, přestává už býti rozvahou; dokonce nastoupí-li rozvaha tam, kde vším právem očekávám statečnost osobní, jest mi tato rozvaha naprosto před-

mětem opovržení. Neboť prosím, aby se dobře lišilo, mladí pánové! Kdo mi osobní nestatečnost jmenuje rozvahou a komu rozvaha tak už stala se krví a povahou, že i při osobní i národní urážce nastrčí tuto rozvahu: prosím, co ještě nazvati lze zbabělostí?

Nevím, jak se to stalo, mladí pánové, ale stalo se to, že mladistvé idey člověčenstva tak sporého u vás docházejí ohlasu, tak jako byste měli propadnouti myšlénkovému marasmu. Vám ta mladost v člověčenstvu jako by nestála za to, abyste ji prožili s sebou, vám jest to věc odbytá, důkladně odbytá. Ale k této mladosti náleží povždy osobní statečnost; jest i ta vám již odbyta? Vím velmi dobře, že dovedete spílati tomu, kterak pomálu staví se národní divadlo; ale že šlechta česká na toto divadlo ještě nepřispěla ničím, to nevíte. Proč? Proto že to šlechta česká a proto že jste se naučili, že s šlechtou českou musí se dělati výminka. Tato česká šlechta nepřispěla sice k národnímu našemu vývoji ničím, pokulhává za národem o celých padesáte let — ale to vám nevadí, vy jí ve svých horleních dáte pardon, proto že jsou jiní dobří k tomu, aby nasadili záda.

Nevím, jak se stává, mladí pánové, ale stává se to, že i urážky s kathedry vám hozené v tvář často s idylickým poklidem přeslechnete; že mnozí z vás bývají váhaví v tom, mají-li se osvědčiti důslednými — důslednými až na konec, poněvadž se tu jedná o něco více, než o to, padne-li ten či onen v nemilost, bude-li jeden neb druhý z vás míti větší potíž při zkouškách. Ale urážka nemá býti přeslechnuta nikde a nikdy,

a to by bylo zle, abyste vy, mladá intelligence, nedovedli sobě zaopatřiti zadostiučinění i cestou slušnosti, i cestou mužnosti, pak-li že byste si ho jen zaopatřiti chtěli!

Mám tu opět na zřeteli mládež národův jiných a když porovnávám, bojím se resultátův. Bojím se, že i to vaše hlášení se k živlům konservativním jest následkem nedostatku statečnosti osobní — vždyť jest to tak pohodlné, tak po domácku příjemné, hověti stagnaci, nevyhledávati pokroku, nezápasiti s zápasícími, nepomáhati raziti dráhy; vždyť jest to tak věcí dosti zvšeobecnělou, nechati zápasiti jiné a padnou-li, říci: proč neseděli doma! Nevidím podobných úkazův u mládeže jiné, alespoň aby mohly býti nazvány charakteristickými, ne-li docela osudnými.

Mládež konservativní! Co prosím, z té mládeže může býti, až přijde v leta, kde konservatismus stává se jaksi druhou přirozeností, a oni jej budou míti již za sebou? Bojím se to vysloviti. Ale vím, že z takové mládeže nerekrutují se šiky bojovníkův nejstatečnějších, za to pak velmi zhusta legiony oněch úslužných povah, které při první příležitosti troubí k pochodu zpátečnímu, ano které se i propůjčí za nástroje, má-li se nad krásnou myšlenkou vykonati poprava, rozumí se — mravní poprava.

Přál bych si, abych co nejdříve mohl říci, že máme mládež statečnou. Ale nebude to dříve, dokud opět nenastolí snahy mladistvé, snahy ideální v srdce své, dokud nebude tím, čím přirozeně po věčném zákonu býti má — dokud nebude mladou! Mládí, obě-

tovnost, statečnost — to jsou spojenci přirození; ale mládí, rozvaha, bázlivost — toť mesalliance příliš nepěkná.

V.

Statečnost osobní, o níž jsem dosavad mluvil, není úplná, je-li pouze obranná, to jest, objeví-li se pouze tenkrát, hnáno-li na nás útokem. Ale pojem statečnosti nese v sobě tolik, že má býti i výbojná, to jest, že každý k tomu násti se má, aby nejen dovedl pořádně odrážet urážky, nýbrž aby ve všem svém konání vydobyl sobě a věci své uznání, respekt, úctu. Na ten-li stupeň dospějeme, bude těch případů pořád méně, abychom musili býti i obrannými. Neboť docílen-li již dojem statečnosti, mívá to alespoň tolik výhody, že nám dají lidé surovi pokoj.

A na ten stupeň musí dospěti národ, stojí-li vůbec za to, aby o něm se mluvilo. Neboť to bychom ještě věděli velice velmi málo vědouce pouze co činiti, dá-li nám někdo morální políček, šlápne-li na nás, urazí-li nás. Buďme statečnými a neodváží se nikdo na to. Ale ovšem odváží se každý, jest-li že i při políčku i při šlápnutí ztratíme hlavu i srdce a choulíme se do úkrytů. Pak ovšem i každý vídeňský darebák, který umí perem hnouti, dostane na nás kuráž zrovna nelidskou. A pak i mnohý pražský darebák, který pro podobné zaměstnání musil ze středu jiných národův v pravém slova smyslu utíkat, u nás může

sedět zrovna jako v rákosí, může urážet a nadávat co jen hrdlo ráčí.

Arciť, statečnost od pera jest mnohem lacinější. Ono se to za stolkem nesmírně dobře bojuje a tuze udatně spílá. Ono se toho napíše, že by pisatel ani desátou část nevzal na sebe, aby to vyslovil osobně. A proto vidím v té kuráži vídeňských i pražských žurnalistů pouhou slintavost, která nesmírně se napění, když jest nepřítel ještě za hranicemi, která však nesmírně zkrotne, když jest nepřítel za humny — vizme rok 1866, když Prušáci blížili se k Vídni.

Ale zamlčeti nemohu, že té výbojné statečnosti vidím příkladův zpropadeně málo. U nás jako by už nenáleželo k dobrému tónu, českému živlu jednat platnost, úctu, jednati mu půdu. Lidé u nás, sotva že některý groš z českých mozolů shrnou do kapes, už se plichtí k obojživelníkům — ze statečnosti? Nikoliv, z největší zbabělosti, proto že jim český živel dopomohl tak daleko, že se už mohou tomu živlu českému ukazovati paty. Právě, když dospívá takový „našinec“ na stupeň, kde by měl počíti teprva bojovati za nás, odkládá zbraň, aby kdyby byl dopaden, probůh mohl se vymluviti na to, žeť on pouhým trubačem.

To jsou velmi smutné, ba velmi hnusné úkazy statečnosti národní, vidíme-li takového Čecháčka, jenž se zmohl na nějakého toho blahobytného kobylkáře, jak honem za sebou spaluje mosty, aby ti ostatní Čechové nenašli k němu cesty. Jak honem počne předělávat svou rodinu jazykem i srdcem, jak honem na ulicích a na veřejných místech nasadí jí německý

jazyk, dcerám svým na nejvýše tolik češtiny ponechávaje, aby jakž takž mohly ji ještě drmolit, až o národní besedě aneb o jiném plesu českém budou výborem poprošeny za přední tanečnice.

Při takových úkazech věru že není člověku veselo, ano že divný dostane pojem o statečnosti fysické i mravné v životě našem. Není opět příkladu v národech jiných, aby třídy, které jakýmsi majetkem dojdou jistého vlivu, tak pravidelně se odnárodňovaly, jako u nás. Pravím to beze strachu, že snad Němci těchto slov mých se uchytí, a že snad je budou chtít zužitkovat. Máme tyto vředy na svém těle, a tím je nevyhojíme, budeme-li je z falešného studu zamlčovat. Stydíme-li se za ně, hojme je, a bude jich časem méně. Ale to přece žádný z nás nemůže upřít, že máme mezi sebou celé rodiny tou jakousi cizotářskou nemocí prosáklé, rodiny, které za neštěstí své pokládají, že ještě s námi souvisí, a které, usměje-li se na ně Němec, do své nejdelší smrti to nezapomenou. A my jsme ještě tak statečni, že je počítáme i k prvním svým rodinám, ačkoliv snad už jenom čeládka v domě jejich připomíná jim národnost českou.

A máme jiných, zrovna opovržlivých exemplářů hezkou řadu. „Víte, já se nehlásím ani k těm ani k těm, já jsem obchodník, mně jsou peníze jako peníze, kdo mně dá vydělat, tomu sloužím“. A to se řekne bez uzardění, a ten kdo to slyší, poslouchá to jako svaté evangelium. Jest to u nás zvláštní národnost, tato „já se nehlásím ani k těm ani k těm“, národnost, kterou bychom opět marně hledali u národa

kteréhokoliv jiného. Kupec Francouz, kupec Němec, Ital také slouží těm a těm, ale nikdy nemění se na chameleona podle toho, kdo kupuje u něho, vždycky při všem zůstává Němcem, Francouzem, Italem atd. Možná, že i jemu jsou peníze jako peníze, ale aby za nějaký peníz měl prodati kus svého citu národního — takový peníz ještě nebyl ražen na povrchu zemském. Takováto „filosofie“ nejhnusnější musila si počkati, až u nás některé obchodnické závody se jí ujmou, kdež mimo zboží se také prodává pošpiněná důstojnost národní, nalomená statečnost osobní — jak kdo chce.

Právě v těchto kruzích nacházíme četná individua, která národní urážky kvitují blbými slovy, že si to nesmějí zkaziti ani s těmi ani s těmi. A právě v těchto kruzích měli bychom zrovna najíti exempláry, jež dovedou i výbojně jednati nám úctu světa domácího i nedomácího. Právě na těchto lidech jest viděti někdejší pokleslost našeho národa ještě nyní. Všechen náš život, všecko naše snažení zůstavilo je mdlými, mrtvými, a kdo chceš viděti ještě národ náš v plné ožebračilosti, na tyto kruhy se podívej; kdo chceš viděti národ ten v hrozné někdejší apathii, na tyto kruhy se podívej, a kdo chceš viděti národ až v té spustlosti nízké, kde za bídný groš schopen zříci se všeho: na tyto kruhy se podívej!

Bylo by ovšem ještě tuze mnoho psáti o této choulostivé věci, kterou jsem nazval statečností osobní. Choulostivé proto, že péro mé postrádá úplné volnosti slova a že musím vlastně více těsnati mezi řádky než do řádků. Arciže by měla býti osobní

statečnost dle mého náhledu počátkem i koncem národního vychování; ale není tomu tak u nás, vždyť nemohu ani já tuto napsati, mnoho-li mi srdcem i duší prochvívá musím-li čtenáře prositi, aby uměl čísti i mezi řádky, ač máme-li sobě porozuměti.

Na konec jen ještě o statečnosti osobní se zmíním, kterak jeví se v našem životě uměleckém a u naší národní šlechty. O čemž příště.

VI.

V historii našeho národního probuzení budou velmi mnozí spisovatelé naši slaveni jakožto hrdinové velikáni, jimž ne snadno najdeme rovných. Za největších svízelů životních podnikali dílo tak ideálně krásné, že nám mladším sotva stačí k tomu porozumění. Za nedostatku všeho druhu, při chudině své rodiny, při stole skromném, ubytováni často v komůrkách, zvedli prapor národního uvědomění, nesli jej vysoko nad hlavami spolubratrů svých a donesli jej až ku hrobu svému neposkvrněný ni jedinou skvrnou. Všechen život z nich jako z lesního zřídla bral podnět a posilu, všude probouzeli, všude rozněcovali, vyučovali, všude hlásali lásku k té ubohé zemi, k jejímu jazyku, k její minulosti — a sami zůstávali chudými, na nejvýše chudými. Apoštolské dílo konali a sami neměli více, než co by se jim do mošny vešlo — jako praví apoštolové.

Pánové, před takovými lidmi klobouk s hlavy!

To byli lidé celí, ti svůj život, každou myšlénku věnovali zubožené vlasti a život ten jim byl velice těžký a myšlenky ty se jim rodily za poměrů velice trapných. A co více, byli mezi nimi takoví, kteří i svůj talent obětovali, když toho žádala vlast. Nyní už to není žádným tajemstvím, že Jungmann povoláním nebyl filologem, lexikografem; spíše poeta, filosof mluví z každé jeho řádky. Ale Jungmann poznal, že vlast v něm tím okamžikem potřebuje lexikografa, filologa — a on stal se jím! To jest hrdinnost svrchovaná, to jest obětování sebe zrovna anticky krásné. A poněvadž věděl, že na ten čas jest ho na tom místě nejvíce třeba, zůstal místu tomu věren až do posledního dechu, třebať mu nejednou při tom krvácelo srdce.

Takouto statečností osobní, takýmto hrdinstvím může se u nás vykázati však jen umění písemnické. Bez obalu to pravím, že ostatní odvětví umělecká, pokud representovali je hudebníci a poněkud i malíři, o podobném hrdinství neměla ani pojmu a do dnešního dne se k němu nevyšinula. Neboť co dělali hudebníci čeští za těch dnův, když Šafaříkové, Tylové naši za vděk brávali stolem více žebráckým než lidským? Po světě se toulali, po všech národech, rozličné druhy národnosti pro sebe vymýšleli, jen aby se Čechy nazývati nemusili, za heslo své „Ubi bene, ibi patria“ prohlašovali a do vlasti jen tenkráte se vraceli, když je snad vedla cesta tamtudy, a jinady byli by si zašli. Nechať třeba slavného jmena vydobyli sobě, česká země, český národ neměl z nich ani zisku, ani ozdoby. K Čechům jenom nuceně se hlásili a jen aby ti Če-

chové neřekli, zazpívali jim snad také nějakou tu píseň českou, když v Praze trávili; hodili jim něco, aby, až zase vyjdou za humna, po libosti své byli členy toho národu, kterým vedla je cesta. Ano v té chvíli, kdy spisovatelé čeští oživovati se jali vše, co života jest schopno, hudebníci čeští slyšeli jenom hlas většího výdělku a za tím brali se kamkoliv.

A na tomto stupni v mnohém ohledu stojí naši hudebníci dosud.

Vím, že jsou i tu výminky velmi čestné a mohl bych jmenovati jmena, u nichž rozhodla láska k umění českému, láska k národu českému. Ale že to jsou právě jen výminky, nejsou mi pravidlem — pravidlo u nás mají hudebníci jinak stylisováno. Či možná si u nás jinak vysvětliti ono houfné utíkání od divadla českého, ono přebíhání k divadlům, nepravím zahraničným, ale přebíhání zrovna k divadlu německému v Praze? Či jest v tom také jakás statečnost osobní, která by mohla se jen i z daleka měřiti se statečností onou, jež všecko obětuje, toliko abych národu svému prospěla? Avšak daleko budiž, aby i jen porovnáním těchto dvojích cest chtěl onu spisovatelův českých stavěti této na roveň. Ale u nás věci dospěly dále. U nás zrovna za maximy se staví veřejně, že jest umělec hudební povinen, sobě a rodině své, aby tam šel, kde mu dávají více gáže, a dávají-li té gáže více u divadla německého v Praze, tam aby sobě šli pro vavříny!

Tuším, že netřeba, ano že není možná, aby věci stavěly se v nahotě větší a prohlašovaly zřejměji svou

zaprodajnost. I jest to věc velice smutná, že můžem o českých umělcích hudebních mluviti jen do jisté míry, totiž, dokud nám je někdo nepřeplatí. I jest to věc ještě smutnější, že i lidé, kteří vlastenectvím zrovna se vychloubají, v tom okamžiku na to vlastenectví zapomínají, když divadlo německé s nimi počíná jednati o kontrakt. A ještě smutnější to, že jsou u nás lidé tak připitoměle naivní aneb tak z chytrosti přihlouplí, že myslí, že se to docela dobře s vlastenectvím srovná, když si dočasnou „nesmrtelnost“ jenom vydobudou na zdejším divadle německém. Jednou to smějí dělati, proto že se tam platí více, podruhé to smějí dělati, že sice to nepotřebujou, ale že to udělají přece. Však oni nám pak někdy také ještě z milosti zazpívají či v divadle či v koncertech, hodí nám něco a my Čechové budem tak tolerantní, že to zdvihnem.

Tu však člověk neví, kde má s úvahami začíti a kde přestati. Ti, kteří by již co umělci měli býti snahami i počestností povolání svého jaksi nejideálnějšími, jiným za vzor, ti-li nejprvnější a zrovna pravidlem zahazují statečnost v životě našem národním — pak s ní ještě tuze daleko nejsme. A nejsme s ní daleko, jest-li že zejmena v hudebním uměleckém snažení u nás systematicky lidé se vychovávají, aby jen tomu českému umění ukazovali paty, aby jen tam se táhli, kde je potáhnou zvukem větší gáže. Pánové, kde se tu smeká? Kde má tu umění cos mravního do sebe, jest-li že národní netopýrství hlásá se tak hlasitými slovy? Kde tu může býti řeči o jakési statečnosti výbojné, když takřka za podmínku vychování umě-

leckého se klade, aby se zbraň odhodila šmahem a abychom pak s čelem nestydatým mluvili o hanbě své ve smysl ten, že snad i českému národu sloužíme?

Mluvme si pravdu, pánové. Máme-li dospívati k těm resultátům, že z našich hudebních škol stanou se cařihradské trhy na umělecké otroky a otrokyně, na lidi bez národu a vlasti, pak zavřeme raději krám. Tím způsobem cti národní nedojdem, tím jenom rozmnožíme sbory oněch toulavých muzikantů českých, pro něž má cizina zpropadeně málo úcty, a nechť tito muzikanti třeba všecka jeviště v Evropě obsadili. Tím podáme jen o důkaz více, že i v té věci národu našemu žádný jiný národ se nevyrovná: jmenujte prvním ten národ, jehož umělci z řemesla za umění prodávají cit nejsvětější, cit k národu a vlasti? Prodej jako prodej. Jest-li že český obchodník k vůli obchodu svému zapře český původ svůj, není mi ani o vlas člověkem opovržlivějším než umělec, který tento původ svůj zapře k vůli umění. A abychom svět zásobili samými hudlaři, k tomu snad jsme přece příliš dobří.

Komu čest, tomu čest. Spisovatelé čeští, když při největším sebezapírání jali se buditi národ, sotva na to pomýšleli, že ti, kdož by měli býti jako doplňujícím jich akordem, že hudebníci čeští statečnost svou prodají bídně — za mísu čočky!

VII.

Stalo se, čeho jsem se nanadál: vyskytly se hlasy české, které omlouvaly vytknuté mnou přebíhání českých hudebníků a zpěváků k divadlu německému. Že prý mezi spisovateli dřívějšími à la Šafařík, Tyl a mezi vlastenci umělci nynějšími jest veliký rozdíl; tehdáž prý bylo národní obětovnosti třeba, nyní prý však už jí třeba není. Nyní že každý chce býti živ a nedají-li prý u českého divadla tolik, mnoho-li dají u německého, ať s pánembohem prý jdou k divadlu německému.

Stydím se jako Čech, že musím odpovídat na podobnou řeč, která jest zcela důstojna té theorie blahobytnické, bez mravního základu. Tam to dospěje, hlásá-li se do světa: blahobyt za každou cenu! Tam to dovedla ta theorie, že už zkazila naši mládež a nyní ještě umí najít omluvu pro zjevné odpadlictví. Což prosím jsou v našem národě jiné zákony pro spisovatele a jiné pro hudebníky? Co u nás nesmí udělat beztrestně na př. Crha a podobní, to smí udělati každý hudebník, podává-li se mu více? Což pak tito šli někam jinam, než tam, kde podávali jim, co u nás neměli? I jakým právem smíte se vy stavěti rozhorlenými proti literárním Sabinům, jestliže najdete omluvu pro každého hudebního sběha věru o nic více statečného? A jaké mravné zásady chcete tomu ubohému národu ještě odporučit, co chcete proň zbudovat, když několika hudebníkům dáte do rukou blanket, aby na něj na váš vrub napsali, že za peníze jim dovoleno všecko?

A kam potom přičtete ty hudebníky, kteří, a můžeme říci které nezávisí na tom, platí-li se jim o něco více anebo o něco méně a které, ačkoliv na tu větší gáži nečeká ani hladová rodina, ani jakákoliv potřeba neukojená — přece jenom k českému divadlu obrátí se patami a zaklepají u zdejšího německého? Já ovšem tím nechci hájiti grešličkové zásady našeho vlasteneckého družstva; ale kdo pak u nás chce míti to smělé čelo, aby tvrdil, že nutno odcházeti k divadlu německému, protože divadlo české podává platu málo? Divadlo naše skrbí i jinde. Divadlo naše neplatí za původní kusy autorům ani tolik, aby po ten čas, po který píšou svůj kus, mohli bydleti někde i jen v nějaké komůrce na střeše a to beze stravy a bez topení — následuje z toho, že mají čeští dramatičtí spisovatelé nabídnouti pero své divadlům německým, kde by jediný zdařilý kus německý podal jim výživu snad na celý život?

V jedné věci jsem povděčen těm veřejným hlasům, že pravily, nyní že jsou časy jiné než byly za Šafaříka, za Tyla, nyní prý už obětovnosti není třeba. S tou kuší pomálu, pánové, neboť tím dokazujete, že literárním poměrům našim rozumíte velice málo. Tím dokazujete, že nevíte, kterak dosud ani jediný spisovatel český, i z těch nejlepších i z těch nejproduktivnějších, nemůže ze svého spisovatelského výtěžku ani nuzně býti živ, neřku-li slušně. Pravím ze svého spisovatelského výtěžku, neboť to, že spisovatelé naši musí se živiti vlastně co žurnalisté, nelze přece počítati k výtěžkům literárním. I jsou to také poměry velice

smutné, ještě smutnější nežli divadelní, protože ačkoliv celý národ český bez literatury živ býti nemůže, spisovatel jeho, a byť byl nejlepším a nejproduktivnějším, ani tolik sobě nevydělá do roka, by mohl slušně bydleti, neřku-li slušně žíti. A, pánové, tito nejlepší a nejproduktivnější spisovatelé čeští, kdyby totéž a tolik napsali na příklad německy, co a mnoho-li napíšou po česku, mohli by býti živi velmi slušně, mohli by snad majetkem oplývati! To jsou ovšem poměry naše velmi smutné, ale následuje z toho, aby tito čeští spisovatelé hodili českým perem a nasadili si jazyk a srdce německé? To by národ český věru divně daleko docházel, kdyby spisovatelstvo české jednoho dne řeklo: Dobrá, my přijímáme zásady, jež vy chcete aby hudebníkům platily, za své!

A proto není yravda, že dnešního dne není obětovnosti spisovatelův více třeba. Dnes zrovna jako tehdáž jest jí třeba, a dnes zrovna jako tehdáž obětují se spisovatelé čeští vesměs, ti nejprvnější, jako ti poslední, a ti nejprvnější ještě více nežli ti poslední. Já neznám ani jediného spisovatete českého, který by říci mohl: „Já mohu žíti ze svého spisovatelství". Ale za to znám všecky spisovatele české a ti praví: „Já musím si hledati živobytí, abych mohl býti spisovatelem". Tak jest u nás: spisovatel český až dosud musí býti člověkem zrovna zdvojeným; musí předně míti jakési zaměstnání, aby mohl žíti jako jiný člověk slušný a aby se domácí nebál vzíti ho do bytu, a musí za druhé býti producentem literárním na výši požadavků moderních.

Jsou to arciť poměry velmi nezdravé a jsou pokroku národního písemnictví nad míru na ujmu, o čemž ještě jednou zvláště si promluvíme. Ale jde z toho na jevo tolik: že spisovatelé čeští dosud věrně plní povinnosti své mravní i že se zrovna tak obětují, jako se obětovali ti, o nichž byla svrchu řeč.

A totéž chceme také žádati na hudebnících českých? Bůh uchovej; nejsou toho ani schopni, aby mohli býti i jen porovnáni v té věci se spisovateli českými, ovšem až na několik čestných výminek.

Ale nutno to jednou říci také zřejmě, že národní netopýrství v žádném odvětví uměleckém tak znamenitě se nedaří, jako mezi českými hudebníky. To kde jen mohou o některý ten utrakvistický anebo německý koncert zavadit, to zrovna na to stůňou a kde jenom trochu lze si nasadit slova německá místo českých, to jsou na to zrovna jako posedlí. A to už se nejmenuje přebíhání od divadla k divadlu z nedostatku gáže; tomu už se musí dáti jmeno jiné. Ať si ti páni nemyslí, že ti ostatní, kdož na to se dívají, jen tak přimhouřeně vidí: kterak jsou ti páni koncertisté celí blažení, mohou-li se také zavděčiti v něčem Němcům, ač tito Němci jdou zřejmě na lov na české síly, na oslabení umění českého; kterak jsou ti páni aranžéři a vykonavatelé hned na koni vysokém, mohou-li to české ucho tak trochu kopnout. Však až budou české to obecenstvo potřebovat, však oni dovedou natáhnouti kolovrátek svých frásí na jinou písničku, však ono to obecenstvo dá se pak zase oblomit, však ono zvedne,

až se mu zas něco hodí. Věru že mnohem větší úctu k tomu obecenstvu nechovají, leda aby po nich zvedalo.

Jest to tedy domněnka velice klamná, myslí-li se, že české hudebnictvo nám nadělalo již tak obzvláště veliké cti. Nevidím té cti tak mnoho; ale řeknu v příčině té jedno velké slovo, ač znám celou jeho závažnost: že totiž národ v nejhorším případě i bez umění může býti národem; ale který národ za cenu ledajakého umění obětoval svou národnost, ten jest národem na dobro ztraceným. Můžeť i národnost klesnouti na hetéru a možná, že by naše národnost klesla, kdyby šla za svými hudebníky. Se stanoviska osobní statečnosti pak ponechávám každému, aby sobě pro tyto hudebníky vynašel jmeno sám; já ho nemám.